ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΚΟΣΜΟΣ
ΠΟΛΙΤΗΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Β΄ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

ΠΟΛΙΤΗΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ

Οικονόμου Ασπασία, Σύμβουλος Β΄ ΙΕΠ

ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΟΜΑΔΑ

Κορωναίου Αλεξάνδρα, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου
Μακρυνιώτη Δήμητρα, Καθηγήτρια Ε.Κ.Π.Α.
Στυλιανού Άρης, Αναπληρωτής Καθηγητής Α.Π.Θ.

ΕΚΠΟΝΗΣΗ-ΑΝΑΜΟΡΦΩΣΗ-ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ

Μέλη της Μονάδας Κοινωνικών Επιστημών του ΙΕΠ

Οικονόμου Ασπασία, Σύμβουλος Β΄ ΙΕΠ, Συντονίστρια Μονάδας
Κουτίδου Ευαγγελία, Σύμβουλος Β΄ ΙΕΠ
Νέλλα Αθηνά, Σύμβουλος Β' ΙΕΠ
Ψάλτου Ευστράτιος, Σύμβουλος Β' ΙΕΠ

Μαυρικάκης Ευάγγελος, Αποσπασμένος εκπαιδευτικός
Νικάκης Βασίλειος, Αποσπασμένος εκπαιδευτικός
Σπανέλλη Μαρία-Τατιάνα, Αποσπασμένη εκπαιδευτικός
Τσιαούση Δήμητρα, Αποσπασμένη εκπαιδευτικός

ΕΚΠΟΝΗΣΗ

Εξωτερικοί Εμπειρογνώμονες

Θεριανός Κωνσταντίνος, Εκπαιδευτικός Δημοσίου Τομέα (ΠΕ78)
Κανιαδάκη Χρυσούλα, Εκπαιδευτικός Δημοσίου Τομέα (ΠΕ78)
Κούκιας Θεόδωρος, Εκπαιδευτικός Δημοσίου Τομέα (ΠΕ 80)
Μιμιλίδου Παρθένα, Σχολική Σύμβουλος Κοινωνιολόγων
Μπίκος Γεώργιος, Εκπαιδευτικός Δημοσίου Τομέα (ΠΕ78)
Μυλωνάς Δημήτριος, Σχολικός Σύμβουλος Οικονομολόγων
Ορφανάκη Καλλιόπη, Εκπαιδευτικός Δημοσίου Τομέα (ΠΕ78)
Παπαδάκη Ειρήνη, Σχολική Σύμβουλος Νομικών και Πολιτικών Επιστημών
Ρουμπίδης Χρήστος, Σχολικός Σύμβουλος Κοινωνιολόγων
Συρμακέσης Στέφανος, Εκπαιδευτικός Δημοσίου Τομέα (ΠΕ80)

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Κουτίδου Ευαγγελία, Σύμβουλος Β΄ ΙΕΠ

ΕΙΚΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Μουρσελά Κλεοπάτρα, Σύμβουλος Β΄ ΙΕΠ
Νικάκης Βασίλειος, Αποσπασμένος εκπαιδευτικός
Σπανέλλη Μαρία-Τατιάνα, Αποσπασμένη εκπαιδευτικός

ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ-ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Κομνηνού Δήμητρα, Προσωπικό ΙΕΠ

ΙΕΠ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Γεράσιμος Κουζέλης, Πρόεδρος του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Δράση για την αναμόρφωση ή/και εκπόνηση Προγραμμάτων Σπουδών και τυχόν συμπληρωματικού εκπαιδευτικού υλικού στα θεματικά πεδία των Ανθρωπιστικών Επιστημών, των Κοινωνικών Επιστημών, των Φυσικών Επιστημών και των Μαθηματικών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (αριθ. πρωτ. 6139/19-09-2017 και ΑΔΑ 73Μ1ΟΞΛΔ-ΗΨ0 Πρόσκληση Εκδήλωσης Ενδιαφέροντος σε συνέχεια της Πράξης 36/14-09-2017 του Δ.Σ. του Ι.Ε.Π.). Υπεύθυνη Δράσης: Γεωργία Φέρμελη, Σύμβουλος Α΄ του Ι.Ε.Π.

Το παρόν εκπονήθηκε αμισθί, με ευθύνη της Μονάδας Κοινωνικών Επιστημών του Ι.Ε.Π., στο πλαίσιο της ανωτέρω δράσης.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΚΟΣΜΟΣ
ΠΟΛΙΤΗΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Β΄ ΤΑΞΗ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»
ΑΘΗΝΑ 2018

Περιεχόμενα

	ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ	7
ΕΝΟΤΗΤΑ 1	ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ	11
ΕΝΟΤΗΤΑ 2	ΠΟΛΙΤΗΣ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ	37
ΕΝΟΤΗΤΑ 3	ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ	55
ΕΝΟΤΗΤΑ 4	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	79
ΕΝΟΤΗΤΑ 5	ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ	105
ΕΝΟΤΗΤΑ 6	ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ	123
ΕΝΟΤΗΤΑ 7	ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ	139
ΕΝΟΤΗΤΑ 8	ΦΤΩΧΕΙΑ ΚΑΙ ΑΝΕΡΓΙΑ	163
ΕΝΟΤΗΤΑ 9	ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ	185
ΕΝΟΤΗΤΑ 10	ΜΕΣΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΔΙΚΤΥΩΣΗΣ	201
ΕΝΟΤΗΤΑ 11	ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ	215
	ΓΛΩΣΣΑΡΙ	237
	ΙΣΤΟΓΡΑΦΙΑ-ΠΗΓΕΣ	243

Σύγχρονος Κόσμος
Πολίτης και Δημοκρατία

Εισαγωγικό σημείωμα

Το διδακτικό αντικείμενο «Σύγχρονος Κόσμος: Πολίτης και Δημοκρατία» καλύπτει δύο διδακτικές ώρες του Εβδομαδιαίου Ωρολόγιου Προγράμματος Διδασκαλίας της Β΄ τάξης του Λυκείου και εντάσσεται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο ιστορικής και κοινωνικής προσέγγισης του σύγχρονου κόσμου υπό την οπτική των κοινωνικών επιστημών.

Σκοπός του μαθήματος είναι οι μαθητές και οι μαθήτριες να είναι σε θέση να κατανοούν, να συζητούν και να κρίνουν το πολιτικό και κοινωνικό παρόν στη χώρα μας, στην Ευρώπη, αλλά και στον εκτός Ευρώπης κόσμο. Οι μαθητές και οι μαθήτριες μελετούν και στοχάζονται, αναπτύσσουν ικανότητες και στάσεις, καλλιεργούν την ερευνητική τους σκέψη και δημιουργούν, πάνω σε ένα πολύπλευρο και δυναμικό γνωστικό αντικείμενο, το οποίο αναπτύσσεται σε 11 θεματικές ενότητες: 1. Δημοκρατία, 2. Πολίτης και Δικαιώματα, 3. Ευρωπαϊκή Ένωση, 4. Πληθυσμός, 5. Ταυτότητες, 6. Παγκοσμιοποίηση, 7. Μετανάστευση, 8. Φτώχεια και Ανεργία, 9. Κοινωνικά Κινήματα, 10. Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης και 11. Δίκαιο και Παραβατικότητα.

Το Πρόγραμμα Σπουδών, στο οποίο βασίζεται το μάθημα «Σύγχρονος Κόσμος: Πολίτης και Δημοκρατία» και αποτελεί απαραίτητο εργαλείο για τους και τις εκπαιδευτικούς, διαρθρώνεται ως εξής:

α. Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα που προσδιορίζουν τι επιδιώκεται να είναι σε θέση να κάνουν οι μαθητές και οι μαθήτριες μετά από την ολοκληρωμένη προσέγγιση κάθε θεματικής ενότητας,

β. Θεματικοί Άξονες που εστιάζουν σε επιμέρους γνωστικές περιοχές, προκειμένου να υπηρετηθούν τα προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα, και

γ. Ενδεικτικές Δραστηριότητες μέσω των οποίων οι μαθητές και οι μαθήτριες επιχειρούν να κατακτήσουν τα προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα.

Το διδακτικό υλικό που προτείνεται στο πλαίσιο του μαθήματος «Σύγχρονος Κόσμος: Πολίτης και Δημοκρατία» φέρνει πρωτίστως τους μαθητές και τις μαθήτριες στο κέντρο της διδακτικής και μαθησιακής διαδικασίας, δίνοντάς τους ένα πλήθος από ευκαιρίες να εμπλακούν ενεργά σε αυτή. Οι μαθητές και οι μαθήτριες εργάζονται μέσα από δραστηριότητες που πραγματοποιούνται με την εφαρμογή διαφορετικών και συχνά συμπληρωματικών εκπαιδευτικών τεχνικών, όπως:

- κριτική ανάγνωση και ερμηνεία κειμένων,
- συζήτηση στην τάξη,
- εργασία σε ομάδες,
- παιχνίδι ρόλων,
- αντιγνωμία,
- αξιοποίηση οπτικού υλικού,
- επισκόπηση και ερμηνεία στατιστικών δεδομένων.

Μέσα από την αξιοποίηση των ενδεικτικά προτεινόμενων δραστηριοτήτων, οι μαθητές και οι μαθήτριες καθοδηγούνται ώστε να ανακαλύψουν πώς και γιατί τα κοινωνικά θέματα ή προβλήματα αντανακλούν στο προσωπικό ή στο ομαδικό ή στο ευρύτερο πλαίσιο προβληματισμού που αφορά τη δική τους ζωή, τα δικά τους ενδιαφέροντα και τις δικές τους ανάγκες. Έτσι, οι μαθητές και οι μαθήτριες, με «πρώτη ύλη» την ίδια την κοινωνική πραγματικότητα που τους και τις περιβάλλει και που αγγίζει καθημερινά και άμεσα τη ζωή και τον κόσμο τους:

1) προσεγγίζουν αυθεντικά κείμενα, μέσα από τα οποία καλλιεργούν ικανότητες μελέτης που τους βοηθούν να αναπτύξουν ένα αίσθημα οικειότητας με τον στοχασμό σημαντικών επιστημόνων και διανοητών και

2) διαβάζουν και κατανοούν την πολύτροπη «γλώσσα» ενός ποικίλου οπτικού υλικού, που περιλαμβάνει εικόνες, διαγράμματα και, παράλληλα, εικαστικά έργα τέχνης που «ντύνουν» συνολικά τον φάκελο του μαθητή και της μαθήτριας και προτείνουν πολλούς και εναλλακτικούς επάλληλους κύκλους προβληματισμού, τροφοδοτώντας τη σκέψη και το θυμικό τους.

Στο πλαίσιο αυτό, οι μαθητές και οι μαθήτριες μπορούν να προβληματιστούν ακολουθώντας πολλούς δρόμους:

- ✓ συνεργάζονται, πράγμα που σημαίνει ότι εμπλέκονται σε κοινό προβληματισμό, ο οποίος αναπτύσσεται στο πλαίσιο ομάδων εργασίας,
- ✓ παρατηρούν, συμμετέχουν, στοχάζονται, συνειδητοποιούν την ανάγκη για ιδέες, θέματα, προτάσεις ή επιλογές λύσεων,
- ✓ επινοούν δικές τους ιδέες, πρωτοτυπούν, προτείνουν λύσεις
- ✓ ασκούνται στην παραγωγή προφορικού, αλλά και γραπτού λόγου, καλλιεργώντας την ετοιμότητά τους για παραγωγή ιδεών,
- ✓ υποδύονται ρόλους,
- ✓ εργάζονται σε κλίμα συνεργασίας, επικοινωνίας, ανατροφοδότησης, διάχυσης της γνώσης και ανταλλαγής εμπειριών και, τελικά,
- ✓ αξιοποιούν το πλήθος των κοινωνικών θεμάτων που καλούνται να πραγματευτούν ως ένα πεδίο παραγωγής προσωπικού νοήματος.

Πέρα όμως από τον άξονα της μαθησιακής διαδικασίας, το διδακτικό υλικό του μαθήματος «Σύγχρονος Κόσμος: Πολίτης και Δημοκρατία» έχει ως πρόσθετο στόχο να εστιάσει στη διδασκαλία στη σχολική τάξη, κι επομένως στον ρόλο των εκπαιδευτικών. Το συγκεκριμένο διδακτικό υλικό μπορεί δηλαδή να τροφοδοτήσει τον προβληματισμό των εκπαιδευτικών γύρω από βασικά ερωτήματα που αφορούν τη διδασκαλία και τη μάθηση, όπως: «σε ποιες παιδαγωγικές αρχές και διδακτικές μεθόδους βασίζεται η διδακτική μου πράξη», «πώς αυτές μπορώ να τις δοκιμάσω, να τις επιβεβαιώσω, να τις ενδυναμώσω ή να τις αμφισβητήσω» ή, κυρίως, «πώς αυτές μπορώ να τις προσαρμόσω στις ανάγκες των δικών μου μαθητών και μαθητριών, αξιοποιώντας το διδακτικό υλικό που προτείνεται στο πλαίσιο του μαθήματος».

Όλα τα παραπάνω οι εκπαιδευτικοί μπορούν να τα επιτύχουν αξιοποιώντας τη δυνατότητα που τους δίνεται να εμπλουτίσουν το προτεινόμενο υλικό των δραστηριοτήτων για τους μαθητές και τις μαθήτριες. Έχουν έτσι την ευχέρεια να υπηρετήσουν τα δεδομένα προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα του μαθήματος, όπως αυτά προσδιορίζονται στο Πρόγραμμα Σπουδών, μέσα από μια διαδικασία προσαρμογής του διδακτικού υλικού στις συγκεκριμένες ανάγκες της κάθε σχολικής τάξης, της δικής τους τάξης. Υπό το πρίσμα αυτό, οι εκπαιδευτικοί καλούνται να εμπλακούν σε διαδικασίες που τους φέρνουν πιο κοντά στην πραγματοποίηση των διδακτικών και παιδαγωγικών στόχων του μαθήματος.

Στο διδακτικό υλικό που προτείνεται στον παρόντα φάκελο του μαθητή και της μαθήτριας για το μάθημα «Σύγχρονος Κόσμος: Πολίτης και Δημοκρατία», επιδιώκεται οι μαθητές και οι μαθήτριες να κινητοποιηθούν ώστε να διαμορφώσουν την ταυτότητά τους ως πολίτες μιας δημοκρατικής κοινωνίας, καθώς μέσα από το συγκεκριμένο διδακτικό αντικείμενο μαθαίνουν να συνδέουν αυτό που συμβαίνει στον κόσμο της καθημερινής τους εμπειρίας με την ευρύτερη εικόνα του σημερινού κοινωνικού κόσμου.

Σημείωση: Σε όποια σημεία των κειμένων συναντούν το σύμβολο ***ΓΛ**, οι μαθητές και οι μαθήτριες μπορούν να ανατρέξουν στο Γλωσσάρι (στο τέλος του Φακέλου) για την επεξήγηση όρων και λέξεων.

Θεματική Ενότητα 1

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Εικόνα: Πάνος Κοκκινιάς, Μετρό, 1999
(πρόκειται για τον σταθμό του Συντάγματος)

Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα

Μετά την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας θα είστε σε θέση:

- *να προσεγγίζετε την έννοια της δημοκρατίας*
- *να αντιλαμβάνεστε τη δημοκρατία ως θεσμική οργάνωση*
- *να ονομάζετε τις αρχές της δημοκρατίας*
- *να αναγνωρίζετε συγκεκριμένα είδη της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας*
- *να διακρίνετε την άμεση από την έμμεση-αντιπροσωπευτική δημοκρατία*
- *να συλλογίζεστε πάνω στις δυνατότητες, τις προϋποθέσεις και τα όρια της άμεσης δημοκρατίας*
- *να στοχάζεστε πάνω στις προοπτικές, στα πλεονεκτήματα και στα μειονεκτήματα της άμεσης και της έμμεσης δημοκρατίας στη σύγχρονη εποχή*
- *να προβληματίζεστε για «όψεις» του σύγχρονου δημοκρατικού πολιτεύματος*
- *να προσδιορίζετε τη σημασία και την αξία της αρχής της δημοσιότητας και των διαδικασιών διαβούλευσης*

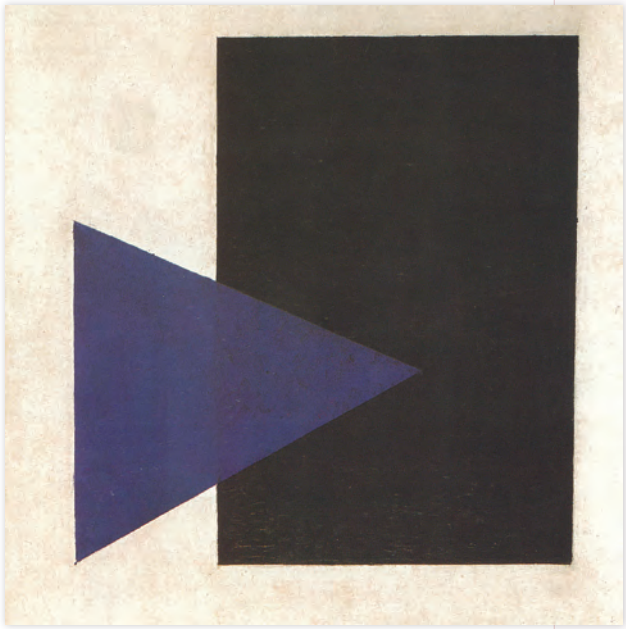

Kazimir Malevich, Suprematism with Blue Triangle and Black Square, 1915

- *να περιγράφετε τις στρεβλώσεις της δημοκρατίας*
- *να εντοπίζετε την αντιδημοκρατική συμπεριφορά και να επιχειρηματολογείτε εναντίον της*
- *να συλλαμβάνετε τη δημοκρατία ως ζητούμενο και να αξιολογείτε θετικά τον ρόλο των πολιτών στην υπεράσπισή της.*

Η Κόρη του Ευθυδίκου, 480 π.Χ., Μουσείο της Ακρόπολης

Ο Ξανθός Έφηβος, 480 π.Χ., Μουσείο της Ακρόπολης

Εισαγωγικό Σημείωμα

Η δημοκρατία είναι καταρχάς ένα ιδιαίτερο πολίτευμα. Όπως δηλώνει και η λέξη, πρόκειται για το πολίτευμα στο οποίο η εξουσία ασκείται, άμεσα ή έμμεσα, από τον λαό. Αν και η καταγωγή του είναι αρχαιοελληνική και συνδέεται με την αθηναϊκή δημοκρατία, το πολίτευμα που αντιπαραβάλλεται στη μοναρχία και την αριστοκρατία είναι εκείνο που συνοδεύει την πορεία των νεωτερικών κοινωνιών από την εποχή των μεγάλων επαναστάσεων του 17ου και του 18ου αιώνα. Η δημοκρατία είναι το πολίτευμα που αναδύθηκε μέσα από το πνεύμα του Διαφωτισμού και τις διακηρύξεις για ελευθερία, ισότητα και αδελφοσύνη. Συνδέθηκε δε ήδη από τις απαρχές του με την ιδιότητα του πολίτη και τα δικαιώματα που η πολιτεία αναγνωρίζει και εξασφαλίζει στον πολίτη. Εφόσον κάθε άνθρωπος είναι ελεύθερος να σκέφτεται και να κρίνει και εφόσον ως πολίτης έχει ίσα δικαιώματα και ευκαιρίες με τους συμπολίτες του, δεν μπορεί παρά να συμμετέχει ισότιμα στις αποφάσεις που αφορούν τη ζωή και τον κόσμο του.

Για την πολιτική οργάνωση των νεωτερικών κοινωνιών η ιδρυτική και εμβληματική σύνδεσή τους με τη δημοκρατία συνοψίζεται σε αυτό που ο Αβραάμ Λίνκολν, σε έναν περίφημο λόγο του, ονόμασε την «κυβέρνηση του λαού, από τον λαό, για τον λαό». Και καθώς στις συνθήκες των σύγχρονων κοινωνιών δεν είναι, παρά μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις, δυνατή η διαρκής συμμετοχή όλων των πολιτών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, το δημοκρατικό πολίτευμα συνδέθηκε με την αρχή της πλειοψηφίας και εκείνη της αντιπροσώπευσης. Και οι δύο αυτές αρχές εκφράζονται στη λειτουργία του κοινοβουλίου, του κεντρικού θεσμού των δημοκρατιών. Εκεί εκπροσωπούνται απόψεις, ιδέες και προτάσεις πολιτικής, όπως διαμορφώνονται και διαφοροποιούνται στο σύνολο της κοινωνίας. Αλλά και εκεί λαμβάνονται αποφάσεις διά της πλειοψηφίας, όταν οι διαφορετικές γνώμες δεν οδηγούν σε κοινή στάση, παρά τη συζήτηση. Εφόσον το κοινοβούλιο εκφράζει, διά των εκλεγμένων αντιπροσώπων, τη βούληση του λαού, αποτελεί τον ανώτερο θεσμό σε κάθε δημοκρατικό καθεστώς. Η εκάστοτε κυβέρνηση ελέγχεται και περιορίζεται από αυτό.

Ενώ η έννοια της δημοκρατίας αναφέρεται σε μια ορισμένη μορφή πολιτεύματος, πολύ συχνά μιλάμε για τη δημοκρατία σαν να ήταν ένα μέγεθος. Μιλάμε σαν να μπορούμε να διαπιστώσουμε σε καθεστώτα αλλά και καταστάσεις της κοινής μας ζωής την ύπαρξη περισσότερης ή λιγότερης δημοκρατίας. Μιλάμε δηλαδή για τη δημοκρατικότητα αυτών των καθεστώτων και καταστάσεων, όπως άλλωστε μιλάμε και για την καλή ή κακή λειτουργία της δημοκρατίας. Για αυτές τις χρήσεις της έννοιας, η συζήτηση έχει αναδείξει μια σειρά κριτηρίων, βάσει των οποίων μπορούμε να κρίνουμε τη δημοκρατικότητα μιας πολιτικής και κοινωνικής συνθήκης και την ποιότητα της εφαρμογής των δημοκρατικών διαδικασιών σε ένα πολίτευμα που φέρει αυτό το όνομα. Μπορούμε να συνοψίσουμε τα κριτήρια αυτά στα εξής τρία: γνήσια και επαρκής εκπροσώπηση και επομένως συμμετοχή, δημοσιότητα και διαβούλευση, έλεγχος της άσκησης της εξουσίας.

Μπορούμε, επομένως, να διαπιστώσουμε τις αδυναμίες ή και την ελλιπή εφαρμογή δημοκρατικών διαδικασιών όταν στην εκπροσώπηση παρεμβαίνουν ισχυρές ομάδες συμφερόντων, όταν ελάχιστοι ψηφίζουν ή ενημερώνονται για τα κρίσιμα ζητήματα, όταν η συζήτηση για όσα πρέπει να αποφασιστούν είναι προσχηματική ή προπαγανδιστική, όταν τα μέσα ενημέρωσης εκφράζουν ιδιαίτερα συμφέροντα και βεβαίως όταν οι φορείς της εξουσίας δεν λογοδοτούν και οι πολίτες δεν μπορούν να ελέγξουν τη δράση τους.

Καθώς κανένα δημοκρατικό καθεστώς δεν μπορεί να εκπληρώνει σε απόλυτο βαθμό όλα τα παραπάνω κριτήρια και να εξασφαλίζει πλήρως τις αρχές της ελευθερίας, της ισότητας και της αλληλεγγύης, που σε κάποιο βαθμό συγκρούονται μεταξύ τους, πολλοί ασκούν κριτική σε μορφές της δημοκρατίας και κάποιοι άλλοι στο ίδιο το δημοκρατικό καθεστώς.

Στην πρώτη περίπτωση, της άσκησης κριτικής σε μορφές της δημοκρατίας, έχουμε να κάνουμε με τη δημοκρατία ως αξίωση, ως διεκδίκηση διεύρυνσης και πιο ουσιαστικής εκπλήρωσης όσων υπόσχεται για τη λαϊκή εξουσία. Οι αγώνες για την επέκταση και την εμβάθυνση της δημοκρατίας χαρακτηρίζουν όλη τη σύγχρονη ιστορία και ιδιαίτερα έντονα την ιστορία της χώρας μας, στην οποία κάθε δημοκρατική κατάκτηση απαίτησε τεράστιες θυσίες και βρήκε ισχυρούς αντιπάλους.

Όσοι της ασκούν κριτική σύμφωνα με τη δεύτερη περίπτωση ήταν και είναι πάντα εχθροί της δημοκρατίας. Κατά κανόνα εκμεταλλεύονται υφιστάμενες αδυναμίες για να απαξιώσουν τις ίδιες τις δημοκρατικές αρχές. Έτσι η συνήθης ρητορική τους αναφέρεται στην πολιτική και το κοινοβουλευτικό καθεστώς ως εξαπάτηση, ενώ καταγγέλλει τη δήθεν ανεξέλεγκτη διεύρυνση του «δήμου» με τη συμμετοχή των αδαών αλλά και «ξένων». Συνολικά αρνούνται τόσο την ελευθερία όσο και την ισότητα και βεβαίως την αδελφοσύνη, και επικαλούνται δήθεν φυσικές διαφορές μεταξύ των ανθρώπων για να αρνηθούν τα δικαιώματα της ελευθερίας κινήσεων, της συμμετοχής και της κοινωνικής προστασίας σε πολίτες που θεωρούν «κατώτερους». Σε αυτή τη στάση συμμαχούν οι υποστηρικτές κάθε είδους ρατσισμού, σεξισμού και μισαλλοδοξίας. Και πρόκειται για στάση γιατί δεν ορίζει μόνο τη θέση σε συγκεκριμένα πολιτικά ζητήματα αλλά μια συνολική αντιμετώπιση της ατομικής και συλλογικής ζωής, τον τρόπο με τον οποίο βλέπουν και ερμηνεύουν τον κόσμο γύρω τους και δρουν.

Το αντίστοιχο πρέπει να σημειώσουμε και για τους υποστηρικτές της δημοκρατίας. Η στάση τους είναι εκείνη που τους χαρακτηρίζει: ένα ήθος συμμετοχής, επιχειρηματολογίας και μαχητικής υπεράσπισης των δημοκρατικών αρχών, μια διαρκής ετοιμότητα για την πρακτική εξασφάλιση και διεύρυνση των δικαιωμάτων των πολιτών και για τη δυνατότητα όλων να τα ασκήσουν – ακόμα και στα «μικρά», σε όσα μοιάζουν με «λεπτομέρειες».

Η δημοκρατία είναι, λοιπόν, ένα ιδιαίτερο πολίτευμα, μια αγωνιστική αξίωση αλλά και μια συνολική στάση που προσδιορίζει χαρακτήρες και καθημερινές πρακτικές.

Το Πολίτευμα της Δημοκρατίας: Αρχές και Θεσμοί

Η δημοκρατική οργάνωση μιας κοινωνίας αποτυπώνεται στο Σύνταγμα (το θεμελιώδες κείμενο), στους θεσμούς της πολιτείας, στις αρχές του πολιτεύματος, στις εκλογικές διαδικασίες, στη διάκριση των εξουσιών.

Αξιοποιήστε τα πληροφοριακά κείμενα και τους πίνακες που ακολουθούν προκειμένου να συζητήσετε για τον τρόπο οργάνωσης της ελληνικής Δημοκρατίας.

Ι. Το Σύνταγμα

Πληροφοριακό Κείμενο

Το Σύνταγμα

«Σύνταγμα είναι ο θεμελιώδης νόμος στον οποίο περιέχονται οι θεμελιώδεις αρχές και οι κανόνες που διέπουν τη συγκρότηση και την άσκηση της κρατικής εξουσίας, καθώς και την κοινωνική συμβίωση, διασφαλίζοντας την πολιτική ενότητα μιας δεδομένης κοινωνίας».

Μάνεσης, Α. (1980). *Συνταγματικό Δίκαιο* (τόμ. Ι). Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.

✓ Την 3η Σεπτεμβρίου 1843, έπειτα από λαϊκή εξέγερση, συγκλήθηκε Εθνική Συνέλευση, η οποία ψήφισε το επόμενο έτος Σύνταγμα, που ήταν και το πρώτο του ανεξάρτητου, από το 1830, ελληνικού κράτους.

Πηγή: Ιστοσελίδα της Βουλής των Ελλήνων. Ανακτήθηκε 07-05-2018 από: https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagmatiki-Istoria/

✓ Το ισχύον Σύνταγμα αναθεωρήθηκε με το Ψήφισμα της 27ης Μαΐου 2008 της Η΄ Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων.

Άρθρο 1: Μορφή του πολιτεύματος

1. Το πολίτευμα της Ελλάδας είναι Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία.
2. Θεμέλιο του πολιτεύματος είναι η λαϊκή κυριαρχία.
3. Όλες οι εξουσίες πηγάζουν από τον Λαό, υπάρχουν υπέρ αυτού και του Έθνους*ΓΛ και ασκούνται όπως ορίζει το Σύνταγμα.

Άρθρο 120: Ακροτελεύτια διάταξη

1. Το Σύνταγμα αυτό, που ψηφίστηκε από την Ε΄ Αναθεωρητική Βουλή των Ελλήνων, υπογράφεται από τον Πρόεδρό της, δημοσιεύεται από τον προσωρινό Πρόεδρο της Δημοκρατίας στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, με διάταγμα που προσυπογράφεται από το Υπουργικό Συμβούλιο και αρχίζει να ισχύει από τις ένδεκα Ιουνίου 1975.

2. Ο σεβασμός στο Σύνταγμα και τους νόμους που συμφωνούν με αυτό και η αφοσίωση στην Πατρίδα και τη Δημοκρατία αποτελούν θεμελιώδη υποχρέωση όλων των Ελλήνων.
3. Ο σφετερισμός, με οποιονδήποτε τρόπο, της λαϊκής κυριαρχίας και των εξουσιών που απορρέουν από αυτή διώκεται μόλις αποκατασταθεί η νόμιμη εξουσία, οπότε αρχίζει και η παραγραφή του εγκλήματος.
4. Η τήρηση του Συντάγματος επαφίεται στον πατριωτισμό των Ελλήνων, που δικαιούνται και υποχρεούνται να αντιστέκονται με κάθε μέσο εναντίον οποιουδήποτε επιχειρεί να το καταλύσει με τη βία.

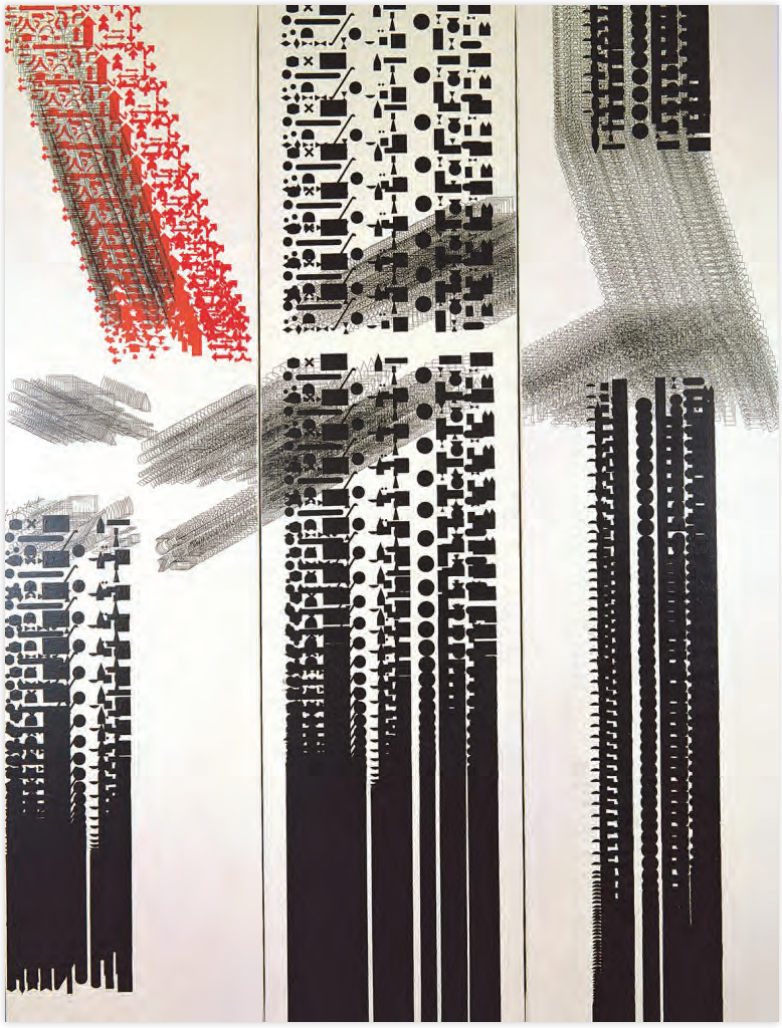

Κωνσταντίνος Ξενάκης, Διαδρομές, 2001

ΙΙ. Οι Αρχές της Δημοκρατίας

ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ

III. Θεσμοί και Διαδικασίες

ΘΕΣΜΟΙ - ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΕΞΟΥΣΙΩΝ	*Σύνταγμα της Ελλάδας*
ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΗ ΕΞΟΥΣΙΑ	
ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ - ΡΥΘΜΙΣΤΗΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ Εκλέγεται από τη Βουλή κάθε πέντε χρόνια.	ΑΡΘΡΟ 30
ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ (ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΣ) - **ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ** «Πρωθυπουργός διορίζεται, από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, ο αρχηγός του κόμματος το οποίο διαθέτει στη Βουλή την απόλυτη πλειοψηφία των εδρών. Αν κανένα κόμμα δεν διαθέτει την απόλυτη πλειοψηφία, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας παρέχει στον αρχηγό του κόμματος που διαθέτει τη σχετική πλειοψηφία διερευνητική εντολή για να διακριβωθεί η δυνατότητα σχηματισμού Κυβέρνησης που να απολαμβάνει την εμπιστοσύνη της Βουλής».	ΑΡΘΡΟ 37
ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗ ΕΞΟΥΣΙΑ - ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ	
ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ Εκλέγεται από τη Βουλή στην αρχή κάθε βουλευτικής περιόδου. **ΒΟΥΛΕΥΤΕΣ** Ο αριθμός των βουλευτών δεν μπορεί να είναι μικρότερος από διακόσιους ούτε μεγαλύτερος από τριακόσιους. Οι βουλευτές εκλέγονται με άμεση, καθολική και μυστική ψηφοφορία από τους πολίτες που έχουν εκλογικό δικαίωμα(*).	ΑΡΘΡΟ 65 ΑΡΘΡΟ 51
ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΕΞΟΥΣΙΑ	
«1. Η δικαιοσύνη απονέμεται από δικαστήρια συγκροτούμενα από τακτικούς δικαστές, που απολαμβάνουν λειτουργική και προσωπική ανεξαρτησία. 2. Οι δικαστές κατά την άσκηση των καθηκόντων τους υπόκεινται μόνο στο Σύνταγμα και στους νόμους και σε καμία περίπτωση δεν υποχρεούνται να συμμορφώνονται με διατάξεις που έχουν τεθεί κατά κατάλυση του Συντάγματος».	ΑΡΘΡΟ 87

(*) Δικαίωμα ψήφου στις εθνικές εκλογές έχουν: όσοι και όσες έχουν την ελληνική ιθαγένεια και έχουν συμπληρώσει το 18ο έτος της ηλικίας τους (άρθρο 4, Π.Δ. 26/2012). Οι γυναίκες στην Ελλάδα συμμετείχαν για πρώτη φορά σε βουλευτικές εκλογές στις 19 Φεβρουαρίου του 1956 μετά από μακρόχρονους αγώνες για το δικαίωμα ψήφου.

ΕΚΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ		
ΕΘΝΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ	Κάθε τέσσερα χρόνια (για τις εξαιρέσεις βλ. το άρθρο 41)	ΑΡΘΡΟ 41 **(Σύνταγμα της Ελλάδας)**
ΔΗΜΟΤΙΚΕΣ-ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ	Κάθε πέντε χρόνια (οι δημοτικές και οι περιφερειακές εκλογές διεξάγονται ταυτόχρονα)	ΑΡΘΡΑ 9 & 114 Ν. 3852/2010 **(Πρόγραμμα Καλλικράτης)**
ΕΥΡΩΕΚΛΟΓΕΣ	Κάθε πέντε χρόνια με εκλογές που διεξάγονται ταυτόχρονα σε όλα τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης	ΑΡΘΡΟ 9 Ν. 3852/2010 **(Πρόγραμμα Καλλικράτης)**

Πληροφοριακό Κείμενο

Την έννοια της διάκρισης των εξουσιών εισήγαγε, κατά τον Διαφωτισμό, ο Γάλλος φιλόσοφος Μοντεσκιέ (1689-1755) στο έργο του *Το Πνεύμα των Νόμων*.

«Ελευθερία είναι το δικαίωμα να κάνουμε ό,τι επιτρέπουν οι νόμοι».
«Δεν μπορεί κάτι να είναι απαραίτητα σωστό επειδή είναι νόμος. Πρέπει να είναι όμως νόμος, αν είναι το σωστό».

1η Δραστηριότητα — Προεδρευόμενη και προεδρική κοινοβουλευτική Δημοκρατία

Διαβάστε στο Σύνταγμα αναλυτικά τα άρθρα 1, 30 (§ 1) και 32 (§ 1) σχετικά με τη μορφή του πολιτεύματος στην Ελλάδα και τα άρθρα 35 (§ 1), 36 (§ 1), 37 (§ 1) και 45 σχετικά με τις αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας. Στη συνέχεια, συζητήστε για τις βασικές διαφορές των δύο μορφών πολιτεύματος (της προεδρικής και της προεδρευόμενης κοινοβουλευτικής δημοκρατίας). Γνωρίζετε χώρες στις οποίες το πολίτευμα είναι η προεδρική κοινοβουλευτική δημοκρατία;

Πληροφοριακό Κείμενο

Προεδρική Δημοκρατία είναι μία μορφή δημοκρατικού πολιτεύματος στην οποία ο ανώτατος άρχοντας, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, εκλέγεται συνήθως απευθείας από τον λαό και έχει ισχυρή εκτελεστική εξουσία.

Η Α΄ Ελληνική Δημοκρατία ήταν προεδρική, με αρχηγό του κράτους τον Ιωάννη Καποδίστρια και πρωτεύουσα το Ναύπλιο.

Πηγή: demopaedeia. Ανακτήθηκε 07-05-2018 από: https://www.demopaideia.gr/diktyoennoion/demokratia/as-anazitisoume-dimokratia/morfes-dimokratias/

Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τη Συνταγματική Ιστορία της Ελλάδας συμβουλευτείτε την ιστοσελίδα της Βουλής των Ελλήνων:
http://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagmatiki-Istoria/

Η σημασία της συμμετοχής: η «καρδιά» του Δημοκρατικού Πολιτεύματος

Πληροφοριακό Κείμενο

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Η σύγχρονη αστική κοινοβουλευτική δημοκρατία υπακούει στον κανόνα της πλειοψηφίας, εγκαθιδρύει το Σύνταγμα, εφαρμόζει γενικές εκλογές και υποστηρίζει τις αρχές της ελευθερίας και της ισονομίας, ενώ επίσης προστατεύει και ενισχύει τα δικαιώματα και τις ελευθερίες του ατόμου.

ΕΜΜΕΣΗ-ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΚΑΙ ΑΜΕΣΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Αντιπροσωπευτική Δημοκρατία

Το αντιπροσωπευτικό δημοκρατικό σύστημα ορίζει ότι οι πολίτες, με εκλογές, ορίζουν τους αντιπροσώπους που θέλουν να τους εκπροσωπούν στις πολιτικές (νομοθετικές ή και εκτελεστικές) διαδικασίες. Οι αντιπρόσωποι, με τη σειρά τους, πρέπει να υπηρετούν τα συμφέροντα των πολιτών και να προσφέρουν στους πολίτες την ασφάλεια και τη σταθερότητα μιας υπεύθυνης ηγεσίας που θα τους επιτρέπει να επικεντρωθούν στην καθημερινότητά τους και να επιδιώξουν τους στόχους τους.

Άμεσες Διαδικασίες/Άμεση Δημοκρατία

Οι άμεσες δημοκρατικές διαδικασίες θέλουν όλα τα μέλη μιας κοινότητας να συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων μέσω συνελεύσεων και συζητήσεων ή ψηφοφορίας, κατά τις οποίες απαιτούνται η φυσική παρουσία των μελών, ο διάλογος, η ανάπτυξη επιχειρημάτων και γενικά η ενεργός συμμετοχή τους.
Λέγεται συχνά πως άμεσες δημοκρατικές διαδικασίες δεν είναι εφικτό να εφαρμοστούν στα σύγχρονα κράτη, αφού απαιτείται μικρός αριθμός συμμετεχόντων, για να γίνει μία συνέλευση/συζήτηση τέτοιου τύπου.

Σε αυτή την άποψη κάποιοι απαντούν με το ισχυρό παράδειγμα της Δημοκρατίας της Ελβετίας, που για τη διακυβέρνησή της χρησιμοποιεί και αμεσοδημοκρατικές διαδικασίες. Επίσης, σε ορισμένες πολιτείες των Ηνωμένων Πολιτειών εφαρμόζονται αμεσοδημοκρατικές διαδικασίες σχετικές με την πολιτική διακυβέρνηση.

Πηγή: Διδυμιώτης, Ο., Μαρκοπούλου, Ε., Παρασκευά-Βελουδογιάννη, Δ., Τσεβρένη, Μ. και Ομάδα Εργασίας «Δημοκρατική Παιδεία». (2017). Επιπλέον Υλικό: Όψεις της ανυπακοής. Στο: *Δημοκρατική Παιδεία*. Αθήνα: ΕΚΠΑ.

2η Δραστηριότητα — Ένα παράδειγμα άμεσης Δημοκρατίας στον χώρο του αθλητισμού

Διαβάστε το παρακάτω κείμενο, το οποίο συνιστά ένα παράδειγμα συμμετοχικών διαδικασιών στον χώρο του αθλητισμού.

Συζητήστε στην τάξη:

α) *Ποιο είναι σήμερα το επικρατέστερο πρότυπο διοίκησης αθλητικών συλλόγων; Θεωρείτε ότι μπορεί να επικρατήσει ένα ανάλογο, όπως αυτό του παραδείγματος, συμμετοχικό πρότυπο διοίκησης;*

β) *Θα μπορούσατε να οραματιστείτε ένα παρόμοιο (συμμετοχικό) πρότυπο στο σχολείο; Αν αυτό ήταν εφικτό, σκεφτείτε τρόπους υλοποίησής του (για παράδειγμα, καταμερισμός ρόλων και αρμοδιοτήτων στο πλαίσιο της σχολικής ζωής, σύνταξη κανονισμού λειτουργίας του σχολείου, λειτουργία μαθητικών κοινοτήτων, σχέσεις με την τοπική κοινότητα κ.λπ.). Σε ποιο όργανο νομίζετε ότι θα έπρεπε να απευθύνονται τα εκάστοτε αρμόδια πρόσωπα, ώστε να επιτυγχάνεται ο έλεγχος (ως απαραίτητο στοιχείο των δημοκρατικών διαδικασιών);*

«ΚΕΡΔΙΣΕ Ή ΧΑΣΕ, ΑΛΛΑ ΠΑΝΤΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΑ!» ΤΟ ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΟ ΚΑΙ Η ΑΜΕΣΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ, ΕΝΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΩΝ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΩΝ

Οι «Κορίνθιανς Παουλίστα» είναι μία από τις ιστορικές και δημοφιλέστερες ποδοσφαιρικές ομάδες της Βραζιλίας, με εκατομμύρια φιλάθλους. Ιδρύθηκε το 1910 στο Σάο Πάολο από μετανάστες εργάτες, ενώ ακόμα και σήμερα διατηρεί ισχυρούς δεσμούς με τις λαϊκές τάξεις της χώρας. Στην πλούσια ιστορία της έχει να επιδείξει αμέτρητες διακρίσεις και δεκάδες κατακτήσεις τίτλων, μεταξύ των οποίων τέσσερα πρωταθλήματα Βραζιλίας, ένα Κόπα Λιμπερταδόρες και δύο παγκόσμια κύπελλα συλλόγων, καθώς επίσης την ανάδειξη σπουδαίων ποδοσφαιριστών παγκόσμιας κλάσης όπως ο Γκαρίντσα, ο Ριβελίνο, ο Σόκρατες, ο Ρονάλντο, ο Ρομπέρτο Κάρλος κ.ά.

Ο Σόκρατες

Το 1982, κατά τη διάρκεια της στρατιωτικής δικτατορίας, προκηρύχθηκαν εκλογές για την προεδρία του συλλόγου. Υποψήφιοι ήταν δύο συνδυασμοί με αντίθετες ιδέες και αντιλήψεις. Ο πρώτος συνδυασμός, με το όνομα «Τάξη και Αλήθεια», αντιπροσώπευε το παλιό κατεστημένο, που απολάμβανε τη στήριξη του δικτατορικού καθεστώτος. Επρόκειτο για ένα συγκεντρωτικό μοντέλο διοίκησης που ανέθετε όλες τις αρμοδιότητες και την ευθύνη των αποφάσεων στον πρόεδρο και έναν κύκλο στενών συνεργατών. Ο δεύτερος συνδυασμός ήταν αυτός του κινήματος της «Κορινθιακής Δημοκρατίας», που διεκδικούσε ένα εναλλακτικό μοντέλο διοίκησης με ισότιμη συμμετοχή όλων των μελών του ποδοσφαιρικού τμήματος, ακόμα και των φιλάθλων. Ανάμεσα στους

εμπνευστές του κινήματος ήταν ο αρχηγός της ομάδας Σόκρατες και ο αμυντικός Βλαντιμίρ. Επρόκειτο για μία διαμάχη ανάμεσα σε δύο διαφορετικά μοντέλα οργάνωσης της κοινωνικής ζωής, ανάμεσα στον αυταρχισμό και την ολιγαρχία από τη μία μεριά και τη δημοκρατία από την άλλη. Η εκλογική νίκη της «Κορινθιακής Δημοκρατίας» σηματοδότησε μια νέα εποχή για το βραζιλιάνικο ποδόσφαιρο και αποτέλεσε πηγή έμπνευσης για την υπόλοιπη κοινωνία. Με κεντρικό σύνθημα «Κέρδισε ή χάσε, αλλά πάντα δημοκρατικά» το κίνημα της «Κορινθιακής Δημοκρατίας» κατάφερε να κερδίσει την υποστήριξη της φίλαθλης κοινής γνώμης και να πάρει γρήγορα μαζικές διαστάσεις. «Ο βασικός στόχος μας», αναφέρει ο Σόκρατες, «ήταν ο εκδημοκρατισμός της έκφρασης. Η ομάδα μας αποφάσισε να διεξάγει ψηφοφορία για τα πάντα. Έτσι θα έπρεπε να συμβαίνει και στην κοινωνία». Οι παίκτες και το προπονητικό τιμ άρχισαν να συζητούν και να εκφράζουν τη γνώμη τους για διάφορα ζητήματα που αφορούσαν τη λειτουργία της ομάδας (π.χ. την ώρα του φαγητού, την επιλογή του ξενοδοχείου στο οποίο θα κατέλυε η αποστολή πριν από τους αγώνες ή ακόμα και τις μεταγραφές), ενώ όλες οι αποφάσεις λαμβάνονταν μέσα από συλλογικές διαδικασίες. Έτσι, η γνώμη του φροντιστή είχε την ίδια βαρύτητα με αυτή του αρχηγού, του προπονητή ή του προέδρου της ομάδας.

Ο Σόκρατες και ποδοσφαιριστές των Κορίνθιανς

Διασκευασμένο κείμενο από το: Διδυμιώτης, Ο., Μαρκοπούλου, Ε., Παρασκευά-Βελουδογιάννη, Δ., Τσεβρένη, Μ. και Ομάδα Εργασίας «Δημοκρατική Παιδεία». (2017). Επιπλέον Υλικό: Όψεις της ανυπακοής. Στο: *Δημοκρατική Παιδεία*. Αθήνα: ΕΚΠΑ.

Νίκος Κεσσανλής, Ουρά, 2003 (έργο τοποθετημένο στη στάση του μετρό Ομόνοια)

3η Δραστηριότητα

Άμεση και έμμεση Δημοκρατία: πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα

Διαβάστε τα παρακάτω κείμενα και σκεφτείτε πώς «συμπληρώνουν» οι απόψεις του Ζ. Ζ. Ρουσσώ και του Κ. Καστοριάδη τη συζήτηση για τη σημασία της δημοκρατικής συμμετοχής.

Στη συνέχεια, επιχειρηματολογήστε στην τάξη ανά ομάδες για τα υπέρ και τα κατά της άμεσης και της έμμεσης Δημοκρατίας. Συνοψίστε τα συμπεράσματα της συζήτησής σας σε έναν χρηστικό πίνακα.

Στην πραγματικότητα, η κυβέρνηση προϋποθέτει τον συνδυασμό πολλών δύσκολων πραγμάτων. Πρώτον, ένα πολύ μικρό κράτος*ΓΛ όπου ο λαός εύκολα μπορεί να συγκεντρωθεί και κάθε πολίτης μπορεί να γνωρίζει εύκολα όλους τους άλλους. Δεύτερον, μεγάλη απλότητα στα ήθη που να προλαμβάνουν πληθώρα ζητημάτων και τις περίπλοκες συζητήσεις. Κατόπιν, μεγάλη ισότητα στις τάξεις και στις περιουσίες, χωρίς την οποία η ισότητα στα δικαιώματα και την εξουσία δεν μπορεί να διαρκέσει. Τέλος, λίγη ή και καθόλου πολυτέλεια, γιατί είτε είναι το αποτέλεσμα του πλούτου είτε τον απαιτεί· διαφθείρει έτσι και τον πλούσιο και τον φτωχό, τον πρώτο με την απόκτησή του, τον δεύτερο με τη ζήλια. Ο πλούτος πουλά την πατρίδα στη μαλθακότητα και τη ματαιοδοξία· στερεί το κράτος από όλους τους πολίτες του, υποδουλώνοντας τους μεν στους δε, και όλους μαζί στη δοξασία.

Να γιατί ένας διάσημος συγγραφέας (σημ. αναφέρεται στον Μοντεσκιέ) θεώρησε ως βάση της πολιτείας την αρετή, γιατί όλες αυτές οι προϋποθέσεις δεν μπορούν να υπάρξουν δίχως αρετή. [...]

Κυρίως σε αυτή την πολιτική σύσταση [τη δημοκρατική ή λαϊκή μορφή διακυβέρνησης] πρέπει ο πολίτης να οπλίζεται με δύναμη και σταθερότητα, και να επαναλαμβάνει κάθε μέρα της ζωής του από τα βάθη της καρδιάς του ό,τι έλεγε ένας ενάρετος Παλατίνο[1] στη Δίαιτα[2] της Πολωνίας: Malo periculosam libertatem quam quietam servitutem (Καλύτερα μια ελευθερία γεμάτη κινδύνους παρά μια ήσυχη σκλαβιά).

Πηγή: Ρουσσώ, Ζ. Ζ. (2004). *Το κοινωνικό συμβόλαιο ή αρχές πολιτικού δικαίου* (μετάφραση: Βασιλική Γρηγοροπούλου και Αλβέρτος Σταϊνχάουερ). Αθήνα: Πόλις.

Επιβάλλεται να επιμείνουμε εδώ στη διάκριση ανάμεσα στο «τυπικό» και στο «πραγματικό». Η ύπαρξη ενός δημόσιου χώρου δεν είναι απλή υπόθεση νομικών διατάξεων που εγγυώνται σ' όλους την ίδια ελευθερία λόγου, κ.λπ. Αυτές οι ρήτρες είναι πάντα μόνον μια συνθήκη της ύπαρξης ενός δημόσιου χώρου. Το ουσιώδες είναι αλλού: Τι θα κάνει ο πληθυσμός μ' αυτά τα δικαιώματα; Τα καθοριστικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα, απ' αυτή την άποψη, είναι το θάρρος, η υπευθυνότητα και η αιδώς [...]. Μόνον η εκπαίδευση (παιδεία) των πολιτών ως τέτοιων μπορεί να δώσει αληθινό και αυθεντικό περιεχόμενο στον «δημόσιο χώρο». Αλλά αυτή η παιδεία δεν είναι, κατά κύριο λόγο, ένα ζήτημα βιβλίων και πιστώσεων για τα σχολεία. Είναι, κατ' αρχήν και προπαντός, η συνειδητοποίηση του γεγονότος ότι η πόλις είναι επίσης εσείς, και ότι η μοίρα της εξαρτάται επίσης από τη σκέψη σας, από τη συμπεριφορά σας και από τις αποφάσεις σας· μ' άλλα λόγια, είναι συμμετοχή στην πολιτική ζωή.

Πηγή: Καστοριάδης, Κ. (1993). *Η ελληνική πόλις και η δημιουργία της δημοκρατίας*. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς.

1 Τίτλος τιμής με σημαντικές εκτελεστικές αρμοδιότητες.
2 Η *Δίαιτα* είναι το κοινοβουλευτικό σώμα στην Πολωνία.

Η Δημοκρατία στις μέρες μας: σύγχρονες προσεγγίσεις

4η Δραστηριότητα — Η Δημοκρατία: ένα διαρκές διακύβευμα

Καταγράψτε τα επιχειρήματα – κάποια από τα οποία έχουν χρησιμοποιηθεί κατά της δημοκρατίας στις μέρες μας – των πολιτικών στοχαστών Μπράουν και Ντουόρκιν που αναφέρονται σε προβλήματα της Δημοκρατίας. Αναφέρετε στην τάξη κι άλλα προβλήματα που συνδέονται με το δημοκρατικό πολίτευμα και τη λειτουργία του. Στη συνέχεια αναλογιστείτε, βάσει της εμπειρίας σας, πώς ατομικές συμπεριφορές, νοοτροπίες, στάσεις «πληγώνουν» τη Δημοκρατία. Έπειτα, προτείνετε τρόπους βελτίωσης ή και επίλυσής τους.

Θεωρείτε ότι η αρχή της δημοσιότητας και οι διαδικασίες διαβούλευσης αποτελούν αντίμετρο σε κάποια από αυτά τα προβλήματα και γιατί; Συμβουλευτείτε το σχετικό πληροφοριακό κείμενο που ακολουθεί και συζητήστε για τη σημασία και την αξία της πληροφόρησης και του διαλόγου σε μία δημοκρατία.

Ακόμη και οι «ελεύθερες» εκλογές, που είναι η πιο σημαντική εικόνα της δημοκρατίας, έχουν καταστεί ένα τσίρκο φτιαγμένο από μάρκετινγκ και μάνατζμεντ, από το θέαμα της συλλογής χρημάτων μέχρι τη στοχευμένη κινητοποίηση των ψηφοφόρων. Εφόσον οι πολίτες υποβάλλονται σε περίπλοκες εκστρατείες μάρκετινγκ, που τοποθετούν την ψήφο σε ισότιμη βάση με τις άλλες καταναλωτικές επιλογές, όλα τα στοιχεία της πολιτικής ζωής ανάγονται σε επικοινωνιακές και διαφημιστικές επιτυχίες. Δεν είναι μόνο οι υποψήφιοι που παρουσιάζονται μέσα σε ένα περιτύλιγμα που συνέλαβαν κάποιοι ειδικοί των δημόσιων σχέσεων, οι οποίοι είναι πιο εξοικειωμένοι με το να προωθούν εμπορικά σήματα και να οργανώνουν τις διαφημιστικές εκστρατείες των μεγάλων ομίλων απ' ό,τι να κάνουν πράξη τις δημοκρατικές αρχές· είναι επίσης τα πολιτικά προγράμματα, που πωλούνται ως καταναλωτικά αγαθά και όχι ως δημόσια αγαθά.

Πηγή: Brown, W. (2009). Τώρα είμαστε όλοι δημοκράτες. Στο: *Πού πηγαίνει η δημοκρατία*; (μετάφραση: Νατάσα Κατσογιάννη, Φρίξος Μαραβέλιας και Γιάννης Σιατίστας). Αθήνα: Πατάκης.

Γνωρίζουμε ότι τα χρήματα είναι η κατάρα της πολιτικής μας. Οι υποψήφιοι και τα πολιτικά κόμματα συγκεντρώνουν αστρονομικά ποσά προκειμένου να χρηματοδοτήσουν τις ποικίλες προεκλογικές εκστρατείες τους, πρακτική που διαφθείρει την πολιτική και την κυβέρνηση για πολλούς χιλιοειπωμένους λόγους. Οι πολιτικοί καταβάλλουν τερατώδεις προσπάθειες να συγκεντρώσουν χρήματα αντί να σκέφτονται θέματα αρχών και πολιτικής. [...] Παρέχονται τεράστια ποσά στη διάθεση των πολιτικών και των συμβούλων τους, τα οποία κάνουν εφικτές τις υπερβολικά δαπανηρές, όλο ευτελή «γκλαμουριά», εκστρατείες σε τηλεοπτικούς και ραδιοφωνικούς σταθμούς, τις συκοφαντίες και τις ατελείωτες επαναλήψεις μισών αληθειών και ανούσιων ή δήθεν γεγονότων που αποτελούν τον αιμοδότη του πολιτικού μας σκουπιδοτενεκέ. [...] Στην πολιτική, τα χρήματα αποτελούν τον εχθρό όχι μόνο της ακριβοδικίας, αλλά και της πραγματικής επιχειρηματολογίας.

Πηγή: Dworkin, R. (2010). *Η αμερικανική δημοκρατία σε κίνδυνο* (μετάφραση: Ευαγγελία Γούση). Αθήνα: Πόλις.

Πληροφοριακό Κείμενο

ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΑΒΟΥΛΕΥΣΗ - ΔΗΜΟΣΙΟΤΗΤΑ

Ν. 4048/2012

«Ρυθμιστική Διακυβέρνηση: Αρχές, Διαδικασίες και Μέσα Καλής Νομοθέτησης»

Άρθρο 6. Διαβούλευση

1. Η διαβούλευση επιτυγχάνεται με τη δημοσιοποίηση, με πρόσφορα μέσα, της σχεδιαζόμενης ρύθμισης, με σκοπό την έγκαιρη ενημέρωση και συμμετοχή σε αυτήν των πολιτών, κοινωνικών φορέων και κάθε ενδιαφερομένου. Υπόχρεος για την κίνηση της διαδικασίας διαβούλευσης είναι ο έχων τη νομοθετική πρωτοβουλία Υπουργός.

Σύνταγμα των Ελλήνων

Άρθρο 5Α. Δικαίωμα στην πληροφόρηση

1. Καθένας έχει δικαίωμα στην πληροφόρηση, όπως νόμος ορίζει. […]
2. Καθένας έχει δικαίωμα συμμετοχής στην Κοινωνία της Πληροφορίας. Η διευκόλυνση της πρόσβασης στις πληροφορίες που διακινούνται ηλεκτρονικά, καθώς και της παραγωγής, ανταλλαγής και διάδοσής τους αποτελεί υποχρέωση του Κράτους, τηρουμένων πάντοτε των εγγυήσεων των άρθρων 9 (οικιακό άσυλο, το απαραβίαστο της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του ατόμου), 9Α (προστασία των προσωπικών δεδομένων) και 19 (το απόρρητο των επιστολών και της ελεύθερης ανταπόκρισης ή επικοινωνίας).

Γιώργος Λάππας, Πατέρας και Γιος, 1995

Αγώνας για Δημοκρατία

5η Δραστηριότητα — Οι εχθροί της Δημοκρατίας: ο δημαγωγικός λόγος

Μελετήστε τα παρακάτω κείμενα και το σκίτσο του Αρκά, που αναφέρονται στον δημαγωγικό λόγο ως έναν από τους βασικούς εχθρούς της Δημοκρατίας. Εντοπίστε σε αυτά χαρακτηριστικά του δημαγωγικού λόγου και του δημαγωγού. Τι άλλο θα προσθέτατε;

Σ' αυτόν τον τύπο καθεστώτος αποφασίζει η πλειοψηφία για την πορεία που πρέπει να ακολουθηθεί στα κοινά· όμως η πλειοψηφία δεν είναι αναγκαστικά φωτισμένη: ο καθένας έχει τις έγνοιες του, ούτε γνωρίζει σε βάθος τις κοινές υποθέσεις, οι οποίες είναι εξάλλου αρκετά περίπλοκες. Ακούει λοιπόν ευχαρίστως τις συμβουλές των πιο αρμοδίων. Δε θεωρεί αναγκαστικά αρμόδιους όσους κατέχουν μια ανώτερη γνώση, αλλά όσους ξέρουν να του μιλάνε με τρόπο θελκτικό, τους καλούς ρήτορες, τους σοφιστές. Η δημοκρατία απειλείται μονίμως από τη δημαγωγία, ο καλός ομιλητής μπορεί να κερδίσει την αποδοχή (και την ψήφο) της πλειοψηφίας, εις βάρος ενός συμβούλου πιο λογικού αλλά λιγότερο εύγλωττου.

Πηγή: Todorov, T. (2012). *Οι εσωτερικοί εχθροί της δημοκρατίας* (μετάφραση: Σώτη Τριανταφύλλου και Μαριάννα Κουτάλου). Αθήνα: Πατάκης.

Πηγή: Αρκάς. (2017). *Ο Προφήτης Οργίζεται*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Η δημοκρατία εξαρτάται από τη ρητορική – από το ότι οι άνθρωποι συζητούν επιχειρηματολογώντας και προσπαθούν να πείσουν ο ένας τον άλλο. Αλλά, όπως όλοι γνωρίζουμε, δεν είναι όλοι οι τρόποι συζήτησης ίδιοι, και, εκ τούτου, ανέκαθεν υπήρχαν αντιπαραθέσεις, σχετικά με το ποια είδη ρητορικής είναι καλά και ποια επιβλαβή. [...] Υπάρχουν κάποιες γενικές αρχές που αφορούν τις καλές ρητορικές πρακτικές πάνω στις οποίες οι άνθρωποι έχουν συμφωνήσει. Βασικά, ο δημόσιος διάλογος που αφορά την πολιτική (ποιες ενέργειες πρέπει να ακολουθήσουμε) θα πρέπει να ευνοεί την ενσωμάτωση, την υπευθυνότητα, τον αυτοσκεπτικισμό και τις στάσεις[3]. [...]

Συνεπώς, ένα από τα προβλήματα με τη δημαγωγία είναι ότι παραβιάζει όλους αυτούς τους κανόνες του δημόσιου διαλόγου. Η δημαγωγία λέει ότι μόνο εμείς πρέπει να συμπεριληφθούμε στον διάλογο γιατί αυτοί είναι το πρόβλημα· εμείς είμαστε κατά βάση καλύτεροι, και αυτοί είναι κατά βάση κακοί, συνεπώς θα ήταν λάθος (συχνά χρησιμοποιείται ο όρος «αυτοκτονικό») να τους συμπεριφερόμαστε όπως θα θέλαμε να μας συμπεριφέρονται.

Πηγή: Roberts-Miller, P. (2018). *Δημαγωγία και δημοκρατία* (μετάφραση: Σέβυ Σπυριδογιαννάκη). Αθήνα: Ψυχογιός.

Francis Bacon, Three studies for a portrait of John Edwards, 1980

3 Στάσεις είναι ο πληθυντικός του *στάσις*. Στη ρητορική, *στάσις* σημαίνει το σταθερό σημείο από το οποίο εξαρτάται η διαφωνία. [...] π.χ. αν διαμαρτύρεσαι σε μία συνάδελφο ότι πετάει πράγματα στους πελάτες σου, και αυτή απαντάει με ένα «ναι, αλλά εσύ ψήφισες έναν παρανοϊκό που κλοτσάει κουτάβια», τότε εσείς οι δύο έχετε διαφορετικές στάσεις. Εσύ χρησιμοποιείς τη στάση τού τι βοηθάει και τι βλάπτει τη δουλειά και αυτή χρησιμοποιεί τη στάση τού ποια από τις δυο σας είναι καλύτερος άνθρωπος. Πολλές (οι περισσότερες ίσως) λογικές πλάνες λειτουργούν μέσω της μετατόπισης της στάσης. Πηγή: Roberts-Miller, P. (2018). *Δημαγωγία και δημοκρατία* (μετάφραση: Σέβυ Σπυριδογιαννάκη). Αθήνα: Ψυχογιός.

6η Δραστηριότητα

Το δημοκρατικό επιχείρημα ενάντια στον δημαγωγικό λόγο

Δύο μαθητές ή μαθήτριες καλούνται να επιχειρηματολογήσουν πάνω σε ένα ζήτημα το οποίο θα επιλεγεί από την τάξη. Η μία πλευρά καλείται να χρησιμοποιήσει δημαγωγικό λόγο ενώ η άλλη δημοκρατικά επιχειρήματα. Σκοπός είναι να πείσουν το ακροατήριο (τους υπόλοιπους μαθητές ή μαθήτριες), το οποίο στο τέλος θα πρέπει να διακρίνει τη διαφορετική στάση των ομιλητών ή ομιλητριών. Στη συνέχεια, το κοινό κάνει διευκρινιστικές ερωτήσεις με στόχο να αποκαλύψει ποια πλευρά υποδύεται τον δημαγωγό και εκφέρει δημαγωγικό λόγο.

Η δραστηριότητα θα πρέπει να έχει προετοιμαστεί εκ των προτέρων από τους δύο ομιλητές ή τις ομιλήτριες με τη βοήθεια του/της εκπαιδευτικού. Οι δύο ομιλητές ή ομιλήτριες θα απευθυνθούν στην τάξη χωρίς οι συμμαθητές και οι συμμαθήτριές τους να γνωρίζουν ποιος ή ποια παίζει κάθε ρόλο.

Από την παράσταση χορού Sacre της ομάδας Sasha Waltz and Guests, 2013

Συμπληρωματικές Δραστηριότητες

Α Η δύναμη της συμμετοχής: πολίτης και Δημοκρατία

Αξιοποιήστε τα παρακάτω κείμενα για προβληματισμό. Χωριστείτε σε ομάδες, συζητήστε εντός των ομάδων και έπειτα στην ολομέλεια για το αν είναι η Δημοκρατία ένα διαρκές διακύβευμα, και αν ναι, γιατί. Ποια θεωρείτε ότι είναι η σχέση του πολίτη με τη Δημοκρατία στις μέρες μας;

Στη συνέχεια, ανά ομάδες ή ατομικά, δημιουργήστε συνθήματα, μηνύματα, σκίτσα κ.λπ. για τη Δημοκρατία (πολίτευμα, αρχές, πολίτης, στάσεις, συμπεριφορές κ.λπ.), έπειτα συνθέστε τα σε ένα ομαδικό έργο και αναρτήστε το σε χώρο του σχολείου.

«Όσοι αδιαφορούν για τα κοινά είναι καταδικασμένοι να εξουσιάζονται πάντα από ανθρώπους κατώτερούς τους».

Πλάτων, 427-347 π.Χ., αρχαίος φιλόσοφος

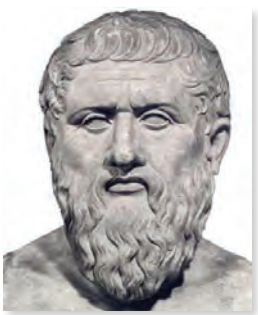

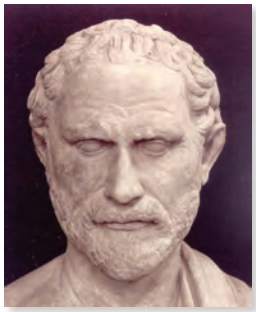

«Είναι επιβεβλημένο οι ελεύθεροι να έχουν συναίσθηση ευθύνης για τα πολιτικά πράγματα».

Δημοσθένης, 384-322 π.Χ., αρχαίος ρήτορας και πολιτικός

«Η τυραννία ενός πρίγκιπα σε μία ολιγαρχία δεν είναι τόσο επικίνδυνη για το δημόσιο συμφέρον όσο η απάθεια ενός πολίτη σε μία δημοκρατία».

Μοντεσκιέ, 1689-1755, Γάλλος φιλόσοφος

«Στη δημοκρατία κάθε άνθρωπος είναι αναγκαίος».

Ραλφ Γουάλντο Έμερσον, 1803-1882, Αμερικανός δοκιμιογράφος

«Δημοκρατία είναι η κυβέρνηση του λαού, από τον λαό, για τον λαό».

Αβραάμ Λίνκολν, 1809-1865, Αμερικανός πρόεδρος της Δημοκρατίας

Αυτό που προσπαθώ να πω είναι ότι η δημοκρατία, με την έννοια της εξουσίας του λαού, της εξουσίας εκείνων που δεν έχουν κανέναν ιδιαίτερο τίτλο για να ασκήσουν την εξουσία, αποτελεί τη βάση χωρίς την οποία δεν μπορούμε να στοχαστούμε την πολιτική. Αν η εξουσία ανήκει στους πιο σοφούς, στους πιο ισχυρούς, στους πιο πλούσιους, δε βρισκόμαστε πλέον στον χώρο της πολιτικής. Είναι το επιχείρημα του Ρουσσώ: η εξουσία του πιο ισχυρού δεν έχει ανάγκη να διατυπώνεται ως δίκαιο – εάν ο πιο ισχυρός είναι ο πιο ισχυρός, αυτός επιβάλλεται, και αυτό είναι όλο. Δεν υπάρχει ανάγκη άλλης νομιμοποίησης. Θεωρώ πως η δημοκρατία είναι μια εξισωτική προϋπόθεση [...].

Πηγή: Ρανσιέρ, Ζ. (2009). *Οι δημοκρατίες ενάντια στη δημοκρατία: πού πηγαίνει η δημοκρατία* (μετάφραση: Νατάσα Κατσογιάννη, Φρίξος Μαραβέλιας και Γιάννης Σιατίστας). Αθήνα: Πατάκης.

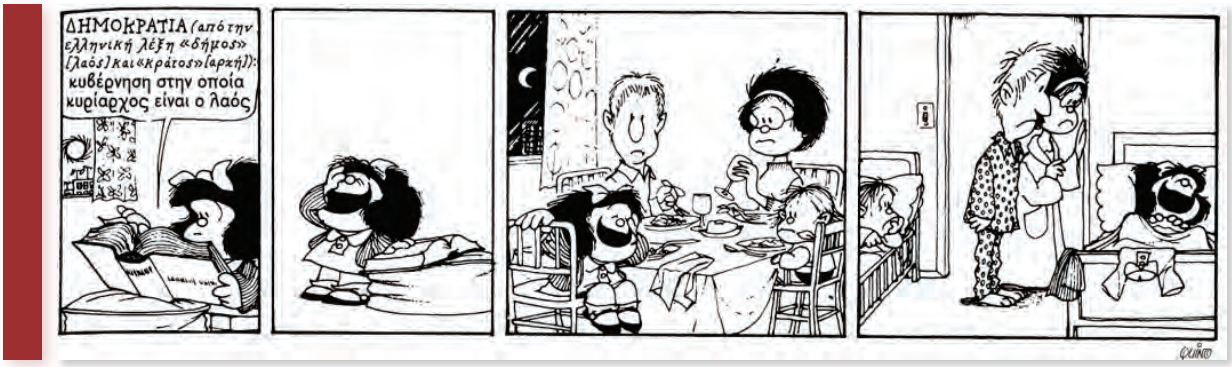

Πηγή: Quino (1991). *Μαφάλντα*. Αθήνα: Μέδουσα.

Brian Alfred, Personal+Stability+Zones, 2017

Β «Εμείς» και οι «Άλλοι»: η πάλη για την ισότητα

Διαβάστε τα παρακάτω κείμενα και απαντήστε στα ακόλουθα ερωτήματα:

Ποιος θεωρείτε ότι είναι ο φόβος των δύο θεωρητικών (Αντόρνο και Φρόιντ) που αναδύεται μέσα από τα κείμενά τους; Αρκεί αυτή η έγνοια για να κινητοποιήσει αντιστάσεις;

Ακολούθως, συμβουλευτείτε τους ορισμούς του επόμενου πληροφοριακού κειμένου και επεξεργαστείτε τις δραστηριότητες:

1. Καταγράψτε στερεοτυπικές αντιλήψεις (π.χ. χαρακτηριστικές ιδιότητες, ρόλους, εκφράσεις) για τις εξής ομάδες: α) γυναίκες, β) άνδρες, γ) εφήβους, δ) μετανάστες, ε) ανάπηρους, στ) ασθενείς. Επιλέξτε μία από τις παραπάνω ομάδες σαν να ανήκατε σε αυτήν και εξιστορήστε τη «ζωή» σας (ή ένα στιγμιότυπό της). Συντάξτε ένα σύντομο αυτοβιογραφικό κείμενο. Στη συνέχεια, δραματοποιήστε τους μονολόγους στην τάξη και απαντήστε σε ερωτήσεις των συμμαθητών και συμμαθητριών σας για τη «ζωή» σας.
2. Πώς πιστεύετε ότι παράγονται οι στερεοτυπικές αντιλήψεις και οι προκαταλήψεις και γιατί είναι «ανθεκτικές» στον χρόνο; Αναλογιστείτε τα προβλήματα που αυτές γεννούν σε ένα δημοκρατικό καθεστώς και συζητήστε στην τάξη τρόπους υπέρβασής τους μέσα από δημοκρατικές διαδικασίες.

Essai sur l' inégalité des races humaines[4]

Ξεχνιέται ο Αδόλφος Χίτλερ;

Αλήθεια – των αδυνάτων αδύνατο –
ποτές δεν εκατάφερα να καταλάβω
αυτά τα όντα που δεν βλέπουνε
το τερατώδες κοινό γνώρισμα τ' ανθρώπου
– το εφήμερο
της παράλογης ζωής του –
κι ανακαλύπτουνε διαφορές
– γιομάτοι μίσος – διαφορές
σε χρώμα δέρματος φυλή
θρησκεία

Πηγή: Εγγονόπουλος, Ν. (2017). *Στην Κοιλάδα με τους Ροδώνες*. Αθήνα: Ίκαρος

«Η απαίτηση να μην επαναληφθεί το Άουσβιτς είναι η πρώτη και κύρια που τίθεται στην εκπαίδευση. Προηγείται τόσο πολύ κάθε άλλης που δεν πιστεύω ότι χρειάζεται ή ότι οφείλω να την αιτιολογήσω. Μου είναι ακατανόητο το πόσο λίγο έχει καταδεχθεί κανείς μέχρι σήμερα να ασχοληθεί μαζί της. Η αιτιολόγησή της θα είχε κάτι το τερατώδες ενόψει της τερατωδίας που συντελέστηκε. Ωστόσο, το γεγονός ότι έχει κανείς τόσο περιορισμένη συνείδηση αυτής της απαίτησης και των ερωτημάτων που εγείρει δείχνει ότι το τερατώδες δεν έχει γίνει κτήμα των ανθρώπων, κάτι που αποτελεί σύμπτωμα του ότι, όσον αφορά την κατάσταση της συνείδησης και της ασυνειδησίας των ανθρώπων, η πιθανότητα της επανάληψης εξακολουθεί να υφίσταται».

Πηγή: Αντόρνο, Β. Τ. (2017). *Η εκπαίδευση μετά το Άουσβιτς: είκοσι πέντε χρόνια* (μετάφραση: Γιώργος Σαγκριώτης). Αθήνα: Νήσος.

«Το μοιραίο ερώτημα για το ανθρώπινο είδος μού φαίνεται ότι είναι το αν, και σε ποιον βαθμό, η πολιτισμική του εξέλιξη θα κατορθώσει να ελέγξει τα προβλήματα που δημιουργεί στη συμβίωση η ανθρώπινη επιθετικότητα και η ενόρμηση της αυτοκαταστροφής».

Πηγή: Φρόιντ, Σ. (2013). *Η δυσφορία μέσα στον πολιτισμό* (μετάφραση: Βασίλειος Πατσογιάννης). Αθήνα: Πλέθρον.

4 Τίτλος δοκιμίου (1853-55) του Γάλλου διπλωμάτη Αρτύρ ντε Γκομπινό (1816-1882). Το σύγγραμμά του *Essai sur l' inégalité des races humaines* (Δοκίμιο για την ανισότητα των ανθρώπινων φυλών) επηρέασε την ανάπτυξη ρατσιστικών θεωριών στην Ευρώπη.

Πληροφοριακό Κείμενο

Ρατσισμός: Ο αποκλεισμός ή η απόρριψη της διαφορετικότητας που παραπέμπει στην ύπαρξη ορισμένου δεσμού ανάμεσα στα φυσικά, γενετικά ή βιολογικά γνωρίσματα ή την κληρονομικότητα ενός ατόμου (ή μιας ομάδας) και στα διανοητικά και ηθικά χαρακτηριστικά αυτού του ατόμου (ή της ομάδας).

Wieviorka, M. (1995). *The Arena of Racism*. Λονδίνο: Sage Publications.

Στερεότυπο: Μονόπλευρη ή υπερβολική πεποίθηση ή στάση απέναντι σε μια ομάδα ανθρώπων, είτε ευνοϊκή είτε δυσμενής (θετικό ή αρνητικό στερεότυπο), λιγότερο ή περισσότερο διαδεδομένη στο εσωτερικό μιας κοινωνικής ομάδας. Οι εικόνες και οι χαρακτηρισμοί που φέρνουν στον νου τα στερεότυπα είναι συνήθως επίθετα που συνδέονται με μία λέξη-ερέθισμα και αποδίδουν διακριτικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα, τα οποία μπορεί να αφορούν την εξωτερική εμφάνιση (ωραίος, δυνατός), την ηθική (ύπουλος, σκληρός), γενικεύσεις που αναφέρονται στην εθνική καταγωγή σε σχέση με στοιχεία του χαρακτήρα (ο φλεγματικός Άγγλος, όλοι οι Έλληνες είναι φιλόξενοι και γλεντζέδες) κ.ο.κ.

Προκατάληψη: Ατομική αρνητική στάση εχθρότητας απέναντι σε ένα άτομο ή μια κοινωνική ομάδα, η οποία περιλαμβάνει ένα πλήθος συναφών στερεοτύπων και έχει έναν ευρύτερο αξιολογικό χαρακτήρα σε σχέση με τα στερεότυπα (π.χ. προκαταλήψεις όσον αφορά φυλές, φύλα, θρησκείες, κοινωνικές τάξεις). Τα άτομα που έχουν προκαταλήψεις είναι δυνατόν να εμπλέκονται σε δραστηριότητες διακρίσεων, δηλαδή σε κοινωνικές διαδικασίες που αποσκοπούν στο να καταδείξουν τη μειονεκτική θέση κοινωνικών ομάδων σε σχέση με άλλες.

Διασκευασμένα κείμενα από: Maisonneuve, J. (2001). *Εισαγωγή στην ψυχοκοινωνιολογία*. Αθήνα: Τυπωθήτω.

Diego Rivera, Sugar Cane, 1931

Γ Περιθωριοποιημένες ομάδες: ένα παράδειγμα για τη φτώχεια

Στοχαστείτε πάνω στο παρακάτω κείμενο από το έργο του κοινωνιολόγου Ζίγκμουντ Μπάουμαν[5].

Κάθε κοινωνία μέχρι σήμερα είχε τους φτωχούς της. [...] Η προώθηση ενός συγκεκριμένου τρόπου ύπαρξης στη θέση του κανόνα υποβαθμίζει μια σειρά από εναλλακτικές πραγματικότητες στην κατηγορία του υποδεέστερου και του αφύσικου. Οι φτωχοί αποτελούν την επιτομή του «ακατάλληλου» και του «αφύσικου». [...]

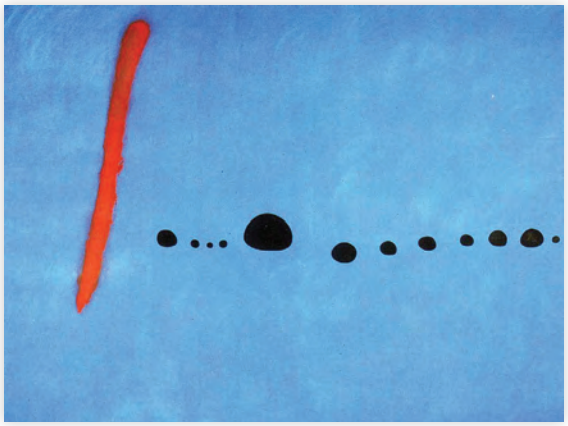

Juan Miro, Blue II, 1961

Αυτός είναι ο λόγος που στις μέρες μας οι άνθρωποι που αποκαλούνται οι «αποκλεισμένοι» δε βγαίνουν στο προσκήνιο με αιτήματα ή με σχέδια, δε φαίνονται να εκτιμούν τα δικαιώματά τους, δεν ασκούν τα καθήκοντά τους ως άνθρωποι και ως πολίτες. Καθώς η ύπαρξή τους στα μάτια των άλλων τερματίστηκε, έτσι σταδιακά τερματίστηκε και στα δικά τους μάτια. [...]

Όπως επισήμανε ο Κορνήλιος Καστοριάδης, η κρίση του δυτικού κόσμου «συνίσταται ακριβώς στο ότι παύει να θέτει τον εαυτό του υπό αμφισβήτηση». Αλλά το να «θέτεις πραγματικά τον εαυτό σου υπό αμφισβήτηση» είναι το βαθύτερο μυστικό της εκπληκτικής και άνευ προηγουμένου αναζήτησης για αυτοβελτίωση. [...] Και από τη στιγμή που αυτό θα ξεχαστεί, παύουμε να θέτουμε εκείνο το είδος των ερωτημάτων που συνήθιζαν να κάνουν τη σύγχρονη κοινωνία την πιο αεικίνητη και καινοτόμο από όλες.

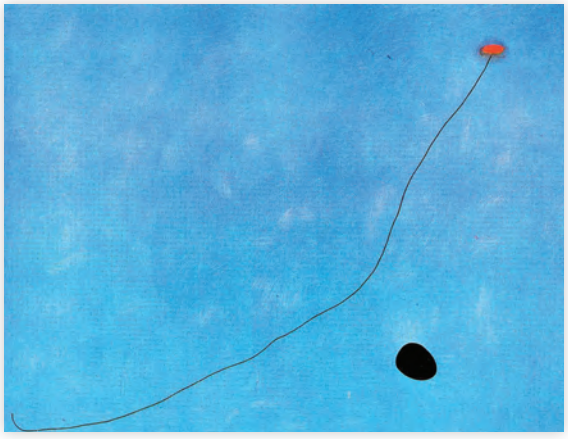

Juan Miro, Blue III, 1961

Πηγή: Μπάουμαν, Ζ. (2004). *Η εργασία, ο καταναλωτισμός και οι νεόπτωχοι* (μετάφραση: Κωνσταντίνος Γεώρμας). Αθήνα: Μεταίχμιο.

5 Ζίγκμουντ Μπάουμαν (1925-2017): Κοινωνιολόγος και συγγραφέας.

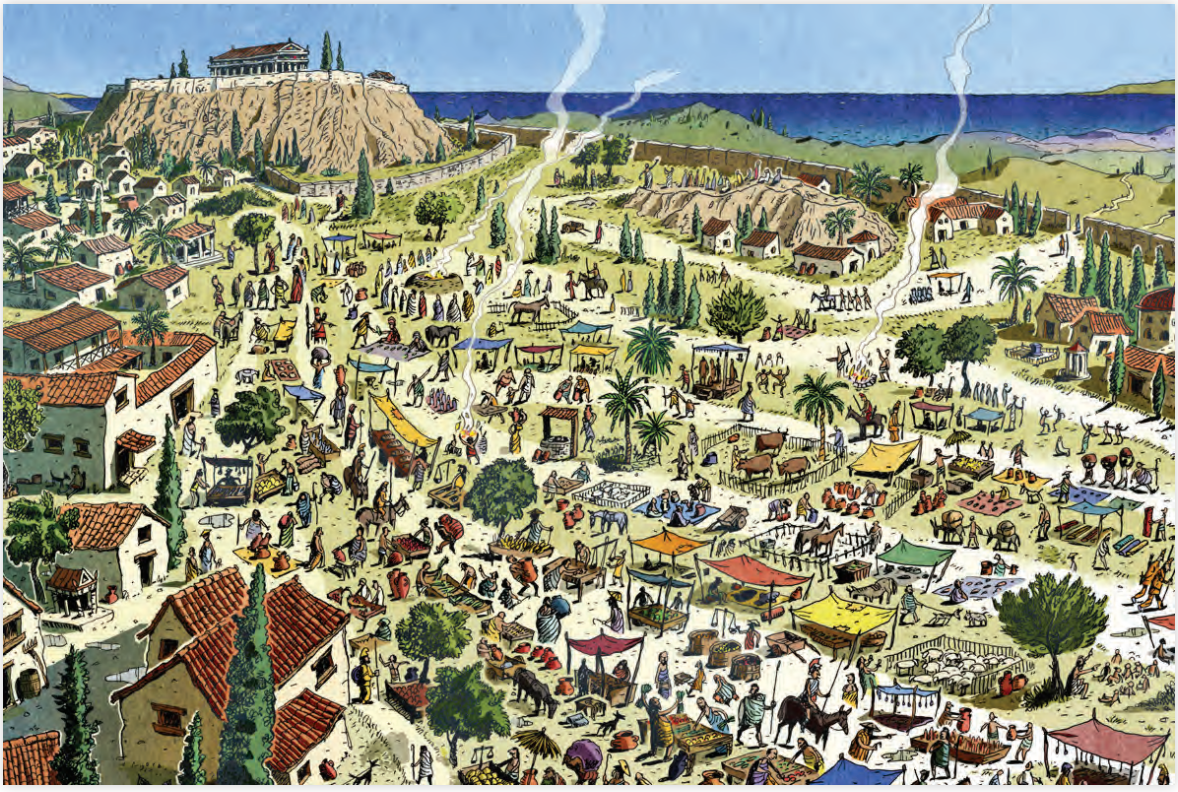

Αλέκος Παπαδάτος, Αβραάμ Κάουα, Annie di Donna, Δημοκρατία, Ίκαρος, 2015

Θεματική Ενότητα 2

ΠΟΛΙΤΗΣ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

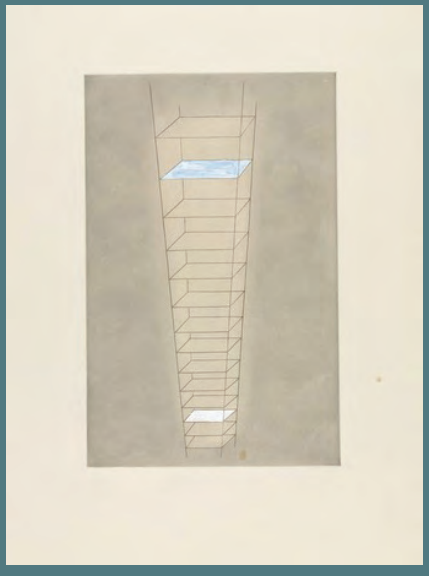

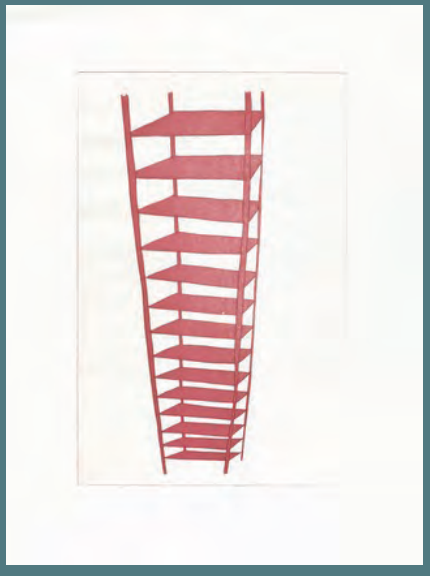

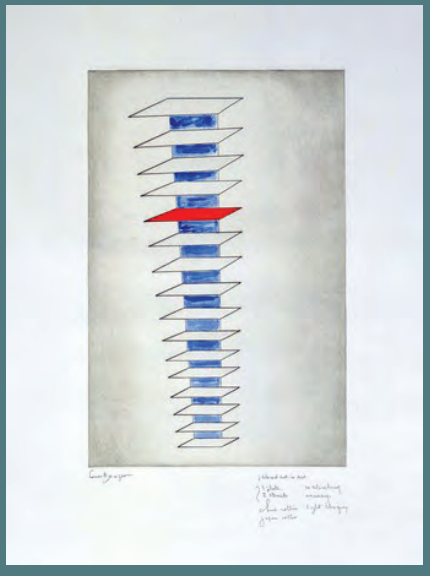

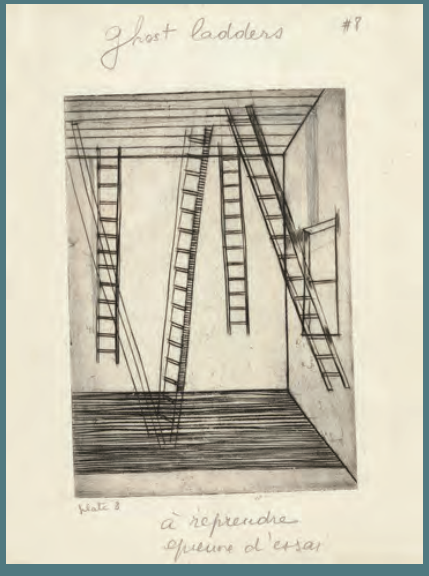

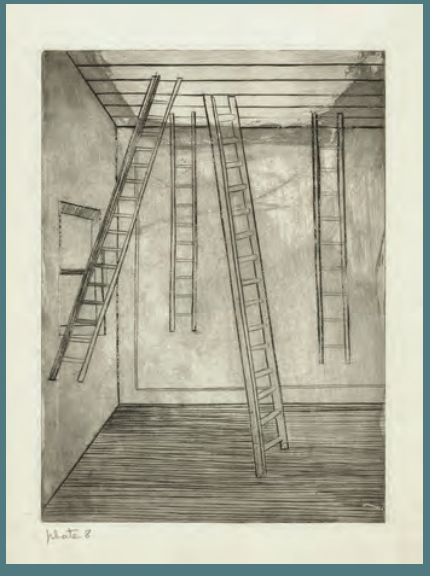

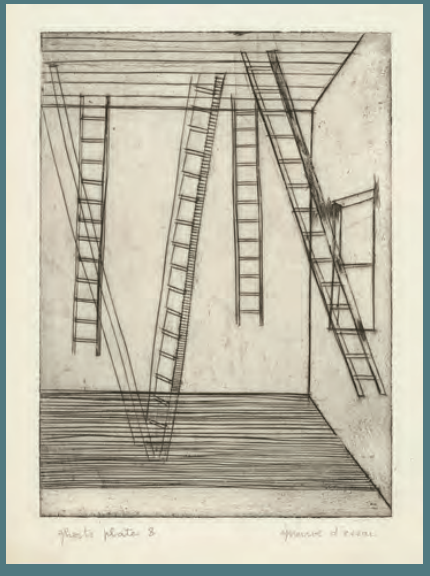

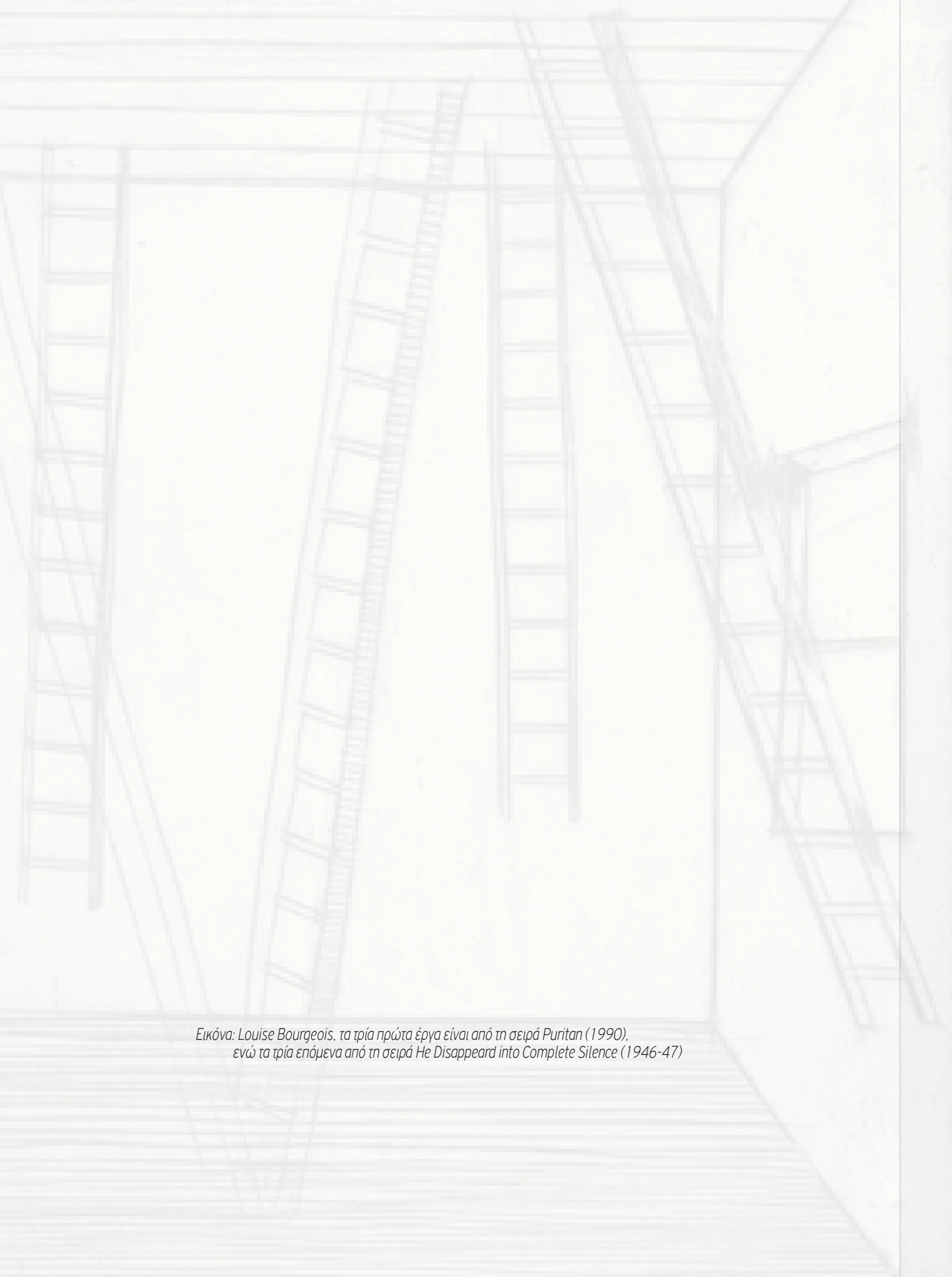

Εικόνα: Louise Bourgeois, τα τρία πρώτα έργα είναι από τη σειρά Puritan (1990),
ενώ τα τρία επόμενα από τη σειρά He Disappeard into Complete Silence (1946-47)

Διδακτικές Ώρες: 4

Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα

Μετά την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας θα είστε σε θέση:

- *να προσδιορίζετε τις έννοιες του πολίτη, της ιδιότητας του πολίτη και των δικαιωμάτων, πλαισιώνοντας αυτές ιστορικά και κοινωνικά*
- *να διακρίνετε τις έννοιες ιθαγένεια*ΓΛ, λαός, έθνος*ΓΛ, κράτος*ΓΛ*
- *να αντιλαμβάνεστε τη βασική διάκριση ανάμεσα σε ανθρώπινα και ατομικά, πολιτικά, κοινωνικά δικαιώματα και να την προσεγγίζετε κριτικά*
- *να εξηγείτε γιατί η συμμετοχή των πολιτών αποτελεί όρο λειτουργίας της δημοκρατίας*
- *να εντοπίζετε τα χαρακτηριστικά και τις προϋποθέσεις της συμμετοχής του πολίτη στη σύγχρονη δημοκρατία.*

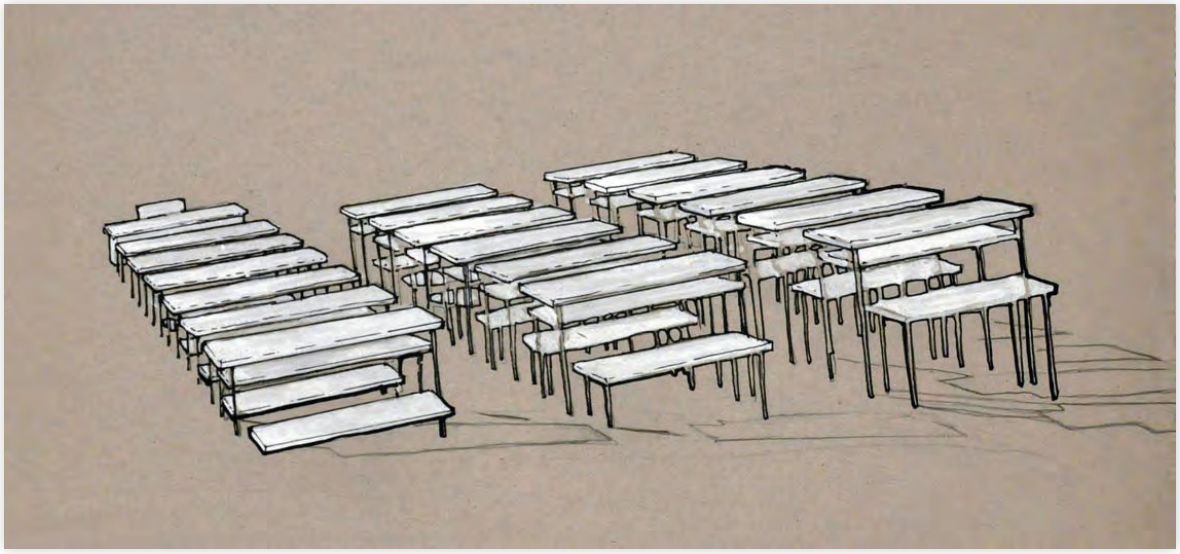

Ζάφος Ξαγοράρης, Λοξή Τάξη, προσχέδιο για την επιτόπια εγκατάσταση, 2015

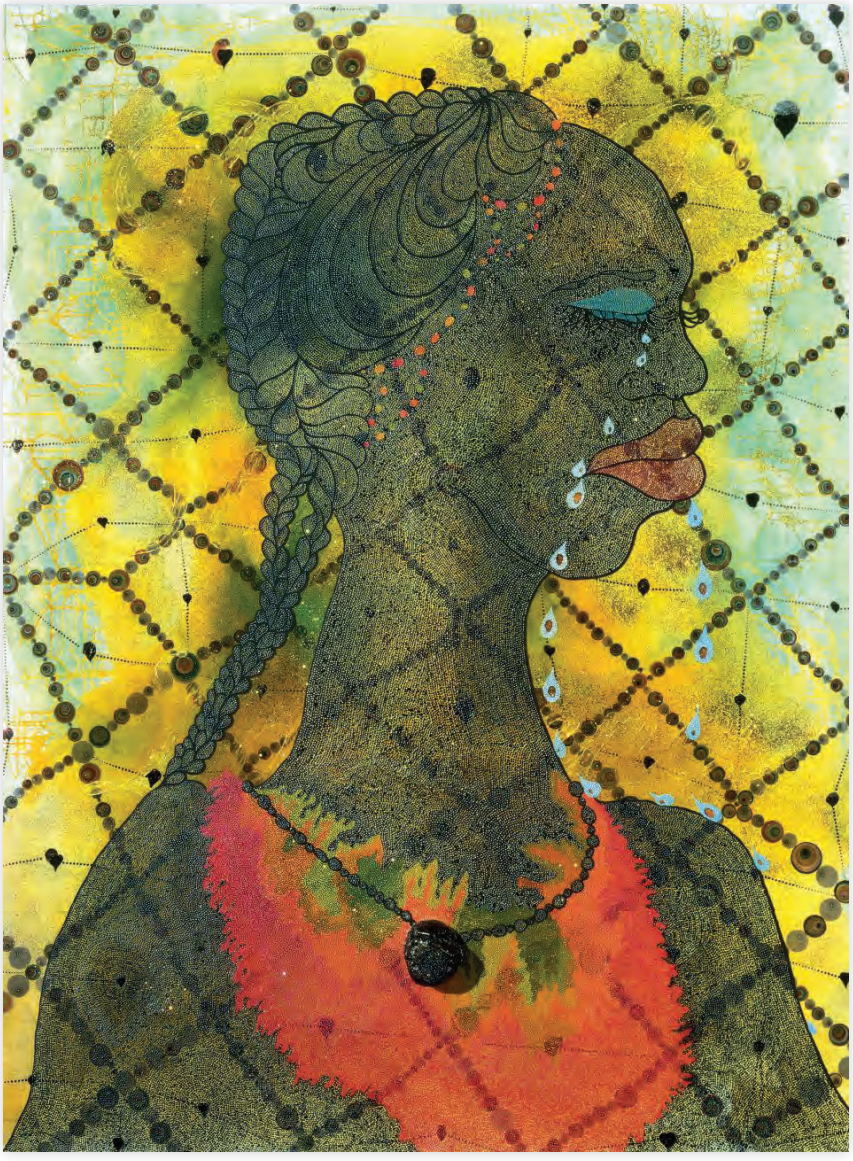

Chris Ofili, No Woman No Cry, 1998

Εισαγωγικό Σημείωμα

Στην ενότητα αυτή θα συζητήσουμε ζητήματα σχετικά με την ιδιότητα του πολίτη και τα δικαιώματά του στη σύγχρονη δημοκρατική κοινωνία, όπως αυτά αναδύθηκαν με τις μεγάλες αστικές επαναστάσεις του 18ου αιώνα.

Η έννοια της ιδιότητας του πολίτη πρέπει να διακρίνεται από τον δημόσιου δικαίου δεσμό της ιθαγένειας*ΓΛ (ή υπηκοότητας). Η ιθαγένεια δίνει στους ανθρώπους την κοινή εθνική ταυτότητα*ΓΛ που τους επιτρέπει να διαμορφώνουν από κοινού τον κόσμο τους, ενώ η ιδιότητα του πολίτη τούς παρέχει τα πρακτικά μέσα να το επιτύχουν. Επομένως, μια συζήτηση για την ιδιότητα του πολίτη στις σύγχρονες κοινωνίες είναι αλληλένδετη με τη συζήτηση για τη σχέση κράτους και έθνους. Ας σημειωθεί ότι η ιδιότητα του πολίτη στην αφετηρία της συγκρότησης των εθνών-κρατών απέκλειε τις γυναίκες ή τους ανθρώπους διαφορετικής ιθαγένειας. Όπως χαρακτηριστικά έχει επισημάνει ο Ιμμάνουελ Βαλλερστάιν, «η ιδιότητα του πολίτη απέκλειε πάντοτε, στον βαθμό που ενσωμάτωνε».

Συγχρόνως, σημαντικός αριθμός δικαιωμάτων απορρέουν από την ιδιότητα του πολίτη. Η αντίληψη του πολίτη ως φορέα δικαιωμάτων συμπληρώνεται κατ' ανάγκη με την ενεργητική άσκησή τους και την ανάληψη ευθυνών, όπως είναι, για παράδειγμα, η πολιτική συμμετοχή, η ψήφος στις εκλογές και η συμμετοχή σε πολιτικά κόμματα, η κινητοποίηση μέσα από ομάδες συμφερόντων, η συμμετοχή σε μορφές ειρηνικής διαμαρτυρίας και στον δημόσιο διάλογο, η εθελοντική εργασία σε οργανισμούς και δίκτυα, η οργάνωση εκδηλώσεων στην κοινότητα.

Ωστόσο, ιδιαίτερα σημαντικό είναι να διαπιστώσουμε ότι η δράση του πολίτη περιορίζεται από μια σειρά από αντιφάσεις και ζητήματα που χαρακτηρίζουν τις σύγχρονες δημοκρατίες. Αυτά είναι:

- η διόγκωση της δύναμης των «κέντρων πολιτικής εξουσίας», στα οποία ο πολίτης ασκεί απλώς τυπικό έλεγχο,
- η απάθεια ή η αδιαφορία των πολιτών για την πολιτική διαδικασία,
- η κρίση που διέρχεται το κοινωνικό κράτος*ΓΛ και οδηγεί μεγάλα τμήματα του πληθυσμού στον κοινωνικό αποκλεισμό,
- ο κίνδυνος να θεωρείται από τους πολίτες η υλική ικανοποίηση ως αποκλειστική προϋπόθεση της κοινωνικής συνοχής, ειδικά σε συνθήκες οικονομικής κρίσης,
- το γεγονός ότι οι οικονομικοί παράγοντες, οι αγορές των αγαθών, των κεφαλαίων και της εργασίας, συχνά κινούνται ανεξάρτητα από τις επιλογές των ατόμων που εμπλέκονται στη λειτουργία τους,
- τα ζητήματα που θέτουν σε σχέση με την ιδιότητα του πολίτη η αναζωπύρωση των εθνικιστικών*ΓΛ τάσεων και το φαινόμενο της σύγχρονης μαζικής μετακίνησης μεταναστών και προσφύγων σε παγκόσμια κλίμακα.

Μέσα από αυτά θα έχουμε την ευκαιρία να προβληματιστούμε με κεντρική ιδέα ότι η σταθερότητα της σύγχρονης δημοκρατίας δεν εξαρτάται μόνο από τη λειτουργία των θεσμών της, αλλά και από τις στάσεις και τη συμπεριφορά των πολιτών της, όπως:

- την επιθυμία τους να συμμετέχουν στην πολιτική διαδικασία και να ζητούν από τις πολιτικές αρχές να τεκμηριώνουν τις αποφάσεις τους,
- την ανεκτικότητά τους απέναντι στους άλλους που είναι διαφορετικοί από τους ίδιους, και την ικανότητά τους να συνεργάζονται μαζί τους,
- την επιθυμία τους να επιδεικνύουν αυτοσυγκράτηση και αίσθημα ευθύνης στις προσωπικές επιλογές τους οι οποίες επιδρούν στον δημόσιο βίο.

Η έννοια του «παθητικού» πολίτη ή του πολίτη που «ιδιωτεύει» συζητείται σε αντιδιαστολή προς τον «ενεργό» πολίτη, που συγκεντρώνει ορισμένες πολιτικές αρετές οι οποίες απαιτούνται σε μια ευδοκιμούσα δημοκρατία, με αυξανόμενη έμφαση στην ανάγκη να είναι οι άνθρωποι ενεργοί πολίτες που συμμετέχουν στη δημόσια διαβούλευση.

Επομένως, στην ενότητα «Πολίτης και Δικαιώματα» καλούμαστε να πραγματευθούμε θέματα που ενδέχεται να μας κάνουν ικανούς και ικανές να απαντήσουμε σε ένα ερώτημα, το οποίο συχνά αναφύεται: «πού μαθαίνουν οι άνθρωποι τις πολιτικές αρετές που θα τους καταστήσουν ενεργούς πολίτες»;

Lucian Freud, The Painter's Mother IV, 1973

Lucian Freud, The Painter's Mother, 1982

Πώς ορίζονται οι έννοιες πολίτης και δικαιώματα;

1η Δραστηριότητα — Ατομικά, πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα

Αφού μελετήσετε την τριπλή διάκριση των δικαιωμάτων του Μάρσαλ[6] στο κείμενο που ακολουθεί, κατατάξτε τα παρακάτω δικαιώματα σε μια από τις τρεις κατηγορίες:

- ✓ *το δικαίωμα να δημοσιεύει κάποιος τις σκέψεις του σε ένα βιβλίο ή στον Τύπο,*
- ✓ *το δικαίωμα της φοίτησης σε δημόσιο ή ιδιωτικό μεταλυκειακό εκπαιδευτικό φορέα ή ίδρυμα,*
- ✓ *το δικαίωμα κάποιου να μετέχει σε ένα Δημοτικό Συμβούλιο,*
- ✓ *το δικαίωμα κάποιου να μετέχει σε έναν φορέα του Δήμου που ασκεί αυτοδιοικητική πολιτική,*
- ✓ *το δικαίωμα κάποιου να εργάζεται σε μια δημοτική Υπηρεσία που χρηματοδοτεί τα δημόσια σχολεία ενός Δήμου,*
- ✓ *το δικαίωμα κάποιου να ζει σε μια χώρα με καλό οδικό δίκτυο και επαρκή αριθμό πάρκων ή χώρων πρασίνου και άθλησης,*
- ✓ *το δικαίωμα να ιδρύει κάποιος ένα κόμμα, να μετέχει στις εργασίες ενός κόμματος ή να γίνεται μέλος μιας πολιτικής οργάνωσης.*

Ατομικά, Πολιτικά και Κοινωνικά Δικαιώματα

Προτείνω τη διάκριση της ιδιότητας του πολίτη σε τρία μέρη: [...] *ατομικό*, *πολιτικό* και *κοινωνικό*. Το «ατομικό» στοιχείο συνθέτουν τα δικαιώματα που είναι απαραίτητα για την ελευθερία του ατόμου – προσωπική ελευθερία, ελευθερία της έκφρασης, της σκέψης και της πίστης, το δικαίωμα της ιδιοκτησίας και της ελεύθερης σύναψης συμβάσεων και της απονομής δικαιοσύνης [...] Με το «πολιτικό» στοιχείο εννοώ το δικαίωμα της συμμετοχής στην άσκηση πολιτικής εξουσίας [...] για το άτομο ως μέλος σώματος που του έχει δοθεί πολιτική εξουσία ή ως εκλογέα των μελών ενός τέτοιου σώματος. Οι αντίστοιχοι θεσμοί είναι το κοινοβούλιο και τα όργανα της τοπικής αυτοδιοίκησης. Με το «κοινωνικό» στοιχείο εννοώ όλο το φάσμα από το δικαίωμα σε ένα μέσο επίπεδο οικονομικής ευημερίας [...] μέχρι το δικαίωμα [...] να ζήσει κανείς τη ζωή πολιτισμένου όντος [...] Οι πλησιέστεροι θεσμοί είναι το εκπαιδευτικό σύστημα και οι κοινωνικές υπηρεσίες.

Marshall, H. T. (2000). Ιδιότητα του Πολίτη και Κοινωνική Τάξη.
Στο: T. H. Marshall, και T. Bottomore, *Ιδιότητα του Πολίτη και Κοινωνική Τάξη*
(εισαγωγή-μετάφραση: Όλγα Στασινοπούλου). Αθήνα: Gutenberg. (έτος έκδοσης πρωτοτύπου 1950)

6 Τόμας Χάμφρεϊ Μάρσαλ (1893-1981), Βρετανός κοινωνιολόγος.

2η Δραστηριότητα — Ο πολίτης και τα δικαιώματά του σε βασικές πηγές:

- Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη, Γαλλική Επανάσταση
- Οικουμενική διακήρυξη δικαιωμάτων του ανθρώπου, Ο.Η.Ε.
- Σύνταγμα της Ελλάδας

Διατρέξτε τους τίτλους των παρακάτω τριών κειμένων και επιλέξτε, ανάλογα με το ενδιαφέρον που σας προκαλούν, τον τρόπο με τον οποίο θα χωριστείτε σε ομάδες.

Μελετήστε τα κείμενα εντοπίζοντας λέξεις ή φράσεις-κλειδιά ή ορισμένους όρους που σας τραβούν την προσοχή και σας βοηθούν στην κατανόηση (μπορείτε να συμβουλεύεστε το Γλωσσάρι, όπου σας χρειάζεται).

Απαντήστε στις ερωτήσεις που αντιστοιχούν σε καθένα από τα κείμενα, ανακοινώστε τις απαντήσεις σας στην τάξη και δεχθείτε σύντομες διευκρινιστικές ερωτήσεις από τα μέλη των υπόλοιπων ομάδων.

Κατά τη διαδικασία της παρουσίασης και των ερωτήσεων-απαντήσεων, ακολουθήστε τους θεμελιώδεις κανόνες του πίνακα (ή αυτούς που έχετε καταρτίσει ή θα καταρτίσετε στην τάξη σας):

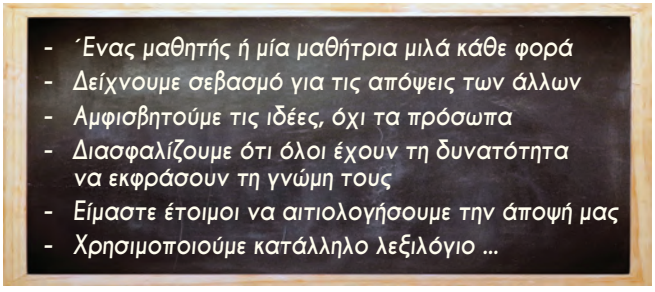

ΟΜΑΔΑ Α

Διαβάστε στο παρακάτω κείμενο τη θεματική κατάταξη των άρθρων της Γαλλικής Διακήρυξης του 1789 σχετικά με τα δικαιώματα και αιτιολογήστε την (βασιστείτε σε λέξεις-κλειδιά).

1. Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη
(Επιλογή Άρθρων, Αποσπάσματα)

Ψηφίστηκε το 1789 στην περίοδο της Γαλλικής Επανάστασης. Βασισμένη στις ιδέες του Διαφωτισμού και επηρεασμένη από ανάλογο φιλελεύθερο κλίμα κατοχύρωνε τα θεμελιώδη δικαιώματα που ως τότε είχαν καταπατηθεί από την εξουσία του απολυταρχικού καθεστώτος. Αναγνωρίζονταν σε όλους τα δικαιώματα της ελευθερίας, της ισότητας, της ανεξιθρησκίας και το απαραβίαστο της ιδιοκτησίας. Επίσης, όρισε ότι η εξουσία πηγάζει από τον λαό, καταργήθηκαν οι τίτλοι ευγένειας και οριζόταν ότι όλοι οι πολίτες ήταν δεκτοί σε διάφορα αξιώματα, θέσεις και υπηρεσίες.

Ατομικά Δικαιώματα

Άρθρο 1 - Οι άνθρωποι γεννιούνται και παραμένουν ελεύθεροι, με ίσα δικαιώματα.
Άρθρο 2 - Σκοπό κάθε πολιτικής ένωσης αποτελεί η διατήρηση των φυσικών και απαράγραπτων δικαιωμάτων του ανθρώπου. Τα δικαιώματα αυτά είναι η ελευθερία, η ιδιοκτησία, η ασφάλεια και η αντίσταση στη βία.

Ατομικά Δικαιώματα και Κράτος*ΓΛ Δικαίου

Άρθρο 10 - Κανείς δεν πρέπει να διώκεται για τις πεποιθήσεις του, ακόμη και τις θρησκευτικές, εφόσον η εκδήλωσή τους δε διαταράσσει τη δημόσια τάξη που ο νόμος έχει επιβάλει.
Άρθρο 11 - Η ελεύθερη ανταλλαγή σκέψεων και ιδεών είναι ένα από τα πολυτιμότερα δικαιώματα του ανθρώπου. Επομένως, κάθε πολίτης έχει τη δυνατότητα να ομιλεί, να γράφει, και να τυπώνει τα έργα του ελεύθερα, αρκεί να μην κάνει κατάχρηση αυτής της ελευθερίας σε περιπτώσεις που ορίζονται σαφώς από τον νόμο.
Άρθρο 17 - Επειδή η ιδιοκτησία είναι ένα απαραβίαστο και ιερό δικαίωμα κανείς δεν μπορεί να τη στερηθεί παρά μόνο σε περίπτωση δημόσιας ανάγκης που έχει καθοριστεί από τον νόμο και φυσικά με την προϋπόθεση να καταβληθεί προηγουμένως στον κάτοχο μια δίκαιη αποζημίωση.

Πολιτικά Δικαιώματα

Άρθρο 6 - Ο νόμος αποτελεί έκφραση της κοινής βούλησης. Όλοι οι πολίτες έχουν το δικαίωμα, προσωπικά ή με αντιπροσώπους τους, να μετέχουν στη θέσπισή του, [...] στα δημόσια αξιώματα, στις θέσεις και τις υπηρεσίες ανάλογα με τις ικανότητές τους και χωρίς καμία άλλη διάκριση, παρά αυτή που πηγάζει από την αρετή τους και το ταλέντο τους.

Εθνικό Κράτος

Άρθρο 3 - Το Έθνος*ΓΛ είναι η αποκλειστική πηγή κάθε εξουσίας. Καμία ομάδα ανθρώπων και κανένα άτομο δεν μπορεί να ασκεί εξουσία που δεν απορρέει από το Έθνος.

ΟΜΑΔΑ Β

Διαβάστε στο παρακάτω κείμενο τη θεματική κατάταξη των άρθρων της Οικουμενικής Διακήρυξης του 1948 σχετικά με τα δικαιώματα και αιτιολογήστε την (βασιστείτε σε λέξεις-κλειδιά).

2. Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: ψηφίστηκε και υιοθετήθηκε από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών το 1948
(Επιλογή Άρθρων, Αποσπάσματα)

Ατομικά Δικαιώματα

Άρθρο 1 - Όλοι οι άνθρωποι γεννιούνται ελεύθεροι και ίσοι στην αξιοπρέπεια και τα δικαιώματα. Είναι προικισμένοι με λογική και συνείδηση και οφείλουν να συμπεριφέρονται μεταξύ τους με πνεύμα αδελφοσύνης.
Άρθρο 2 - Κάθε άνθρωπος είναι υποκείμενο όλων των δικαιωμάτων και ελευθεριών που αναφέρονται στην παρούσα Διακήρυξη, χωρίς καμιά απολύτως διάκριση. [...]
Άρθρο 20 - 1. Κάθε άτομο έχει το δικαίωμα να συνέρχεται και να συνεταιρίζεται ελεύθερα για ειρηνικούς σκοπούς.

Ατομικά Δικαιώματα και Κράτος Δικαίου

Άρθρο 7 Όλοι είναι ίσοι απέναντι στον νόμο και έχουν εξίσου δικαίωμα στην προστασία του νόμου, χωρίς καμιά απολύτως διάκριση.
Άρθρο 29 - 1. [...] 2. Το άτομο κατά την άσκηση των δικαιωμάτων του και την απόλαυση των ελευθεριών του στους μόνους περιορισμούς που πρέπει να υπόκειται είναι αυτοί που ορίζονται από τους νόμους, με αποκλειστικό σκοπό την εξασφάλιση της αναγνώρισης και του σεβασμού των δικαιωμάτων και των ελευθεριών των άλλων ανθρώπων. [...]

Πολιτικά Δικαιώματα

Άρθρο 21 - 1. Κάθε άτομο έχει το δικαίωμα να συμμετέχει στη διακυβέρνηση της χώρας του είτε άμεσα, είτε έμμεσα με αντιπροσώπους ελεύθερα εκλεγμένους. [...]

Ιθαγένεια*ΓΛ

Άρθρο 15 - 1. Κάθε άτομο έχει το δικαίωμα σε μια ιθαγένεια. 2. Κανείς δεν μπορεί να στερηθεί αυθαίρετα την ιθαγενειά του, ούτε το δικαίωμα να αλλάξει ιθαγένεια.

Κοινωνικά Δικαιώματα

Άρθρο 16 - 1. [...] 3. Η οικογένεια [...] έχει δικαίωμα προστασίας από την κοινωνία και το κράτος.
Άρθρο 23 - 1. Κάθε άτομο έχει το δικαίωμα να εργάζεται και να επιλέγει το επάγγελμά του, να έχει κατάλληλες και ικανοποιητικές συνθήκες εργασίας και να προστατεύεται από την ανεργία. 2. Όλοι, χωρίς καμιά διάκριση, έχουν δικαίωμα ίσης αμοιβής για ίση εργασία.
Άρθρο 25 - 1. Κάθε άτομο έχει το δικαίωμα σε ένα βιοτικό επίπεδο ικανό να εξασφαλίσει στο ίδιο και στην οικογένειά του υγεία και ευημερία, ειδικότερα τροφή, ρουχισμό, κατοικία, ιατρική περίθαλψη, απαραίτητες κοινωνικές υπηρεσίες και κοινωνική ασφάλιση.
Άρθρο 26 - 1. Κάθε άτομο έχει το δικαίωμα στην εκπαίδευση.

ΟΜΑΔΑ Γ

*Το κοινωνικό κράτος*ΓΛ δικαίου στη χώρα μας, σύμφωνα με το Σύνταγμα, διασφαλίζει κοινωνικά δικαιώματα για τους μετανάστες, δηλαδή για όσους δεν είναι Έλληνες πολίτες; Αιτιολογήστε την άποψή σας αντλώντας επιχειρήματα από το κείμενο που ακολουθεί.*

Κοινωνικά δικαιώματα, ιδιότητα του πολίτη και μετανάστες

Σε πολλές από τις κοινωνικές διατάξεις του Συντάγματος ρητά γίνεται αναφορά στον «πολίτη» – όπως στο άρθρο 21 παρ. 3, που κάνει λόγο για την «υγεία των πολιτών», ή το άρθρο 22 παρ. 1, που αναφέρεται στη «δημιουργία συνθηκών απασχόλησης όλων των πολιτών». Η διατύπωση αυτή δίνει εκ πρώτης όψεως την εντύπωση ότι φορείς των σχετικών κοινωνικών δικαιωμάτων είναι οι Έλληνες πολίτες. Εξάλλου, ειδικά στην περίπτωση του δικαιώματος δωρεάν παιδείας, φορείς είναι, σύμφωνα με το άρθρο 16 παρ. 4, «όλοι οι Έλληνες». Ως εκ τούτου, από πολλούς υποστηρίζεται ότι, τουλάχιστον καταρχήν, τα κοινωνικά δικαιώματα κατοχυρώνονται συνταγματικά μόνο για τους Έλληνες.

Η θέση που υποστηρίζεται εδώ είναι αντίθετα ότι, όπου στις κοινωνικές διατάξεις του Συντάγματος γίνεται αναφορά στον «πολίτη», δεν εννοείται ο πολίτης με τη στενή έννοια, δηλαδή ο Έλληνας υπήκοος, αλλά ο «κοινωνικός πολίτης», με άλλα λόγια το «μέλος του κοινωνικού συνόλου» – σύμφωνα με τον όρο που χρησιμοποιεί το άρθρο 25 παρ. 1. Μέλος του κοινωνικού συνόλου αποτελεί όποιος διαμένει στην Ελλάδα και συμμετέχει στην κοινωνική ζωή. Κατά συνέπεια, οι αλλοδαποί μετανάστες που έχουν νόμιμη διαμονή αποτελούν, ως μέλη του κοινωνικού συνόλου, φορείς των κοινωνικών δικαιωμάτων που κατοχυρώνει το Σύνταγμα. Περαιτέρω, ένα minimum κοινωνικής προστασίας κατοχυρώνεται συνταγματικά για τον «καθένα» που βρίσκεται στην ελληνική επικράτεια, άρα και για τους μετανάστες χωρίς νόμιμη διαμονή.

Τα κοινωνικά δικαιώματα γίνονται εδώ αντιληπτά ως δικαιώματα πρόσβασης σε θεσμούς της παροχικής διοίκησης, δηλαδή σε κοινωνικές υπηρεσίες και παροχές (το δικαίωμα στην υγεία, την παιδεία, την κοινωνική ασφάλιση κ.ο.κ.).

Για την ερμηνεία αυτή αξιοποιείται αφενός η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου, που εμπεριέχει τις αρχές της κοινωνικής αλληλεγγύης και της κοινωνικής συμμετοχής, και αφετέρου η διεθνής κατοχύρωση των κοινωνικών δικαιωμάτων ως δικαιωμάτων του προσώπου και όχι του πολίτη. [...]

Διασκευασμένο κείμενο από: Καϊδατζής, Α. (2008). Κοινωνικά δικαιώματα, ιδιότητα του πολίτη και μετανάστες. Στο: Τζ. Καβουνίδη, Α. Κόντης, Θ. Λιανός, και Ρ. Φακιολάς (Επιμ.), *Μετανάστευση στην Ελλάδα: εμπειρίες - πολιτικές - προοπτικές* (τόμος Β΄). Αθήνα: Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής.

Bruce Nauman, Human/Need/Desire, 1983

Ο ενεργός πολίτης: ο πολίτης που συμμετέχει σε μια δημοκρατική κοινωνία

3η Δραστηριότητα — Ομάδες Κοινωνικής Δράσης ή «Τι Πολίτες είστε;»: «Απαθείς», «Διαδικτυωμένοι», «Κυνικοί» ή «Κινηματικοί»;

Α Φάση *Χωριστείτε σε τρεις «Ομάδες Κοινωνικής Δράσης» και μελετήστε τα αντίστοιχα στην κάθε ομάδα παρακάτω κείμενα. Απαντήστε ανά ομάδα στις ερωτήσεις που αντιστοιχούν σε κάθε κείμενο και στη συνέχεια παρουσιάστε σύντομα τις απαντήσεις σας στις υπόλοιπες ομάδες, λύνοντας τυχόν απορίες τους.*

Β Φάση *Έχοντας κατανοήσει το περιεχόμενο καθενός από τα κείμενα που μελετήσατε και παρουσιάσατε, στην ολομέλεια πλέον, σκεφτείτε ότι οι ρόλοι που αντιστοιχούν σε «τύπους» πολιτών, ανάλογα με τον βαθμό ή τον τρόπο της συμμετοχής ή της κινητοποίησής τους, θα μπορούσαν να είναι οι ακόλουθοι:*

α) *Απαθείς,*
β) *Διαδικτυωμένοι (ή «εναλλακτικά ενεργοί»),*
γ) *Κυνικοί και*
δ) *Κινηματικοί (ή «παραδοσιακά ενεργοί»).*

Στη συνέχεια ανακατανεμηθείτε σε τέσσερις ομάδες και αναλάβετε σε επίπεδο ομάδας τους τέσσερις ρόλους. Καθένας και καθεμιά από εσάς αναμένεται να διατυπώσει επιχειρήματα που συνδέονται με τις τέσσερις παραπάνω συμπεριφορές των πολιτών στη δημοκρατία.

Προαιρετικά, εάν το επιτρέπουν τα χρονικά περιθώρια, ανταλλάξτε ελεύθερα ρόλους μεταξύ σας και υποδυθείτε, σε έναν τρίτο γύρο, εκείνον ή εκείνους που σας «ελκύουν» περισσότερο. Στο τέλος σχολιάστε την εμπειρία σας.

ΟΜΑΔΑ Α

1. *Ποια αίτια της πολιτικής απάθειας εντοπίζονται στο παρακάτω κείμενο; Πόσο σημαντικά τα θεωρείτε;*
2. *Μπορείτε να προσθέσετε επιπλέον παράγοντες που οδηγούν τους πολίτες στην «άρνηση προσανατολισμού» στην πολιτική;*

Περί Πολιτικής Απάθειας

Η πολιτική απάθεια κατά κανόνα δεν είναι απλώς μία ουδέτερη στάση απέναντι στην πολιτική, αλλά ανικανότητα ή άρνηση προσανατολισμού προς αυτή. Για την ερμηνεία του φαινομένου της πολιτικής απάθειας ενδιαφέρον παρουσιάζει η εξής ανάλυση: Όποιος έχει ζήσει έναν αμερικανικό προεκλογικό αγώνα δεν μπορεί να παραγνωρίσει τις ομοιότητες με μία γιγάντια διαφημιστική εκστρατεία, μία μάχη για την αποτύπωση της εικόνας του ενός ή του άλλου υποψηφίου και η πολιτική χάνει έτσι το αντικειμενικό της περιεχόμενο και πέφτει στο επίπεδο της προσωπικής γοητείας, γίνεται της μόδας. Οι εκλογές παίρνουν αργά ή γρήγορα και στην Ευρώπη τον χαρακτήρα θεάματος στο οποίο ο πολίτης συμμετέχει σαν καταναλωτής. Οι κομματικές αντιπαραθέσεις σε προεκλογικές περιόδους εξελίσσονται σε επιφανειακές διαδικασίες.

Η μη συμμετοχή στην πολιτική είναι τελικά έκφραση της κυριαρχίας της οικονομικής αγοραστικής λογικής στην πολιτική. Η έλλειψη κινήτρων για πολιτική συμμετοχή έχει τις ρίζες της στην προθυμία προσαρμογής στη λογική της αγοράς και της ανταλλαγής.

Ένα ακόμα αίτιο της πολιτικής αδιαφορίας είναι η έλλειψη εσωκομματικής δημοκρατίας. Ακόμη και εκείνοι που ήταν πρόθυμοι για πολιτική συμμετοχή, όταν διαπιστώνουν ότι οι σημαντικότερες αποφάσεις λαμβάνονται από μικρές ομάδες στην κορυφή της πυραμίδας, δε βλέπουν λόγο για να ασχοληθούν με την πολιτική, καθώς αντιλαμβάνονται ότι προορίζονται για ρόλο χειροκροτητή των αποφάσεων που λαμβάνονται χωρίς αυτούς.

Διασκευασμένο κείμενο από: Lenk, K. (1990). *Πολιτική Κοινωνιολογία* (μετάφραση: Φώτης Κοκαβέσης). Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

William Kentridge, Σχέδιο για τη σειρά Other Faces, 2011

ΟΜΑΔΑ Β

1. *Πώς περιγράφονται στο κείμενο που ακολουθεί οι σχέσεις ανάμεσα στους πολίτες και τους πολιτικούς;*
2. *Σε ποιον βαθμό πιστεύετε ότι εναλλακτικοί (ή μη παραδοσιακοί) τρόποι πολιτικής δραστηριότητας, όπως αυτοί που προτείνονται στο κείμενο ή άλλοι που μπορείτε να σκεφτείτε, είναι δυνατόν να συντελέσουν στο να «κάνουν πολιτική» οι πολίτες;*

Περί Εναλλακτικής Πολιτικής Συμμετοχής

Ανοίγει ένα χάσμα μεταξύ των πολιτικών και των πολιτών, το οποίο τροφοδοτεί την περιφρόνηση κι από τις δύο πλευρές. Αν πιστεύουμε ότι επαγγελματίες πολιτικοί γίνονται μόνο άνθρωποι που έχουν ένα παράξενο ενδιαφέρον για την πολιτική, αρχίζουμε να τους βλέπουμε σαν ψώνια. Παραλλήλως, οι πολιτικοί αρχίζουν να μας βλέπουν σαν χαζούς που δεν καταλαβαίνουμε τίποτα από τη δουλειά τους.

Όμως οι απλοί πολίτες δεν έχουν παραιτηθεί ολοκληρωτικά από την πολιτική. Από μερικές απόψεις, έχει παρατηρηθεί εντατικοποίηση της πολιτικής δραστηριότητας με μη παραδοσιακούς τρόπους. Ο αριθμός μελών στα παραδοσιακά πολιτικά κόμματα έχει μειωθεί και η εκλογική αποχή έχει αυξηθεί σε όλο τον δυτικό κόσμο – οι εναλλακτικές πολιτικές εκστρατείες όμως έχουν επεκταθεί. Άτομα με κοινά ενδιαφέροντα και ανησυχίες συσπειρώνονται με τη βοήθεια της τεχνολογίας της πληροφορικής. Αλλά κι αυτό δημιουργεί ανισορροπία: Η επαγγελματική πολιτική ενδυναμώνεται γύρω από κέντρα εξουσίας, ενώ η πολιτική των πολιτών κατακερματίζεται. Οι νέες τεχνολογίες φέρνουν τους ανθρώπους κοντά, αλλά οι συνδέσεις που γίνονται μέσω τεχνολογίας είναι πολύ γρήγορες, γι' αυτό ίσως είναι υπερβολικά επιφανειακές. Ο δημοσιογράφος Μάλκομ Γκλάντγουελ είπε ότι «η επανάσταση δε θα ανακοινωθεί στο Twitter», και μάλλον έχει δίκιο.

Επιπλέον, υπάρχει ο κίνδυνος, αν αφήσουμε την καθημερινή πολιτική στα χέρια μιας μικρής ομάδας ειδημόνων, να μην ξέρουμε πώς να την πάρουμε πίσω όταν χρειαστεί. Το πλήθος των σκανδάλων τα τελευταία χρόνια έχουν προκαλέσει εκρήξεις οργής και μια αντιπάθεια για την πολιτική. Η πολιτική ελίτ εκμεταλλεύεται την έλλειψη προσοχής μας για να κάνει ό,τι της κατεβαίνει. Θέλουμε να μας δίνει λόγο για τις πράξεις της, αλλά μας λείπουν τα εργαλεία: η ελίτ έχει καλύτερη γνώση για το πώς λειτουργεί η πολιτική, πράγμα που μας αφήνει ανήμπορους μπροστά της. Ο μοναδικός τρόπος να μάθουμε πώς να κάνουμε πολιτική είναι να μην παραιτούμαστε ποτέ από αυτή σε καλούς και κακούς καιρούς.

Διασκευασμένο κείμενο από: Runciman, D. (2015). *Πολιτική: μια μικρή ιστορία* (μετάφραση: Σώτη Τριανταφύλλου). Αθήνα: Πατάκης.

ΟΜΑΔΑ Γ

1. *Πώς μεταβάλλεται, κατά τον συγγραφέα, το νόημα του πολιτικού κυνισμού, αν τον συνδέσουμε με το θυμικό (το συναίσθημα) των πολιτών;*
2. *Ποιες «κρυμμένες δυνατότητες» έχουν οι πολίτες, όταν στη δημοκρατία επικρατεί ένας «εποικοδομητικός» πολιτικός κυνισμός;*

Περί πολιτικού κυνισμού και της αλλαγής των όρων του πολιτικού ανταγωνισμού

Ως πολιτικός κυνισμός εκλαμβάνεται η δυσπιστία στην ειλικρίνεια, την ακεραιότητα και τις προθέσεις των πολιτικών. Πυρήνας του είναι η απουσία εμπιστοσύνης. Δεν είναι απλός σκεπτικισμός, αλλά μια εμπεδωμένη αρνητικότητα απέναντι στους πολιτικούς και την πολιτική διαδικασία. Ως εκ τούτου, θεωρείται ότι υποσκάπτει τη δημοκρατία καθώς οδηγεί σε μειωμένη πολιτική συμμετοχή, σε απάθεια και αποξένωση. Στην Ελλάδα μάλιστα, πολύ συχνά, οι σχεδόν απόλυτα απορριπτικές στάσεις έναντι των πολιτικών και των περισσότερων πολιτικών θεσμών ακολουθούν αυξητική τάση, ακόμα και στις παραμονές εκλογών. Αυτό όμως δεν εμποδίζει τον πολίτη να συμμετέχει μαζικά στις εκλογές, κάτι που ασφαλώς δεν οφείλεται μόνο στη μέχρι πρότινος υποχρεωτικότητα της ψήφου.

Θέλω όμως να αμφισβητήσω την κοινότοπη αυτή αντίληψη και να υποστηρίξω ότι ο πολιτικός κυνισμός δεν εξαντλείται στη δυσπιστία απέναντι στην πολιτική και τους πολιτικούς. Απεναντίας, είναι μια σύνθετη κατάσταση αποτελούμενη από ειρωνεία, σαρκασμό, διακωμώδηση, δυσφορία, μελαγχολία, απαισιοδοξία, αυτολύπηση, απελπισία, σκεπτικισμό, καγχασμό, δυσπιστία, κακοπιστία, μοιρολατρία, αγανάκτηση, επιφυλακτικότητα. Βεβαίως αυτά τα χαρακτηριστικά συνδυάζονται διαφορετικά ανά περίπτωση. Έτσι, είναι άλλος ο σαρκαστικός και ειρωνικός κυνισμός και άλλος ο δυσφορικός και μοιρολατρικός κυνισμός.

Παρομοίως, μπορεί κανείς να διακρίνει ανάμεσα σε έναν εποικοδομητικό και έναν καταστροφικό πολιτικό κυνισμό. Αποτελούμενος από ειρωνεία, σκεπτικισμό, επιφυλακτικότητα και δυσπιστία, ο πρώτος είναι συμβατός με τη δημοκρατία. Αντίθετα, ο δεύτερος είναι ασύμβατος με τη δημοκρατία καθώς στηρίζεται στην κακοπιστία, τον μηδενισμό και τη διακωμώδηση των πάντων. Στην περίπτωση όμως του εποικοδομητικού κυνισμού, μπορούν να ενεργοποιηθούν κρυμμένες δυνατότητες και να αλλάξουν οι όροι του πολιτικού ανταγωνισμού.

Διασκευασμένο κείμενο από: Δεμερτζής, Ν. (2014).
Κυνική δημοκρατία. Η μεταξίωση του πολιτικού συστήματος.
Στο: Σ. Ι. Σεφεριάδης (Επιμ.), *Η δημοκρατική λειτουργία σε καμπή.*
Προκλήσεις και απειλές στον πρώιμο 21ο αιώνα.
Αθήνα: Ελληνική Εταιρεία Πολιτικής Επιστήμης - Νήσος.

Συμπληρωματικές Δραστηριότητες

A Πώς μπορώ να γίνω Έλληνας Πολίτης;

Διαβάστε τους παρακάτω πίνακες, που προέρχονται από τον Συνήγορο του Πολίτη, και ειδικότερα από τον Συνήγορο για τον Μετανάστη, τον Πρόσφυγα και τον Αλλοδαπό, και συζητήστε στην τάξη τις τυπικές προϋποθέσεις και τα βήματα που πρέπει κανείς να ακολουθήσει για να πολιτογραφηθεί Έλληνας σε δύο περιπτώσεις:

α) *με καταγωγή από χώρα εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.) και*

β) *με φοίτηση σε ελληνικό σχολείο.*

Σκεφτείτε ποιες άλλες παρόμοιες περιπτώσεις μπορεί να υπάρχουν σχετικά με την πολιτογράφηση. Πώς νομίζετε ότι μπορεί να ρυθμίζονται;

Στη συνέχεια, αναζητήστε τις περιπτώσεις αυτές στην ιστοσελίδα της ίδιας Ανεξάρτητης Αρχής: https://www.synigoros.gr/resources/20180212-aplopoiimenes-odigies-politografisis.pdf.

ΠΩΣ ΜΠΟΡΩ ΝΑ ΓΙΝΩ ΕΛΛΗΝΑΣ ΠΟΛΙΤΗΣ;

(Απλοποιημένες οδηγίες απόκτησης ελληνικής ιθαγένειας)

	ΠΟΙΟΙ ΔΕΝ ΜΠΟΡΟΥΝ ΝΑ ΚΑΝΟΥΝ ΑΙΤΗΣΗ	ΠΟΤΕ ΜΠΟΡΩ ΝΑ ΚΑΝΩ ΤΗΝ ΑΙΤΗΣΗ;	ΤΙ ΧΑΡΤΙΑ ΧΡΕΙΑΖΟΝΤΑΙ;	ΠΟΥ ΚΑΝΩ ΤΗΝ ΑΙΤΗΣΗ;	ΠΟΣΟ ΣΤΟΙΧΙΖΕΙ;	ΠΟΣΟ ΚΑΙΡΟ ΛΕΕΙ Ο ΝΟΜΟΣ ΝΑ ΠΕΡΙΜΕΝΩ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΦΑΣΗ;
Με καταγωγή από χώρα εκτός Ε.Ε.	• Όσοι δεν έχουν καθόλου ή έχουν μόνο προσωρινή άδεια διαμονής • Όσοι έχουν καταδίκες από 6 μήνες και πάνω για συγκεκριμένα αδικήματα ή από 1 χρόνο και πάνω για κάθε αδίκημα που έγινε με δόλο	• Μετά από 7 χρόνια μόνιμης και νόμιμης διαμονής στην Ελλάδα • Μετά από 3 χρόνια μόνιμης και νόμιμης διαμονής στην Ελλάδα εάν έχω γάμο και παιδί με έλληνα/ελληνίδα • Μετά από 3 χρόνια μόνιμης και νόμιμης διαμονής στην Ελλάδα εάν έχω ανήλικο παιδί που έχει ελληνική ιθαγένεια (όχι εξαιτίας φοίτησης σε ελληνικό σχολείο • Μετά από 3 χρόνια μόνιμης και νόμιμης διαμονής εάν είμαι πρόσφυγας ή έχω χαρακτηριστεί από Ελληνική Αρχή ως ανιθαγενής	• Δήλωση Πολιτογράφησης από Δήμο κατοικίας μου • Αίτηση Πολιτογράφησης • Άδεια Διαμονής α) επί μακρόν διαμένοντος ή δεύτερης γενιάς ή β) ως μέλος οικογένειας Έλληνα ή πολίτη της Ε.Ε. ή ως γονέας ανήλικου Έλληνα πολίτη ή γ) ως πρόσφυγας σε καθεστώς επικουρικής προστασίας ή δ) ως ανιθαγενής • Διαβατήριο • Εάν έχω γεννηθεί στο εξωτερικό, πιστοποιητικό γέννησης, επικυρωμένο μαζί με επίσημη μετάφραση στα ελληνικά / Εάν έχω γεννηθεί στην Ελλάδα ελληνική ληξιαρχική πράξη γέννησης • Εκκαθαριστικά Εφορίας τελευταίων ετών • Αριθμό Μητρώου Κοινωνικής Ασφάλισης (Α.Μ.Κ.Α.) • Άλλα αποδεικτικά που δείχνουν τη σχέση μου με την Ελλάδα και τους Έλληνες	Στη Διεύθυνση Αστικής Κατάστασης (Δ.Α.Κ.) της Αποκεντρωμένης Διοίκησης που ανήκει η περιοχή όπου μένω	• 700 ευρώ την πρώτη φορά • 200 ευρώ για τις επόμενες • Εάν είμαι πρόσφυγας ή έχω χαρακτηριστεί από Ελληνική Αρχή ως ανιθαγενής 100 ευρώ την πρώτη φορά, αλλά και για τις επόμενες	1 χρόνο (πρακτικά από 2-4 χρόνια)

	ΠΟΙΟΙ ΔΕΝ ΜΠΟΡΟΥΝ ΝΑ ΚΑΝΟΥΝ ΑΙΤΗΣΗ	ΠΟΤΕ ΜΠΟΡΩ ΝΑ ΚΑΝΩ ΤΗΝ ΑΙΤΗΣΗ;	ΤΙ ΧΑΡΤΙΑ ΧΡΕΙΑΖΟΝΤΑΙ;	ΠΟΥ ΚΑΝΩ ΤΗΝ ΑΙΤΗΣΗ;	ΠΟΣΟ ΣΤΟΙΧΙΖΕΙ;	ΠΟΣΟ ΚΑΙΡΟ ΛΕΕΙ Ο ΝΟΜΟΣ ΝΑ ΠΕΡΙΜΕΝΩ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΦΑΣΗ;
Με φοίτηση σε ελληνικό σχολείο	• Όσοι δεν έχουν καθόλου ή έχουν μόνο προσωρινή άδεια διαμονής • Όσοι έχουν καταδίκες από 6 μήνες και πάνω για συγκεκριμένα αδικήματα ή από 1 χρόνο και πάνω για κάθε αδίκημα που έγινε με δόλο • Όσοι ολοκλήρωσαν τις 6 ή 9 τάξεις όσο ήταν ανήλικοι και έχουν πλέον συμπληρώσει τα 21 • Όσοι ολοκλήρωσαν τις 6 ή 9 τάξεις μετά τα 23 • Όσοι ολοκλήρωσαν τις 6 ή 9 τάξεις μετά τα 18 και πριν τα 23 αλλά έχουν περάσει 3 έτη από την ημερομηνία ολοκλήρωσης της απαιτούμενης φοίτησης • Έχουν περάσει πάνω από 3 έτη από την ημερομηνία αποφοίτησης από τμήμα ή σχολή ελληνικού ΑΕΙ ή ΤΕΙ	Αφού ολοκληρώσω με επιτυχία 9 τάξεις σχολείου στο Δημοτικό και Γυμνάσιο ή/και Λύκειο, ή Αφού ολοκληρώσω με επιτυχία 6 τάξεις σχολείου στο Γυμνάσιο και Λύκειο ή Όταν έχω αποφοιτήσει από το Λύκειο και τελειώσω και Σχολή ή Τμήμα ΑΕΙ ή ΤΕΙ	• Δήλωση-Αίτηση κτήσης ιθαγένειας • Πιστοποιητικό επιτυχούς παρακολούθησης που θα μου εκδώσει η αρμόδια Περιφερειακή Δ/νση Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης • Άδεια Διαμονής • Εάν έχω γεννηθεί στο εξωτερικό, πιστοποιητικό γέννησης, επικυρωμένο μαζί με επίσημη μετάφραση στα ελληνικά • Διαβατήριο • Υπεύθυνη δήλωση για εξελληνισμό του ονοματεπωνύμου μου, εφόσον είμαι πάνω από 18 όταν κάνω την αίτηση και το θέλω	Στη Διεύθυνση Αστικής Κατάστασης (Δ.Α.Κ.) της Αποκεντρωμένης Διοίκησης που ανήκει η περιοχή όπου μένω	100 ευρώ	• 6 μήνες εάν είμαι κάτω από 18 όταν κάνω την αίτηση (πρακτικά περίπου 1 χρόνο-18 μήνες) • 1 έτος εάν είμαι πάνω από 18 όταν κάνω την αίτηση (πρακτικά περίπου 1 χρόνο-18 μήνες)

Kara Walker, Alabama Loyalists Greeting the Federal Gun-Boats, από το portfolio Harper's Pictorial History of the Civil War (Annotated), 2005

Β Μαθητικά συμβούλια και δημοκρατική συμμετοχή

Διαβάστε στην ολομέλεια της τάξης το παρακάτω κείμενο:

Στη μαθητική κοινότητα συμβαίνει ό,τι και στη Βουλή. Οι μαθητές εκλέγουν αντιπροσώπους για τα μαθητικά τους συμβούλια. Έτσι η ανάδειξη αντιπροσώπων στα πενταμελή και δεκαπενταμελή μαθητικά συμβούλια λειτουργεί ως προσομοίωση της εκλογικής διαδικασίας και της δημοκρατικής αρχής της πολιτικής αντιπροσώπευσης. Μέσα από τον διάλογο και τη συμμετοχή οι μαθητές και οι μαθήτριες ασκούνται στη δημοκρατική διαδικασία. Επομένως, οι μαθητικές κοινότητες αποτελούν χώρο για την ανάπτυξη της μαθητικής πρωτοβουλίας στο σχολείο.

Στη συνέχεια, έχοντας ως κοινή βάση αναφοράς το παραπάνω κείμενο, προβληματιστείτε σύντομα, οργανώνοντας τέσσερα «εργαστήρια», σχετικά με το ζήτημα της ενεργοποίησής σας ως μαθητών και μαθητριών, μέσω της ενασχόλησής σας με τα μαθητικά συμβούλια, ως παράδειγμα θεσμικού οργάνου. Καθένα από τα «εργαστήρια» θα πραγματευτεί έναν διαφορετικό θεματικό άξονα πάνω στα εξής ερωτήματα:

1ο «Εργαστήριο» - Αντιπροσώπευση και μαθητική κοινότητα
Ποιον σκοπό υπηρετεί η αντιπροσώπευση; Για ποιους λόγους είναι καλό να εκλέγεται ένα πενταμελές ή δεκαπενταμελές συμβούλιο σε μια μαθητική κοινότητα;

2ο «Εργαστήριο» - Ο ρόλος του/της αντιπροσώπου στις μαθητικές κοινότητες
Ποιον ή ποιους εκπροσωπούν τα μέλη του πενταμελούς (αυτούς και αυτές που τους ψήφισαν; το τμήμα τους;) και του δεκαπενταμελούς συμβουλίου (το τμήμα τους; την τάξη τους; το σύνολο των μαθητών και των μαθητριών;);

3ο «Εργαστήριο» - Μαθαίνω για τα κριτήρια, σκέφτομαι πώς ψηφίζω
Στις μαθητικές εκλογές ψηφίζονται παρατάξεις ή πρόσωπα; Δηλαδή αξιολογούνται συγκροτημένες προτάσεις ή επιλέγεται ένας υποψήφιος ή μια υποψήφια με βάση τα ατομικά, κοινωνικά ή πολιτικά του/της χαρακτηριστικά: Ψηφίζονται περισσότερο κορίτσια ή αγόρια; Οι δημοφιλείς; Οι δραστήριοι και οι δραστήριες; Οι καλοί μαθητές και οι καλές μαθήτριες; Οι ωραίοι και οι ωραίες; Οι καλοί ομιλητές και οι καλές ομιλήτριες; Αυτοί και αυτές που νοιάζονται για το καλό της τάξης; Όσοι και όσες ασχολούνται με τα πολιτικά;

4ο «Εργαστήριο» - Αναζητώ τρόπους να συμμετέχω στη λήψη αποφάσεων
Ποιες μορφές συμμετοχικής δράσης αξιοποιούμε στα συμβούλιά μας; Με ποιες μορφές πολιτικής διαβούλευσης οργανώνουμε ή ενισχύουμε τη δράση μας (διά ζώσης διαδικασίες, ανάπτυξη σχετικής επικοινωνίας στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, blogs, διαδικτυακές κοινότητες κ.λπ.);

Πηγή: Εκπαιδευτική δράση-πρόταση από το Εργαστήριο Εφαρμοσμένης Πολιτικής Έρευνας του Τμήματος Πολιτικών Επιστημών του ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 2018.

Ακολούθως, παρουσιάστε ανά ομάδα τις απόψεις σας στην ολομέλεια και συζητήστε πιθανή σύνθεσή τους.

Θεματική Ενότητα 3

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ

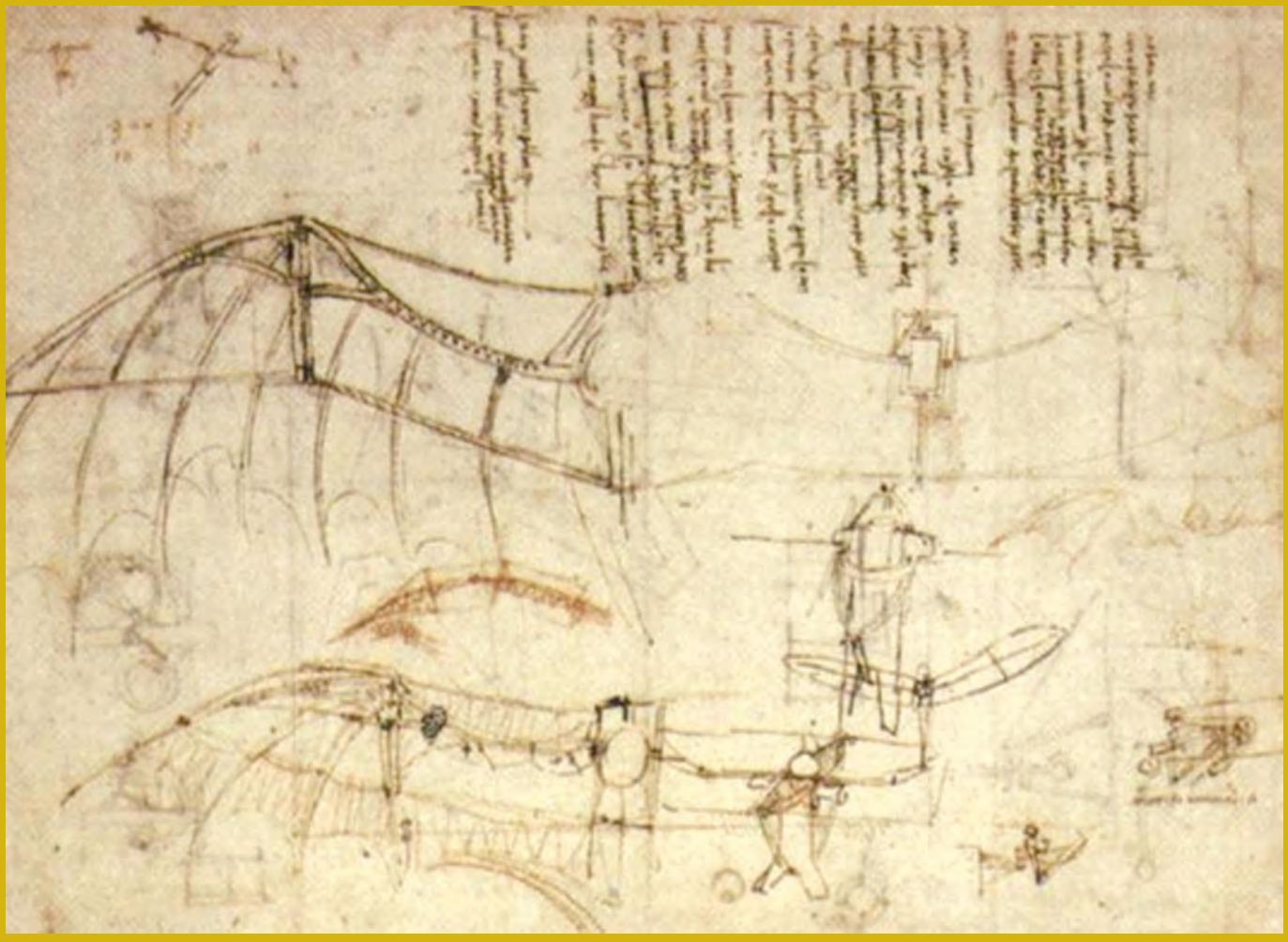

Εικόνα: Leonardo Da Vinci, Mechanical Wing Device, περ. 1485 (ΙΤΑΛΙΑ)

Σημείωση: Τα έργα τέχνης που παρουσιάζονται στην ενότητα είναι έργα καλλιτεχνών από χώρες μέλη της Ε.Ε.

Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα

Μετά την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας θα είστε σε θέση:

- *να καταδεικνύετε την πολιτισμική ποικιλομορφία της Ε.Ε. μελετώντας τον σημερινό χάρτη των κρατών μελών της*
- *να ερμηνεύετε τους λόγους δημιουργίας της Ε.Ε και τις σύγχρονες προκλήσεις που αντιμετωπίζει*
- *να κατανοείτε τις έννοιες της διεύρυνσης και της εμβάθυνσης της Ε.Ε.*
- *να προσδιορίζετε τον όρο ευρωπαϊκή ιθαγένεια συγκριτικά με την εθνική-ελληνική ιθαγένεια*[*ΓΛ]
- *να προσδιορίζετε τα δικαιώματα των ευρωπαίων πολιτών*
- *να αναγνωρίζετε τους πρωταρχικούς τομείς πολιτικής της Ε.Ε. και να αξιολογείτε την επίδραση των πολιτικών αυτών στη ζωή του ευρωπαίου πολίτη*
- *να περιγράφετε οφέλη και προκλήσεις από τη χρήση του κοινού νομίσματος για τους πολίτες, τις επιχειρήσεις και τα κράτη μέλη.*

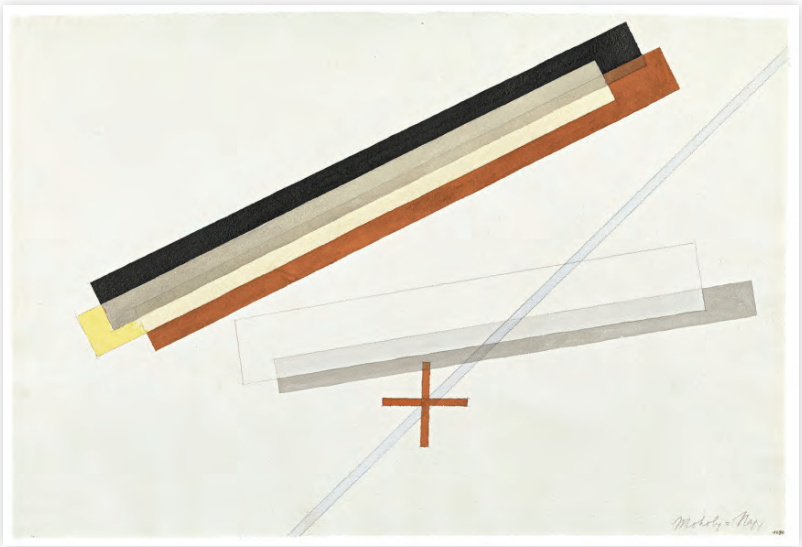

László Moholy-Nagy, Construction 1280, 1927 (ΟΥΓΓΑΡΙΑ)

Σπύρος Παπαλουκάς, Καφενείο Μυτιλήνης, 1929 (ΕΛΛΑΔΑ)

Εισαγωγικό Σημείωμα

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί έναν μοναδικό διεθνή οργανισμό διακυβερνητικής οικονομικής και πολιτικής συνεργασίας ανάμεσα σε 28 ευρωπαϊκές χώρες, που όλες μαζί καλύπτουν ένα μεγάλο μέρος της ευρωπαϊκής ηπείρου. Το 1952 ξεκίνησε ως μια καθαρά οικονομική ένωση και σταδιακά μετεξελίχθηκε σε έναν οργανισμό που δραστηριοποιείται σε ποικίλους τομείς, από την οικονομία μέχρι την εξωτερική πολιτική, από την εκπαίδευση και τον πολιτισμό μέχρι την αναπτυξιακή βοήθεια και τη βιώσιμη ανάπτυξη.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί ένα σημαντικό εγχείρημα ιστορικού μετασχηματισμού στον ευρωπαϊκό χώρο, το οποίο επηρεάζει άμεσα τις τύχες των κρατών και των λαών της γηραιάς ηπείρου. Η διαδικασία της ολοκλήρωσης της Ευρώπης συνδέεται άμεσα με την πολιτική και οικονομική πραγματικότητα των ευρωπαϊκών κρατών, επηρεάζει καθοριστικά τις εθνικές πολιτικές και αλλάζει την εικόνα των ευρωπαϊκών κοινωνιών. Κατά την πορεία της ενοποιητικής διαδικασίας η οικονομία αποτέλεσε αρχικά τον κεντρικό πυλώνα του εγχειρήματος (Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα-ΕΟΚ, Ενιαία Αγορά, Οικονομική και Νομισματική Ενοποίηση-ΟΝΕ). Σταδιακά, όμως, οι στόχοι της Ευρωπαϊκής Ένωσης απέκτησαν ουσιαστικό πολιτιστικό («ενότητα στην πολυμορφία»), πολιτικό («ολοένα στενότερη ένωση») και κοινωνικό περιεχόμενο (Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων).

Το πρόταγμα της «Ενωμένης Ευρώπης» αμφισβητήθηκε έντονα τόσο στο πολιτικό επίπεδο κατά τη διαδικασία της απόρριψης της Συνταγματικής Συνθήκης (2004-2006) όσο και στο κοινωνικό κατά τη διάρκεια της πρόσφατης οικονομικής κρίσης. Στη στροφή του 21ου αιώνα, σε ένα ραγδαία και ριζικά μεταβαλλόμενο διεθνές οικονομικό και γεωπολιτικό περιβάλλον, η Ευρωπαϊκή Ένωση βρίσκεται αντιμέτωπη με μια σειρά προκλήσεων στο οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο. Το νέο περιβάλλον της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας, η επανάσταση της γνώσης, η ευρωπαϊκή διακυβέρνηση και η προώθηση της πολιτικής ενοποίησης, η δημογραφική*ΓΛ γήρανση και η μετανάστευση*ΓΛ, η ενίσχυση της θέσης της Ευρώπης στον διεθνή χώρο αποτελούν κρίσιμα διακυβεύματα για το μέλλον των ευρωπαϊκών κοινωνιών. Η αντιμετώπιση του πολιτικού και κοινωνικού ελλείμματος, η ενίσχυση της ιδιότητας του ευρωπαίου πολίτη και η υποστήριξη θεμελιωδών αξιών του σύγχρονου ευρωπαϊκού πολιτισμού (δημοκρατία, ισότητα, εργασία, κοινωνική δικαιοσύνη, κοινωνική αλληλεγγύη) αποτελούν πλέον βασικά πεδία της κριτικής, αλλά και προκλήσεις σχετικά με το περιεχόμενο και την προοπτική της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

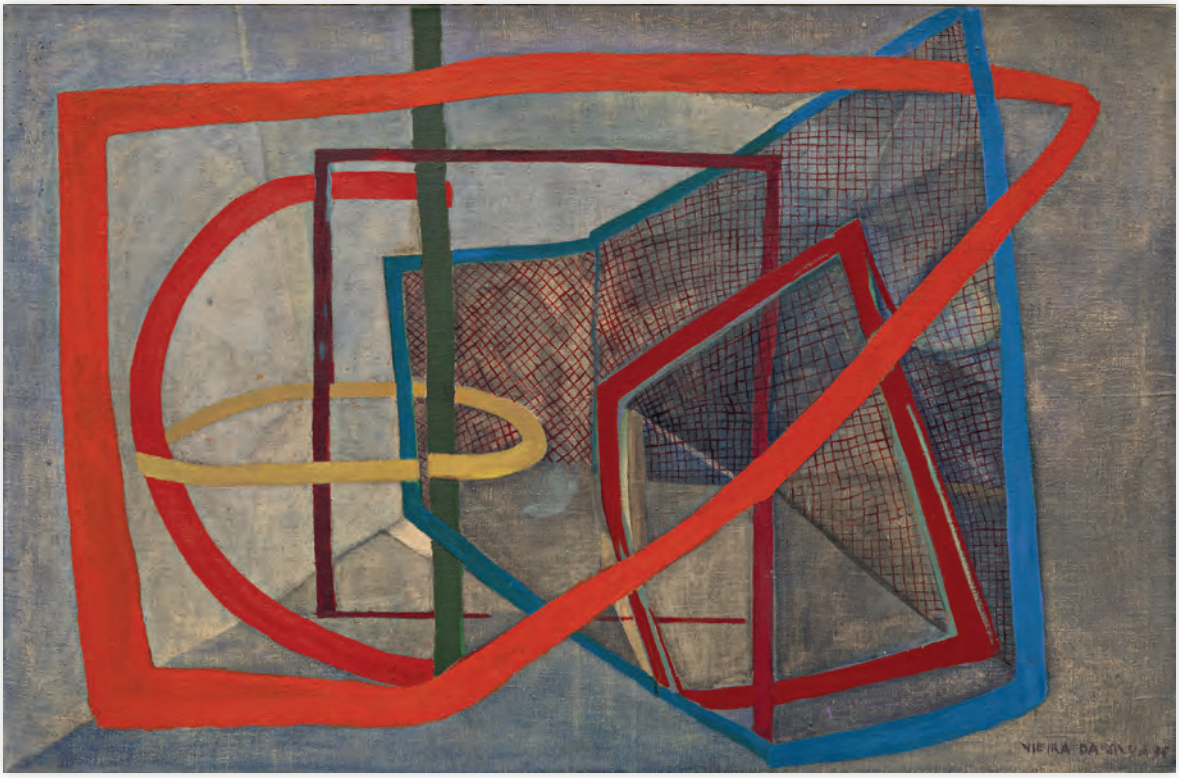

Maria Helena Vieira da Silva, Composition, 1936 (ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ)

Η δημιουργία και η εξέλιξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης

1η Δραστηριότητα — Διεύρυνση της Ε.Ε. – από τις 6 στις 28 χώρες

Αξιοποιώντας τον παρακάτω χάρτη και το πληροφοριακό υλικό που ακολουθεί, εντοπίστε τα ιδρυτικά μέλη της ΕΚΑΧ[7], καθώς και τα κράτη που προσχώρησαν στην Ε.Ε. μέχρι και την τελευταία της διεύρυνση το 2013. Συζητήστε σχετικά με την ποικιλία των γλωσσών και την ποικιλομορφία των πολιτισμών.

7 Η Συνθήκη περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ), ή αλλιώς Συνθήκη των Παρισίων, υπογράφηκε στις 18 Απριλίου 1951 και τέθηκε σε ισχύ στις 25 Ιουλίου 1952. Για πρώτη φορά, έξι ευρωπαϊκά κράτη συμφώνησαν να εργαστούν προς την κατεύθυνση της ολοκλήρωσης.

Η ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΜΑΣ:
ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΣΥΝΑΝΤΑ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ

Πληροφοριακό Κείμενο

Η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, που ιδρύθηκε τη δεκαετία του ’50 και είναι γνωστή σήμερα ως Ευρωπαϊκή Ένωση, είχε αρχικά έξι μέλη: Βέλγιο, Γαλλία, Γερμανία, Ιταλία, Κάτω Χώρες και Λουξεμβούργο.

Το 1973 η Δανία, η Ιρλανδία και το Ηνωμένο Βασίλειο προστέθηκαν στα αρχικά κράτη μέλη. Η Ελλάδα προσχώρησε το 1981 και η Ισπανία και η Πορτογαλία ακολούθησαν το 1986. Η Αυστρία, η Φινλανδία και η Σουηδία προσχώρησαν το 1995. Το 2004 έγινε η μεγαλύτερη διεύρυνση της Ε.Ε., κατά την οποία προσχώρησαν η Κύπρος, η Τσεχική Δημοκρατία, η Εσθονία, η Ουγγαρία, η Λετονία, η Λιθουανία, η Μάλτα, η Πολωνία, η Σλοβακία και η Σλοβενία. Τρία χρόνια αργότερα, το 2007, προσχώρησαν η Βουλγαρία και η Ρουμανία. Η Κροατία προστέθηκε στα κράτη μέλη την 1η Ιουλίου 2013 και έτσι σήμερα τα κράτη μέλη της Ε.Ε. είναι 28.

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2015). *Η Ευρωπαϊκή Ένωση με απλά λόγια. Διεύρυνση*. Ανακτήθηκε 12-04-2018 από https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/5c93a9e3-f5b7-4567-88aa-eaa55451a0a1/language-el

Anselm Kiefer, High Priestess/Zweistromland, 1985-89 (ΓΕΡΜΑΝΙΑ)

2η Δραστηριότητα Η Διακήρυξη Σουμάν – 9 Μαΐου 1950

Διαβάστε τη Διακήρυξη του Ρομπέρ Σουμάν για την ίδρυση της ΕΚΑΧ. Ποια κίνητρα συντέλεσαν στη δημιουργία της, σύμφωνα με το κείμενο;

Η Διακήρυξη Σουμάν, που παρουσιάστηκε από τον Γάλλο υπουργό Εξωτερικών Ρομπέρ Σουμάν στις 9 Μαΐου 1950, πρότεινε τη δημιουργία μιας Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα, τα μέλη της οποίας θα διαχειρίζονταν από κοινού την παραγωγή άνθρακα και χάλυβα. Η ΕΚΑΧ, της οποίας ιδρυτικά μέλη ήταν η Γαλλία, η Δυτική Γερμανία, η Ιταλία, οι Κάτω Χώρες, το Βέλγιο και το Λουξεμβούργο, ήταν ο πρώτος από μια σειρά υπερεθνικών ευρωπαϊκών θεσμών που τελικά μετεξελίχθηκαν στη σημερινή «Ευρωπαϊκή Ένωση».

«Η παγκόσμια ειρήνη δεν μπορεί να διαφυλαχθεί αν δεν αναληφθούν δημιουργικές προσπάθειες ανάλογες των κινδύνων που την απειλούν. Η Ευρώπη δε θα δημιουργηθεί διά μιας, ούτε σε ένα συνολικό σχέδιο: θα οικοδομηθεί μέσα από συγκεκριμένα επιτεύγματα που κατ΄ αρχάς θα δημιουργήσουν μια πραγματική αλληλεγγύη. Η γαλλική κυβέρνηση προτείνει να τεθεί το σύνολο της γαλλογερμανικής παραγωγής άνθρακα και χάλυβα υπό μια κοινή Ανώτατη Αρχή της οποίας η οργάνωση θα δίνει δυνατότητα συμμετοχής και σε άλλες χώρες της Ευρώπης.[...]».

Πηγή: Ανακτήθηκε 20-04-2018 από
https://europa.eu/european-union/about-eu/symbols/europe-day/schuman-declaration_el

Sean Scully, Doric Aeternum, 2018 (ΙΡΛΑΝΔΙΑ)

3η Δραστηριότητα

Η Διακήρυξη της Ρώμης – 25 Μαρτίου 2017

Διαβάστε το απόσπασμα από την επετειακή Διακήρυξη της Ρώμης για την εξηκοστή επέτειο της Ε.Ε. το 2017 εκ μέρους των ευρωπαίων ηγετών.

α) Ποιοι άλλοι στόχοι επιτεύχθηκαν κατά τη διάρκεια αυτών των 60 ετών, πέραν αυτών που τέθηκαν στη Διακήρυξη Σουμάν, σύμφωνα με τη Διακήρυξη της Ρώμης το 2017; Συζητήστε και σχολιάστε όσα αναφέρονται στο σχετικό κείμενο.

β) Ποιες είναι οι προκλήσεις που καλείται να αντιμετωπίσει η Ε.Ε. 60 χρόνια μετά από την ίδρυσή της και ποιοι στόχοι τίθενται για το μέλλον από τους ηγέτες της;

Δήλωση των ηγετών των 27 κρατών μελών και του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής
Η Διακήρυξη της Ρώμης (Βρυξέλλες, 25 Μαρτίου 2017)

«Εμείς, οι ηγέτες των 27 κρατών μελών και των θεσμικών οργάνων της Ε.Ε. αισθανόμαστε υπερήφανοι για τα επιτεύγματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Οικοδομήσαμε μια μοναδική Ένωση με κοινά θεσμικά όργανα και ισχυρές αξίες, μια κοινότητα ειρήνης, ελευθερίας, δημοκρατίας, ανθρώπινων δικαιωμάτων και κράτους δικαίου, μια σημαντική οικονομική δύναμη με ασύγκριτα επίπεδα κοινωνικής προστασίας και πρόνοιας.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αντιμετωπίζει πρωτοφανείς προκλήσεις, τόσο σε παγκόσμιο επίπεδο όσο και στο εσωτερικό της: περιφερειακές συρράξεις, τρομοκρατία, αυξανόμενες μεταναστευτικές πιέσεις, προστατευτισμός, κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες. Ενωμένοι, είμαστε αποφασισμένοι να αντιμετωπίσουμε τις προκλήσεις σε έναν ταχέως μεταβαλλόμενο κόσμο και να προσφέρουμε στους πολίτες μας ασφάλεια, αλλά και νέες ευκαιρίες [...].

Στα επόμενα δέκα χρόνια επιθυμούμε μια Ένωση ασφαλή, ευημερούσα, ανταγωνιστική, βιώσιμη και κοινωνικά υπεύθυνη και με τη βούληση και την ικανότητα να διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στον πλανήτη και να διαμορφώνει την παγκοσμιοποίηση. Επιθυμούμε μια Ένωση όπου οι πολίτες της θα έχουν νέες ευκαιρίες για πολιτιστική και κοινωνική ανάπτυξη και οικονομική μεγέθυνση. Επιθυμούμε μια Ένωση που θα παραμένει ανοικτή στις ευρωπαϊκές χώρες που σέβονται τις αξίες μας και δεσμεύονται να τις προαγάγουν [...]».

Πηγή: Ανακτήθηκε 22-04-2018 από
http://europa.eu/rapid/press-release_STATEMENT-17-767_el.htm

Πληροφοριακό Κείμενο

Συνθήκες

Η σύσταση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ) σηματοδότησε την εκκίνηση μιας πορείας μακρύτερης των 50 ετών για την κατάρτιση των ευρωπαϊκών Συνθηκών. Από το 1951 (Συνθήκη ΕΚΑΧ) έως το 2001 (Συνθήκη της Νίκαιας) υπογράφηκαν όχι λιγότερες από 16 Συνθήκες. Η σειρά αυτή των Συνθηκών δεν αρκέστηκε στην τροποποίηση του αρχικού κειμένου, αλλά οδήγησε σε νέες Συνθήκες και διεύρυνε σταδιακά τον κύκλο των Συνθηκών.

Οι κυριότερες συνθήκες είναι οι εξής:

- Η Συνθήκη ίδρυσης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ), που υπογράφηκε στο Παρίσι, το 1951. Η Συνθήκη αυτή έληξε στις 23 Ιουλίου 2002.
- Η Συνθήκη ίδρυσης της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ), που υπογράφηκε στη Ρώμη, το 1957.
- Η Συνθήκη ίδρυσης Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας (Ευρατόμ), που υπογράφηκε στη Ρώμη, το 1957.
- Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (ΕΕΠ), που υπογράφηκε στο Λουξεμβούργο, το 1986.
- Η Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΕΕ), που υπογράφηκε στο Μάαστριχτ, το 1992.
- Η Συνθήκη του Άμστερνταμ, που υπογράφηκε το 1997.
- Η Συνθήκη της Νίκαιας, που υπογράφηκε το 2001.

Όλες αυτές οι Συνθήκες έχουν τροποποιηθεί επανειλημμένα, ιδίως κατά την προσχώρηση των νέων χωρών.

Από την 1η Δεκεμβρίου του 2009 τέθηκε σε ισχύ η Συνθήκη της Λισαβόνας. Η συγκεκριμένη Συνθήκη αποτελείται από τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ) και από τη Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ). Η Συνθήκη της Λισαβόνας αποσαφηνίζει τις αρμοδιότητες της Ένωσης, παρέχει στην Ε.Ε. πλήρη νομική προσωπικότητα και εκφράζει τις τρεις θεμελιώδεις αρχές: της δημοκρατικής ισότητας, της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας και της συμμετοχικής δημοκρατίας.

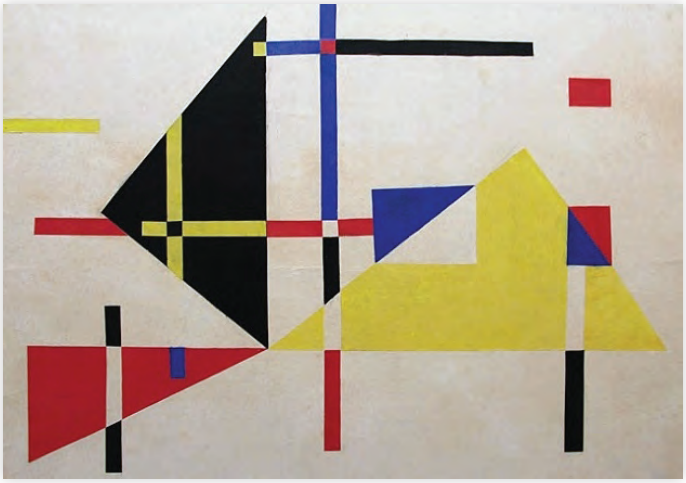

Sandu Darie, Untitled, 1955 (POYMANIA)

Η εμβάθυνση και η διεύρυνση του ευρωπαϊκού εγχειρήματος

4η Δραστηριότητα

Εμβάθυνση-διεύρυνση στην Ε.Ε. Τα κριτήρια προσχώρησης

Εξηγήστε τη διαφορά των όρων «εμβάθυνση» και «διεύρυνση» αντλώντας υλικό από το κείμενο που ακολουθεί:

Η εμβάθυνση και η διεύρυνση είναι δύο ρεύματα σκέψης σχετικά με το πώς πρέπει να αναπτυχθεί η Ε.Ε. Με την πάροδο του χρόνου, η Ευρωπαϊκή Ένωση εξελίχθηκε σταδιακά σε ένωση των λαών της Ευρώπης η οποία επιδιώκει να καταστεί «διαρκώς στενότερη» [άρθρο 1 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ)]. Η έννοια της εμβάθυνσης αναφέρεται στην εν λόγω διαρκώς στενότερη ένωση και εκδηλώνεται με την αύξηση της ολοκλήρωσης της Ε.Ε. Η προφανέστερη εκδήλωση της εμβάθυνσης υπήρξε η μετάβαση της Ε.Ε. προς την οικονομική και νομισματική ένωση (ΟΝΕ), καθώς και η θέσπιση του ενιαίου νομίσματος, του ευρώ. Οι υπέρμαχοι της διεύρυνσης θεωρούν ότι η Ε.Ε. πρέπει να διευρυνθεί με την ένταξη νέων χωρών, αλλά η ένταξη αυτή θα πρέπει να είναι ελαστικότερη σε σχέση με αυτό που επιθυμεί το ρεύμα της εμβάθυνσης. Η Ε.Ε. έχει επίσης καταφέρει να διευρυνθεί, από τις 15 χώρες το 2004 στις 28 το 2013.

Πηγή: EUR- Lex / Πρόσβαση στο Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Εμβάθυνση και διεύρυνση. Ανακτήθηκε 15-04-2018 από https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/deepening_european_integration.html?locale=el

Αφού επεξεργαστείτε τα κριτήρια προσχώρησης μιας χώρας στην Ε.Ε., όπως αναφέρονται στο παρακάτω κείμενο, συζητήστε ποιο κριτήριο, κατά τη γνώμη σας, πρέπει οπωσδήποτε να πληροί μια χώρα, για να ξεκινήσουν οι διαπραγματεύσεις προσχώρησης στην Ε.Ε. και για ποιον λόγο επιλέξατε το συγκεκριμένο κριτήριο.

Πρέπει να πληρούνται ορισμένα κριτήρια για την εισδοχή, γνωστά ως κριτήρια της Κοπεγχάγης:

1. σταθερότητα των θεσμών που εγγυώνται τη δημοκρατία, το κράτος δικαίου, τα δικαιώματα του ανθρώπου και τον σεβασμό και την προστασία των μειονοτήτων·
2. λειτουργούσα οικονομία της αγοράς και ικανότητα αντιμετώπισης των ανταγωνιστικών πιέσεων και των δυνάμεων της αγοράς στο πλαίσιο της Ε.Ε.

3. ικανότητα ανάληψης των υποχρεώσεων που απορρέουν από την ιδιότητα του μέλους, συμπεριλαμβανομένης της ικανότητας να εφαρμόζονται αποτελεσματικά οι κανόνες, τα πρότυπα και οι πολιτικές που συνθέτουν το σύνολο της νομοθεσίας της Ε.Ε. (το «κεκτημένο»), και προσήλωση στους στόχους της πολιτικής, οικονομικής και νομισματικής ένωσης.

Πηγή: Ανακτήθηκε 15-04-2018 από
https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/accession_criteria_copenhague.html?locale=el

Rembrandt, The anatomy lesson of dr. Nicholaes Tulp, 1632 (ΟΛΛΑΝΔΙΑ)

5η Δραστηριότητα

Ευρωπαϊκή ιθαγένεια και τα δικαιώματα του ευρωπαίου πολίτη

Επεξεργαστείτε τις παραγράφους του άρθρου 20 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ε.Ε. και συζητήστε τα παρακάτω ερωτήματα:

α) Πώς αντιλαμβάνεστε τον όρο «ευρωπαϊκή ιθαγένεια»;

β) Με ποιον τρόπο πιστεύετε ότι σχετίζεται με την εθνική ιθαγένεια;

Άρθρο 20

1. Θεσπίζεται ιθαγένεια*ΓΛ της Ένωσης. Πολίτης της Ένωσης είναι κάθε πρόσωπο που έχει την υπηκοότητα ενός κράτους μέλους. Η ιθαγένεια της Ένωσης προστίθεται και δεν αντικαθιστά την εθνική ιθαγένεια.
2. Οι πολίτες της Ένωσης έχουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που προβλέπονται στις Συνθήκες. Έχουν μεταξύ άλλων:
   α) το δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής στο έδαφος των κρατών μελών,
   β) το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι στις εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, καθώς και στις δημοτικές εκλογές στο κράτος μέλος κατοικίας τους, υπό τους ίδιους όρους με τους υπηκόους του εν λόγω κράτους,
   γ) το δικαίωμα να απολαύουν στο έδαφος τρίτης χώρας, στην οποία δεν αντιπροσωπεύεται το κράτος μέλος την υπηκοότητα του οποίου έχουν, της διπλωματικής και προξενικής προστασίας κάθε κράτους μέλους, υπό τους ίδιους όρους που ισχύουν και έναντι των υπηκόων του κράτους αυτού,
   δ) το δικαίωμα να αναφέρονται στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το δικαίωμα να προσφεύγουν στον Ευρωπαίο Διαμεσολαβητή, καθώς και το δικαίωμα να απευθύνονται στα θεσμικά και στα συμβουλευτικά όργανα της Ένωσης σε μία από τις γλώσσες των Συνθηκών και να λαμβάνουν απάντηση στην ίδια γλώσσα.

Πηγή: Ενοποιημένη απόδοση της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επίσημη Εφημερίδα της Ε.Ε. Ανακτήθηκε 04-04-2018 από https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2012.326.01.0001.01.ELL&toc=OJ:C:2012:326:TOC#C_2012326EL.01004701

Πληροφοριακό Κείμενο

Ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα

Η Ε.Ε. διαθέτει θεσμικό πλαίσιο που αποσκοπεί στην προώθηση και την υπεράσπιση των αξιών της, στην επιδίωξη των στόχων της, στην εξυπηρέτηση των συμφερόντων της, των συμφερόντων των πολιτών της και των συμφερόντων των χωρών μελών της. Το πλαίσιο αυτό συμβάλλει επίσης στη διασφάλιση της συνοχής, της αποτελεσματικότητας και της συνέχειας των πολιτικών και δράσεων της Ε.Ε.:

Σύμφωνα με το άρθρο 13 της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το θεσμικό πλαίσιο αποτελείται από 7 θεσμικά όργανα:

- το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο
- το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο
- το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (γνωστό απλώς ως «το Συμβούλιο»)
- την Ευρωπαϊκή Επιτροπή
- το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης
- την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα
- το Ελεγκτικό Συνέδριο.

Κάθε θεσμικό όργανο δρα εντός των ορίων των αρμοδιοτήτων που του ανατίθενται από τις Συνθήκες, σύμφωνα με τις διαδικασίες, τους όρους και τους σκοπούς τους οποίους προβλέπουν.

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και η Επιτροπή επικουρούνται από την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και από την Επιτροπή των Περιφερειών, οι οποίες ασκούν συμβουλευτικά καθήκοντα.

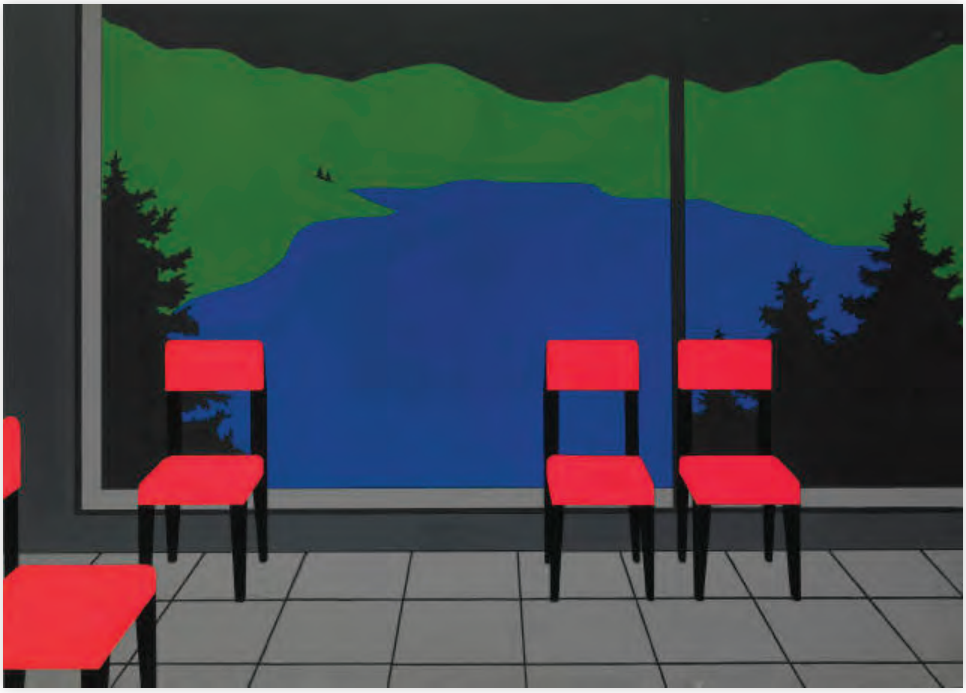

Zmago Jeraj, Untitled, 1971 (ΣΛΟΒΕΝΙΑ)

Βασικοί τομείς πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης
Οικονομική και Νομισματική Ενοποίηση (ΟΝΕ)

6η Δραστηριότητα — Οι τομείς πολιτικής της Ε.Ε.

Παρατηρήστε τις παρακάτω εικόνες, οι οποίες αφορούν ορισμένους μόνον από τους τομείς δράσης της Ε.Ε. και απαντήστε στις ερωτήσεις που ακολουθούν:

α) Για ποιες από τις παρακάτω πολιτικές της Ε.Ε. είστε ενήμεροι/ενήμερες;

β) Πώς θεωρείτε ότι επηρεάζουν την καθημερινότητά μας;

γ) Γνωρίζετε άλλους κρίσιμους τομείς στους οποίους η Ε.Ε. αναπτύσσει δραστηριότητα;

δ) Θα θέλατε κάτι επιπλέον από την Ε.Ε. στους τομείς αυτούς;

Η κοινή γεωργική πολιτική εξασφαλίζει σταθερό εφοδιασμό σε τρόφιμα, τα οποία παράγονται με βιώσιμο τρόπο, σε προσιτές τιμές για τα 500 εκατομμύρια καταναλωτών της Ε.Ε. Στηρίζει επίσης την απασχόληση και την ανάπτυξη της υπαίθρου.

Η Ε.Ε. καταβάλλει μεγάλες προσπάθειες για τη μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου, την παρότρυνση άλλων χωρών που συγκαταλέγονται στους βασικούς ρυπαίνοντες να αναλάβουν σθεναρότερη δράση και την αντιμετώπιση των αναπόφευκτων επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής.

Η Ε.Ε. προστατεύει τις θάλασσες και τους ωκεανούς μας διασφαλίζοντας ταυτόχρονα ότι παραμένουν οικονομικά και περιβαλλοντικά βιώσιμοι ως κινητήριος μοχλός για την απασχόληση, την ανάπτυξη και την καινοτομία.

Η πολιτική της Ε.Ε. για τους καταναλωτές προστατεύει τα δικαιώματα των καταναλωτών, επιβεβαιώνει την ασφάλεια των προϊόντων, βοηθά τους πολίτες να προχωρούν σε ενημερωμένες επιλογές όταν αγοράζουν προϊόντα και υπηρεσίες και προσφέρει εργαλεία για την επίλυση των προβλημάτων, εφόσον προκύψουν.

Μέσω των πολιτικών για τη νεολαία η Ε.Ε. επιδιώκει να προσφέρει στους νέους περισσότερες ευκαιρίες στην εκπαίδευση και την αγορά εργασίας και να διασφαλίσει την πλήρη συμμετοχή τους σε όλους τους τομείς της κοινωνίας.

Η Ε.Ε. εργάζεται με στόχο την προστασία της κοινής πολιτιστικής κληρονομιάς της Ευρώπης και τη δυνατότητα όλων των πολιτών να έχουν πρόσβαση σ' αυτή. Στηρίζει τις καλές τέχνες και συμβάλλει στην ανάπτυξη των δημιουργικών και οπτικοακουστικών βιομηχανιών μας, ιδίως μέσω του προγράμματος «Δημιουργική Ευρώπη».

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2018).
Η Ευρωπαϊκή Ένωση. Τι είναι και τι κάνει. Ανακτήθηκε 12-04-2018 από https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/715cfcc8-fa70-11e7-b8f5-01aa75ed71a1/language-el

Πληροφοριακό Κείμενο

Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ)

Ως Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ) νοείται η διαδικασία που αποβλέπει στην εναρμόνιση των οικονομικών και νομισματικών πολιτικών των χωρών της Ε.Ε., με στόχο την εφαρμογή ενιαίου νομίσματος, του ευρώ. Πραγματοποιήθηκε σε 3 στάδια:

- 1990-1993: Ελεύθερη κυκλοφορία των κεφαλαίων*ΓΛ ανάμεσα στις χώρες της Ε.Ε., ενίσχυση του συντονισμού των οικονομικών πολιτικών και αύξηση της συνεργασίας μεταξύ των κεντρικών τραπεζών.
- 1994-1998: Σύγκλιση των οικονομικών και νομισματικών πολιτικών των χωρών της Ε.Ε. (για να διασφαλιστεί η σταθερότητα τιμών και η υγιής κατάσταση των δημόσιων οικονομικών) και δημιουργία του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Ιδρύματος (ΕΝΙ), καθώς και της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ) το 1998.
- 1999 και εξής: Αμετάκλητος καθορισμός των συναλλαγματικών ισοτιμιών και εισαγωγή του ενιαίου νομίσματος στις αγορές συναλλάγματος και στις ηλεκτρονικές πληρωμές. Εισαγωγή του ευρώ σε φυσική μορφή.

Από τον Ιανουάριο του 2015, το ευρώ είναι το νόμισμα 19 εκ των 28 χωρών της Ε.Ε.

Από την κρίση του 2008 η Ε.Ε. ενίσχυσε σε σημαντικό βαθμό τα συστήματα οικονομικής διακυβέρνησής της με στόχο τη βελτίωση του εντοπισμού, της πρόληψης και της διόρθωσης των προβληματικών οικονομικών τάσεων, όπως τα υπερβολικά δημόσια ελλείμματα, τα επίπεδα δημόσιου χρέους ή οι μακροοικονομικές ανισορροπίες.

Carl Larsson, Cozy Corner, 1894 (ΣΟΥΗΔΙΑ)

7η Δραστηριότητα

Το ευρώ ως όχημα για την οικονομική και νομισματική ένωση

Αφού διαβάσετε προσεκτικά τα παρακάτω κείμενα, χωριστείτε σε τρεις ομάδες και αποδελτιώστε εν συντομία τα οφέλη και τα προβλήματα από τη χρήση του ενιαίου νομίσματος ως προς:

α) τους πολίτες,
β) τις επιχειρήσεις,
γ) τα κράτη μέλη.

Στη συνέχεια παρουσιάστε τα ευρήματά σας στις άλλες ομάδες και συζητήστε σχετικά με αυτά, δίνοντας παραδείγματα από την καθημερινότητά σας.

Σε ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στις Βρυξέλλες στις 28.11.2012 με τίτλο «Σχέδιο στρατηγικής για μια βαθιά και ουσιαστική οικονομική και νομισματική ένωση. Έναρξη συζήτησης σε ευρωπαϊκό επίπεδο», αναφέρονται μεταξύ άλλων τα εξής:

«Το ευρώ, ως το δεύτερο σημαντικότερο αποθεματικό νόμισμα, αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της παγκόσμιας οικονομίας. Χρησιμεύει παγίως για την κατάρτιση ισολογισμών ανά τον κόσμο. Η ύπαρξή του συνέβαλε στο άνοιγμα της εσωτερικής αγοράς σε περισσότερα από 330 εκατομμύρια πολιτών που διαβιούν στη ζώνη του ευρώ, παρέχοντας τη δυνατότητα άμεσης σύγκρισης των τιμών που ισχύουν για αγαθά και υπηρεσίες στις διάφορες χώρες. Χάρη στην εξάλειψη του συναλλαγματικού κινδύνου και των εξόδων των συναλλαγών εξωτερικού, το ευρώ διευκολύνει επιπλέον την αποτελεσματικότερη κατανομή των πόρων και προσδίδει απόλυτη διαφάνεια στις τιμές στις οποίες αγαθά και υπηρεσίες προσφέρονται στις διάφορες χώρες. Στον διασυνδεδεμένο ηλεκτρονικό κόσμο στον οποίο ζούμε, η συνακόλουθη διαμόρφωση ίσων όρων ανταγωνισμού στην ενιαία αγορά αποτελεί ισχυρό μοχλό ανάπτυξης. Το ευρώ έχει αποδεδειγμένα καταστήσει ευκολότερες τις εμπορικές συναλλαγές μεταξύ χωρών της ζώνης του ευρώ και έχει, επίσης, δώσει ώθηση σε [...] επενδύσεις μεταξύ κρατών μελών. Η σταθερότητα του νομίσματος έχει καταστήσει τη ζώνη του ευρώ έναν ελκυστικό προορισμό για επενδύσεις. Τα προαναφερθέντα οφέλη στο πεδίο του εμπορίου και των επενδύσεων έχουν επηρεάσει ευνοϊκά την ανάπτυξη και την απασχόληση. Η παροχή άφθονης ρευστότητας από το Ευρωσύστημα έχει διευκολύνει την αντιμετώπιση προβλημάτων στη διατραπεζική αγορά σε μια περίοδο χρηματοοικονομικών κλυδωνισμών και αβεβαιότητας. Η ζώνη του ευρώ αποτελεί ένα δυναμικό και εξελισσόμενο εγχείρημα...».

Yves Klein, Anthropométrie sans titre, 1961 (ΓΑΛΛΙΑ)

Πηγή: Ανακτήθηκε 11-03-2018 από
http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2012/EL/1-2012-777-EL-F1-1.Pdf

Η χρήση του ευρώ οδήγησε αρχικά σε σχετική σύγκλιση μεταξύ των συμμετεχόντων κρατών μελών, ιδίως όσον αφορά την οικονομική μεγέθυνση και τα επιτόκια.

Ωστόσο, η κρίση έφερε στο φως ορισμένες σημαντικές διαφορές που είχαν συσσωρευτεί κατά τα προηγούμενα έτη όσον αφορά την ανταγωνιστικότητα, την αντοχή του τραπεζικού τομέα και τη βιωσιμότητα των δημόσιων οικονομικών. Οδήγησε επίσης σε μεγαλύτερες αποκλίσεις των οικονομικών αποτελεσμάτων.

Τα τελευταία έτη, ορισμένα στοιχεία υποδηλώνουν μια συνεχιζόμενη τάση μείωσης των αποκλίσεων. Ωστόσο, εξακολουθούν να υφίστανται έντονες διαφορές μεταξύ των κρατών μελών, οι επιπτώσεις της κρίσης παραμένουν αισθητές και δεν είναι ακόμη ορατή μια ισχυρή διαδικασία επανασύγκλισης.

Παρότι κατά τα πρώτα έτη της ζώνης του ευρώ η μεγέθυνση ήταν σημαντική, σε πολλά κράτη μέλη το βιοτικό επίπεδο μειώθηκε πολύ κατά τη διάρκεια της κρίσης. Για παράδειγμα, ενώ η οικονομική μεγέθυνση στη Γερμανία αυξάνεται έκτοτε σταθερά, το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (ΑΕΠ)*ΓΛ της Ιταλίας παραμένει κάτω από τα προ της κρίσης επίπεδα. Δεν ανέκαμψαν στον ίδιο βαθμό όλες οι οικονομίες της ζώνης του ευρώ.

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2017).
Έγγραφο προβληματισμού σχετικά με την εμβάθυνση της οικονομικής και νομισματικής ένωσης. Ανακτήθηκε 30-04-2018 από https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/reflection-paper-emu_el.pdf

František Kupka, Orange Circle, 1945-46 (ΤΣΕΧΙΑ)

8η Δραστηριότητα

Αποχώρηση κράτους μέλους από την Ε.Ε.

Ποιοι λόγοι θα μπορούσαν να ωθήσουν ένα κράτος μέλος της Ε.Ε. να αποχωρήσει από αυτή, τη στιγμή που άλλες χώρες επιχειρούν να ενταχθούν στην Ε.Ε.;

Στις 23 Ιουνίου 2016 οι πολίτες του Ηνωμένου Βασιλείου (Η.Β.) ψήφισαν υπέρ της αποχώρησης της χώρας τους από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.). Στις 29 Μαρτίου 2017 το Η.Β. ανακοίνωσε επίσημα στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο την πρόθεσή του να αποχωρήσει από την Ε.Ε., ενεργοποιώντας το άρθρο 50 της Συνθήκης της Λισαβόνας. Επί του παρόντος, το Ηνωμένο Βασίλειο εξακολουθεί να είναι πλήρες μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης και, ως εκ τούτου, τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις του μέλους εξακολουθούν να ισχύουν πλήρως και για το Η.Β.

Πηγή: Ανακτήθηκε 15-03-2018 από
https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/unitedkingdom_el#brexit

Oskar Kokoschka, Sous bois en Ecosse, 1944 (ΑΥΣΤΡΙΑ)

Συμπληρωματικές Δραστηριότητες

A Η ένταξη και η πορεία της Ελλάδας στην Ε.Ε.

Στο παρακάτω βίντεο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην Ελλάδα μπορείτε να αντλήσετε πληροφορίες για την ένταξη και την πορεία της Ελλάδας στην Ε.Ε.

#GR40EC - Η πορεία της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση

https://www.youtube.com/watch?v=fLtVdYRCg1w

Paul Delvaux, Loneliness, 1956 (ΒΕΛΓΙΟ)

Β Η διεύρυνση της Ε.Ε. – υποψήφια και δυνάμει υποψήφια προς ένταξη κράτη στην Ε.Ε.

Συμβουλευτείτε την ιστοσελίδα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και αντλήστε πληροφορίες για τα υποψήφια και δυνάμει υποψήφια προς ένταξη κράτη στην Ε.Ε. Ποια είναι τα οφέλη και ποιοι κίνδυνοι ελλοχεύουν σε μια ενδεχόμενη περαιτέρω διεύρυνση της Ε.Ε.;

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2017). *Διεύρυνση στα Δυτικά Βαλκάνια: Κοινός Προορισμός*. Ανακτήθηκε 01-04-2018 από https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/western-balkans-enlargement_el_0.pdf

Asger Jorn, Green Ballet, 1960 (ΔΑΝΙΑ)

Θεματική Ενότητα 4

ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ

Εικόνα: Λάζαρος Ζήκος, Κατασκευή (ιδιωτική συλλογή)

Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα

Μετά την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας θα είστε σε θέση:

- *να προσδιορίζετε τα φαινόμενα (κοινωνικά, οικονομικά κ.ά.) που αφορούν τον πληθυσμό*
- *να παρακολουθείτε και να ερμηνεύετε τις μεταβολές των πληθυσμιακών φαινομένων στη διαχρονική τους εξέλιξη*
- *να τοποθετείτε τα πληθυσμιακά φαινόμενα εντός συγκεκριμένων ιστορικών και κοινωνικών πλαισίων*
- *να «διαβάζετε» και να ερμηνεύετε τις στατιστικές πληροφορίες για τον πληθυσμό*
- *να αντιλαμβάνεστε την καταγραφή του πληθυσμού ως επιστημονικό αντικείμενο*
- *να αμφισβητείτε κοινότοπες και μη τεκμηριωμένες επιστημονικά αντιλήψεις που αποδίδονται σε ορισμένες ομάδες του πληθυσμού*
- *να ερμηνεύετε αξιολογικές κρίσεις περί του πληθυσμού και τις συνέπειές τους*
- *να εξηγείτε το χαρακτηριστικό της ανομοιογένειας του πληθυσμού*
- *να συσχετίζετε τα διάφορα χαρακτηριστικά του πληθυσμού μεταξύ τους και να προβληματίζεστε για τις ανισότητες που άμεσα ή έμμεσα φανερώνουν*
- *να εντοπίζετε τρόπους και μέσα με τα οποία τα κράτη και η διεθνής κοινότητα «ρυθμίζουν» τον πληθυσμό*
- *να εξηγείτε τον τρόπο με τον οποίο ρατσιστικές ή ξενοφοβικές αντιλήψεις επικαλούνται την επιστήμη για να αντλήσουν νομιμοποίηση.*

Thomas Struth, Via san Giovanni a mare, Naples, 1988

Εισαγωγικό Σημείωμα

Σε αυτήν την ενότητα αναμένεται από τους μαθητές και τις μαθήτριες να προσεγγίσουν κριτικά την έννοια του πληθυσμού, να την αντιληφθούν όχι μόνο ως δημογραφικό*Γ^ αλλά και ως κοινωνικό και πολιτικό ζήτημα, το οποίο απασχολεί τόσο μεμονωμένα κράτη όσο και ολόκληρο τον πλανήτη. Οι δραστηριότητες που ακολουθούν συγκεντρώνουν γνώσεις και πληροφορίες σύμφωνα με τις οποίες γίνεται φανερό ότι ο πληθυσμός δεν είναι ομοιογενής ως προς τη σύστασή του, αλλά διακρίνεται από διαφορές ως προς τη γεωγραφική περιοχή, το θρήσκευμα, την εθνότητα, την κατανομή του πλούτου και της φτώχειας, το φύλο, την ηλικία, την απασχόληση, την ποιότητα ζωής, την πρόσβαση σε βασικά αγαθά και υπηρεσίες και άλλα.

Επίσης, οι μαθητές και οι μαθήτριες προβληματίζονται για ζητήματα που σχετίζονται με την ευγονική και πρακτικές της, καθώς και με ρατσιστικές θέσεις που ενδεχομένως προκύπτουν από αυτή. Στην ενότητα αυτή:

- γίνονται αντικείμενο συζήτησης φαινόμενα που αφορούν τον πληθυσμό (όπως η γεννητικότητα, το προσδόκιμο ζωής, ζητήματα γήρανσης του πληθυσμού κ.ά.) και γενικότερα οι τροχιές που ακολουθούν και οι λόγοι της μεταβολής τους (οικονομικοί, κοινωνικοί, τεχνολογικοί, επιστημονικοί),
- τοποθετούνται αυτά τα φαινόμενα εντός συγκεκριμένου ιστορικού και κοινωνικού πλαισίου έτσι, ώστε να μην διαβάζονται ως ουδέτερες, στατιστικές πληροφορίες,
- αναπτύσσεται η κριτική σκέψη των μαθητών και των μαθητριών για το μέγεθος και τη σύσταση του πληθυσμού και για τους λόγους για τους οποίους τόσο τα κράτη όσο και η διεθνής κοινότητα φροντίζουν τη «ρύθμισή» τους.

Η ενότητα δίνει ιδιαίτερη έμφαση στις συνθήκες κάτω από τις οποίες σε ορισμένα κοινωνικά και ιστορικά συμφραζόμενα κάποιοι πληθυσμοί αξιολογούνται ως απειλητικοί, επικίνδυνοι και μιαροί, και για τον λόγο αυτό λαμβάνονται σε βάρος τους μέτρα που περιλαμβάνουν τον αποκλεισμό, τη γκετοποίηση, ακόμη και τη φυσική εξόντωση. Η αναφορά σε παραδείγματα από την ιστορία και τη σύγχρονη πραγματικότητα είναι σε αυτή την περίπτωση εξαιρετικά κρίσιμη.

Τέλος, με αφορμή την πολιτική μέριμνα για το μέγεθος του πληθυσμού, οι μαθητές και οι μαθήτριες καλούνται να σκεφτούν κριτικά πάνω σε ζητήματα που αφορούν τον έλεγχο των γεννήσεων και την κοινωνική θέση των γυναικών, τα δικαιώματά τους σε ό,τι αφορά την αναπαραγωγή, καθώς και να ενημερωθούν για τον σύγχρονο προβληματισμό για τη βιοηθική[8].

8 Το εισαγωγικό σημείωμα και τα πληροφοριακά κείμενα στις σελ. 85, 88, 91 και 102 είναι της καθηγήτριας κοινωνιολογίας στο Ε.Κ.Π.Α. κ. Δήμητρας Μακρυνιώτη.

Μαργαρίτα Yoko Νικητάκη, Soil (αστικό τοπίο της Αθήνας), 2018

Ο πληθυσμός ως μέγεθος: «μετρώντας» τον πληθυσμό

Πληροφοριακό Κείμενο

Όταν αναφερόμαστε στον πληθυσμό, συνήθως σκεφτόμαστε το μέγεθός του. Όταν μάλιστα ο πληθυσμός αφορά μια συγκεκριμένη χώρα, σχεδόν μηχανικά ο αριθμός των κατοίκων της συνδέεται με την οικονομική, πολιτική και στρατιωτική της δύναμη και τη θέση που κατέχει στην παγκόσμια κοινότητα. Αυτό όμως δεν ισχύει πάντα. Σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία, υπάρχουν και φτωχές χώρες που έχουν μεγάλο πληθυσμό· και μάλιστα σε βαθμό τέτοιο, που βρίσκονται αντιμέτωπες με το πρόβλημα του υπερπληθυσμού και δυσκολεύονται να εξασφαλίσουν τροφή, στέγη, ιατρική και φαρμακευτική περίθαλψη, αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης, εκπαίδευση και άλλες παροχές για όλους τους κατοίκους τους.

Ο πληθυσμός δεν είναι μόνο αριθμοί που μεταβάλλονται ανά εποχή και ανά χώρα. Πίσω από τους αριθμούς θα δούμε ότι ο πληθυσμός δεν είναι ενιαίος και ομοιογενής, ότι έχει οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές διαστάσεις και η προσεκτική μελέτη του φέρνει στο προσκήνιο:

- σχέσεις μεταξύ ηπείρων, χωρών, κοινωνικών τάξεων, ηλικιακών ομάδων, φύλων, εθνοτήτων, θρησκειών, γλωσσών,
- ανισότητες (π.χ. ως προς το φύλο, τα γενετικά χαρακτηριστικά, το βιοτικό επίπεδο, την ηλικία κ.ά.),
- σύνθετες σχέσεις μεταξύ της οικογένειας ως μονάδας και του πληθυσμού συνολικά,
- πεδία παρέμβασης προκειμένου να εξασφαλιστεί είτε η μείωση είτε η αύξηση του μεγέθους της οικογένειας,
- δυνατότητες προβολής των τάσεων φαινομένων του πληθυσμού στο μέλλον με την αρωγή της στατιστικής.

Εδουάρδος Σακαγιάν, Θεατές, 2008

1η Δραστηριότητα Τάση του παγκόσμιου πληθυσμού

Διαβάστε προσεκτικά τον πίνακα που ακολουθεί για τον παγκόσμιο πληθυσμό (1804-2011) και απαντήστε στα ερωτήματα:

1. *Τι παρατηρείτε ως προς τον ρυθμό αύξησης του παγκόσμιου πληθυσμού; Πώς μεταβάλλεται ο πληθυσμός με την πάροδο του χρόνου;*
2. *Μπορείτε να σκεφτείτε παράγοντες (π.χ. κοινωνικούς, επιστημονικούς κ.λπ.) ή σημαντικά ιστορικά γεγονότα που συνδέονται με τις αλλαγές που παρατηρείτε; Καταγράψτε τα σύντομα και παρουσιάστε τα στην τάξη.*

Πίνακας 1 - Ο Παγκόσμιος Πληθυσμός (1804-2011)

ΕΤΟΣ (κατά προσέγγιση)	**ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ** (σε δισεκατομμύρια-κατά προσέγγιση)
1804	1 δισεκατομμύριο
1930	2 δισεκατομμύρια
1960	3 δισεκατομμύρια
1974	4 δισεκατομμύρια
1987	5 δισεκατομμύρια
1999	6 δισεκατομμύρια
2011	7 δισεκατομμύρια

Πηγή: Worldometers. Ανακτήθηκε 09-05-2018 από http://www.worldometers.info/world-population/world-population-by-year/

Daniel Buren, Murs de Peintures, 1966-77

2η Δραστηριότητα Πρόβλεψη για τον παγκόσμιο πληθυσμό

Μελετήστε προσεκτικά τον πίνακα που ακολουθεί για τον Παγκόσμιο Πληθυσμό (2020-2050) και στη συνέχεια:

α) *παρατηρήστε την πτώση του ποσοστού της ετήσιας προβλεπόμενης μεταβολής του παγκόσμιου πληθυσμού τις επόμενες δεκαετίες και προσπαθήστε να προσδιορίσετε ορισμένες αιτίες αυτής της τάσης·*

β) *λαμβάνοντας υπόψη τη σταθερή άνοδο του παγκόσμιου πληθυσμού αναλογιστείτε τις συνέπειες για τη ζωή στον πλανήτη το 2050. Καταγράψτε τις πιο σημαντικές από αυτές και συζητήστε κριτικά τη σπουδαιότητά τους.*

Πίνακας 2 - Πρόβλεψη για τον Παγκόσμιο Πληθυσμό (2020-2050)

ΕΤΟΣ (1η ΙΟΥΛΙΟΥ)*	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	ΕΤΗΣΙΑ ΜΕΤΑΒΟΛΗ (Πρόβλεψη) %	ΕΤΗΣΙΑ ΜΕΤΑΒΟΛΗ	ΜΕΣΗ ΗΛΙΚΙΑ (σε έτη)	ΡΥΘΜΟΣ ΓΟΝΙΜΟΤΗΤΑΣ	ΠΥΚΝΟΤΗΤΑ (ΑΤΟΜΑ/ΧΛΜ²)	ΑΣΤΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ %	ΑΣΤΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ
2020	7.795.482.309	1,09%	82,494,698	31	2,47	52	55,6%	4.338.014.924
2025	8.185.613.757	0,98%	78,026,290	32	2,43	55	57,5%	4.705.773.576
2030	8.551.198.644	0,88%	73,116,977	33	2,39	57	59,2%	5.058.158.460
2035	8.892.701.940	0,79%	68,300,659	34	2,35	60	60,7%	5.394.234.712
2040	9.210.337.004	0,70%	63,527,013	35	2,31	62	62,1%	5.715.413.029
2045	9.504.209.572	0,63%	58,774,514	35	2,27	64	63,5%	6.030.924.065
2050	9.771.822.753	0,56%	53,522,636	36	2,24	66	64,9%	6.338.611.492

* Τα δεδομένα του πίνακα αφορούν αποκλειστικά τα έτη της πρώτης στήλης και όχι τα ενδιάμεσα έτη της πενταετίας.

Πηγή: Worldometers. Ανακτήθηκε 09-05-2018 από http://www.worldometers.info/world-population/#table-forecast/

Για περισσότερες πληροφορίες που αφορούν τον πληθυσμό (π.χ. προσδόκιμο ζωής, παιδική θνησιμότητα, ρυθμός γεννήσεων κ.λπ.), μπορείτε να συμβουλευτείτε τον ιστότοπο: http://www.prb.org/wpds/2014/

Ο πληθυσμός ως μέγεθος: ποικιλομορφία και ανομοιογένεια

Πληροφοριακά Κείμενα

Η ανάγκη να αποτυπωθεί αριθμητικά ο πληθυσμός κάθε άλλο παρά καινούρια είναι. Οι πρώτες απόπειρες, ένα είδος πρώιμων απογραφών, εμφανίζονται ήδη από τις αρχές του 17ου αιώνα στη Δυτική Ευρώπη. Η πρώτη επίσημη απογραφή πραγματοποιήθηκε στην Αμερική το 1790, η επόμενη στη Μεγάλη Βρετανία το 1801 και ακολούθησαν και άλλες χώρες της Βόρειας Ευρώπης.

Είναι κοινός τόπος ότι ο πληθυσμός της γης αυξάνεται και ότι είναι κατά κύριο λόγο συγκεντρωμένος στην Ασία και στις μεγάλες πόλεις του πλανήτη. Μόνο κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα ο πληθυσμός αυξήθηκε από 1,65 δισεκατομμύρια σε 6 δισεκατομμύρια. Εξακολουθεί να αυξάνεται, περίπου κατά 83 εκατομμύρια άτομα τον χρόνο, αλλά με πιο αργούς ρυθμούς σε σύγκριση με το πρόσφατο παρελθόν, με αποτέλεσμα να χρειαστούν, όπως εκτιμάται, περίπου 200 χρόνια για να διπλασιαστεί το μέγεθός του.

Ο πληθυσμός ως πολιτικό πρόβλημα, ως επιστημονικό και πολιτικό μαζί πρόβλημα, ως πρόβλημα της εξουσίας, εμφανίζεται, νομίζω, κατά την περίοδο αυτή [τέλη του 18ου και αρχές του 19ου αιώνα]. […] Τη στιγμή εκείνη πάντως αρχίζει, με τις πρώτες δημογραφικές*ΓΛ μετρήσεις, να εμφανίζεται η στατιστική μέτρηση των φαινομένων που αφορούν τον πληθυσμό, όπως το ποσοστό των γεννήσεων, η γονιμότητα, η νοσηρότητα, οι σχέσεις ανάμεσα στο ανθρώπινο είδος και στο περιβάλλον του (όπως οι επιδημίες ως απόρροια της ύπαρξης ελών), φυσικό και τεχνητό, δηλαδή αυτό που ο ίδιος ο άνθρωπος έχει δημιουργήσει, η γήρανση, η αναπηρία, τα τυχαία και απρόβλεπτα και το αναμενόμενο.

Πηγή: Foucault, M. (2002). *Για την υπεράσπιση της κοινωνίας* (μετάφραση: Τιτίκα Δημητρούλια). Αθήνα: Ψυχογιός.

Gerhard Richter, 1 024 Farben, 1973

3η Δραστηριότητα Η ανομοιογένεια του πληθυσμού

Μελετήστε τον πίνακα Α (Ο παγκόσμιος πληθυσμός - 2018) που παρέχει δεδομένα για τον παγκόσμιο πληθυσμό. Χωριστείτε σε ομάδες, διαβάστε τους πίνακες Β και Γ και εντοπίστε δεδομένα που προκύπτουν από αυτούς. Ποιος τίτλος θα ταίριαζε στους πίνακες Β και Γ βάσει των δεδομένων τους; Συμπληρώστε τους τίτλους που λείπουν.

Στη συνέχεια, συζητήστε στην τάξη τους παράγοντες που, κατά τη γνώμη σας, επηρεάζουν το μέγεθος του πληθυσμού.

Πίνακας Α - Ο Παγκόσμιος Πληθυσμός (2018)

#	ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΠΕΡΙΟΧΗ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ (2018)	ΕΤΗΣΙΑ ΜΕΤΑΒΟΛΗ	ΜΕΤΑΒΟΛΗ (ΣΕ ΑΡΙΘΜΟΥΣ)	ΠΥΚΝΟΤΗΤΑ (ΠΛΗΘ./ ΧΛΜ²)	ΕΔΑΦΙΚΗ ΕΚΤΑΣΗ (ΧΛΜ²)	ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ (ΣΕ ΑΡΙΘΜΟΥΣ)	ΡΥΘΜΟΣ ΓΟΝΙΜΟΤΗΤΑΣ	ΜΕΣΗ ΗΛΙΚΙΑ (σε έτη)	ΑΣΤΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ %	ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΜΕΡΙΔΙΟ
1	ΑΣΙΑ	4.545.133.094	0,9%	40.704.721	146	31.033.131	-1.096.905	2,2	30	49,6%	59,5%
2	ΑΦΡΙΚΗ	1.287.920.518	2,52%	31.652.493	43	29.648.481	-655.581	4,7	19	40,6%	16,9%
3	ΕΥΡΩΠΗ	742.648.010	0,08%	574.157	34	22.134.900	810.747	1,6	42	74,3%	9,7%
4	ΛΑΤΙΝΙΚΗ ΑΜΕΡΙΚΗ ΚΑΙ ΚΑΡΑΪΒΙΚΗ	652.012.001	0,99%	6.418.748	32	20.139.378	-368.531	2,1	29	80,2%	8,5%
5	ΒΟΡΕΙΑ ΑΜΕΡΙΚΗ	363.844.490	0,73%	2.636.679	20	18.651.660	1.128.272	1,9	38	83,5%	4,8%
6	ΩΚΕΑΝΙΑ	41.261.212	1,4%	570.426	5	8.486.460	181.999	2,4	33	70,3%	0,5%

Πηγή: Worldometers. Ανακτήθηκε 09-05-2018 από http://www.worldometers.info/world-population/#table-forecast

Πίνακας Β - *(τίτλος)*.....

#	ΧΩΡΑ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ (2018)	ΕΤΗΣΙΑ ΜΕΤΑΒΟΛΗ	ΜΕΤΑΒΟΛΗ (ΣΕ ΑΡΙΘΜΟΥΣ)	ΠΥΚΝΟΤΗΤΑ (ΠΛΗΘ./ ΧΛΜ²)	ΕΔΑΦΙΚΗ ΕΚΤΑΣΗ (ΧΛΜ²)	ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ (ΣΕ ΑΡΙΘΜΟΥΣ)	ΡΥΘΜΟΣ ΓΟΝΙΜΟΤΗΤΑΣ	ΜΕΣΗ ΗΛΙΚΙΑ (σε έτη)	ΑΣΤΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ %
1	ΚΙΝΑ	1.415.045.928	0,39%	5.528.531	151	9.388.211	-339.690	1,6	37	59,3%
2	ΙΝΔΙΑ	1.354.051.854	1,11%	14.871.727	455	2.973.190	-515.643	2,4383	27	33,2%
3	Η.Π.Α.	326.766.748	0,71%	2.307.285	36	9.147.420	900.000	1,8765	38	83,7%
4	ΙΝΔΟΝΗΣΙΑ	266.794.980	1,06%	2.803.601	147	1.811.570	-167.000	2,45	28	55,3%
5	ΒΡΑΖΙΛΙΑ	210.867.954	0,75%	1.579.676	25	8.358.140	3.185	1,78	31	85,3%
6	ΠΑΚΙΣΤΑΝ	200.813.818	1,93%	3.797.863	260	770.880	-236.384	3,72	22	39,5%
7	ΝΙΓΗΡΙΑ	195.875.237	2,61%	4.988.926	215	910.770	-60.000	5,74	18	51%
8	ΜΠΑΓΚΛΑΝΤΕΣ	166.368.149	1,03%	1.698.398	1.278	130.170	-505.297	2,2208	26	36,5%
9	ΡΩΣΣΙΑ	143.964.709	-0,02%	-25.045	9	16.376.870	203.577	1,6977	39	72,8%
10	ΜΕΞΙΚΟ	130.759.074	1,24%	1.595.798	67	1.943.950	-60.000	2,29	28	79,2%

Πηγή: Worldometers. Ανακτήθηκε 09-05-2018 από http://www.worldometers.info/world-population/#table-forecast

Πίνακας Γ - *(τίτλος)*.....

ΘΡΗΣΚΕΙΕΣ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ
Χριστιανοί	2.173.180.000
Μουσουλμάνοι	1.598.510.000
Βουδιστές	487.540.000
Ινδουϊστές	1.033.080.000
Εβραίοι	13.850.000
Θρησκείες «παραδοσιακές»-«λαϊκές»	405.120.000
Άλλες θρησκείες	58.110.000
Καμία πίστη (αθεϊστές, αγνωστικιστές κ.λπ.)	1.126.500.000

Πηγή: Worldometers. Ανακτήθηκε 09-05-2018 από http://www.worldometers.info/world-population/#table-forecast

Olafur Eliason, Weather Project, 2003-2004

Ο πληθυσμός ως σύσταση: διακρίσεις και διαχωρισμοί

Πληροφοριακό Κείμενο

Το μέγεθος είναι μια βασική παράμετρος του πληθυσμού. Μια άλλη, εξίσου σημαντική, είναι η σύστασή του, ποια είναι δηλαδή τα άτομα που τον αποτελούν και τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των ατόμων που τον αποτελούν. Τα γνωρίσματα αυτά δεν είναι μόνο απλές, ουδέτερες πληροφορίες που προσθέτουν γνώσεις σχετικά με τον πληθυσμό. Γνωρίσματα όπως η καταγωγή, η κοινωνική τάξη, το φύλο, η φυλή, η εθνότητα, η αρτιμέλεια, η υγεία (σωματική, συναισθηματική και ψυχική), η θρησκεία, η γλώσσα, η πολιτική τοποθέτηση, ο σεξουαλικός προσανατολισμός συνιστούν πράγματι παράγοντες που διαφοροποιούν τον πληθυσμό, του προσδίδουν ποικιλομορφία και τον εμπλουτίζουν.

Συχνά όμως και κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες, αυτά τα γνωρίσματα γίνονται και αιτίες κοινωνικών εντάσεων και αντιπαραθέσεων, οι οποίες μπορεί να πάρουν ακόμη και ακραία μορφή. Ωστόσο, όποια αντίδραση και αν προκαλούν, κανένα από τα γνωρίσματα αυτά δεν είναι εγγενώς (από μόνο του) επικίνδυνο, απειλητικό ή κατώτερο. Αποκτά αυτούς τους απαξιωτικούς χαρακτηρισμούς μόνο σε άμεση συνάρτηση με συγκεκριμένες ιστορικές, κοινωνικές, οικονομικές, πολιτικές και ιδεολογικές συντεταγμένες. Δεν είναι λίγες οι φορές που με το πρόσχημα της «προόδου», της «καθαρότητας» ή της «ανάπτυξης», ή ακόμα με την επίκληση του κινδύνου του εκφυλισμού, όπως αποκαλύπτει η ιστορία, οι θεωρούμενες «διαφορετικές» ομάδες έγιναν αντικείμενο άδικων, βίαιων και απάνθρωπων πρακτικών. Ούτε είναι λίγες οι φορές που επιστήμες όπως η ιατρική, η ανατομία, η βιολογία πρόσφεραν επιχειρήματα για να νομιμοποιηθεί η αντιμετώπιση κάποιων πληθυσμών ως «επικίνδυνων». Ενισχύθηκαν έτσι αντιλήψεις σύμφωνα με τις οποίες κάποια άτομα ή κάποιες ομάδες θεωρούνται επικίνδυνες ή μιαρές από το γεγονός και μόνον ότι υπάρχουν ή και επειδή φέρουν ένα «στιγματιστικό» γνώρισμα. Οι γυναίκες, οι φτωχοί, οι άνθρωποι με αναπηρίες, οι ψυχικά πάσχοντες, οι μετανάστες, οι ιθαγενείς, οι Εβραίοι, οι Ρομά, οι μαύροι, οι ομοφυλόφιλοι, οι αντιφρονούντες, οι αλλόθρησκοι, άνδρες και γυναίκες, είναι μερικά παραδείγματα τέτοιων ομάδων.

Susan Meiselas, End Hate, 2018 (φωτογραφία)

Η περιθωριοποίηση, η γκετοποίηση, ο ρατσισμός, ο εγκλεισμός, η απέλαση, η εθνοκάθαρση, αλλά και η φυσική εξόντωση, η γενοκτονία και το Ολοκαύτωμα συνιστούν πρακτικές μέσα από τις οποίες πολλά κράτη επέλεξαν να επιλύσουν το πρόβλημα των «ανεπιθύμητων» πληθυσμών.

4η Δραστηριότητα Διακρίσεις και διαχωρισμοί πληθυσμιακών ομάδων

Χωριστείτε σε τέσσερις ομάδες. Ανά ομάδα διαβάστε τα παρακάτω κείμενα και απαντήστε στις ερωτήσεις. Στη συνέχεια, παρουσιάστε τα πορίσματά σας στην τάξη.

ΟΜΑΔΑ Α

Διαβάστε τα αποσπάσματα από το κόμικ Άννα Φρανκ[9] *και τον ορισμό της γενοκτονίας στη Σύμβαση του Ο.Η.Ε. για την Πρόληψη και Καταστολή του Εγκλήματος της Γενοκτονίας (άρθρο 2, 9 Δεκεμβρίου 1948).*

1) *Ποια συμπεράσματα εξάγετε από την ανάγνωση των κειμένων και πώς συνδέονται μεταξύ τους;*
2) *Θεωρείτε ότι αρκεί η ψήφιση μιας σύμβασης για να «θεραπευτεί» ένα πρόβλημα;*
3) *Τι έχετε, επιπλέον, να προτείνετε;*

Η Άννα Φρανκ/Το Ημερολόγιό της

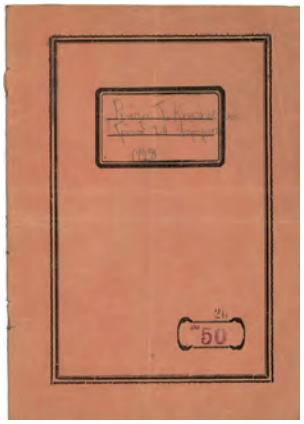

Το εξώφυλλο του ημερολογίου της Ροζίνα Ασσέρ Πάρδο

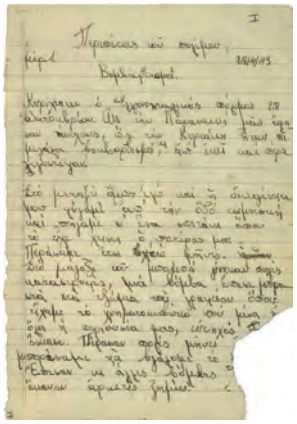

Σελίδα από το ημερολόγιο (Εβραϊκό Μουσείο της Ελλάδας)

9 Η *Άννα Φρανκ* (*Annelies Marie-Anne Frank*), Γερμανίδα εβραϊκής καταγωγής, γεννήθηκε στις 12 Ιουνίου 1929 στη Φρανκφούρτη και δολοφονήθηκε στο στρατόπεδο εξόντωσης Μπέργκεν-Μπέλζεν τον Μάρτιο του 1945. Κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου έγραφε ένα ημερολόγιο, ενώ κρυβόταν σε ένα σπίτι, το οποίο μεταφράστηκε σε πολλές γλώσσες κι έγινε ένα από τα πιο πολυδιαβασμένα βιβλία του κόσμου. Το ημερολόγιο δίνει μια λεπτομερή περιγραφή της καθημερινής ζωής κατά τη διάρκεια της ναζιστικής κατοχής. Μέσω των γραπτών της, η Άννα Φρανκ έγινε ένα από τα πιο γνωστά θύματα του Ολοκαυτώματος.

Ι. Κόμικ Άννα Φρανκ

ΜΕ ΠΡΟΣΧΗΜΑ ΤΗ ΔΟΛΟΦΩΝΙΑ, ΟΙ ΝΑΖΙ ΟΡΓΑΝΩΣΑΝ ΠΟΓΚΡΟΜ (9-10 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ). Η ΔΗΘΕΝ ΑΥΘΟΡΜΗΤΗ ΛΑΪΚΗ ΟΡΓΗ ΚΑΤΕΛΗΞΕ ΣΕ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΧΙΛΙΑΔΩΝ ΣΥΝΑΓΩΓΩΝ, ΕΒΡΑΪΚΩΝ ΣΠΙΤΙΩΝ ΚΑΙ ΜΑΓΑΖΙΩΝ. 100 ΕΒΡΑΙΟΙ ΔΟΛΟΦΟΝΗΘΗΚΑΝ ΚΑΙ 30.000 ΦΥΛΑΚΙΣΤΗΚΑΝ ΣΕ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΑ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗΣ. ΜΕΤΑ ΤΗ «ΝΥΧΤΑ ΤΩΝ ΚΡΥΣΤΑΛΛΩΝ» Η ΑΡΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ ΟΔΗΓΗΣΕ ΣΤΗ ΦΥΣΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΞΟΝΤΩΣΗ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ.
ΟΙ ΝΑΖΙ ΚΑΤΗΓΟΡΗΣΑΝ ΤΟΥΣ ΕΒΡΑΙΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΥΠΟΧΡΕΩΣΑΝ ΝΑ ΠΛΗΡΩΣΟΥΝ ΤΑ ΣΠΑΣΜΕΝΑ. ΕΠΙΒΛΗΘΗΚΕ ΠΡΟΣΤΙΜΟ 1 ΔΙΣ. ΓΕΡΜΑΝΙΚΩΝ ΜΑΡΚΩΝ ΣΤΗΝ ΕΒΡΑΪΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ. ΧΙΛΙΑΔΕΣ ΕΒΡΑΙΟΙ ΕΦΥΓΑΝ ΑΠΟ ΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ, ΠΑΡΟΤΙ ΠΟΛΛΕΣ ΧΩΡΕΣ ΕΚΛΕΙΝΑΝ ΗΔΗ ΤΑ ΣΥΝΟΡΑ ΤΟΥΣ ΣΤΟΥΣ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ.
ΔΕΝ ΕΧΟΥΜΕ ΝΕΑ ΑΠΟ ΤΟ ΒΕΡΟΛΙΝΟ.
ΕΛΠΙΖΟΥΜΕ ΚΑΙ ΠΡΟΣΕΥΧΟΜΑΣΤΕ ΓΙΑ ΤΟ ΚΑΛΥΤΕΡΟ.

ΤΟ ΓΕΛΙΟ ΤΗΣ ΗΤΑΝ ΜΕΤΑΔΟΤΙΚΟ. ΔΕΝ ΥΠΗΡΧΑΝ ΘΥΜΟΙ ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΩΝ ΦΡΑΝΚ.
ΑΝΝΑ, ΔΕΝ ΗΤΑΝ ΣΩΣΤΟ...
ΣΗΚΩΝΩ ΤΑ ΧΕΡΙΑ!
Ο ΟΤΤΟ ΜΕΤΑΒΙΒΑΣΕ ΤΗΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΤΟΥ ΣΤΟΥΣ ΠΙΣΤΟΥΣ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΤΟΥ ΓΙΟΧΑΝΝΕΣ ΚΛΕΪΜΑΝ ΚΑΙ ΒΙΚΤΟΡ ΚΟΥΓΚΛΕΡ, ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΓΙΑΝ ΧΙΣ.
ΦΥΣΙΚΑ ΠΑΡΕΜΕΙΝΕ Ο ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΣ ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ.
ΟΙ ΝΑΖΙ ΔΕ ΘΑ ΠΑΡΟΥΝ ΤΗΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΜΟΥ.
ΣΥΝΤΟΜΑ ΟΙ ΝΑΖΙ ΑΡΧΙΣΑΝ ΝΑ ΕΦΑΡΜΟΖΟΥΝ ΜΙΑ ΣΕΙΡΑ ΝΟΜΟΥΣ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ:
5 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940: ΟΛΟΙ ΟΙ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΟΙ ΥΠΑΛΛΗΛΟΙ ΟΦΕΙΛΟΥΝ ΝΑ ΔΗΛΩΣΟΥΝ ΑΝ ΕΙΝΑΙ ΕΒΡΑΪΚΗΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ.
22 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940: ΚΑΤΑΓΡΑΦΟΝΤΑΙ ΟΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΕΒΡΑΪΚΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ ΚΑΤΑ 25%.
7 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1941: ΑΠΑΓΟΡΕΥΟΝΤΑΙ ΣΤΟΥΣ ΕΒΡΑΙΟΥΣ ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΚΑΙ Ο ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ.
10 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1941: ΟΛΟΙ ΟΙ ΕΒΡΑΙΟΙ ΤΗΣ ΟΛΛΑΝΔΙΑΣ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΔΗΛΩΘΟΥΝ.
15 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1941: ΟΙ ΕΒΡΑΙΟΙ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΠΑΡΑΔΩΣΟΥΝ ΤΑ ΡΑΔΙΟΦΩΝΑ ΤΟΥΣ ΣΤΙΣ ΑΡΧΕΣ.
31 ΜΑΪΟΥ 1941: ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ ΣΤΟΥΣ ΕΒΡΑΙΟΥΣ ΝΑ ΠΗΓΑΙΝΟΥΝ ΣΕ ΠΑΡΑΛΙΕΣ, ΠΙΣΙΝΕΣ, ΠΑΡΚΑ, ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑ.
ΠΙΣΙΝΑ
ΑΠΑΓΟΡΕΥΟΝΤΑΙ ΟΙ ΕΒΡΑΙΟΙ
ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 1941 ΔΟΛΟΦΟΝΗΘΗΚΑΝ ΣΤΟ ΑΜΣΤΕΡΝΤΑΜ 11 ΟΛΛΑΝΔΟΙ ΝΑΖΙ. Η ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑ ΑΠΑΝΤΗΣΕ ΣΥΛΛΑΜΒΑΝΟΝΤΑΣ 427 ΑΡΡΕΝΕΣ ΕΒΡΑΙΟΥΣ ΚΑΙ ΣΤΕΛΝΟΝΤΑΣ ΤΟΥΣ ΣΤΟ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟ ΜΑΟΥΤΧΑΟΥΖΕΝ.
ΑΡΓΟΤΕΡΑ ΠΟΛΛΕΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ ΕΝΗΜΕΡΩΘΗΚΑΝ ΟΤΙ ΟΙ ΣΥΖΥΓΟΙ, ΠΑΤΕΡΕΣ ΚΑΙ ΓΙΟΙ ΤΟΥΣ «ΕΙΧΑΝ ΠΕΘΑΝΕΙ»...

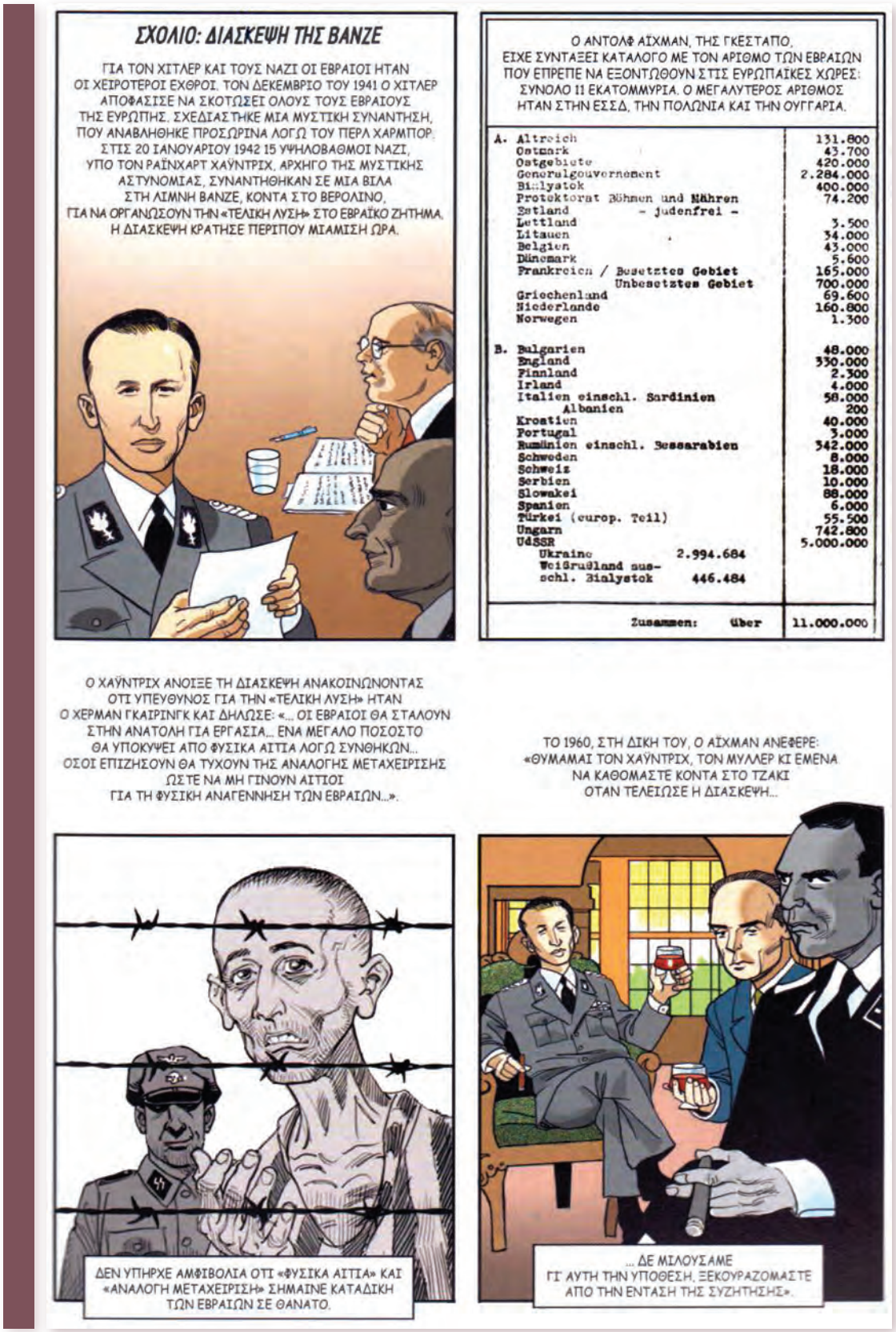

Πηγή: Jacobson, S., και Colon, E. (2017). Άννα Φρανκ (μετάφραση: Μαρίζα Ντεκάστρο). Αθήνα: Πατάκης.

ΙΙ. Σύμβαση του Ο.Η.Ε. για την Πρόληψη και Καταστολή του Εγκλήματος της Γενοκτονίας – Άρθρο 2

«Στην παρούσα Σύμβαση ως γενοκτονία νοείται οποιαδήποτε από τις παρακάτω πράξεις, η οποία γίνεται με πρόθεση ολικής ή μερικής καταστροφής ομάδας, εθνικής, εθνολογικής, φυλετικής ή θρησκευτικής, ως τέτοιας:

α) Φόνος των μελών της ομάδας.

β) Πρόκληση σοβαρής βλάβης της σωματικής ή διανοητικής ακεραιότητας των μελών της ομάδας.

γ) Υποβολή με πρόθεση της ομάδας σε συνθήκες διαβίωσης που μπορεί να επιφέρουν την πλήρη ή τη μερική σωματική καταστροφή αυτής.

δ) Επιβολή μέτρων που αποσκοπούν στην παρεμπόδιση γεννήσεων στους κόλπους ορισμένης ομάδας.

ε) Μεταφορά αναγκαστική των παιδιών μιας ομάδας σε κάποια άλλη ομάδα.»

Πηγή: Ηνωμένα Έθνη. Συλλογή Συμβάσεων No. 1021, Τόμος 78.

Jackson Pollock, Convergence, 1952

ΟΜΑΔΑ Β

Διαβάστε το κείμενο της Ροζίνα Ασσέρ-Πάρδο[10] και το κείμενο που αναφέρεται στη Ρόζα Παρκς[11].

1) *Βάσει ποιων χαρακτηριστικών τους οι ομάδες πληθυσμού που παρουσιάζονται διαχωρίζονται από τον υπόλοιπο πληθυσμό;*
2) *Πώς αυτές οι διακρίσεις αποτυπώνονται στην καθημερινή ζωή και πού μπορούν να οδηγήσουν;*

Ι. Από το Ημερολόγιο της Ροζίνα Ασσέρ Πάρδο

Η Ροζίνα Ασσέρ Πάρδο
(Εβραϊκό Μουσείο της Ελλάδας)

«Κρυφτήκαμε στη Θεσσαλονίκη σε σπίτι χριστιανών συμπολιτών μας, στην καρδιά της πόλης κοντά στο αρχηγείο των Γερμανών... προστατευόμενοι από έναν Αυστριακό. Στην κρυψώνα μας αυτοφυλακιστήκαμε. Η φυλακή μας κράτησε έναν χρόνο και μισό, 18 ολόκληρους μήνες, 584 ατελείωτες μέρες από τον Απρίλη του 1943 έως τον Οκτώβρη του 1944. Από τις πρώτες κιόλας μέρες άρχισα να γράφω ένα ημερολόγιο με το ψευδώνυμο Ρούλα Καρακώτσου... φοβόμαστε ακόμη και να προφέρουμε τα ονόματά μας...

Στις 18 Φεβρουαρίου αλλάξαμε σπίτια. Γιατί είχε βγη διαταγή η Ισραηλίτες να κάθονται σε μια βρισμένη σοινηκία, όπου το λέγαμε γκέτο*ΓΛ... τη ζωή στο γκέτο, όσο μπορούσαμε να πηγαίνουμε σχολείο και οι άνδρες στις δουλειές τους, αρχίζαμε να τη συνηθίζουμε. Όταν όμως μας απαγόρεψαν να μπαίνουμε στα τραμ, κι αναγκαζόμαστε να κάνουμε μεγάλες διαδρομές με τα πόδια, φούντωσε η θλίψη στις παιδικές ψυχές μας. Σκεφτόμουν και αναζητούσα σε τι διέφερα εγώ από τ' άλλα παιδιά, και δεν το έβρισκα και αγανακτούσα».

Kara Walker, An Unpeopled Land in Uncharted Waters, 2010

(Πηγή: Ασσέρ-Πάρδο, Ρ. (2008). *548 ημέρες - Με άλλο όνομα: Θεσσαλονίκη 1943 - Μνήμες πολέμου*. Αθήνα: Γαβριηλίδης.
(Τηρείται η γραφή της δεκάχρονης τότε συγγραφέως χωρίς επεμβάσεις).

10 Η *Ροζίνα Ασσέρ Πάρδο* γεννήθηκε το 1933 στη Θεσσαλονίκη σε μια εβραϊκή οικογένεια. Το ημερολόγιό της, που δημοσιεύτηκε στα ελληνικά και στα αγγλικά, μεταφέρει όλο το κλίμα της εποχής των διωγμών των Εβραίων της Θεσσαλονίκης.

11 Η *Ρόζα Παρκς* (1913-2005) έμεινε στην ιστορία ως η «μητέρα του σύγχρονου κινήματος πολιτικών δικαιωμάτων», όταν την 1η Δεκεμβρίου 1955 αρνήθηκε να παραχωρήσει τη θέση της σε έναν λευκό μέσα σε ένα λεωφορείο αντίθετα με ό,τι όριζε τότε η νομοθεσία στις Η.Π.Α.

ΙΙ. Η Αφροαμερικανίδα Ρόζα Παρκς και η γέννηση του κινήματος κατά του φυλετικού διαχωρισμού

Οι ρατσιστικοί νόμοι ήταν πολιτειακοί και τοπικοί νόμοι σε όλες τις ΗΠΑ, υπήρξαν σε ισχύ από το 1876 έως και το 1965 και αφορούσαν τον διαχωρισμό λευκών και εγχρώμων στα σχολεία, σε δημόσια μέρη, σε μέσα συγκοινωνίας, σε εστιατόρια, τουαλέτες ακόμα και υπαίθριες βρύσες. Την 1η Δεκεμβρίου 1955, στο Μοντγκόμερυ της Αλαμπάμα, η Αφροαμερικανίδα Ρόζα Παρκς, μια σαρανταδυάχρονη μοδίστρα, με μια πράξη πολιτικής ανυπακοής, γέννησε ένα κίνημα κατά του φυλετικού διαχωρισμού στην πόλη αυτή. Η γυναίκα κάθισε στη μέση περίπου του λεωφορείου, ακριβώς πίσω από τις θέσεις που προορίζονταν για τους λευκούς.

Όταν ένας λευκός άνδρας μπήκε στο λεωφορείο, ο οδηγός επέμεινε (κατά τη συνήθη πρακτική του φυλετικού διαχωρισμού εκείνης της εποχής) ότι οι τέσσερις μαύροι που κάθονταν πίσω ακριβώς από τη «ζώνη» των λευκών θα έπρεπε να σηκωθούν από τις θέσεις τους και να τις παραχωρήσουν. Η Ρόζα Παρκς αρνήθηκε ευγενικά να εγκαταλείψει τη θέση της. Η ίδια σημειώνει για το συμβάν στην αυτοβιογραφία της: «Ο κόσμος λέει ότι δεν παραχώρησα τη θέση μου γιατί ήμουν κουρασμένη, αλλά αυτό δεν είναι αλήθεια. Δεν ήμουν σωματικά κουρασμένη, ούτε περισσότερο κουρασμένη απ' όσο ήμουν συνήθως στο τέλος μιας ημέρας στη δουλειά. Όχι, η μόνη κούραση που είχα ήταν αυτή του να υποχωρώ».

Ρόζα Παρκς

Η Ρόζα Παρκς συνελήφθη και καταδικάστηκε για παραβίαση των νόμων της εποχής. Στη συνέχεια, άσκησε έφεση στην καταδίκη της και αμφισβήτησε επίσημα τη νομιμότητα και την ισχύ του φυλετικού διαχωρισμού. Μια ομάδα με το όνομα «Ένωση για τη Βελτίωση του Μοντγκόμερυ», η οποία αποτελούνταν από δεκάδες ακτιβιστές και πολίτες που μάχονταν για ίσα δικαιώματα, οργάνωσε ένα μεγαλειώδες μποϊκοτάζ στα λεωφορεία. Πρωτοπόρος αυτής της δράσης υπήρξε ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ[12]. Η κίνηση αυτή κράτησε 381 ολόκληρες μέρες και το Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ αποφάνθηκε τελικά ότι ο νόμος του διαχωρισμού ήταν αντισυνταγματικός. Η κίνηση αυτή θεωρείται ένα από τα πρώτα παραδείγματα πολιτικής ανυπακοής στη σύγχρονη ιστορία. Στάθηκε παράδειγμα για δεκάδες αγώνες και διαμαρτυρίες που έγιναν στη συνέχεια.

Διασκευασμένο κείμενο από: Διδυμιώτης, Ο., Μαρκοπούλου, Ε., Παρασκευά-Βελουδογιάννη, Δ., Τσεβρένη, Μ., και Ομάδα Εργασίας «Δημοκρατική Παιδεία». (2017). Επιπλέον Υλικό: Όψεις της ανυπακοής. Στο: *Δημοκρατική Παιδεία*. Αθήνα: ΕΚΠΑ.

12 Ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ ο νεότερος ήταν Αμερικανός, ιερέας των Βαπτιστών και ηγέτης του κινήματος για τα πολιτικά δικαιώματα των εγχρώμων. Τον Οκτώβριο του 1964 του απονεμήθηκε το Νόμπελ Ειρήνης. Δολοφονήθηκε το 1968 στο Μέμφις του Τεννεσί.

ΟΜΑΔΑ Γ

Παρακολουθήστε το βίντεο της Άξιονεϊντ (Actionaid)[13] και διαβάστε το κείμενο του Πρίμο Λέβι[14]. Το βίντεο αφορά ένα «περιστατικό» της σύγχρονης καθημερινής ζωής (πρόκειται για ένα παιχνίδι ρόλων) και το κείμενο είναι η μαρτυρία ενός επιζώντος του Άουσβιτς. Προβληματιστείτε για τη στάση που τήρησαν οι «απλοί», «καθημερινοί» άνθρωποι και στις δύο περιστάσεις. Τι συμπεράσματα εξάγετε;

I. Βίντεο: Ένα «κοινωνικό πείραμα» για τον ρατσισμό στη σύγχρονη εποχή

https://www.youtube.com/watch?v=NhIaPWvW07o

Πηγή: Youtube. Ανακτήθηκε 09-05-2018 από: https://www.youtube.com/watch?v=NhIaPWvW07o

II. Αυτοί που βούλιαξαν και αυτοί που σώθηκαν

«Οι νέοι μάς ρωτούν, συχνότερα και πιο επίμονα καθώς απομακρυνόμαστε από εκείνη την εποχή, ποιοι ήταν, από ποια στόφα ήταν φτιαγμένοι οι "δήμιοί" μας. Ο όρος υπαινίσσεται τους πρώην δεσμοφύλακές μας, τους Ες-Ες και κατά τη γνώμη μου είναι ακατάλληλος: φέρνει στη σκέψη άτομα διεστραμμένα, εκ γενετής άρρωστα, σαδιστές, πάσχοντες από πρωτογενές ελάττωμα. Αντίθετα, ήταν φτιαγμένοι από τη δική μας στόφα, ήταν συνηθισμένοι άνθρωποι, μέτριας ευφυΐας, συνήθους μοχθηρίας· εκτός εξαιρέσεων, δεν ήταν τέρατα, είχαν την ίδια μορφή με εμάς, αλλά είχαν διαπαιδαγωγηθεί άσχημα. Στην πλειονότητά τους ήταν οπαδοί και λειτουργοί άξεστοι και επιμελείς. Μερικοί, φανατικά πεισμένοι από το ναζιστικό δόγμα, πολλοί αδιάφοροι, ή φοβισμένοι για τις τιμωρίες, ή αποσκοπώντας να κάνουν καριέρα ή υπερβολικά υπάκουοι. Όλοι είχαν διαμορφωθεί με την τρομακτικά διαστρεβλωμένη διαπαιδαγώγηση που παρείχαν και επέβαλλαν τα σχολεία, σύμφωνη με τις επιθυμίες του Χίτλερ και των συνεργατών του, και η οποία συμπληρώθηκε κατόπιν από το Drill[15] των Ες-Ες. Πολλοί είχαν προσχωρήσει σε αυτά τα σώματα λόγω των προνομίων που παρείχαν, λόγω της παντοδυναμίας τους ή απλώς για να ξεφύγουν από τα οικογενειακά προβλήματα. Μερικοί ελάχιστοι, στην πραγματικότητα, άλλαξαν γνώμη, ζήτησαν μετάθεση στο μέτωπο, βοήθησαν με προφυλάξεις τους αιχμαλώτους ή επέλεξαν την αυτοκτονία. Ας γίνει σαφές πως είναι όλοι υπεύθυνοι, σε μικρό ή μεγάλο βαθμό, αλλά παρομοίως σαφές πρέπει να είναι ότι πίσω από τη δική τους ευθύνη βρίσκεται η ευθύνη της μεγάλης πλειονότητας των Γερμανών, οι οποίοι συγκατατέθηκαν, στην αρχή λόγω διανοητικής οκνηρίας, κοντόφθαλμου υπολογισμού, ηλιθιότητας, εθνικής υπερηφάνειας, στα "ωραία λόγια" του δεκανέα Χίτλερ, τον ακολούθησαν έως ότου η τύχη και η έλλειψη ενδοιασμών τον ευνόησαν, και παρασύρθηκαν μαζί του στην καταστροφή».

Πηγή: Levi, P. (2000). *Αυτοί που βούλιαξαν και αυτοί που σώθηκαν* (μετάφραση: Μαρίζα Χαρά Σαρλικιώτη). Αθήνα: Εκδόσεις Άγρα.

13 Η Άξιονεϊντ (Actionaid) είναι μια ανεξάρτητη διεθνής οργάνωση που από το 1972 δραστηριοποιείται κατά της φτώχειας και της αδικίας σε περισσότερες από 45 χώρες σε όλο τον κόσμο.

14 Ο Πρίμο Λέβι (1919-1987) υπήρξε χημικός, συγγραφέας και ποιητής Ιταλοεβραϊκής καταγωγής. Επέζησε του εγκλεισμού του στο στρατόπεδο συγκέντρωσης του Άουσβιτς. Για την εμπειρία του αυτή συνέγραψε πολλά βιβλία.

15 Drill: στρατιωτικά γυμνάσια, επαναλαμβανόμενες μονότονες ασκήσεις.

ΟΜΑΔΑ Δ

Διαβάστε τα παρακάτω κείμενα και απαντήστε στα ερωτήματα:

1. *Πώς παρουσιάζονται ομάδες πληθυσμού σε αυτά; Ποιες σκέψεις κάνετε;*
2. *Πώς συνδέονται οι παρατηρήσεις σας με τα ερωτήματα που θέτει η φιλόσοφος Τζούντιθ Μπάτλερ;*

«Ποιος μετράει ως άνθρωπος;
Ποιων οι ζωές μετρούν ως ζωές;
Και τελικά τι κάνει μια ζωή άξια οδύνης;»

Τζούντιθ Μπάτλερ

Ι. Στίγμα - Σημειώσεις για τη διαχείριση της φθαρμένης ταυτότητας

Ένα κουτσό κορίτσι παρουσιάζει χαρακτηριστικά το θέμα [την αναπηρία της]: «Όταν… άρχισα να περπατάω μόνη μου στους δρόμους της πόλης μας… τότε ανακάλυψα ότι όποτε έπρεπε να περάσω μπροστά από μία παρέα τριών-τεσσάρων παιδιών στο πεζοδρόμιο, αν τύχαινε να είμαι μόνη μου, άρχιζαν να μου φωνάζουν… Μερικές φορές μάλιστα έτρεχαν πίσω μου φωνάζοντας και περιγελώντας με. Ήταν κάτι που δεν ήξερα πώς να αντιμετωπίσω και μου φαινόταν πως δεν μπορούσα να το αντέξω.

Για ένα διάστημα εκείνες οι συναντήσεις στο δρόμο με γέμιζαν δέος για όλα τα άγνωστα παιδιά…

Μία μέρα συνειδητοποίησα ξαφνικά ότι είχα φτάσει να είμαι τόσο τσιτωμένη και τόσο φοβισμένη απέναντι σε όλα τα ξένα παιδιά ώστε, όπως τα ζώα, εκείνα καταλάβαιναν ότι φοβόμουν. Έτσι, ακόμα και τα πιο ήπια και φιλικά ανάμεσά τους εξωθούνταν αυτομάτως στον εμπαιγμό καθώς εγώ έδειχνα να ζαρώνω και να τρέμω».

Το απόσπασμα παρατίθεται στο: Goffman, E. (2001). *Στίγμα - Σημειώσεις για τη διαχείριση της φθαρμένης ταυτότητας* (μετάφραση: Δήμητρα Μακρυνιώτη). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

ΙΙ. Άρωμα: η πολιτισμική ιστορία της οσμής

Τη δεκαετία του 1930, δύο Αυστραλοί χρυσοθήρες, οι αδελφοί Λίχι, πήγαν να ψάξουν για χρυσό στα υψίπεδα της Νέας Γουϊνέας. «Οι Νιγκς βρωμούν απαίσια», έγραψε ένας από τους αδελφούς στο ημερολόγιό του, εκφράζοντας την άποψή του για τη μυρωδιά των ιθαγενών της Νέας Γουϊνέας. Τους ντόπιους, πάλι, τους κρατούσε μακριά η μυρωδιά των λευκών – δεν είχαν ξαναμυρίσει ποτέ τίποτα τέτοιο. Είναι δυνατόν αυτοί οι ξένοι να είναι άνθρωποι; Αναρωτιούνταν.

Η οσμή, συνεπώς, επηρεάζει πολλές και διάφορες μορφές κοινωνικής ιεράρχησης. Ορισμένες φορές, μια υπαρκτή οσμή προκαλεί στον δέκτη την εμπειρία του διαφορετικού. Συχνά, όμως, η οσμή του άλλου δεν είναι τόσο μια πραγματική μυρωδιά, όσο ένα αίσθημα απέχθειας, που μεταδίδεται στο οσφρητικό επίπεδο. Και στις δύο περιπτώσεις, η οσμή παρέχει ένα ισχυρό συμβολικό μέσο για τη δημιουργία και ενίσχυση ταξικών και εθνικών ορίων.

Πηγή: Classen, C., και Howes, D. (2005). *Άρωμα: η πολιτισμική ιστορία της οσμής* (μετάφραση: Δήμητρα Μακρυνιώτη). Αθήνα: Πλέθρον.

Ο πληθυσμός ως σύσταση: η επιστήμη και η «ρύθμιση» του πληθυσμού

Πληροφοριακό Κείμενο

Το μέλημα για τον πληθυσμό και το μέγεθός του πήρε σταδιακά παγκόσμια διάσταση και συνδέθηκε με τη φτώχεια και τους ρυθμούς ανάπτυξης, εκσυγχρονισμού και προόδου. Το 1957 για παράδειγμα, ο πρώτος γενικός διευθυντής της UNESCO, Τζούλιαν Χάξλεϊ, κάνει έκκληση για μια παγκόσμια πολιτική για τον πληθυσμό, ενώ το 1965 ο τότε πρόεδρος των ΗΠΑ, Λίντον Τζόνσον, υποστήριξε επίσημα τον οικογενειακό προγραμματισμό συνδέοντας τη σπουδαιότητά του με τον πόλεμο κατά της φτώχειας. Παρά το γεγονός ότι σε ατομικό-οικογενειακό επίπεδο πρακτικές που αφορούν τον έλεγχο των γεννήσεων ή και την αποφυγή τους είναι πολύ παλιές και συναντώνται με διάφορες μορφές σε όλες τις κοινωνίες, είναι στα μέσα του 20ού αιώνα που ο οικογενειακός προγραμματισμός αναδεικνύεται σε κοινωνικό και πολιτικό ζήτημα, όχι μόνο σε εθνικό επίπεδο αλλά και σε παγκόσμιο. Έτσι, η πολιτική του ενός παιδιού στη Κίνα ή ο έλεγχος των γεννήσεων στην Ινδία δεν αφορούν μόνο τις δύο αυτές χώρες, αλλά έχουν οικονομικές, πολιτικές και δημογραφικές*ΓΛ επιπτώσεις σε παγκόσμια κλίμακα.

Ο οικογενειακός προγραμματισμός ή η αναπαραγωγική υγεία, όπως πλέον ονομάζεται, αποτελεί λοιπόν προτεραιότητα των κρατών αλλά και της διεθνούς πολιτικής. Στην καρδιά των συζητήσεων για την αναπαραγωγική υγεία βρίσκονται τα τελευταία χρόνια η αναβάθμιση της θέσης των γυναικών, η ισότιμη συμμετοχή τους σε αποφάσεις για το μέγεθος της οικογένειας και η δυνατότητά τους να έχουν πρόσβαση σε μεθόδους αντισύλληψης, τις οποίες να μπορούν να χρησιμοποιούν ύστερα από ενημέρωση και με τη δική τους θέληση.

Το 1961, αρχή μιας δεκαετίας που χαρακτηρίζεται από έντονες κοινωνικές και πολιτικές αντιπαραθέσεις και τη δυναμική εμφάνιση κινημάτων από ομάδες που διεκδικούν δικαιώματα και βελτίωση της θέσης τους στην κοινωνική δομή, όπως οι γυναίκες, οι μαύροι, οι άνθρωποι με αναπηρίες, εμφανίζονται τα πρώτα αντισυλληπτικά χάπια στα φαρμακεία της Ευρώπης και της Ελλάδας.

Η ανάλυση ζητημάτων που αφορούν τον οικογενειακό προγραμματισμό και την αντισύλληψη είναι σύνθετη και πολυεπίπεδη. Για τη συζήτηση εδώ ας συγκρατήσουμε τα παρακάτω σημεία:

- ✓ η αποδοχή μεθόδων αντισύλληψης εξαρτάται όχι μόνο από τα μεμονωμένα άτομα, αλλά και από τις επικρατούσες κοινωνικές, πολιτικές, νομικές, πολιτισμικές, ηθικές, θρησκευτικές συνθήκες,
- ✓ στο όνομα του οικογενειακού προγραμματισμού επιβάλλονται πρακτικές χωρίς τη συναίνεση των ίδιων των ατόμων (κυρίως γυναικών) που τις υφίστανται, με συχνά οδυνηρές και μακροχρόνιες συνέπειες για τη σωματική και ψυχική τους υγεία,
- ✓ ο οικογενειακός προγραμματισμός και η εφαρμογή του είναι άμεσα συνδεδεμένα με την ισχύ παραδοσιακών και πατριαρχικών αντιλήψεων για τη θέση της γυναίκας γενικά και μέσα στην οικογένεια ειδικότερα,
- ✓ το δικαίωμα των γυναικών στην αναπαραγωγική υγεία σχετίζεται απολύτως με τη διασφάλιση της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών στην κοινωνία και τη διασφάλιση ισότιμων με τους άνδρες ευκαιριών για κοινωνική συμμετοχή και αναγνώριση,
- ✓ το δικαίωμα του καθενός και της καθεμιάς να αποφασίσει για το μέγεθος της οικογένειάς του/της και το δικαίωμα του κράτους να παρεμβαίνει σε αυτή την απόφαση στο όνομα του κοινού καλού απαιτούν εξισορρόπηση.

Συμπληρωματική Δραστηριότητα

Ζητήματα Βιοηθικής

Σε αυτήν τη δραστηριότητα θα ασχοληθείτε με ζητήματα που αφορούν τη δυνατότητα επιστημονικής παρέμβασης στον πληθυσμό. Αφού χωριστείτε σε δύο ομάδες, η ομάδα Α θα διαβάσει το κείμενο που πραγματεύεται ζητήματα Βιοηθικής και η ομάδα Β θα παρακολουθήσει το βίντεο που άπτεται ανάλογων ζητημάτων (συγκεκριμένα, τα αποσπάσματα στα εξής χρονικά διαστήματα: 06:05-09:20 και 10:25-16:23). Στη συνέχεια παρουσιάστε στην τάξη την προβληματική που αναδεικνύεται. Έπειτα συζητήστε με τη μορφή της αντιγνωμίας τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα της δυνατότητας επιστημονικής παρέμβασης στον πληθυσμό στον σύγχρονο κόσμο (η ομάδα Α θα υπερασπιστεί τη δυνατότητα επιστημονικής παρέμβασης, ενώ η ομάδα Β θα εστιάσει στα προβλήματα).

Ι. Κείμενο: Θέματα Βιοηθικής

Η συγκέντρωση ιατρικών δεδομένων ασθενών είναι μια ηθικά αποδεκτή και νομοθετικά καθορισμένη πρακτική, η οποία πραγματοποιείται όσα χρόνια τηρούνται και οι ιατρικοί φάκελοι στα νοσοκομεία. Αντίστοιχα, υλικά βιολογικής προέλευσης συλλέγονται και αποθηκεύονται τόσο για διαγνωστικούς σκοπούς όσο και για επιστημονικές έρευνες. Παρ' όλα αυτά, τα τελευταία χρόνια η διαδικασία της συγκέντρωσης και επεξεργασίας βιολογικών δειγμάτων ανθρώπινης προέλευσης και της διασύνδεσής τους με προσωπικά δεδομένα έχει αποκτήσει μία νέα δυναμική και έχει προκαλέσει σημαντικές συζητήσεις λόγω των ηθικών προβληματισμών που εγείρει. Ο λόγος δεν είναι άλλος από τη δημιουργία των λεγόμενων «βιοτραπεζών». Ο όρος «βιοτράπεζες» αναφέρεται σε συλλογές βιολογικού υλικού το οποίο συνδέεται με προσωπικά δεδομένα των δοτών του υλικού αυτού (τα βιολογικά δείγματα μπορεί να είναι ιστοί, κύτταρα, αίμα ή DNA, ενώ στα προσωπικά δεδομένα περιλαμβάνονται η ταυτότητα του δότη, γενετικές πληροφορίες και ιατρικά δεδομένα του). […]

Η συνδυαστική μελέτη των βιολογικών, ιατρικών, προσωπικών και οικογενειακών στοιχείων που καθίσταται δυνατή μέσω των βιοτραπεζών αναμένεται ότι θα αποτελέσει ένα αποτελεσματικό εργαλείο στον αγώνα της κατανόησης σημαντικού αριθμού ασθενειών και εντέλει θα συντελέσει στην πρόληψη και τη θεραπεία σοβαρών και μέχρι σήμερα ανίατων ασθενειών. Σε συλλογικό-πληθυσμιακό επίπεδο είναι ενδιαφέρον να αρχειοθετεί κανείς το βιολογικό υλικό και τις πληροφορίες συγκεκριμένων ατόμων, αφού αυτό μπορεί να βοηθήσει μελλοντικά τους απογόνους τους. […]

Ταυτόχρονα με τις ελπίδες που έχει γεννήσει η δημιουργία των πρώτων βιοτραπεζών παγκοσμίως, έχει αρχίσει να αναπτύσσεται και ένας διάλογος σχετικά με τους όρους βάσει των οποίων θα πραγματοποιούνται η συλλογή και η καταχώρηση των στοιχείων που αυτές περιέχουν, τα πρόσωπα τα οποία θα έχουν δικαίωμα πρόσβασης σε αυτές, καθώς και τη δυνατότητα εμπορικής αξιοποίησης των αποτελεσμάτων της έρευνας.

Οι βιοτράπεζες θα μπορούσαν να θεωρηθούν ένα είδος «κρυστάλλινης σφαίρας», στην οποία θα μπορεί να προσφεύγει κάποιος σε διάφορα στάδια της ζωής ενός ανθρώπου και να αντλεί σημαντικές πληροφορίες για την κατάσταση της υγείας του, καθώς και για άλλα σημαντικά στοιχεία της προσωπικότητάς του. Από τη στιγμή, επίσης, που έχει γίνει συλλογή βιολογικού υλικού για τον σκοπό μιας έρευνας, και οι ερευνητές και οι ερευνήτριες γνωρίζουν τους οικογενειακούς δεσμούς και το ιατρικό ιστορικό των δοτών των δειγμάτων, είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθούν τα δείγματα και για άλλες έρευνες, για τις οποίες ο δότης του υλικού δεν είχε συναινέσει.

Πηγή: Μάλλιος, Ε. (2017). Βιοτράπεζες: νομικές επιλογές και βιοηθικοί προβληματισμοί. Στο: Σ. Τσινόρεμα, και Κ. Λούης (Επιμ.), *Θέματα Βιοηθικής. Η ζωή, η κοινωνία και η φύση μπροστά στις προκλήσεις των Βιοεπιστημών.* Ρέθυμνο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

ΙΙ. Βίντεο: Η εξέλιξη της βιοϊατρικής επιστήμης και τα ηθικά ζητήματα

Πηγή: Κανάλι της Βουλής των Ελλήνων. Ανακτήθηκε 09-05-2018 από http://www.hellenicparliament.gr/Enimerosi/Vouli-Tileorasi/Tv-History/?d=29/12/2016&tv=21fae633-1462-4091-acf3-a6e201088fbb&p=df751b18-6a05-4818-8304-a5e500f8826e#3424234/

Νίκος Αλεξίου, Fear, 2000

Θεματική Ενότητα 5

ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ

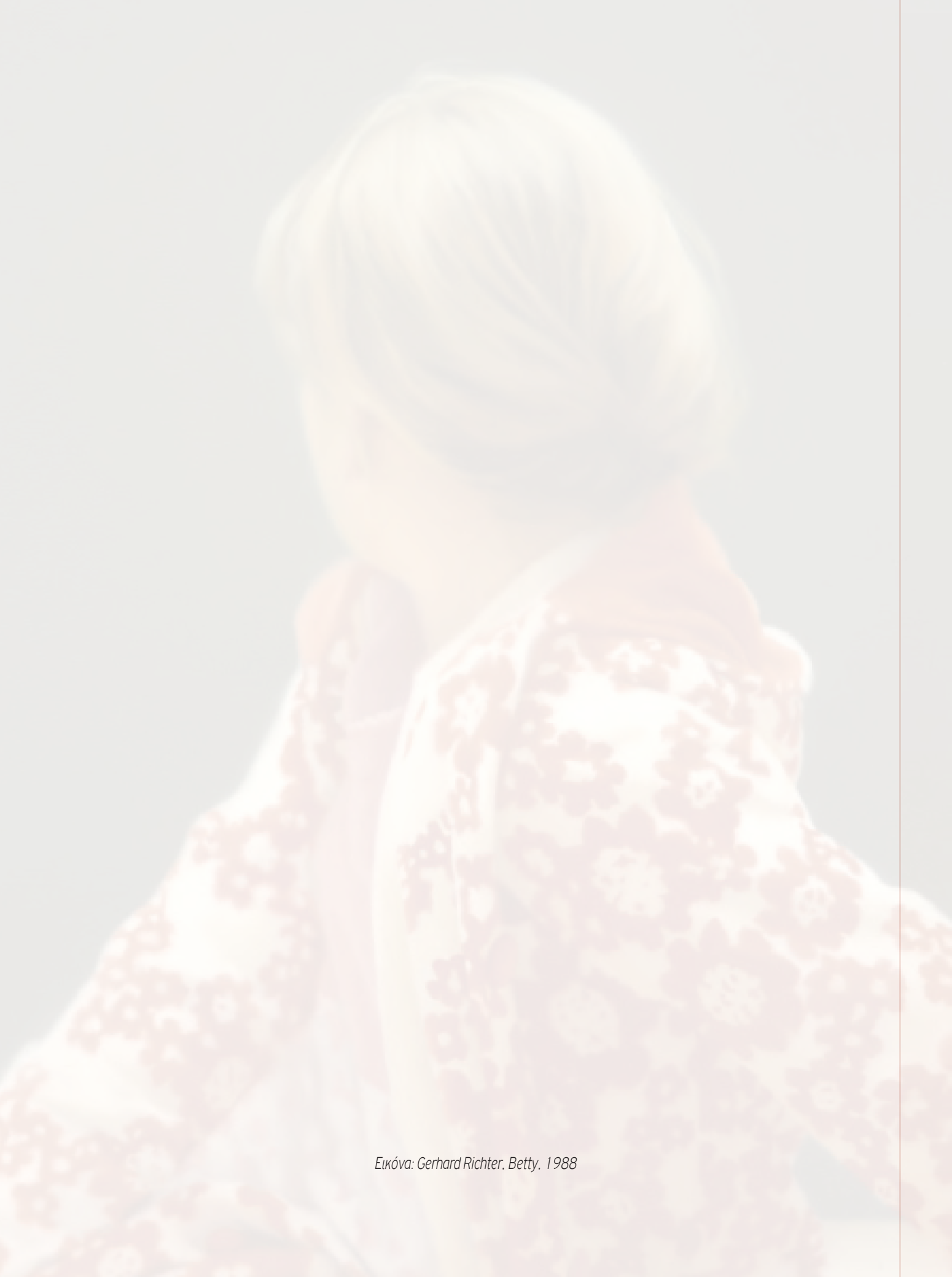

Εικόνα: Gerhard Richter, Betty, 1988

Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα

Μετά την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας θα είστε σε θέση:

- *να περιγράφετε πώς οι ταυτότητες διαμορφώνονται και μεταβάλλονται ανάλογα με τις κοινωνικές συνθήκες και τις παρεμβάσεις του ατόμου*
- *να εξηγείτε πώς οι ταυτότητες συνθέτουν ένα συλλογικό «εμείς», το οποίο διαφοροποιεί από τους «άλλους»*
- *να αντιλαμβάνεστε ότι το ίδιο άτομο έχει διαφορετικές ταυτότητες, οι οποίες συχνά βρίσκονται σε σύγκρουση*
- *να αναγνωρίζετε την καθοριστική σημασία που έχουν το φύλο και το σώμα στις διαδικασίες διαμόρφωσης ταυτότητας*
- *να αποδέχεστε την ενεργητική σχέση του ατόμου με το σώμα του και να σέβεστε τη δυνατότητα του ατόμου να εκφράζεται με διάφορους τρόπους*
- *να σέβεστε τα δικαιώματα που συνδέονται με τις διαφορετικές ταυτότητες και να τα συσχετίζετε με τους αγώνες διεκδίκησής τους.*

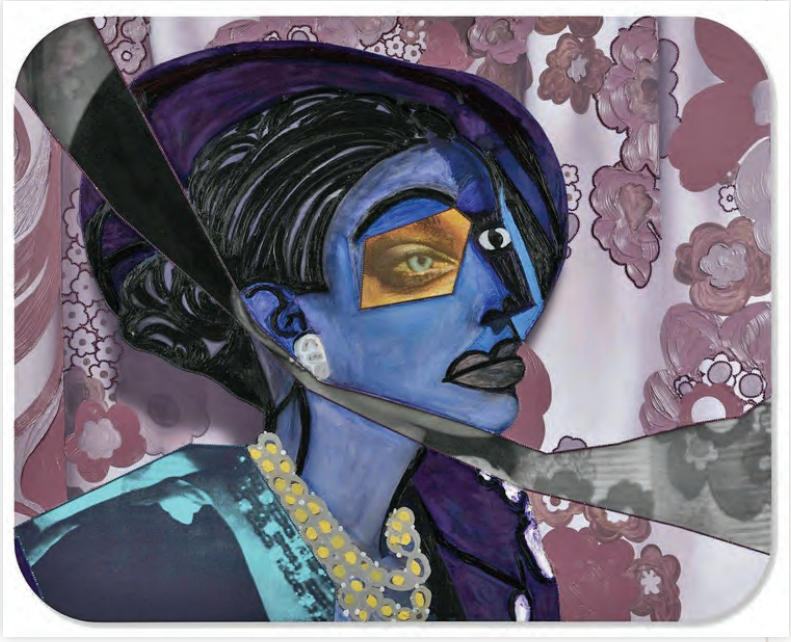

Mickalene Thomas, Portrait of Aaliyah, 2018

Faith Ringgold, Tar Beach (Μέρος I από τη σειρά Woman on a Bridge), 1988

Εισαγωγικό Σημείωμα

Στην ενότητα αυτήν οι μαθητές και οι μαθήτριες θα εξοικειωθούν με ζητήματα σχετικά με τις ταυτότητες, τη συνθετότητα και την ποικιλομορφία τους, καθώς και με τους τρόπους με τους οποίους διαμορφώνονται, κατανέμονται, μεταβάλλονται και ρυθμίζονται.

Κεντρικός στόχος είναι να γίνει κατανοητό ότι:

- όλοι και όλες έχουμε πολλαπλές ταυτότητες, οι οποίες ενδέχεται συχνά να συγκρούονται,
- κάποια από τα συστατικά γνωρίσματα της ταυτότητας συνδέονται με μία βιολογική προέλευση, όπως είναι το φύλο, το χρώμα του δέρματος, η εθνικότητα,
- τα περισσότερα όμως από τα συστατικά γνωρίσματα της ταυτότητας (γονιός, μαθητής και μαθήτρια, εκπαιδευτικός, γιατρός) είναι αποτέλεσμα της ένταξης των ατόμων σε θεσμούς, όπως είναι για παράδειγμα η οικογένεια, η εκπαίδευση ή η εργασία, και συγχρόνως εμπεριέχουν και προσωπικές επιλογές, επιθυμίες και προσπάθειες.

Η εμπέδωση αυτών των σημείων είναι κρίσιμη, διότι με βάση αυτά:

- δίνεται έμφαση στο γεγονός ότι όλα ανεξαιρέτως τα συστατικά της ταυτότητας δε φέρουν από μόνα τους νόημα, αλλά το αποκτούν μέσα σε συγκεκριμένους κοινωνικούς περίγυρους. Αυτό σημαίνει ότι κανένα γνώρισμα, ακόμα και βιολογικό, δεν έχει εγγενώς αρνητική ή θετική διάσταση, αλλά αυτή αποδίδεται σε άμεση σχέση με τις εκάστοτε ιστορικές συγκυρίες και με τα πολιτικά, κοινωνικά και πολιτισμικά συμφραζόμενα,
- διαπιστώνεται ότι οι ταυτότητες δεν είναι αναλλοίωτες και σταθερές, αλλά μεταβάλλονται, αναδιαμορφώνονται και ενίοτε αμφισβητούνται, καθώς αλλάζουν οι κοινωνικές συνθήκες,
- αναδεικνύεται ότι οι ταυτότητες είναι το μέσο με το οποίο αποκτούμε μια θέση στον κόσμο και ότι διασφαλίζουν την αίσθηση ότι ανήκουμε σε ένα κοινωνικό σύνολο (οικογενειακό, φιλικό, τοπικό, εθνικό, παγκόσμιο), με βάση ορισμένα κοινά γνωρίσματα. Μέσα από τις κοινές ταυτότητες διαμορφώνεται ένα «εμείς» που δηλώνει «ποιοι είμαστε», ενώ συγχρόνως διαμορφώνεται «τι δεν είμαστε», σε τι δηλαδή διαφοροποιούμαστε από τους «άλλους»,
- υπογραμμίζεται ότι στις διαδικασίες συγκρότησης ταυτότητας υπάρχει αλληλεπίδραση ατόμου και κοινωνίας, καθώς από τη μια πλευρά το άτομο είναι ενεργητικό, ενώ από την άλλη και η κοινωνία θέτει όρια και κριτήρια με βάση τα οποία αξιολογεί τι είναι αποδεκτό και επιθυμητό και τι όχι.

Από τα στοιχεία που είναι ιδιαίτερα σημαντικά για τη συγκρότηση ταυτοτήτων η ενότητα αυτή δίνει ξεχωριστή βαρύτητα στο φύλο και στο σώμα. Μέσα από αυτά θα έχουμε την ευκαιρία:

- να σκεφτούμε κριτικά για τις σημασίες που αποκτούν το σώμα και το φύλο σε διάφορες κοινωνικές περιστάσεις,
- να τοποθετήσουμε τα βιολογικά δεδομένα μέσα σε κοινωνικό πλαίσιο,
- να σχολιάσουμε τις πρακτικές μέσω των οποίων παρεμβαίνουμε στο σώμα μας είτε για να δηλώσουμε δημοσίως μια ταυτότητα είτε για να αμφισβητήσουμε κάποια άλλη (για παράδειγμα, με πρακτικές όπως η μόδα, η δίαιτα, η άθληση, το τατουάζ και άλλες),
- να αναλογιστούμε τα όρια που τίθενται στις επιλογές μας.

Επομένως, κεντρικό άξονα προβληματισμού αποτελούν η κοινωνική διάσταση της ταυτότητας, ο ρευστός και μεταβαλλόμενος χαρακτήρας της, η δύσκολη και σύνθετη σχέση μεταξύ προσωπικών επιλογών και κοινωνικών προδιαγραφών, καθώς και οι δυνατότητες που οι ταυτότητες προσφέρουν για να δηλώσει κάποιος ή κάποια συμμόρφωση ή αμφισβήτηση[16].

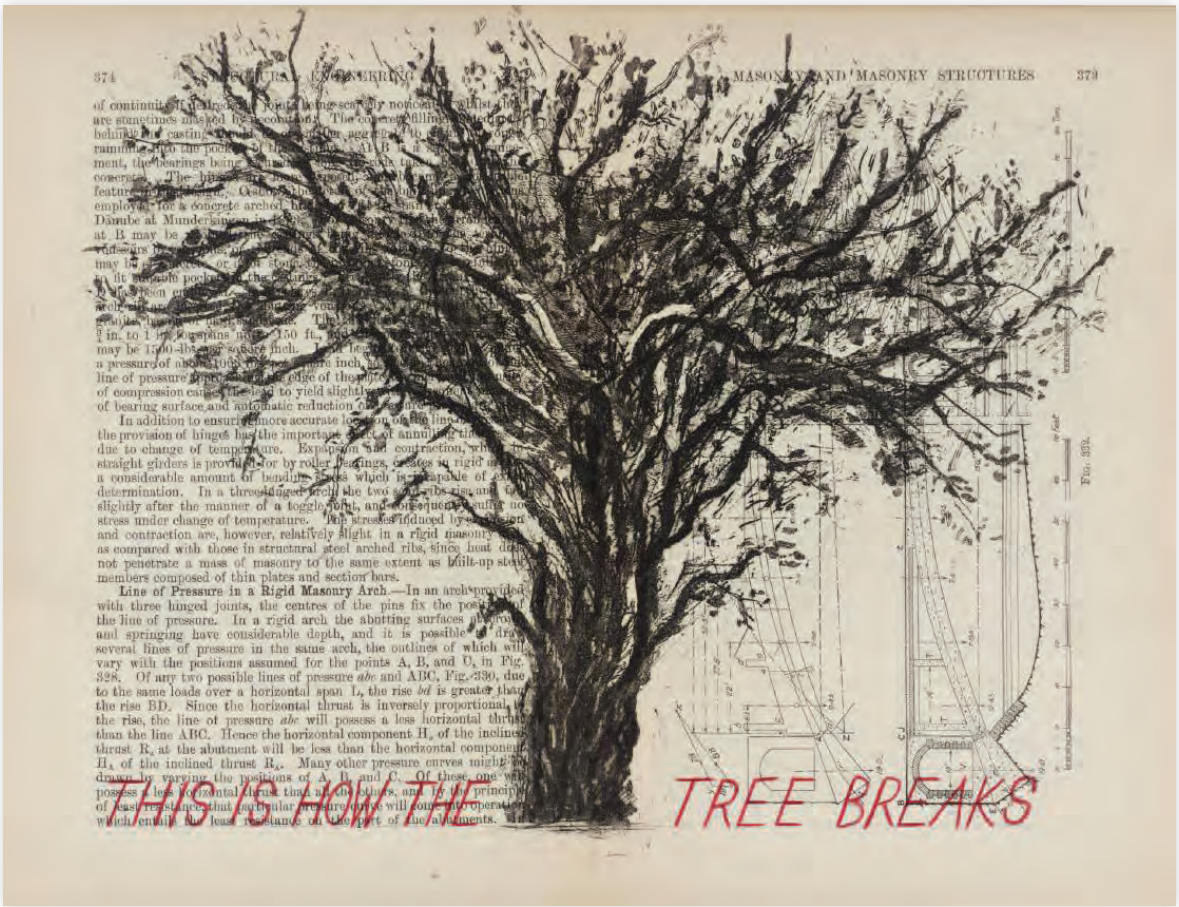

William Kendridge, This is How the Tree Breaks, 1999

16 Το εισαγωγικό σημείωμα και τα κείμενα των δραστηριοτήτων (εκτός από εκείνα για τα οποία υπάρχουν αναφορές) είναι της καθηγήτριας κοινωνιολογίας στο Ε.Κ.Π.Α. κ. Δήμητρας Μακρυνιώτη.

Προσδιορισμός και εξέλιξη του όρου Ταυτότητα «Εμείς» και οι «Άλλοι»

1η Δραστηριότητα — Τα «Αν», τα «Πώς» και τα «Γιατί» των Ταυτοτήτων

Ας ανταλλάξουμε απόψεις για τις ταυτότητες με βάση το εισαγωγικό σημείωμα και με άξονα τα παρακάτω ερωτήματα. Λέξεις-κλειδιά για τη συζήτηση υπάρχουν στο «συννεφόλεξο» που ακολουθεί.

- *Γιατί αλήθεια γίνονται τόσες συζητήσεις για την ταυτότητα;*
- *Για ποιους λόγους οι ταυτότητες των ανθρώπων έχουν διάφορα χαρακτηριστικά;*
- *Μια ταυτότητα παραμένει αμετάβλητη στον χρόνο ή αλλάζει σε συνδυασμό με τις κοινωνικές συνθήκες και πώς;*
- *Γιατί τοποθετούνται οι άνθρωποι σε κατηγορίες;*
- *Γιατί συχνά μια διαφορετική από την κυρίαρχη ταυτότητα παρουσιάζεται ως κατώτερη;*
- *Δεχόμαστε παθητικά τις ταυτότητες που η κοινωνία μάς επιβάλλει ή τις διαμορφώνουμε εμείς;*
- *Μπορούμε να δράσουμε και να διεκδικήσουμε δικαιώματα με βάση την ταυτότητά μας;*

2η Δραστηριότητα

Ταυτότητες: έννοια, εξέλιξη, ατομικότητα-συλλογικότητα, σύγκρουση

Χωριστείτε σε τέσσερις ομάδες μελέτης (Α, Β, Γ, Δ) και διαβάστε τα αντίστοιχα στην κάθε ομάδα παρακάτω κείμενα. Στη συνέχεια απαντήστε ανά ομάδα στις ερωτήσεις που αντιστοιχούν σε κάθε κείμενο και παρουσιάστε σύντομα τις απαντήσεις σας στην τάξη. Στο τέλος απαντήστε σε ερωτήματα που θα σας θέσουν τα μέλη των υπόλοιπων ομάδων.

ΟΜΑΔΑ Α

1. *Πώς αντιλαμβάνεστε την έννοια της ταυτότητας και ποιο είναι το πλαίσιο διαμόρφωσής της;*
2. *Εξηγήστε τη διάκριση ανάμεσα στην ουσιοκρατική και τη μη ουσιοκρατική αντίληψη για την ταυτότητα.*

Η έννοια της ταυτότητας και τα συστατικά της

Με τον όρο ταυτότητα εννοούμε την αίσθηση του εαυτού που διαμορφώνει ένα άτομο καθώς εντάσσεται στην κοινωνία. Η ταυτότητα λοιπόν έχει να κάνει με το αίσθημα ότι ανήκουμε κάπου, έχουμε κοινά γνωρίσματα με άλλα άτομα. Ταυτόχρονα όμως έχει να κάνει και με την αίσθηση ότι είμαστε διαφορετικοί από κάποια άλλα. Η διαμόρφωση της ταυτότητας συνδέεται έτσι με την ανάπτυξη της αίσθησης του «εμείς» (πραγματικοί ή φανταστικοί) και με την ανάπτυξη της αίσθησης των «άλλων» (πραγματικών ή φανταστικών).

Ποια είναι τα συστατικά της ταυτότητας; Είναι φυσικά δοσμένα ή είναι αποτέλεσμα κοινωνικών διεργασιών; Οι απαντήσεις εδώ διαφέρουν. Σύμφωνα με μια αντίληψη που ονομάζεται ουσιοκρατική*ΓΛ, η ταυτότητα αποτελείται από ένα σαφές και διακριτό σύνολο χαρακτηριστικών που μοιράζονται τα μέλη μιας ομάδας, τα οποία παραμένουν αναλλοίωτα στον χρόνο και έχουν φυσική ή βιολογική προέλευση: φύλο, φυλή, εθνότητα, καταγωγή. Σύμφωνα με τη μη ουσιοκρατική αντίληψη, η ταυτότητα διαμορφώνεται τόσο από κοινά γνωρίσματα, τα οποία μοιράζονται τα μέλη μιας ομάδας ή κοινότητας, όσο και από διαφορές, καθώς τα γνωρίσματα αυτά, ακόμη και αν είναι φυσικά δοσμένα, μεταβάλλονται στο πέρασμα του χρόνου ως προς τις σημασίες και ως προς τις προσδοκίες που τους αποδίδει η κοινωνία.

Οι ταυτότητες διαμορφώνονται σε ποικίλους κοινωνικούς χώρους: στην οικογένεια, στο σχολείο, στις παρέες, στις διάφορες ομάδες στις οποίες κάποιος ή κάποια συμμετέχει, στην εργασία. Διαμορφώνονται ακόμη από τη θρησκεία, τα χόμπι, τον τρόπο διασκέδασης και ξεκούρασης, αλλά και από το σώμα, το φύλο, τα ρούχα, το φαγητό, το γούστο, όλα όσα με λίγα λόγια αποτελούν τον ξεχωριστό καθημερινό κόσμο για τον καθένα και την καθεμία. Παράλληλα όμως συγκροτούνται και με βάση ευρύτερα σημεία αναφοράς που αντλούν από τοπικό και εθνικό επίπεδο, όπως είναι η γλώσσα, η θρησκεία, η ιστορία και οι παραδόσεις,

Antoni Tàpies, Anular, 1981

αλλά και με βάση παγκόσμιες κοινωνικές, οικονομικές, τεχνολογικές, πολιτισμικές και πολιτικές αλλαγές, ανακατατάξεις και τις δυνατότητες που αυτές δημιουργούν. Σε αυτή τη λογική οι αλλαγές που συντελούνται σε παγκόσμια κλίμακα έχουν επιπτώσεις στο προσωπικό επίπεδο και στη διαμόρφωση της ατομικής ταυτότητας. Σκεφτείτε, για παράδειγμα, πώς η νέα τεχνολογία, το διαδίκτυο και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης μπορούν να επηρεάσουν την ατομική ταυτότητα.

Σε κάθε περίπτωση η ταυτότητα είναι ένα κοινωνικό εγχείρημα: για να υπάρχει, είναι απαραίτητα ένα ανθρώπινο περιβάλλον και ορισμένοι κοινωνικοί, πολιτισμικοί και ψυχολογικοί σχηματισμοί. Αν δεν τοποθετηθεί σε κάποιο κοινωνικό πλαίσιο, η ταυτότητα παραμένει ακατανόητη.

ΟΜΑΔΑ Β

1. *Γιατί στις παραδοσιακές κοινωνίες οι ταυτότητες ήταν εύκολα αναγνωρίσιμες;*
2. *Για ποιους λόγους, σύμφωνα με την άποψη της συγγραφέως, δεν μπορούμε σήμερα να μιλάμε για μια ενιαία και προβλέψιμη ταυτότητα;*

Οι ταυτότητες από τις προβιομηχανικές κοινωνίες μέχρι τον 21ο αιώνα

Σκεφτείτε τις πορείες που έχει διανύσει η ταυτότητα «γυναίκα», «άνδρας», «παιδί», «μαθητής» ή «μαθήτρια», «εργαζόμενος» ή «εργαζόμενη» τα τελευταία εκατό χρόνια. Σκεφτείτε ακόμη τους αγώνες που έδωσαν τα μέλη αυτών των ομάδων για να διεκδικήσουν μια διαφορετική από την επιβεβλημένη και για χρόνια παγιωμένη ταυτότητα που τους επέβαλε η κοινωνία.

Κατά τον Μεσαίωνα και μέχρι τη Βιομηχανική επανάσταση, οι κοινωνίες είχαν πολύ απλό καταμερισμό εργασίας και ελάχιστη κατανομή της γνώσης. Το πρόγραμμα ζωής των ανθρώπων ήταν λίγο πολύ συμπαγές και οι ταυτότητες ήταν σε μεγάλο βαθμό προδιαγεγραμμένες και έφεραν μια αίσθηση συνοχής και συνέχειας, καθώς οι αλλαγές ταυτότητας ακολουθούσαν την ηλικία, την κοινωνική τάξη, τους ρόλους που συνόδευαν τη διαδικασία της ηλικίωσης, και ήταν ως εκ τούτου αναμενόμενες και μάλλον προβλέψιμες.

Στις παραδοσιακές λοιπόν κοινωνίες οι ταυτότητες ήταν εύκολα αναγνωρίσιμες. Ο καθένας γνώριζε ποιος είναι ο άλλος και ποιος είναι ο ίδιος. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν κοινωνιολόγοι ερευνητές, «ο χωρικός ήταν χωρικός και ο ιππότης ιππότης, τόσο για τον εαυτό του όσο και για τους άλλους. Επομένως δεν υπήρχε πρόβλημα ταυτότητας. Το ερώτημα "ποιος είμαι" ήταν μάλλον απίθανο να τεθεί. Αυτό δε σημαίνει ότι το άτομο ήταν ευτυχισμένο με την ταυτότητά του. Για παράδειγμα, μάλλον δε θα ήταν πολύ ευχάριστο να είναι κανείς χωρικός. Σήμαινε προβλήματα, αλλά δε συνεπαγόταν πρόβλημα ταυτότητας»[17].

Μπορούμε άραγε να υποστηρίζουμε ότι όλα αυτά εξακολουθούν να ισχύουν και για τον 21ο αιώνα; Μπορούμε σήμερα να μιλάμε για μια ενιαία, προβλέψιμη και σταθερή ταυτότητα; Όχι, είναι η μονολεκτική απάντηση. Ας δούμε όμως τα πράγματα πιο αναλυτικά. Από τη Βιομηχανική Επανάσταση και μετά οι αποκαλούμενες δυτικές κοινωνίες χαρακτηρίζονται από έντονες και ραγδαίες αλλαγές σε όλες τις σφαίρες της δημόσιας ζωής: υψηλού βαθμού καταμερισμός εργασίας, εκδημοκρατισμός της γνώσης και παράλληλα υψηλή ιεράρχησή της, πληθυσμιακή αύξηση και μετακινήσεις πληθυσμών, επιστημονικά και τεχνολογικά επιτεύγματα είναι μόνο μερικές από αυτές. Το κρίσιμο σε αυτές τις αλλαγές είναι ότι συντελούνται με όλο και μεγαλύτερη ταχύτητα, θίγουν όλες τις σφαίρες της κοινωνικής ζωής αναδιαμορφώνοντας διαρκώς ή ακόμη και παραμερίζοντας παγιωμένα σχήματα. Δημιουργούν έτσι ένα περιβάλλον αβεβαιότητας και ασάφειας με σημαντικές επιπτώσεις, μεταξύ άλλων, στην προσωπική ζωή και στην αίσθηση ταυτότητας.

17 Berger, L. P., και Luckmann, T. (2003). *Η κοινωνική κατασκευή της πραγματικότητας* (μετάφραση: Κώστας Αθανασίου). Αθήνα: Νήσος. (έτος έκδοσης πρωτοτύπου 1966).

ΟΜΑΔΑ Γ

1. *Εξετάστε τη δυνατότητα να επινοούμε ταυτότητες στο Διαδίκτυο. Δώστε σχετικά παραδείγματα.*
2. *«Η κοινωνία δίνει το κάδρο και το άτομο αφήνεται να ζωγραφίσει το τελάρο»: με αφορμή την παρομοίωση της ταυτότητας με πίνακα ζωγραφικής, που γίνεται στο κείμενο, σκεφτείτε αν αρκεί τελικά η πρόθεση του ατόμου, ώστε να διαμορφώσει ελεύθερα την ταυτότητά του.*

Ταυτότητες: γέφυρες που ενώνουν το προσωπικό με το κοινωνικό

Όπως ήδη αναφέρθηκε, οι ταυτότητες ορίζουν ποιοι και ποιες είμαστε. Είναι το μέσο για να έχουμε μια θέση στον κόσμο. Μάς δίνουν την αίσθηση ότι ανήκουμε σε αυτόν και συνδυάζουν προσωπικές επιθυμίες και επιλογές με κοινωνικές προσδοκίες και επιταγές. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι οι ταυτότητες είναι οι γέφυρες που ενώνουν το προσωπικό με το κοινωνικό. Με αυτήν την έννοια αφήνουν περιθώρια για ατομική δράση, ως προς τους τρόπους με τους οποίους κάποιος ή κάποια αποδέχεται ή δεν αποδέχεται, αναδιαμορφώνει ή επινοεί μια ταυτότητα. Ταυτόχρονα όμως όλες οι ταυτότητες φέρουν και περιορισμούς και προσδοκίες που υπαγορεύει η κοινωνία. Θα μπορούσαμε σε αυτήν τη λογική να παρομοιάσουμε την ταυτότητα με έναν πίνακα: η κοινωνία δίνει το κάδρο και το άτομο αφήνεται να ζωγραφίσει το τελάρο. Είναι όμως πραγματικά ελεύθερο να ζωγραφίσει ό,τι και όπως θέλει, από τη στιγμή που όλες οι ταυτότητες παράγονται, κατανέμονται και ελέγχονται από έναν πολιτισμικό και κοινωνικό περίγυρο; Σκεφτείτε, για παράδειγμα, τον ρόλο των μέσων μαζικής επικοινωνίας στην κατασκευή έμφυλων ταυτοτήτων και τους τρόπους με τους οποίους οι σαπουνόπερες και οι διαφημίσεις διαμορφώνουν ταυτότητες, προβάλλουν νέες ή ανακατασκευάζουν ήδη υπάρχουσες, υπαγορεύοντας πρότυπα αρρενωπότητας και θηλυκότητας, παροτρύνοντας στην κατανάλωση συγκεκριμένων προϊόντων και, κατά συνέπεια, τρόπων ζωής κ.ο.κ.

Thomas Struth, Kunsthistorisches Museum 3, Vienna, 1989

ΟΜΑΔΑ Δ

1. *Ποιοι παράγοντες μπορούν να αποσταθεροποιήσουν την ταυτότητα του ατόμου; Δώστε παραδείγματα.*
2. *Πώς καταφέρνει το άτομο να εναρμονίσει τις πολλαπλές ταυτότητές του μέσα σε ένα μεταβαλλόμενο κοινωνικό πλαίσιο;*

Σύγκρουση ταυτοτήτων - Πολλαπλές ταυτότητες

Φαίνεται ότι όλα τα συστατικά της ταυτότητας δεν εξασφαλίζουν απαραίτητα μια συνεκτική και χωρίς συγκρούσεις και αντιφάσεις αίσθηση του εγώ. Ό,τι απαρτίζει μια ταυτότητα μεταβάλλεται και συχνά αυτή η μεταβολή μπορεί να είναι δύσκολη, απρόσμενη ή ακόμη και βίαιη και να σπάει τη συνέχεια στην προσωπική ιστορία κάποιου ή κάποιας ή ακόμη μπορεί και να κλονίζει παραδοσιακές και χρόνιες βεβαιότητες.

Δεν είναι τυχαίο που ακούμε συχνά τις φράσεις «απώλεια ταυτότητας», «κρίση ταυτότητας» ή «αναζήτηση ταυτότητας», δηλωτικές των επιπτώσεων που μπορεί να έχουν κοινωνικά ή προσωπικά γεγονότα στη διαμόρφωση μιας αίσθησης του εαυτού. Η ανεργία, η μετανάστευση*ΓΛ, μια φυσική καταστροφή, η αρρώστια, ο θάνατος οικείων ή συγγενών, αλλά και η αιφνίδια επιτυχία ή αποτυχία, ο ξαφνικός πλουτισμός ή η ξαφνική στέρηση, η αιφνίδια δημοσιότητα ή το πέρασμα στην αφάνεια σπάζουν τη συνέχεια στη βιογραφία ενός ατόμου και συνιστούν παράγοντες αποσταθεροποίησης της ταυτότητας.

Ο μικρόκοσμος της καθημερινής ζωής αποτελείται πλέον από πολλαπλές, διαφορετικές μεταξύ τους πραγματικότητες και τα άτομα οφείλουν να κινούνται από τη μια στην άλλη, με διαφορετική κάθε φορά ταυτότητα. Οι πραγματικότητες αυτές δε χαρακτηρίζονται απαραίτητα από συνέχεια και συνοχή. Αντίθετα, όχι μόνο είναι διαφορετικές αλλά και συχνά είναι συγκρουόμενες και αντιφατικές. Ανάλογα με το είδος και τη μορφή της κάθε κοινωνικής πραγματικότητας, κάποια στοιχεία της ταυτότητας υπογραμμίζονται και παίρνουν κυρίαρχη σημασία, ενώ άλλα μένουν στο περιθώριο, ως λιγότερο ή καθόλου σημαντικά. Έτσι, για παράδειγμα, σε μια φεμινιστική ομάδα, το φύλο θα αποτελεί καθοριστικό στοιχείο ταυτότητας και θα ρυθμίζει σε μεγάλο βαθμό την αίσθηση του ανήκειν στη συγκεκριμένη ομάδα. Αντίστοιχα, σε καιρό πολέμου, η εθνικότητα, η θρησκεία, η ιστορία, ή η γλώσσα ενδέχεται να αναδειχθούν σε βασικά στοιχεία που ενώνουν κάποιους και κάποιες στη βάση μιας συλλογικής ταυτότητας και ταυτόχρονα τους ή τις διαφοροποιούν από τους άλλους ή τις άλλες.

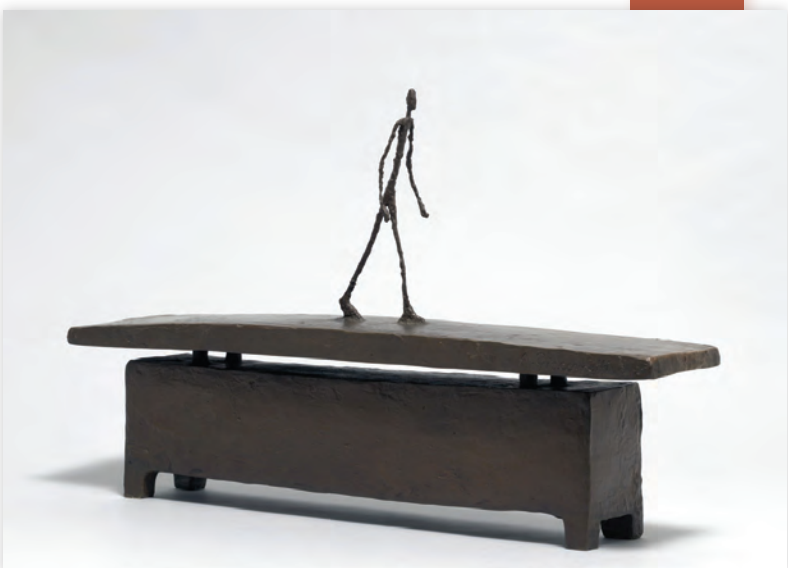

Alberto Giacometti, Walking Quickly Under the Rain, 1948-49

Φύλο, Σώμα και Ταυτότητα
Ταυτότητες και Δικαιώματα

3η Δραστηριότητα — Θέματα φύλου και ταυτότητα

Μελετήστε τα κείμενα που ακολουθούν και μοιραστείτε τις εντυπώσεις σας σε συζητήσεις στην τάξη με άξονα τις ερωτήσεις που τίθενται πριν από κάθε κείμενο.

Σκεφτείτε εξώφυλλα περιοδικών και δημοφιλείς τηλεοπτικές σειρές και σχολιάστε σύντομα τα μηνύματα που μεταδίδουν ως προς το φύλο, τη θηλυκότητα και τον ανδρισμό.

Πηγαίνοντας στη δουλειά, περνάω από ένα πρακτορείο εφημερίδων όπου είναι κρεμασμένες οι αφίσες των περιοδικών με τη μεγαλύτερη εβδομαδιαία κυκλοφορία. Σχεδόν όλα δείχνουν μια νέα γυναίκα: συνήθως ξανθιά, πάντα επικίνδυνα αδύνατη, έντονα μακιγιαρισμένη, όμορφη και άπραγη. Τα κορίτσια διδάσκονται από τη μαζική κουλτούρα ότι πρέπει να είναι όλα τα παραπάνω. [...] Τα αγόρια γενικά δε διδάσκονται πώς να γίνονται γοητευτικά. Αντίθετα διδάσκονται τη σημασία τού να φαίνονται σκληρά και κυριαρχικά – είτε το θέλουν είτε όχι.

Πηγή: Connell, W. R. (2006). *Το κοινωνικό φύλο* (μετάφραση: Ελένη Κοτσιφού). Αθήνα: Επίκεντρο.

Τι συνέπειες έχει, κατά τη γνώμη σας, η ταύτιση της γυναίκας με το παιδί, όταν μάλιστα φέρει και την «επιστημονική» σφραγίδα; Τι αντίκτυπο έχουν τέτοιες αντιλήψεις για την κοινωνική και πολιτική θέση της γυναίκας κατά τον 19ο αιώνα; Μπορείτε να σκεφτείτε αντίστοιχες ψευδοεπιστημονικές απόψεις για άλλες κοινωνικές ομάδες;

Το 1847 ο Γερμανός γιατρός Ε. Πόσνερ παρέθεσε μια από τις σαφέστερες διατυπώσεις των βιολογικών ομοιοτήτων μεταξύ γυναικών και παιδιών:

«Τα μέλη των γυναικών είναι κοντά και λεπτεπίλεπτα [...] και το μικρό μήκος των μελών καθορίζει το μικρότερο μέγεθος του γυναικείου σώματος και αποδεικνύει την ομοιότητα του γυναικείου σώματος με το σώμα του παιδιού. [...] Όπως και το παιδί, η γυναίκα έχει μεγαλύτερη και πιο στρογγυλή κοιλιά σε σχέση με το στήθος της. [...] Ολόκληρος ο κορμός, ο οποίος στον άνδρα σχηματίζει μια πυραμίδα με τη βάση προς τα επάνω, στη γυναίκα είναι ανεστραμμένος, με τη μύτη της πυραμίδας στους ώμους, που είναι μικρότεροι και στενότεροι. [...] Το κεφάλι της γυναίκας ακόμη τείνει προς τον παιδικό τύπο».

Πηγή: Schiebinger, L. (2004). Σκελετοί στην ντουλάπα: οι πρώτες απεικονίσεις του γυναικείου σκελετού στην ανατομία του 18ου αιώνα. Στο: Δ. Μακρυνιώτη (Επιμ.), *Τα όρια του σώματος. Διεπιστημονικές προσεγγίσεις* (μετάφραση: Κώστας Αθανασίου). Αθήνα: Νήσος.

Σχολιάστε τη μακρά πορεία του Καναδά προς την αλλαγή του στίχου του εθνικού ύμνου της χώρας. Αρκεί η απαλοιφή ενός ουσιαστικού μέσα στο κείμενο ενός εθνικού ύμνου, για να αρθούν οι ανισότητες του φύλου;

Στις αρχές Φεβρουαρίου του 2018 η Γερουσία του Καναδά υπερψήφισε την αλλαγή ενός στίχου του εθνικού ύμνου της χώρας, ώστε να επιτευχθεί η ουδετερότητα ως προς τα δύο φύλα. Συγκεκριμένα, ο στίχος «αληθινή πατριωτική αγάπη σ' όλους τους γιους σου να διατάξεις» άλλαξε σε «... σε όλους μας να διατάξεις». Ο εθνικός ύμνος υπάρχει από το 1908 και έκτοτε έχει αλλάξει δύο φορές. Το 1913 παραδείγματος χάρη είχε αλλάξει για να τιμήσει τους στρατιώτες που μετέβαιναν στην Ευρώπη ώστε να πολεμήσουν στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Μέχρι σήμερα είχαν γίνει ακόμη 12 προσπάθειες να αλλάξει ο στίχος περί των «υιών», όμως μόλις τώρα πέρασε το νομοσχέδιο.

Πηγή: Ανακτήθηκε 14-04-2018 από http://www.cnn.gr/news/kosmos/story/115967/aytos-einai-o-logos-gia-ton-opoion-o-kanadas-thelei-na-allaxei-ton-ethniko-toy-ymno

Με βάση το παρακάτω απόσπασμα σκεφτείτε τη σχέση του ποτού (καφέ, ρακί κ.λπ.) με τις έμφυλες ταυτότητες[*ΓΛ] *άλλοτε και σήμερα.*

Οι διαφορετικές δομικές επιπτώσεις του καφέ και του ρακιού συνδέονται στενά με την εικόνα του κόσμου αλλά και με πλευρές της ταυτότητας του κοινωνικού φύλου την οποία συμβολίζουν τα δυο ποτά. Ο καφές είναι εξαιρετικά δημοφιλές οικιακό ποτό με διαφυλικό[*ΓΛ] χαρακτήρα και, από ό,τι φαίνεται, συμβατό με τον κώδικα της συζυγικής οικιακότητας. [...] Το ρακί από την άλλη πλευρά αποτελεί το κεντρικό σύμβολο του ανδρισμού. Το ρακί πίνεται κυρίως από άντρες. Στο ρακάδικο δεν έρχονται γυναίκες, ενώ γυναίκες που πίνουν ρακί σε δημόσιες εορτές θέτουν σε κίνδυνο την υπόληψή τους. [...] Επίσης, το ρακί προορίζεται για ανδρικά κεράσματα. Το αποκλειστικό κέρασμα μιας γυναίκας με ρακί ισοδυναμεί με ερωτική πρόταση. [...] Η ταυτότητα που επιτυγχάνεται στη ρακοποσία είναι ταυτότητα φύλου και μόνο. Και οι τελετουργικές πρακτικές στις οποίες οι πότες επιτελούν τον ανδρισμό τους είναι πρακτικές που κατασκευάζουν τη φυσική βάση της ανδρικής ταυτότητας αλλά και ιεραρχούν τα φύλα. Εδώ άλλωστε εντοπίζεται και το βαθύτερο περιεχόμενο του εξισωτισμού[*ΓΛ]: οι συμποσιαζόμενοι είναι ίσοι διότι μοιάζουν ως προς τη ταυτότητα του φύλου».

Πηγή: Παπαταξιάρχης, Ε., και Παραδέλλης, Θ. (1998). *Ταυτότητες και φύλο στη σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Adriana Varejão, Polvo Portraits I (China Series), 2014

4η Δραστηριότητα Φύλο - Σώμα - Ταυτότητες

Με αφορμή το παρακάτω κείμενο, χωριστείτε σε δύο ομάδες και, με την τεχνική της ανταλλαγής αντίθετων απόψεων (αντιγνωμία), επεξεργαστείτε με επιχειρήματα παραφρασμένη την ακόλουθη φράση της Σιμόν ντε Μποβουάρ: «Δε γεννιέσαι γυναίκα/άνδρας, γίνεσαι». Η μία ομάδα υποστηρίζει τη θέση «Γυναίκα/άνδρας γεννιέσαι» και η άλλη «Γυναίκα/άνδρας γίνεσαι».

Το σώμα μαζί με το φύλο αποτελούν βασικά συστατικά της ταυτότητας και της αίσθησης του εαυτού: μέσα από αυτά δηλώνουμε την παρουσία μας δημοσίως και με βάση αυτά οι διάφοροι κοινωνικοί περίγυροι μάς αξιολογούν σύμφωνα με τα ισχύοντα κανονιστικά πρότυπα, μας κατατάσσουν σε προϋπάρχουσες κατηγορίες και αναλόγως μας υπαγορεύουν επιταγές και προσδοκίες ή επιβάλλουν τη συμμόρφωση.

Το σώμα όπως και το φύλο δεν είναι απλώς και μόνο βιολογικά δεδομένα τα οποία φέρουν από «τη φύση» τους κάποια σταθερά, αμετάβλητα και παγιωμένα γνωρίσματα. Τόσο το σώμα όσο και το φύλο, καθώς και όσα γνωρίσματα τα συνοδεύουν, αποκτούν σημασίες και νόημα μόνο μέσα σε συγκεκριμένες κοινωνικές συνθήκες. Με άλλα λόγια οι βιολογικές και ανατομικές διαφορές που διακρίνουν τα δύο φύλα και έχουν τροφοδοτήσει ένα πλήθος από στερεότυπα και προκαταλήψεις, μύθους και παραπληροφόρηση, σχέσεις ανισότητας και αποκλεισμού, προσλαμβάνουν τη σημασία τους μόνο όταν ενταχθούν σε συγκεκριμένο κοινωνικό πλαίσιο και εξεταστούν με σημείο αναφοράς τις υπάρχουσες σχέσεις εξουσίας και ό,τι αυτές εξυπηρετούν. Μέσα σε αυτό ακριβώς το πλαίσιο, ευδοκιμούν απόψεις «για τη γυναικεία και ανδρική φύση», για την «έμφυτη τάση των ανδρών για εξουσία», για την «έμφυτη τάση των γυναικών να είναι ευαίσθητες και ευσυγκίνητες» και πολλά ακόμη. Αξίζει λοιπόν να σκεφτεί κανείς πώς μια βιολογική διαφορά χρησιμοποιήθηκε για να καλλιεργήσει και να υποστηρίξει κοινωνικές ανισότητες με βάση τη διάκριση άνδρας-γυναίκα, με την τελευταία να θεωρείται κατώτερη.

«Δε γεννιέσαι γυναίκα, γίνεσαι», υποστήριξε η Γαλλίδα φιλόσοφος Σιμόν ντε Μποβουάρ, αλλά η ίδια αρχή ισχύει και για τους άνδρες.

Bill Viola, Dreamers, (σκηνή από το ομώνυμο βίντεο), 2013

Συμπληρωματικές Δραστηριότητες

Α Πρακτικές παρέμβασης πάνω στο σώμα για τη δήλωση ταυτοτήτων

Διαβάστε το παρακάτω κείμενο και συζητήστε στην τάξη τρόπους με τους οποίους δηλώνουμε, μέσα από το σώμα μας, την ενδυμασία, το λεξιλόγιο, τις μουσικές και αναγνωστικές προτιμήσεις, το τατουάζ, το πίρσινγκ, το μακιγιάζ, την επιθυμία μας να ανήκουμε σε μια ομάδα ή κοινότητα και ταυτόχρονα να διαφοροποιούμαστε από αυτή.

Είναι αυτονόητο ότι δεν μπορεί να γίνει αναφορά στο φύλο χωρίς αυτή να παραπέμπει στο σώμα, όπως και δεν μπορεί να γίνει αναφορά στο σώμα χωρίς αυτή να παραπέμπει στο φύλο.

Το σώμα είναι λοιπόν κεντρικό στοιχείο της ταυτότητας και θεμελιώδες για την αίσθηση του εαυτού. Το σώμα δηλώνει τη μοναδικότητα του κάθε ατόμου και παράλληλα αποτελεί ένα πεδίο μέσα από το οποίο το άτομο δηλώνει τους ποικίλους και ξεχωριστούς τρόπους με τους οποίους εντάσσεται στην κοινωνία. Με αυτήν την έννοια το σώμα είναι αναπόσπαστο στοιχείο της ταυτότητας, καθώς δηλώνει πράγματα για τον κάτοχό του, δίνει πληροφορίες για το ποιος ή ποια είναι, για το ποιος ή ποια θα ήθελε να είναι. Η εμφάνιση, το μέγεθος, το σχήμα, αλλά και το τι συνοδεύει το σώμα δηλώνουν προσωπικές επιλογές και αποκαλύπτουν τον βαθμό συμμόρφωσης ή ανυπακοής σε κοινωνικές επιταγές ή κανονιστικά πρότυπα. Συχνά νομίζουμε ότι ο τρόπος με τον οποίο βλέπουμε και παρεμβαίνουμε στο σώμα μας είναι ξεχωριστός, αποτέλεσμα μιας σειράς προσωπικών επιλογών. Ξεχνάμε έτσι ότι και οι επιλογές αυτές επηρεάζονται από την κουλτούρα της κατανάλωσης, της εμπορευματοποίησης, της διαφήμισης και της μόδας.

Βλέπουμε λοιπόν το σώμα μας και με τα μάτια των κοινωνικών προτύπων, των κυρίαρχων κριτηρίων περί ωραίου και άσχημου, επιθυμητού και ανεπιθύμητου, αποδεκτού και μη αποδεκτού σώματος, και αναλόγως παρεμβαίνουμε για να το «διορθώσουμε» αφιερώνοντας χρόνο, κόπο και χρήμα. Η μόδα, η δίαιτα, η υγιεινή διατροφή, η γυμναστική, το μπόντι μπίλντιγκ, το τατουάζ, το πίρσινγκ, το μακιγιάζ, οι εγχειρήσεις αισθητικής είναι μερικοί από τους τρόπους παρέμβασης στο σώμα και ανήκουν σε ό,τι αποκαλείται πρακτικές μετασχηματισμού του σώματος. Με την υιοθέτηση αυτών των πρακτικών, το άτομο αναπτύσσει μια ενεργητική σχέση με το σώμα του και στρέφεται σε αυτό για να κάνει μια κοινωνική πράξη είτε υπακοής και επιβεβαίωσης είτε αντίστασης και αμφισβήτησης στα καθιερωμένα πρότυπα. Για παράδειγμα, το γυναικείο μπόντι μπίλντινγκ μπορεί να θέτει σε αμφισβήτηση τη θεωρούμενη ως φυσική διάκριση του ανδρικού από το γυναικείο σώμα και να υπονομεύει τις κυρίαρχες αντιλήψεις περί θηλυκότητας. Αντίστοιχα, το τατουάζ και το πίρσινγκ ενδέχεται να αμφισβητούν το λευκό, ασημάδευτο σώμα και να εκφράζουν, μέσα από συγκεκριμένα σχέδια στην περίπτωση του τατουάζ, μια μορφή αντίστασης στα έμφυλα στερεότυπα. Ωστόσο, ας έχουμε στον νου μας ότι οι πρακτικές μετασχηματισμού του σώματος αποκτούν το νόημά τους μόνο μέσα από τον κοινωνικό περίγυρο. Αυτό σημαίνει ότι οι άλλοι, οι «θεατές», είναι αυτοί που τελικά θα τις ερμηνεύουν και η ερμηνεία που θα δώσουν ίσως να μη συμπίπτει με αυτή στην οποία απέβλεπε αυτός ή αυτή όταν αποφάσιζε να παρέμβει στο σώμα του...

Η μόδα οδηγεί το άτομο εκεί που οδεύουν όλοι, παράγει μια γενική κατάσταση η οποία κάνει τη συμπεριφορά κάθε ατόμου να είναι ένα απλό παράδειγμα και μόνο. Ταυτόχρονα ικανοποιεί εξίσου και την ανάγκη για διαφορά, την τάση για διαφοροποίηση, την επιθυμία για αλλαγή, την επιθυμία να είμαστε ξεχωριστοί, διακριτοί.

Πηγή: Simmel, G. (2004). Ατομικότητα και κοινωνική ζωή. Στο: Δ. Μακρυνιώτη (Επιμ.), *Τα όρια του σώματος. Διεπιστημονικές προσεγγίσεις* (μετάφραση: Θεόδωρος Παρασκευόπουλος). Αθήνα: Νήσος.

Olafur Eliasson, Jokla series, 2004

Β Πολιτική της ταυτότητας

Μελετήστε το κείμενο που ακολουθεί. Κατόπιν χωριστείτε σε τέσσερις ομάδες και επιλέξτε ένα από τα ακόλουθα κοινωνικά κινήματα: α) φεμινιστικό κίνημα, β) κίνημα για τα δικαιώματα των μαύρων και γ) κίνημα για τα δικαιώματα των ομοφυλόφιλων. Στη συνέχεια γράψτε ένα μικρό κείμενο για το κοινωνικό κίνημα που επιλέξατε, εστιάζοντας στα παρακάτω ερωτήματα:

- *Ποια είναι τα συστατικά της ταυτότητας της κοινωνικής ομάδας που επιλέξατε;*
- *Με ποιον τρόπο και σε ποιους κοινωνικούς χώρους τα μέλη αυτών των ομάδων διεκδικούν δικαιώματα με άξονα το χαρακτηριστικό της ταυτότητάς τους;*

Τέλος, παρουσιάστε τα κείμενά σας στην ολομέλεια του τμήματος.

Αναλογιστείτε πώς γνωρίσματα όπως το φύλο, η εθνικότητα, το χρώμα του δέρματος, η ομοφυλοφιλία, η διαφυλικότητα*ΓΛ, η ασθένεια (όπως το HIV/AIDS), η αναπηρία, μετατράπηκαν με την ενεργή και οργανωμένη παρέμβαση κοινωνικών ομάδων από γνωρίσματα απαξιωτικά και συστατικά μιας θεωρούμενης «κατώτερης», «περιθωριακής» ή και «επικίνδυνης» ταυτότητας σε καθοριστικούς παράγοντες πολιτικών κινητοποιήσεων, διεκδίκησης δικαιωμάτων και ίσης μεταχείρισης. Τα μέλη αυτών των ομάδων διεκδικούν το δικαίωμα να δομούν τα ίδια την ταυτότητά τους, καθώς και να αναλαμβάνουν τα ίδια αυτήν την ευθύνη. Η πολιτική της ταυτότητας, όπως ονομάζεται, έγινε σήμα κατατεθέν στη Δύση τη δεκαετία του 1960 και κυρίως την περίοδο μετά το 1968, με κοινωνικά κινήματα όπως ο φεμινισμός, το κίνημα για τα δικαιώματα των μαύρων και των ομοφυλόφιλων. Μέχρι και σήμερα βλέπουμε να εμφανίζονται νέα κοινωνικά και πολιτικά κινήματα στο πλαίσιο διαμόρφωσης ή και αναδιαμόρφωσης εθνικών ταυτοτήτων, αλλά και στο πλαίσιο διεκδίκησης εναλλακτικών μορφών ταυτότητας.

Jean Dubuffet, Convergences, 1976

Kerry James Marshall, Untitled, 2002

Θεματική Ενότητα 6

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ

Εικόνα: Moebius, Edena

Σημείωση: Η εικονογράφηση της ενότητας σχετίζεται με Φανταστικές Πόλεις (εκτός από τα έργα των σελίδων 128 και 135). Στη φουτουριστική τους απόδοση μπορεί κανείς να διακρίνει μία φανταστική σύνθεση που δημιουργεί την αίσθηση μιας αχρονικότητας, την απουσία αίσθησης τόπου και ταυτότητας (χαρακτηριστικά που συνδέονται με τη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης).

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα

Μετά την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας θα είστε σε θέση:

- *να περιγράφετε το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης και τη δυναμική του εξέλιξη*
- *να εντοπίζετε τα αίτια και τις συνέπειες της παγκοσμιοποίησης στην οικονομική, πολιτική, κοινωνική και πολιτισμική διάστασή της*
- *να διατυπώνετε τις απόψεις σας για το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης και να τις τεκμηριώνετε με επιχειρήματα*
- *να αξιολογείτε τις σύνθετες διαστάσεις του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης σήμερα και να προβληματίζεστε σχετικά με την πιθανή εξέλιξή του σε μια μελλοντική προοπτική.*

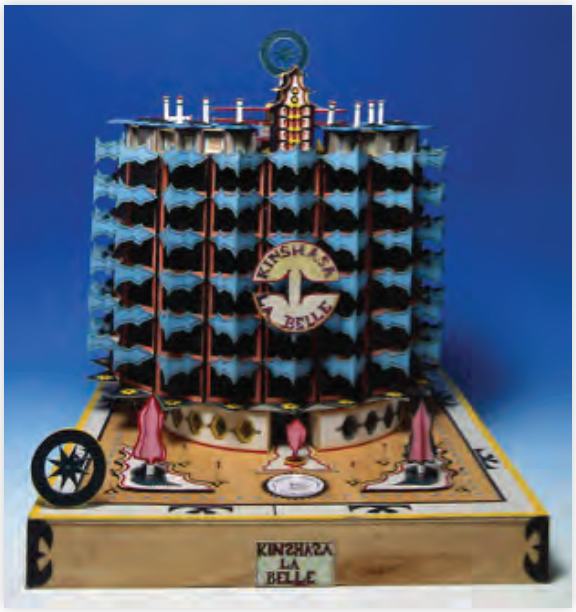

Bodys Isek Kingelez, Kinshasa la Belle, 1991

Bodys Isek Kingelez, Mundial Isek Sport, 1989

Gerard Trignac, Octavia, 1993

Gerard Trignac, Zenobia, 1993

Σημείωση: Πρόκειται για εικονογράφηση του βιβλίου του Italo Calvino *Αόρατες Πόλεις*. Εδώ εικονογραφούνται οι πόλεις Octavia και Zenobia από τον Gerard Trignac.

Εισαγωγικό Σημείωμα

Η ανάπτυξη της οικονομίας, η απελευθέρωση των αγορών χρήματος και η εξέλιξη της τεχνολογίας είναι οι βασικοί παράγοντες που οδήγησαν στο φαινόμενο που αποκαλείται παγκοσμιοποίηση. Ο σύγχρονος κόσμος συγκροτείται από διεθνή δίκτυα οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών σχέσεων και ανταλλαγών. Τα δίκτυα αυτά τα συγκροτούν κοινότητες, κράτη, διεθνείς θεσμοί και πολυεθνικές επιχειρήσεις. Η αίσθηση του χώρου και του χρόνου αλλάζει για τον σύγχρονο άνθρωπο, καθώς ο χρόνος που απαιτείται για να διανυθούν οι ίδιες αποστάσεις με το παρελθόν μειώνεται αισθητά. Με το διαδίκτυο, ο κάθε άνθρωπος μπορεί να επικοινωνήσει άμεσα με άτομα που ζουν στην άλλη πλευρά του πλανήτη, ενώ η μεταφορά χρηματικών κεφαλαίων*ΓΛ για τη δημιουργία ή την απώλεια θέσεων εργασίας γίνεται με το πάτημα ενός κουμπιού. Η κινητικότητα του κεφαλαίου έχει ως αποτέλεσμα την κινητικότητα των ανθρώπων για εξασφάλιση εργασίας. Δισεκατομμύρια ευρώ και δολάρια διακινούνται σε όλον τον πλανήτη με αποτέλεσμα να θεοποιούνται οι αγορές χρήματος.

Η παγκοσμιοποίηση αλλάζει ταχύτατα το φυσικό περιβάλλον, τις αντιλήψεις των ανθρώπων για τη θρησκεία, τον κόσμο, τον πολιτισμό και την πολιτική. Μεταβάλλει τις διατροφικές συνήθειες, καθώς οι εθνικές κουζίνες διαδίδονται εύκολα και επηρεάζουν η μια τις άλλες. Η μόδα αλλάζει, επίσης, κάτω από την επίδραση ενδυματολογικών προτιμήσεων από όλο τον πλανήτη.

Όμως, σε έναν πλανήτη «ανοικτών» ευκαιριών για μόρφωση, επενδύσεις, εργασία, τουρισμό και κάθε είδους κινητικότητα, θεωρείται συγχρόνως ότι η παγκοσμιοποίηση δεν είναι τίποτε άλλο από την ένταση του φαινομένου του ύστερου καπιταλισμού*ΓΛ. Υποστηρίζεται ότι όλες αυτές οι αλλαγές οφείλονται στην ενδυνάμωση της ισχύος των πολυεθνικών επιχειρήσεων, ορισμένων αναπτυγμένων κρατών και ορισμένων υπερεθνικών οργανισμών. Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις και οι υπερεθνικοί οργανισμοί επηρεάζουν την οικονομική, πολιτική, πολιτιστική και κοινωνική ζωή των πιο αδύναμων χωρών και προκαλούν τις όψεις της διεθνοποίησης η οποία περιγράφεται ως παγκοσμιοποίηση. Διεθνείς οργανισμοί, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου (ΠΟΕ), το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ), αλλά και η Παγκόσμια Τράπεζα, αποτελούν μια παγκόσμια άτυπη κυβέρνηση, η οποία ασκεί την εξουσία της επί των εθνικών κυβερνήσεων.

Σήμερα, το ερώτημα «παγκοσμιοποίηση: ευκαιρία ή απειλή», το οποίο διατυπωνόταν με ένταση πριν από είκοσι περίπου χρόνια, έχει δώσει τη θέση του σε πολλά άλλα επιμέρους ερωτήματα. Προκειμένου τα ερωτήματα αυτά να κατανοηθούν και να απαντηθούν, είναι ανάγκη να προσεγγίσουμε το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης ως προς όλες τις σύνθετες διαστάσεις του.

99
99
99

Η εξέλιξη του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης Αίτια και συνέπειες

1η Δραστηριότητα — Πώς ορίζεται η παγκοσμιοποίηση;

Χωριστείτε σε τέσσερις ομάδες μελέτης και διαβάστε τα παρακάτω κείμενα. Στη συνέχεια απαντήστε ανά ομάδα στις ερωτήσεις που αντιστοιχούν σε κάθε κείμενο και παρουσιάστε σύντομα τις απαντήσεις σας στην ολομέλεια του τμήματος. Στο τέλος απαντήστε σε ερωτήματα που θα σας θέσουν τα μέλη των υπόλοιπων ομάδων.

ΟΜΑΔΑ Α

Πώς ορίζεται στο παρακάτω απόσπασμα η παγκοσμιοποίηση με τις δύο όψεις της;

Ο κόσμος έγινε από σημαντικές απόψεις ένα ενιαίο κοινωνικό σύστημα ως συνέπεια των αυξανόμενων δομών αλληλεξάρτησης που επηρεάζουν σήμερα τον καθένα μας σχεδόν. Το παγκόσμιο σύστημα δεν είναι απλώς ένα περιβάλλον, μέσα στο οποίο αναπτύσσονται και μεταβάλλονται οι επιμέρους κοινωνίες. [...] Οι κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές σχέσεις που διαπερνούν τα σύνορα των χωρών διαμορφώνουν αποφασιστικά την τύχη εκείνων που ζουν σε καθεμία από αυτές. Ο γενικός όρος που χρησιμοποιείται για την αύξουσα αμοιβαία εξάρτηση των κοινωνιών του κόσμου είναι παγκοσμιοποίηση.

Καμιά κοινωνία στον κόσμο δε ζει πια σε απόλυτη απομόνωση από τις άλλες, και, ακόμα και στις πλουσιότερες, όλοι εξαρτώνται από τα αγαθά που μεταφέρονται από το εξωτερικό. Στη Βρετανία, για παράδειγμα, όλοι σχεδόν οι δέκτες τηλεόρασης που πουλιούνται έχουν κατασκευασθεί και συναρμολογηθεί στο εξωτερικό, κυρίως στην Άπω Ανατολή. [...]

Στις βιομηχανικές κοινωνίες, οι διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης πρόσφεραν πολλά ωφελήματα σε πολλούς. Σήμερα προσφέρεται μια πολύ μεγαλύτερη ποικιλία αγαθών και τροφίμων από ποτέ άλλοτε. Ταυτόχρονα όμως, το γεγονός ότι όλοι εμπλεκόμαστε σε έναν πολύ ευρύτερο κόσμο βοήθησε στο να δημιουργηθούν μερικά από τα σοβαρότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουμε σήμερα. [...] Ως ανθρώπινα όντα μοιραζόμαστε ολοένα και περισσότερο μια κοινή τύχη. Βασικά προβλήματα που απασχολούν την ανθρώπινη ζωή, όπως η αντιμετώπιση της οικολογικής φθοράς και η αποφυγή εκτεταμένων στρατιωτικών συγκρούσεων, έχουν κατ' ανάγκη παγκόσμια έκταση.

Πηγή: Giddens, A. (2002). *Κοινωνιολογία* (μετάφραση: Δημήτρης Τσαούσης). Αθήνα: Gutenberg.

ΟΜΑΔΑ Β

Σε ποια χαρακτηριστικά της διαδικασίας της παγκοσμιοποίησης εστιάζει το απόσπασμα; Έχουν οι άνθρωποι σήμερα «αυξανόμενη επίγνωση» της αμοιβαίας εξάρτησης του «τοπικού» με το «παγκόσμιο»;

Η παγκοσμιοποίηση αναφέρεται σε ένα πολυδιάστατο σύνολο κοινωνικών διεργασιών, οι οποίες δημιουργούν, πολλαπλασιάζουν, επεκτείνουν και ενδυναμώνουν τις παγκόσμιες κοινωνικές και οικονομικές αλληλεξαρτήσεις και διασυνδέσεις, ενώ παράλληλα καλλιεργούν στα άτομα την αυξανόμενη επίγνωση των βαθύτερων συνδέσεων μεταξύ του τοπικού και του απόμακρου. Έτσι, μέσω του ηλεκτρονικού εμπορίου, οι σύγχρονες αγορές κεφαλαίων και προϊόντων λειτουργούν όλο το 24ωρο, ενώ νέες μορφές εργασίας (τηλεργασία ή υπεργολαβικές*ΓΛ υπηρεσίες, π.χ. μία τράπεζα στην Ελλάδα αναθέτει την τηλεφωνική εξυπηρέτηση των πελατών της και τη διενέργεια πωλήσεων νέων υπηρεσιών σε μία εταιρεία που εδρεύει στην Κύπρο) αλλάζουν τα χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας.

Πηγή: Steger, M. (2006). *Παγκοσμιοποίηση. Η εποχή μας σε 15 λέξεις* (μετάφραση: Ευδοξία Ρέντα). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

ΟΜΑΔΑ Γ

Ποιοι παράγοντες έχουν συντελέσει, σύμφωνα με τον συγγραφέα, στη διαφοροποίηση της παγκοσμιοποίησης της εποχής μας από την παλαιότερη διεθνοποίηση της οικονομίας;

Κατά τη διάρκεια του τελευταίου τετάρτου του 20ού αιώνα, διαμορφώθηκε μια νέα τάση στην παγκόσμια οικονομία: η παγκοσμιοποίηση. Η Ευρώπη έγινε ένας από τους βασικούς μετέχοντες σε αυτή τη μεταμόρφωση. Διάφοροι ιστορικοί υποστηρίζουν ότι τίποτα νεότερο δεν υπάρχει στην παγκοσμιοποίηση – εξετάστε, λόγου χάρη, μια αρχαία μορφή παγκοσμιοποίησης με την εξάπλωση της χριστιανικής εκκλησίας. Σύμφωνα με άλλους, οι απαρχές της σύγχρονης εποχής, κι ακόμα περισσότερο ο 19ος αιώνας, χαρακτήρισαν την εμφάνιση της παγκοσμιοποίησης. Σύμφωνα με τη δεύτερη άποψη, η παγκοσμιοποίηση προωθήθηκε διαδοχικά από τις αποικιακές αυτοκρατορίες, τους σιδηροδρόμους, το σύστημα ελεύθερης οικονομίας. [...]

Το πραγματικά μεγάλο άλμα της ολοκλήρωσης των εμπορευματικών αγορών και των αγορών παραγωγικών συντελεστών στον πλανήτη πραγματοποιήθηκε στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα. Έως το 1914, μετά βίας υπήρχε ένας τόπος, κωμόπολη ή χωριό, οπουδήποτε στον πλανήτη, που οι τιμές του να μην επηρεάστηκαν από μακρινές ξένες αγορές, που οι υποδομές του να μη χρηματοδοτήθηκαν από το ξένο κεφάλαιο, του οποίου η μηχανική και ακόμη και επιχειρησιακές δεξιότητες να μην εισήχθησαν από το εξωτερικό ή η αγορά εργασίας του οποίου να έμεινε ανεπηρέαστη από την αποδημία ή τη μετανάστευση*ΓΛ. [...]

Ωστόσο, κατά τη διάρκεια του τελευταίου τετάρτου του 20ού αιώνα, μια περαιτέρω δραματική μεταβολή σε αυτές τις αλληλεπιδράσεις, που συνδυάστηκε με μια ποσοτική μεταβολή στον διεθνή καταμερισμό εργασίας, μετασχημάτισε την παγκόσμια οικονομία, ώστε να μπορούμε, πράγματι, να μιλήσουμε για μια νέα σελίδα στην ιστορία της παγκοσμιοποίησης. Οι προηγούμενες τάσεις διεθνοποίησης ήταν αρκετά περιορισμένες σε σχέση με το πρόσφατο φαινόμενο του 20ού αιώνα. Ο όρος παγκοσμιοποίηση δεν είναι συμπτωματικό ότι εμφανίστηκε στο Webster's Dictionary μόνο στις αρχές της δεκαετίας του 1960. [...] Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις προέκυψαν ως κυρίαρχοι παίκτες στην παγκόσμια οικονομία.

Πηγή: Berend, I. (2009). *Οικονομική Ιστορία του Ευρωπαϊκού 20ού Αιώνα. Τα οικονομικά καθεστώτα από το Laissez-Faire*ΓΛ *στην Παγκοσμιοποίηση* (μετάφραση: Θανάσης Βασιλείου). Αθήνα: Gutenberg.

ΟΜΑΔΑ Δ *Ποιες είναι οι αλλαγές που επιφέρει η διεθνοποίηση της οικονομίας των χωρών;*

Η ανάγκη να μεγαλώνει ολοένα την πώληση των προϊόντων της κυνηγά την αστική τάξη*ΓΛ πάνω σε όλη τη γήινη σφαίρα. Είναι υποχρεωμένη να φωλιάζει παντού, να εγκαθίσταται παντού, να δημιουργεί παντού σχέσεις. Με την εκμετάλλευση της παγκόσμιας αγοράς, η αστική τάξη διαμόρφωσε κοσμοπολίτικα την παραγωγή και την κατανάλωση όλων των χωρών. Προς μεγάλη λύπη των αντιδραστικών, αφαίρεσε το εθνικό έδαφος κάτω από τα πόδια της βιομηχανίας. Εκμηδενίστηκαν κι εξακολουθούν ακόμα καθημερινά να εκμηδενίζονται οι παμπάλαιες εθνικές βιομηχανίες. Εκτοπίζονται από νέες βιομηχανίες που η εισαγωγή τους γίνεται ζωτικό ζήτημα για όλα τα πολιτισμένα έθνη*ΓΛ, από βιομηχανίες που δεν επεξεργάζονται πια ντόπιες πρώτες ύλες, αλλά πρώτες ύλες που βρίσκονται στις πιο απομακρυσμένες ζώνες και που τα προϊόντα τους δεν καταναλώνονται μονάχα στην ίδια τη χώρα, αλλά ταυτόχρονα σε όλα τα μέρη τον κόσμου. Στη θέση των παλιών αναγκών, που ικανοποιούνταν από τα εθνικά προϊόντα, μπαίνουν καινούργιες ανάγκες, που για να ικανοποιηθούν απαιτούν προϊόντα των πιο απομακρυσμένων χωρών και κλιμάτων. Στη θέση της παλιάς τοπικής και εθνικής αυτάρκειας και αποκλειστικότητας μπαίνει μια ολόπλευρη συναλλαγή, μια ολόπλευρη αλληλεξάρτηση των εθνών.

Πηγή: Marx, K., και Engels, F. (1984). *Το Κομμουνιστικό Μανιφέστο*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή. (έτος έκδοσης πρωτοτύπου 1848)

Enki Bilal, Le sommeil du monster, 1998

2η Δραστηριότητα Αποικιοκρατία και παγκοσμιοποίηση

Χωριστείτε σε ομάδες και μελετήστε τα κείμενα που ακολουθούν (οι μισές επεξεργάζονται το πρώτο κείμενο και οι υπόλοιπες το δεύτερο). Απαντήστε στις ερωτήσεις που αντιστοιχούν στο κάθε κείμενο και παρουσιάστε στην ολομέλεια τις οπτικές σας.

Στη συνέχεια, οργανώστε έναν αγώνα αντιγνωμίας ανάμεσα στις ομάδες σας, σύμφωνα με τις οδηγίες που ακολουθούν τα κείμενα.

Πού πιστεύετε ότι μπορεί να οφείλεται η μεταβολή της κατάστασης στο Μπαγκλαντές και στην Ευρώπη την οποία περιγράφει ο περιηγητής;

Πριν από έξι αιώνες, ένας από τους πρωτοποριακούς γεωγράφους και περιηγητές της εποχής του, ο Ιμπν Μπατούτα, έκανε ταξίδια σε όλη την Ασία, την Αφρική, τη Μέση Ανατολή, τη Ρωσία και την Ισπανία. Επισκέφθηκε, επίσης, την περιοχή που είναι γνωστή σήμερα ως Μπαγκλαντές. «Είναι μια χώρα», γράφει, [...] «όπου το ρύζι είναι εξαιρετικά άφθονο. Πράγματι, δεν έχω δει άλλη περιοχή του κόσμου όπου τα αγαθά της γης να είναι τόσο πλούσια». [...] Σήμερα, πάνω από τους μισούς κατοίκους του Μπαγκλαντές υποσιτίζονται και η χώρα συγκαταλέγεται μεταξύ των πιο φτωχών του κόσμου. Την εποχή της επίσκεψης του Ιμπν Μπατούτα στο Μπαγκλαντές, η Ευρώπη μαστιζόταν από τη θανατηφόρα βουβωνική πανώλη, [...] η πείνα και ο απεγνωσμένος αγώνας επιβίωσης ήταν η καθημερινή καταδίκη και η αιώνια μοίρα όλων των ανθρώπων, εκτός από τους ελάχιστους πλούσιους και τους ισχυρούς. Κατά τον 14ο αιώνα, η αφθονία του Μπαγκλαντές έκανε τη χώρα να είναι η εξαίρεση του κανόνα. Η φτώχεια στην Ευρώπη ήταν ο κανόνας. [...] Η Ευρώπη σήμερα μαζί με τις Ηνωμένες Πολιτείες [...] έχουν ένα από τα υψηλότερα βιοτικά επίπεδα σε όλο τον κόσμο.

Πηγή: Bowles, S., και Edwards, R. (1997). *Κατανοώντας τον καπιταλισμό. Ανταγωνισμός, εντολή και μεταβολή στην οικονομία των ΗΠΑ* (μετάφραση: Νικηφόρος Σταματάκης) (τόμος Α΄). Αθήνα: Gutenberg.

Πώς παρουσιάζει ο συγγραφέας τις πρακτικές των Ευρωπαίων κατά την Αναγέννηση; Συμφωνείτε με αυτόν τον τρόπο παρουσίασης;

Η παγκόσμια κατανομή της εργασίας έχει ως αποτέλεσμα τον διαμοιρασμό των χωρών σε αυτές που κερδίζουν και σε αυτές που χάνουν. Η δική μας περιοχή της γης, που σήμερα ονομάζεται Λατινική Αμερική, είχε το θλιβερό προνόμιο να χάνει ευθύς εξαρχής, από τις παλιές εκείνες εποχές όπου οι Ευρωπαίοι και η Αναγέννηση ρίχτηκαν στη θάλασσα για να μπήξουν τα δόντια τους στον λαιμό της.

Πηγή: Galeano, E. (1982). *Οι ανοιχτές φλέβες της Λατινικής Αμερικής* (μετάφραση: Φώντας Κονδύλης). Αθήνα: Θεωρία.

Αντιγνωμία σε ομάδες

Έχοντας παρουσιάσει την οπτική της ομάδας σας στην ολομέλεια κι έχοντας συγχρόνως ακούσει την οπτική της άλλης ομάδας, οργανώστε έναν αγώνα αντιγνωμίας στην τάξη σας. Χωριστείτε σε δύο πλευρές, τους «Ευρωπαίους» και τους «Λατινοαμερικανούς», επιλέγοντας ελεύθερα όποια πλευρά επιθυμείτε – κανείς δεν μπορεί να τηρήσει στάση ουδετερότητας. Κατόπιν μετακινηθείτε στα απέναντι άκρα της αίθουσας και ξεκινήστε έναν δημόσιο διάλογο, ως εξής:

1. *Θέμα:* «Οι ανακαλύψεις του 15ου και του 16ου αιώνα και ο αποικισμός της Αμερικής και της Ασίας».
2. *Επιμέρους αντίθετες θέσεις:*
   - **α)** *οι «Ευρωπαίοι» διατυπώνουν επιχειρήματα υπέρ των ανακαλύψεων και του αποικισμού, ως διαδικασιών εκπολιτισμού και διαφωτισμού, και*
   - **β)** *οι «Λατινοαμερικανοί» (οι γηγενείς) διατυπώνουν επιχειρήματα κατά των ανακαλύψεων και του αποικισμού, ως διαδικασιών κυριαρχίας και εκμετάλλευσης.*
3. *Διατυπώστε επιχειρήματα τόσο «υπέρ» όσο και «κατά» της άποψης που υποστηρίζει η πλευρά που έχετε επιλέξει.*

Όσο διατυπώνετε και ανταλλάσσετε τα επιχειρήματά σας, σε σειρά που εσείς θα προσδιορίσετε, η άλλη πλευρά θα έχει κάθε φορά τη δυνατότητα να αντιδράσει αυθόρμητα, ώστε να γίνεται διάλογος.

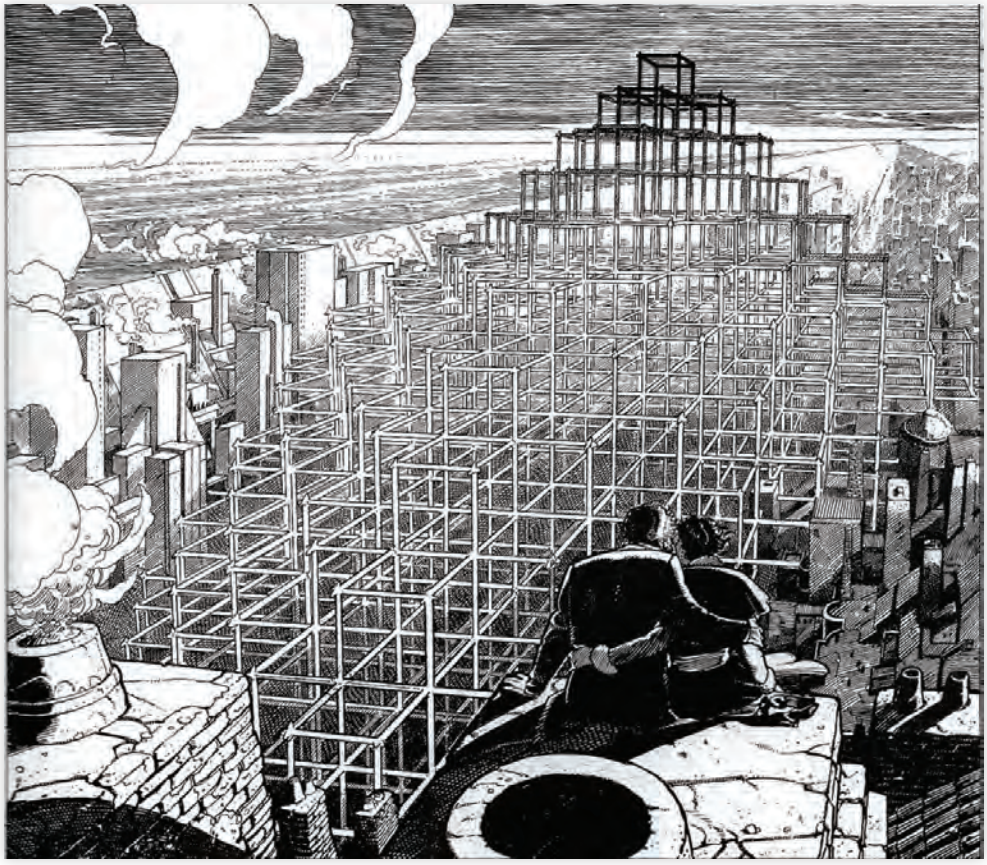

François Schuiten & Benoît Peeters, Ο πυρετός της Ουρμπικάνδης, Ars Longa, 1986

Παγκοσμιοποίηση: προκλήσεις και κίνδυνοι

3η Δραστηριότητα — Προκλήσεις και κίνδυνοι για ανθρώπους και αγαθά στην παγκοσμιοποίηση

Χωριστείτε σε ομάδες μελέτης και διαβάστε οι μισές το πρώτο κείμενο και οι υπόλοιπες το δεύτερο. Απαντήστε, στο πλαίσιο της ομάδας σας, στις ερωτήσεις που αντιστοιχούν σε κάθε κείμενο και παρουσιάστε σύντομα τις απαντήσεις σας στην ολομέλεια του τμήματος. Στη συνέχεια, απαντήστε σε ερωτήματα που θα σας θέσουν τα μέλη των υπόλοιπων ομάδων.

Τέλος, συζητήστε σε ολομέλεια το εξής θέμα: Πώς φαντάζεστε τον κόσμο στο παγκόσμιο σκηνικό του μέλλοντος; Φτιάξτε όλοι μαζί ένα συννεφόλεξο με τίτλο: **«Τα *ΝΑΙ* και τα *ΟΧΙ* της παγκοσμιοποίησης»**.

1. *Αφού μελετήσετε το παρακάτω κείμενο, να αναφέρετε διαστάσεις της παγκοσμιοποίησης που αφορούν την αγορά εργασίας και την παραγωγή αγαθών.*
2. *Σύμφωνα με το κείμενο, ποιες είναι οι ευκαιρίες που δημιουργούνται για τις επιχειρήσεις των χωρών όλου του κόσμου;*

Αλλά δεν είναι μόνο τα χρήματα για τα οποία έγιναν τα σύνορα μεταξύ των κρατών τόσο ασήμαντα. Ακόμη και το εμπόριο αγαθών μπόρεσε να αναπτυχθεί γρηγορότερα. Τα έξοδα για τη μεταφορά προϊόντων μειώθηκαν. Δεν αποτελεί πια πρόβλημα να μεταφέρονται αεροπορικώς κατά τη διάρκεια του χειμώνα σταφύλια, φράουλες ή κεράσια από τη νότια Αφρική ή τη Χιλή στην Ευρώπη. Ευρωπαϊκές και αμερικανικές επιχειρήσεις δίνουν πουκάμισα για ράψιμο στη νοτιοανατολική Ασία, ενώ άλλοι σχεδιάζουν μηχανές ή ηλεκτρονικούς υπολογιστές ταυτόχρονα στην Ευρώπη, την Ιαπωνία, την Καλιφόρνια, την Ινδία και την Κίνα. Ο τόπος παραγωγής ενός προϊόντος χάνει όλο και περισσότερο τη σημασία του.

Πηγή: Piper, N. (2007). *Ο Μίδας, τα κέρματα και οι μετοχές* (μετάφραση: Πέτρος Παπαβασιλείου). Αθήνα: Ψυχογιός.

1. *Σύμφωνα με το παρακάτω κείμενο, η παγκοσμιοποίηση ενισχύει ή περιορίζει την κρατική διακυβέρνηση και γιατί;*
2. *Πόσο προστατευμένοι είναι οι πολίτες των εθνικών κρατών στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης;*

Οι οπαδοί της ελεύθερης αγοράς επιμένουν ότι όλα θα γίνουν καλύτερα αν οι κρατικές ρυθμίσεις αποσύρονταν οριστικά. [...] Η παγκοσμιοποίηση υπόσχεται να καταργήσει αυτές τις διαφορές και να επιβάλει τους ίδιους κανόνες στο εμπόριο μεταξύ όλων των εθνών. Η πολιτική θα ξεθωριάσει αν αφήσουμε το εμπόριο να ανθίσει. Το μόνο που χρειάζεται είναι η ελεύθερη διακίνηση αγαθών και ανθρώπων. [...] Αυτή είναι η ελπίδα. Το διεθνές εμπόριο που αναχαιτίζει την εθνική πολιτική είναι ένα παλιό όνειρο που χρονολογείται από τον 18ο αιώνα, όταν εισήχθη η ιδέα της παγκόσμιας οικονομίας της αγοράς. Η πραγματικότητα είναι διαφορετική. Σε έναν κόσμο όπου τα κράτη υπάρχουν με βασική αποστολή να προστατεύουν τους πολίτες τους, η ανεξέλεγκτη παγκοσμιοποίηση είναι αναποτελεσματική από πολιτική άποψη. [...] Οι κυβερνήσεις δεν την εγκρίνουν διότι απειλεί να τις καταργήσει.

Πηγή: Runciman, D. (2016). *Πολιτική: μια μικρή ιστορία* (μετάφραση: Σώτη Τριανταφύλλου). Αθήνα: Πατάκης.

Απόστολος Γεωργίου, Χωρίς τίτλο, 2003

Συμπληρωματικές Δραστηριότητες

A Παγκόσμια ηλεκτρονικά κοινωνικά δίκτυα

Χωριστείτε σε ομάδες και, αφού η κάθε ομάδα διαβάσει το παρακάτω κείμενο, σκεφτείτε μία μορφή παγκόσμιας ηλεκτρονικής δικτύωσης στην οποία συμμετέχετε. Συζητήστε με τα μέλη της ομάδας σας για τη δραστηριότητά σας σε αυτή, μέσα από την οποία κατασκευάζετε και προβάλλετε διάφορες ταυτότητες, πραγματικές ή πλαστές. Τι δυνατότητες πιστεύετε ότι αυτή η δικτύωση σας προσφέρει και ποιους κινδύνους κρύβει;

Οι νέες μορφές ηλεκτρονικά διαμεσολαβημένης επικοινωνίας αρχίζουν να δημιουργούν δυνητικές γειτονιές, που δεν περιορίζονται πλέον από έδαφος, διαβατήρια, φόρους, εκλογές και άλλα συμβατικά χαρακτηριστικά, αλλά μόνο από την πρόσβαση στα λογισμικά και στον εξοπλισμό του ηλεκτρονικού υπολογιστή που είναι απαραίτητα για να συνδεθεί κανείς με τα μεγάλα αυτά διεθνή ηλεκτρονικά δίκτυα.

Πηγή: Appadurai, A. (2014). *Νεωτερικότητα χωρίς σύνορα: πολιτισμικές διαστάσεις της παγκοσμιοποίησης* (μετάφραση: Κώστας Αθανασίου). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Hayao Miyazaki, Laputa: Castle in the Sky, 1986

Β Πολιτισμική παγκοσμιοποίηση: ομογενοποίηση ή πολιτισμική ποικιλομορφία;

Χωριστείτε σε ομάδες και διαβάστε οι μισές το πρώτο κείμενο και οι υπόλοιπες το δεύτερο. Τα δύο κείμενα θίγουν το ζήτημα των πολιτισμικών συνεπειών της παγκοσμιοποίησης. Στη συνέχεια οργανώστε μια δραστηριότητα αντιγνωμίας, στην οποία οι ομάδες που διάβασαν το πρώτο κείμενο παρουσιάζουν και υπερασπίζονται τη θέση που υποστηρίζεται σε αυτό, ενώ οι υπόλοιπες κάνουν το αντίστοιχο για το δεύτερο κείμενο.

I. Η παγκοσμιοποίηση κάνει τους ανθρώπους σε όλο τον πλανήτη περισσότερο ίδιους ή πιο διαφορετικούς; Αυτή είναι η ερώτηση που τίθεται πιο συχνά σε συζητήσεις πάνω στο θέμα της πολιτισμικής παγκοσμιοποίησης. Μία ομάδα σχολιαστών, που θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε «απαισιόδοξους» υπέρμαχους της παγκοσμιοποίησης, επιχειρηματολογεί υπέρ του πρώτου. Υποστηρίζουν ότι δεν κινούμαστε προς ένα πολιτισμικό ουράνιο τόξο, το οποίο αντανακλά την ποικιλομορφία των υπαρχόντων πολιτισμών του κόσμου μας. Αντιθέτως, γινόμαστε μάρτυρες της ανόδου μιας λαϊκής κουλτούρας, που ομογενοποιείται διαρκώς, την οποία εγγυάται μία «πολιτιστική βιομηχανία» που εδρεύει στη Νέα Υόρκη, στο Χόλυγουντ, το Λονδίνο και το Μιλάνο. Ως τεκμήριο για την ερμηνεία τους οι σχολιαστές αυτοί αναφέρουν τους Ινδιάνους του Αμαζονίου, οι οποίοι φορούν παπούτσια προπόνησης Νάικι· τους κατοίκους της Νότιας Σαχάρα, που αγοράζουν καπέλα μπέιζμπολ των Γιάνκις· και Παλαιστίνιους νέους οι οποίοι υπερήφανα επιδεικνύουν στο κέντρο της Ραμάλα τις φανέλες τους των Σικάγο Μπουλς. Αναφερόμενοι στη διάχυση των αγγλο-αμερικανικών αξιών και των καταναλωτικών αγαθών ως την «αμερικανοποίηση του κόσμου», οι υπέρμαχοι αυτής της πολιτισμικής ομογενοποίησης υποστηρίζουν ότι οι δυτικές αξίες και ο τρόπος ζωής κυριεύουν τις πιο ευάλωτες κουλτούρες.

II. Μπορεί κανείς να αναγνωρίζει την ύπαρξη ισχυρών τάσεων πολιτισμικής ομογενοποίησης στον κόσμο· είναι όμως κάτι εντελώς διαφορετικό να υποστηρίζει κανείς με βεβαιότητα ότι η πολιτισμική ποικιλομορφία που υπάρχει στον πλανήτη μας πρόκειται να εξαφανιστεί. Στην πραγματικότητα, πολλοί σημαντικοί σχολιαστές διαβεβαιώνουν για το αντίθετο, συνδέοντας την παγκοσμιοποίηση με νέες μορφές πολιτισμικής έκφρασης. Ο κοινωνιολόγος Ρόναλντ Ρόμπερτσον, για παράδειγμα, ισχυρίζεται ότι οι παγκόσμιες πολιτισμικές ροές συχνά αναζωογονούν τις τοπικές πολιτισμικές νησίδες. Έτσι, αντί να εξαφανιστούν πλήρως από τις δυτικές καταναλωτικές δυνάμεις της ομοιότητας, η τοπική διαφορά και ιδιαιτερότητα παίζουν ακόμα έναν σημαντικό ρόλο στη δημιουργία μοναδικών πολιτισμικών αστερισμών. Υποστηρίζοντας ότι η πολιτισμική παγκοσμιοποίηση πάντα λαμβάνει χώρα σε τοπικό πλαίσιο, ο Ρόμπερτσον απορρίπτει τη θέση για την πολιτισμική ομογενοποίηση και μιλά αντιθέτως για «παγκοσμιο-τοπικοποίηση»[18] – μία σύνθετη αλληλεπίδραση του παγκόσμιου και του τοπικού η οποία χαρακτηρίζεται από πολιτισμικό δανεισμό.

Πηγή: Steger, B. M. (2003). *Globalization: a very short introduction*. Οξφόρδη: Oxford University Press.

18 Εδώ επιχειρείται η απόδοση του όρου *glocalization*, ο οποίος συναιρεί τις λέξεις localization (τοπικότητα) και globalization (παγκοσμιοποίηση).

Giovanni Battista Piranesi, Via Appia and Via Ardeatina, 1756

Θεματική Ενότητα 7

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

Εικόνα: Μαρία Παπαδημητρίου, Nothing is Happening, 2008

Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα

Μετά την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας θα είστε σε θέση:

- *να εξοικειωθείτε με τις βασικές έννοιες που αναφέρονται στο μεταναστευτικό και στο προσφυγικό φαινόμενο*
- *να διακρίνετε τους λόγους που αναγκάζουν τους ανθρώπους να εγκαταλείπουν τις πατρίδες τους*
- *να αξιολογείτε τις συνέπειες της μετανάστευσης*[*ΓΛ] *και του προσφυγικού φαινομένου*
- *να ερμηνεύετε τη διαχρονικότητα του φαινομένου της μετανάστευσης*
- *να μελετάτε και να προσεγγίζετε κριτικά τις διαφορετικές οπτικές για τη μετανάστευση.*

Βλάσης Κανιάρης, Το κουτσό (Περιβάλλον), 1974

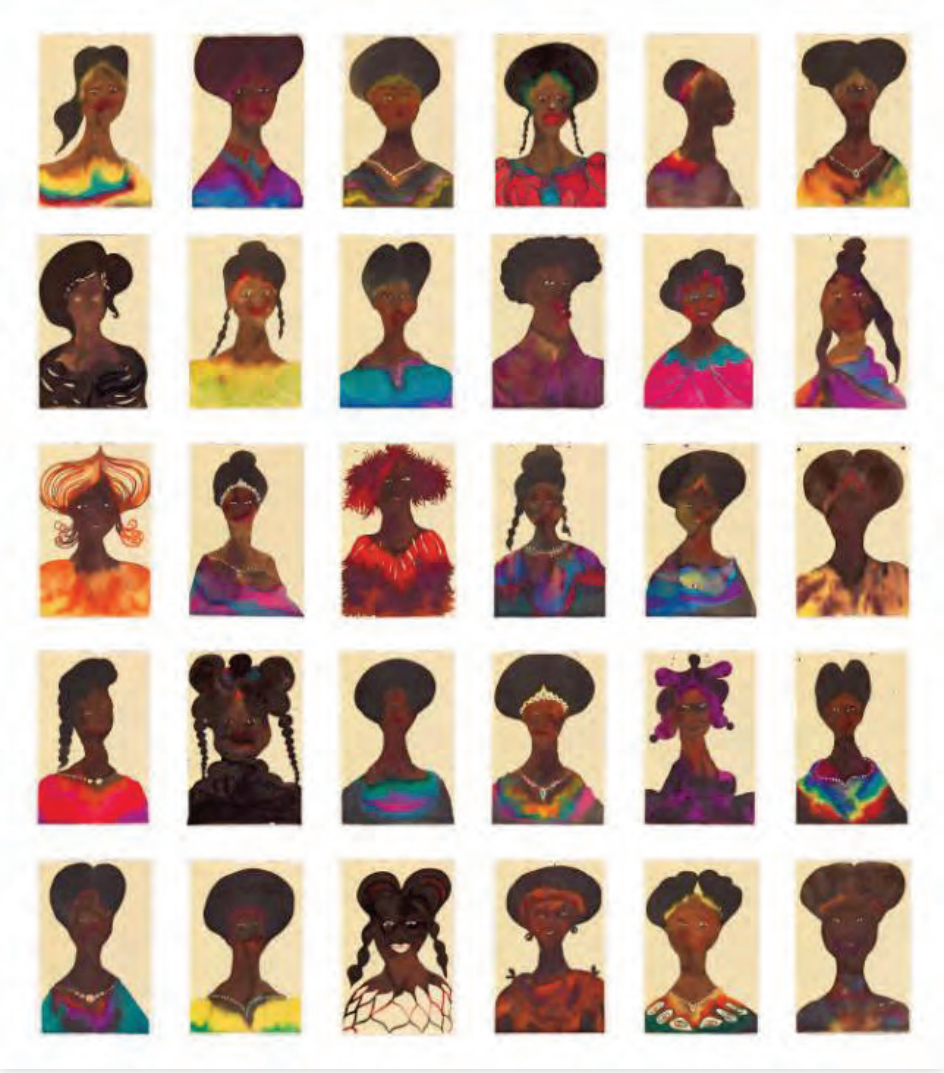

Chris Ofili, Untitled, 1998

Εισαγωγικό Σημείωμα

Το φαινόμενο της μετανάστευσης με τις σύνθετες διαστάσεις που έχει προσλάβει σήμερα θέτει μία σειρά από ζητήματα σχετικά τόσο με την κατανόηση όσο και με την αντιμετώπισή του. Η πρωτόγνωρη σε έκταση και κατά κανόνα παράτυπη εισροή πολιτών σε διάφορες χώρες του κόσμου, όπως και σε χώρες σαν τη δική μας, δοκίμασε και δοκιμάζει τις κοινωνίες σε παγκόσμια κλίμακα. Η συστηματική καλλιέργεια του φόβου από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας και η σύνδεση, στον δημόσιο λόγο, της μετανάστευσης με την εγκληματικότητα προκαλούν ένα αίσθημα ανασφάλειας.

Από τις αρχές του 20ού αιώνα και έως τα χρόνια του Μεσοπολέμου οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής υπήρξαν βασικός μεταναστευτικός προορισμός. Μετά από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, πληθυσμοί κυρίως από νότιες ευρωπαϊκές χώρες (Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία) μετανάστευσαν σε χώρες του ευρωπαϊκού Βορρά (Γερμανία, Βέλγιο) για να καλύψουν τις ανάγκες αυτών των χωρών σε εργατικό δυναμικό, καθώς ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού τους είχε χαθεί στον πόλεμο και η αλματώδης ανάπτυξη της βιομηχανίας είχε δημιουργήσει εκατοντάδες χιλιάδες θέσεις εργασίας. Από τη δεκαετία του 1990 και ύστερα, το μεταναστευτικό φαινόμενο απέκτησε διαφορετικά χαρακτηριστικά. Η διάλυση των χωρών του υπαρκτού σοσιαλισμού το 1989, η μεγάλη οικολογική και οικονομική καταστροφή πολλών περιοχών της Αφρικής, η φτώχεια της Λατινικής Αμερικής, οι πόλεμοι δημιούργησαν ένα τεράστιο πλήθος μεταναστών και μεταναστριών*ΓΛ που προσπαθούν με κάθε τρόπο να εισέλθουν κυρίως στη Δυτική Ευρώπη και τις Η.Π.Α., προκειμένου να επιβιώσουν και να αναζητήσουν μια καλύτερη ζωή. Το προσφυγικό φαινόμενο, αποτέλεσμα κυρίως καταστροφικών πολέμων, ενέτεινε ακόμη περισσότερο τις μετακινούμενες πληθυσμιακές ροές.

Η Ελλάδα, μια από τις μεγαλύτερες, πλέον, χώρες «υποδοχής» μεταναστών και προσφύγων*ΓΛ στην Ευρώπη, αντιμετωπίζει μια πρωτόγνωρη πρόκληση. Το ζήτημα έχει ποικίλες όψεις.

Οικονομικές: Οι μετανάστες αποτελούν πολύτιμο εργατικό δυναμικό, η συμβολή τους ωστόσο κάθε άλλο παρά αναγνωρίζεται, καθώς σε ένα μεγάλο ποσοστό εξακολουθούν να απασχολούνται κυρίως στην ανεπίσημη οικονομία, όπου συχνά υπόκεινται σε ακραίες μορφές εκμετάλλευσης.

Κοινωνικές: Οι μηχανισμοί της «φιλοξενίας» και της διαχείρισης της παρουσίας των «άλλων» δοκιμάζονται, ενώ οι κοινωνικές ανισότητες διευρύνονται και πολλοί μετανάστες και πρόσφυγες στερούνται βασικών δικαιωμάτων.

Πολιτισμικές: Ακραίες εθνικιστικές*ΓΛ αντιλήψεις τροφοδοτούν κατά κανόνα τη δαιμονοποίηση του «άλλου» και η συνακόλουθη έλλειψη ανεκτικότητας απέναντι στην εθνοπολιτισμική διαφορετικότητα παράγει ξενοφοβικές συμπεριφορές.

Πολιτικές: Οι συχνά αντιφατικές πολιτικές για τη μετανάστευση φαίνεται να οδηγούν σε αδιέξοδο. Το μεταναστευτικό ζήτημα παραμένει στο προσκήνιο και αποτελεί μείζον θέμα όχι μόνο για την εκάστοτε κυβέρνηση και τον νομοθέτη, αλλά και για ανθρώπους προερχόμενους από πολλούς κοινωνικούς και πολιτικούς χώρους. Η πολιτική έκφραση του ρατσισμού, οι κοινωνικές εντάσεις σε υποβαθμισμένες γειτονιές όπου συγκεντρώνονται μετανάστες και πρόσφυγες και η προβολή των θεμάτων αυτών από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας έχουν επηρεάσει καθοριστικά τον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζονται τα συναφή με τη μετανάστευση ζητήματα.

Μία από τις προκλήσεις τις οποίες θέτει σήμερα η μετανάστευση στην ελληνική κοινωνία είναι η διαμόρφωση μιας προσεκτικής, σφαιρικής και δημιουργικής πολιτικής, που να προωθεί την ισοπολιτεία και την ισονομία. Μια ακόμη πρόκληση είναι η διεύρυνση της έννοιας της δημοκρατίας, για να καλύπτει τα ζητήματα που συνδέονται με τον μεταναστευτικό πληθυσμό. Στον σχετικό δημόσιο διάλογο που διεξάγεται σήμερα στη χώρα μας απαιτείται μια εμπεριστατωμένη συζήτηση γύρω από τις ποικίλες όψεις και προσεγγίσεις του μεταναστευτικού φαινομένου σε σχέση με τη σύγχρονη ελληνική κοινωνία[19].

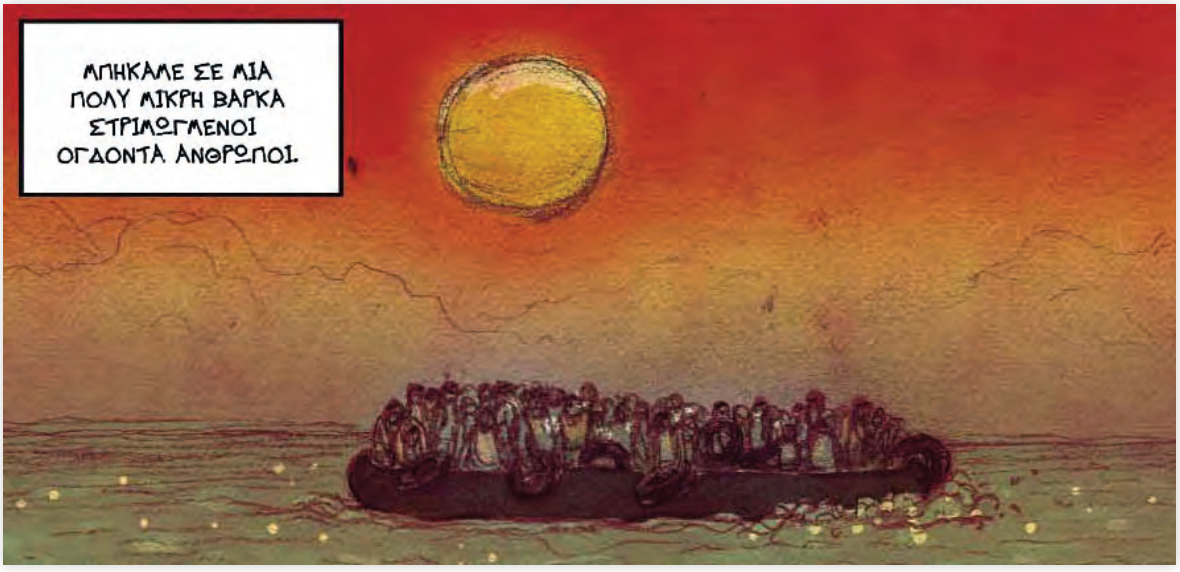

Το πιο κρύο καλοκαίρι, Δήμητρα Αδαμοπούλου, 2016

19 Διασκευασμένο κείμενο από: Βεντούρα, Λ., και Παπαταξιάρχης Ε. (2009). Η Πρόκληση της Μετανάστευσης. *Σύγχρονα Θέματα* 107.

Βασικές εννοιολογικές διευκρινίσεις και διαστάσεις των μετακινήσεων των πληθυσμών: Μετανάστευση - Προσφυγιά

1η Δραστηριότητα — Εικόνες και αριθμοί για τη μετανάστευση και την προσφυγιά

Μελετήστε το οπτικό υλικό και τα στατιστικά δεδομένα που ακολουθούν και αναζητήστε στη «γλώσσα» τους ορισμένα βασικά στοιχεία σχετικά με τις διαστάσεις του μεταναστευτικού και του προσφυγικού φαινομένου στον σημερινό κόσμο και στη χώρα μας. Συζητήστε στην τάξη τα ευρήματά σας και κρατήστε στον νου σας κάποια δεδομένα ως υπόβαθρο για τη συνέχιση της μελέτης σας σε αυτήν τη θεματική ενότητα.

Ι. Παγκόσμιες μεταναστευτικές ροές

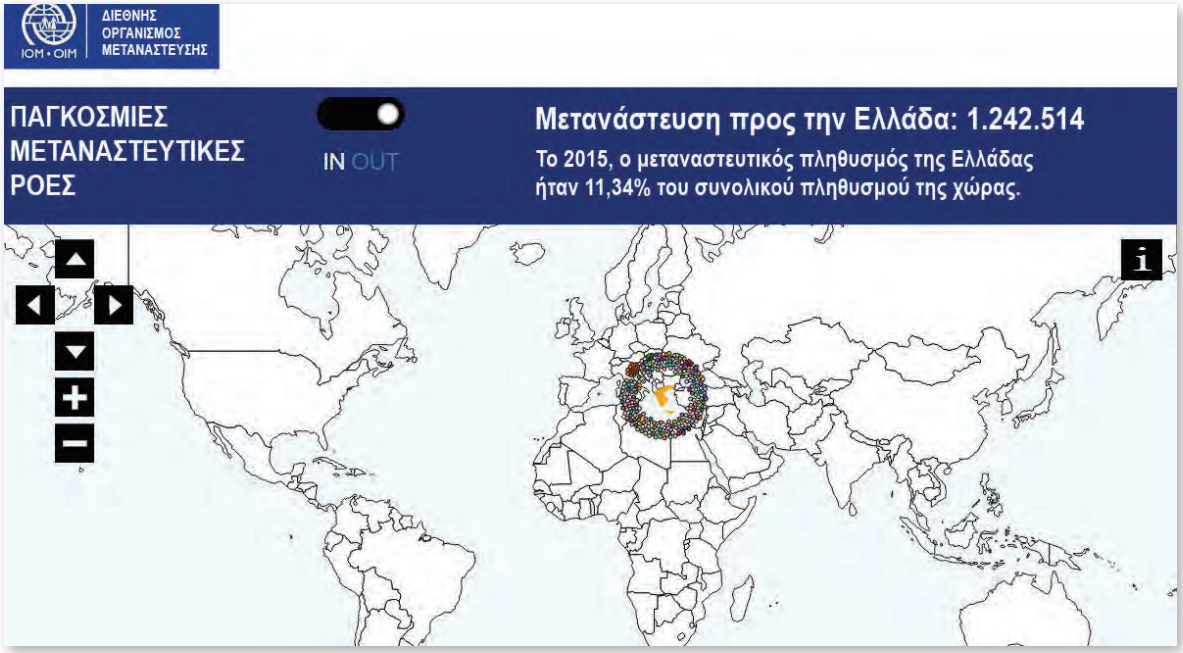

Πηγή: Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης. (2018). *Παγκόσμιες μεταναστευτικές ροές* (διαδραστικός χάρτης). Ανακτήθηκε 12-04-2018 από https://www.iom.int/world-migration

ΙΙ. Η διεθνής μετανάστευση σε αριθμούς

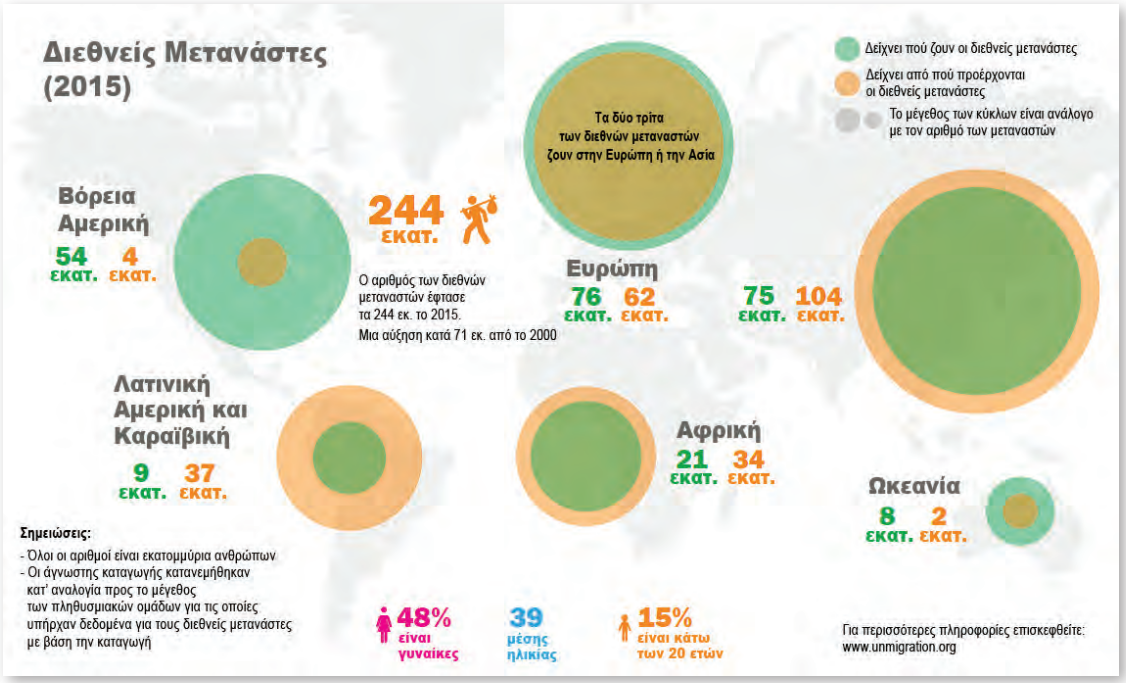

Πηγή: Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών - Τμήμα Οικονομικών και Κοινωνικών Υποθέσεων - Τομέας Πληθυσμού (2015). Ανακτήθηκε 12-04-2018 από http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/migration-regions-infographics.pdf

ΙΙΙ. Έκθεση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών 2017: οι αριθμοί των μεταναστών και μεταναστριών συνεχίζουν να αυξάνονται

Νέα Υόρκη, 18 Δεκεμβρίου 2017

Υπολογίζεται ότι υπάρχουν 258 εκατομμύρια άνθρωποι που ζουν σε χώρα άλλη από τη χώρα καταγωγής τους – μια αύξηση κατά 49% από το 2000 – σύμφωνα με τους καινούριους αριθμούς που δημοσίευσαν τα Ηνωμένα Έθνη σήμερα, Διεθνή Ημέρα για τους μετανάστες και τις μετανάστριες. [...] Το 3,4% του παγκόσμιου πληθυσμού σήμερα είναι διεθνείς μετανάστες και μετανάστριες.

Η έκθεση δείχνει ότι η διεθνής μετανάστευση συμβάλλει σημαντικά στην αύξηση του πληθυσμού σε πολλά μέρη του κόσμου και φτάνει ακόμα και να αντιστρέφει την πτώση του πληθυσμού σε ορισμένες χώρες ή περιοχές. Μεταξύ του 2000 και του 2015, η μετανάστευση συνέβαλε κατά 42% στην αύξηση του πληθυσμού της Βόρειας Αμερικής και κατά 31% της Ωκεανίας. Στην Ευρώπη ο πληθυσμός θα είχε μειωθεί κατά την περίοδο 2000-2015 αν δεν υπήρχε μετανάστευση.

Τάσεις στη διεθνή μετανάστευση

Το 2017, οι πιο πλούσιες χώρες φιλοξένησαν το 64% (σχεδόν 165 εκατομμύρια) του συνολικού αριθμού των διεθνών μεταναστών και μεταναστριών του πλανήτη. [...]

Προορισμός και καταγωγή των διεθνών μεταναστών και μεταναστριών

Στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης, της Νότιας Αμερικής και της Ωκεανίας, οι διεθνείς μετανάστες και μετανάστριες αποτελούσαν περισσότερο από το 10% του συνολικού τους πληθυσμού το 2017. Η Ασία και η Ευρώπη ήταν οι περιοχές καταγωγής των περισσότερων διεθνών μεταναστών και μεταναστριών. [...] Η Ινδία έχει τον μεγαλύτερο αριθμό ατόμων που γεννήθηκαν στη χώρα οι οποίοι αυτή τη στιγμή ζουν έξω από τα σύνορα (17 εκ. το 2017), πάνω από τον αριθμό των Μεξικανών που ζουν έξω από το Μεξικό (13 εκ.). Η Ρωσία, η Κίνα, το Μπαγκλαντές, η Συρία, το Πακιστάν και η Ουκρανία επίσης έχουν μεγάλο αριθμό μεταναστευτικών πληθυσμών στο εξωτερικό, από 6 έως 11 εκ. η κάθε χώρα.

Πηγή: Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών - Τμήμα Οικονομικών και Κοινωνικών Υποθέσεων. (2017). *Διεθνής έκθεση για τη μετανάστευση. Βασικά σημεία*. Ανακτήθηκε 12-04-2018 από http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf

IV. Ηλικία των μεταναστευτικών πληθυσμών - Μετανάστες και αγορά εργασίας

Σήμερα, το 14% των μεταναστών και μεταναστριών διεθνώς ανήκουν στην ηλικία κάτω των 20 ετών

Στην πλειονότητά τους οι διεθνείς μετανάστες και μετανάστριες ανήκουν στον εργασιακά ενεργό πληθυσμό

Πηγή: Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών. Ανακτήθηκαν 24-04-2018 από http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates17.shtml

V. Ένα υποθαλάσσιο μουσείο για τους πρόσφυγες

Το «Museo Atlantico Lanzarote» είναι ένα υποθαλάσσιο Μουσείο στο ισπανικό νησί Λανθαρότε, όπου φιλοξενούνται έργα του Βρετανού γλύπτη Τζέισον Τέιλορ με θέμα τους χιλιάδες πρόσφυγες που πνίγηκαν στα νερά της Μεσογείου μετά από την κρίση στη Συρία.

Jaison deCaires Taylor,The Raft of Lampedusa, Lanzarote, Spain

Ανακτήθηκε 24-04-2018 από https://www.underwatersculpture.com/wp-content/galleries/recent/dynamic/Museo-Atlantico_Lanzarote_Lampedusa_clean_00043_Jason-deCaires-Taylor_Sculpture.jpg-nggid041415-ngg0dyn-180x0-00f0w010c010r110f110r010t010.jpg

Ai Weiwei, The Law of the Journey, 2017

2η Δραστηριότητα

Μετανάστης και μετανάστρια, πρόσφυγας: «Ποιος» είναι «ποιος»;

Αφού διαβάσετε το ποίημα του Μπέρτολτ Μπρεχτ και την προσωπική μαρτυρία της Χάννα Άρεντ, αναλογιστείτε ποια είναι η διαφορά ανάμεσα στον πρόσφυγα και τον μετανάστη.

Στη συνέχεια αναζητήστε στο Γλωσσάρι πρόσθετους όρους, όπως «παράτυπος μετανάστης»[*ΓΛ] *και μετανάστρια και «αιτών ή αιτούσα άσυλο»*[*ΓΛ]*, και εμπλουτίστε τον προβληματισμό σας.*

Μπέρτολτ Μπρεχτ, Για τον όρο «μετανάστες»

Λαθεμένο μού φαινόταν πάντα τ' όνομα που μας δίναν:
«Μετανάστες».
Θα πει, κείνοι που αφήσαν την πατρίδα τους. Εμείς, ωστόσο,
δε φύγαμε γιατί το θέλαμε,
λεύτερα να διαλέξουμε μιαν άλλη γη. Ούτε
και σε μιαν άλλη χώρα μπήκαμε
να μείνουμε για πάντα εκεί, αν γινόταν.
Εμείς φύγαμε στα κρυφά. Μας κυνηγήσαν, μας προγράψανε.
Κι η χώρα που μας δέχτηκε, σπίτι δε θα 'ναι, μα εξορία.
Έτσι, απομένουμε δω πέρα, ασύχαστοι, όσο μπορούμε πιο κοντά
στα σύνορα,
προσμένοντας του γυρισμού τη μέρα, καραδοκώντας το παραμικρό
σημάδι αλλαγής στην άλλην όχθη, πνίγοντας μ' ερωτήσεις
κάθε νεοφερμένο, χωρίς τίποτα να ξεχνάμε, τίποτα
ν' απαρνιόμαστε,
χωρίς να συχωράμε τίποτ' απ' όσα έγιναν, τίποτα δε συχωράμε.
Α, δε μας ξεγελάει τούτη η τριγύρω σιωπή! Ακούμε ίσαμ' εδώ
τα ουρλιαχτά που αντιλαλούν απ' τα στρατόπεδά τους. Εμείς
οι ίδιοι
μοιάζουμε των εγκλημάτων τους απόηχος, που κατάφερε
τα σύνορα να δρασκελίσει. Ο καθένας μας,
περπατώντας μες στο πλήθος με παπούτσια ξεσκισμένα,
μαρτυράει την ντροπή που τη χώρα μας μολεύει.
Όμως κανένας μας
δε θα μείνει εδώ. Η τελευταία λέξη
δεν ειπώθηκε ακόμα.

Πηγή: Μπρεχτ, Μ. (2008). *Ποιήματα* (μετάφραση: Μάριος Πλωρίτης). Αθήνα: Θεμέλιο.

Χάννα Άρεντ[20], Εμείς οι Πρόσφυγες

«Καταρχάς, δε μας αρέσει να μας λένε "πρόσφυγες". Εμείς οι ίδιοι μεταξύ μας αποκαλούμαστε "νεοαφιχθέντες" ή "μετανάστες". Οι εφημερίδες μας είναι εφημερίδες για "γερμανόφωνους Αμερικανούς"· και, απ' όσο γνωρίζω, δεν υπάρχει ούτε ποτέ υπήρξε καμία λέσχη που να ιδρύθηκε από ανθρώπους διωγμένους από τον Χίτλερ, της οποίας το όνομα να έδειχνε ότι τα μέλη της ήταν πρόσφυγες.

Ο πρόσφυγας κάποτε ήταν ένα άτομο που οδηγείται στο να αναζητήσει καταφύγιο, εξαιτίας κάποιας πράξης που διέπραξε ή κάποιας πολιτικής άποψης που διατύπωσε. Λοιπόν, είναι αλήθεια ότι είχαμε την ανάγκη να αναζητήσουμε καταφύγιο· αλλά δε διαπράξαμε κανένα αδίκημα. [...] Κάναμε ό,τι μπορούσαμε για να αποδείξουμε στους άλλους ότι ήμαστε συνηθισμένοι πρόσφυγες [...] και αρνούμασταν ότι η κατάστασή μας είχε κάποια σχέση με τα επονομαζόμενα "προβλήματα των Εβραίων"». [...]

Πηγή: Arendt, H. (1994). We Refugees. Στο: M. Robinson (Επιμ.),
Altogether Elsewhere. Writers on Exile. Βοστώνη-Λονδίνο: Faber and Faber.

El Anatsui, Dusasa II, 2007

El Anatsui, Between Earth and Heaven, 2006

20 Η Χάννα Άρεντ (1906-1975), Γερμανοαμερικανίδα (εβραϊκής καταγωγής) πολιτική επιστήμονας και φιλόσοφος, δημοσίευσε το παραπάνω κείμενο στις Η.Π.Α. το 1943, όσο ήταν σε εξέλιξη το Ολοκαύτωμα των Εβραίων από τους Ναζί, το οποίο μόλις είχε αρχίσει να αποκαλύπτεται ευρύτερα.

Μετανάστευση: διαφορετικές οπτικές και οι κοινωνικές προεκτάσεις τους

3η Δραστηριότητα Μετανάστευση: «Πότε» και «Πού»; «Γιατί» και «Μετά τι»;

Διαβάστε στην τάξη το παρακάτω απόσπασμα από το ποίημα του Μανόλη Αναγνωστάκη «Θεσσαλονίκη, Μέρες του 1969 μ.Χ.». Μπορείτε να κάνετε κάποιες πρώτες σκέψεις για την έξαρση της μεταπολεμικής μετανάστευσης στην Ελλάδα και για ορισμένες επιμέρους διαστάσεις της;

Μανόλης Αναγνωστάκης, Θεσσαλονίκη, Μέρες του 1969 μ.Χ.

[...]
Προς το παρόν, στον παλιό δρόμο που λέγαμε, υψώνεται η Τράπεζα Συναλλαγών
– εγώ συναλλάσσομαι, εσύ συναλλάσσεσαι, αυτός συναλλάσσεται –
Τουριστικά γραφεία και πρακτορεία μεταναστεύσεως
– εμείς μεταναστεύουμε, εσείς μεταναστεύετε, αυτοί μεταναστεύουν –
Όπου και να ταξιδέψω η Ελλάδα με πληγώνει, έλεγε κι ο Ποιητής
Η Ελλάδα με τα ωραία νησιά, τα ωραία γραφεία, τις ωραίες εκκλησιές
Η Ελλάς των Ελλήνων.

Πηγή: Η Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα. *Ανεμόσκαλα. Συμφραστικοί πίνακες λέξεων για μείζονες νεοέλληνες ποιητές*. Ανακτήθηκε 20-04-2018 από http://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/tools/concordance/browse.html?cnd_id=1&text_id=95

Στη συνέχεια χωριστείτε σε ομάδες και μελετήστε τα κείμενα που ακολουθούν (οι μισές επεξεργάζονται το πρώτο κείμενο και οι υπόλοιπες το δεύτερο). Απαντήστε στις ερωτήσεις που αντιστοιχούν στο κάθε κείμενο, συζητήστε τα επιμέρους θέματα σε επίπεδο ομάδας και κατόπιν παρουσιάστε στην ολομέλεια της τάξης τα συμπεράσματά σας. Τέλος, απαντήστε σε ερωτήματα που θα σας θέσουν οι συμμαθητές και οι συμμαθήτριές σας.

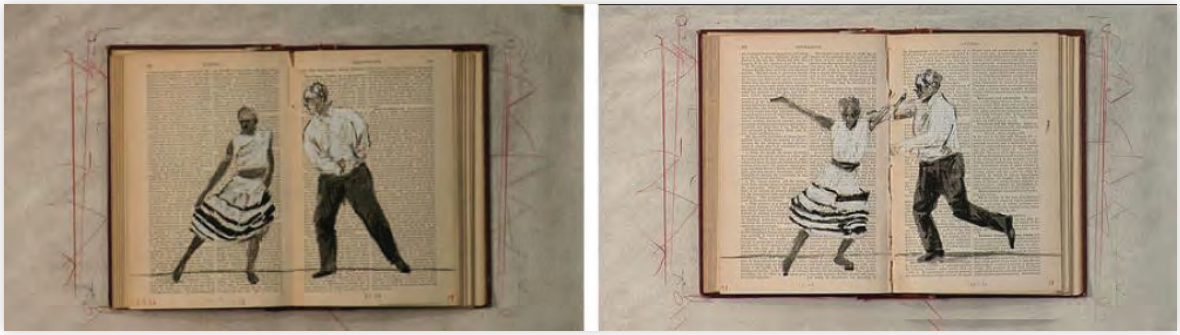

William Kendridge, Tango for Page Turning, 2012 (φιλμ ως μέρος της όπερας Refuse the Hour)

ΟΜΑΔΑ Α

1. *Στο παρακάτω κείμενο να μελετήσετε τα αίτια και τα θετικά και αρνητικά αποτελέσματα της ελληνικής μετανάστευσης προς τη Δυτική Ευρώπη μετά από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.*
2. *Στο ίδιο κείμενο γίνεται λόγος για τη μείωση μεταπολεμικά της «οικονομικά ενεργού ηλικιακής ομάδας του ελληνικού πληθυσμού κατά 11%» και για τα «μέτρα που υιοθέτησε το ελληνικό κράτος για τη στήριξη της παλιννόστησης». Μπορείτε να συζητήσετε το θέμα συσχετίζοντάς το με ένα ανάλογο φαινόμενο, το οποίο συζητείται έντονα στη σημερινή Ελλάδα και αφορά κυρίως τους νέους επιστήμονες; Προαιρετικά, αναζητήστε στο διαδίκτυο πληροφορίες από την επικαιρότητα.*

Ι. Η μεταπολεμική μετανάστευση στην Ελλάδα

Η ελληνική μετανάστευση μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο αποτελεί μέρος μιας ευρύτερης μετακίνησης πληθυσμού από τις αγροτικές οικονομίες της Μεσογείου προς υπερπόντιες και ευρωπαϊκές χώρες με ισχυρό και αναπτυσσόμενο δευτερογενή τομέα. Η μετανάστευση προς τη Δυτική Ευρώπη είχε τον χαρακτήρα οργανωμένης εισαγωγής εργατικού δυναμικού, η οποία σχεδιάστηκε από τις κυβερνήσεις των χωρών υποδοχής και τους εργοδότες με στόχο την προσωρινή εισαγωγή φθηνού εργατικού δυναμικού.

Joseph Koudelka, Czechoslovakia-Prague, 1960

Ως κύριοι παράγοντες που ώθησαν στην αρχική μαζική μετανάστευση των Ελλήνων μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο θεωρούνται η εκτεταμένη ανεργία και η υποαπασχόληση, καθώς και η άνιση κατανομή του εισοδήματος. Η σημαντική εκροή του πληθυσμού από τις φτωχότερες αγροτικές περιοχές, ειδικά στα μικρά νησιά και στις ορεινές περιοχές, όπου οι τοπικές οικονομίες κατέρρευσαν, προκάλεσε την ερήμωσή τους και ένα μεγαλύτερο μεταναστευτικό κύμα προς το εξωτερικό. Οι μετανάστες κατευθύνθηκαν κυρίως προς τα αναπτυσσόμενα αστικά κέντρα της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, τις χώρες της βορειοδυτικής Ευρώπης και τις άλλες ηπείρους, με τα πρώτα να λειτουργούν συχνά ως ζώνες ανάσχεσης, πριν την τελική μετακίνηση του αγροτικού πληθυσμού στο εξωτερικό.

Ο αριθμός των Ελλήνων μεταναστών από το 1946 έως και το 1977 έφθασε περίπου τους 1.300.000. Από τους 638.000 μετανάστες σε χώρες της Ευρώπης, το μεγαλύτερο ποσοστό (83%) μετακινήθηκε στη Δυτική Γερμανία. Η πλειονότητα των Ελλήνων μεταναστών ήταν νέοι και σε παραγωγική ηλικία. Εξ αυτού, στη δεκαετία του 1960, η οικονομικά ενεργή ηλικιακή ομάδα του ελληνικού πληθυσμού μειώθηκε κατά 11%. Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1960 παρουσιάστηκαν έντονες εποχιακές ελλείψεις εργατικού δυναμικού σε ορισμένες περιοχές και οι μισθοί για τις αγροτικές εργασίες αυξήθηκαν κατακόρυφα. Η έλλειψη ατόμων με τεχνολογικές, τεχνικές και διοικητικές δεξιότητες υπήρξε ιδιαίτερα εμφανής και στον αναπτυσσόμενο κλάδο της μεταποιητικής βιομηχανίας, με αποτέλεσμα την αύξηση των μισθών και στον δευτερογενή τομέα.

Αλλά η μετανάστευση των Ελλήνων κατά τη μεταπολεμική εποχή είχε και θετικά αποτελέσματα: τη μείωση της ανεργίας και την αύξηση των εμβασμάτων, τα οποία συνέβαλαν θετικά στη μείωση του ελλείμματος του ισοζυγίου πληρωμών. Την περίοδο 1955-1982 τα εμβάσματα των Ελλήνων μεταναστών αντιπροσώπευαν το 4-5% του ετήσιου ακαθάριστου εθνικού εισοδήματος και το 1/3 περίπου των άδηλων πόρων. [...]

Μετά την πετρελαϊκή κρίση του 1973 οι περιοριστικές μεταναστευτικές πολιτικές που υιοθετήθηκαν στη Δυτική Ευρώπη ανέκοψαν τη μεταναστευτική εκροή και συνέβαλαν στην παλιννόστηση των αποδήμων. Αυτό, σε συνδυασμό με την πτώση της δικτατορίας (1974) και τις προοπτικές οικονομικής ανάπτυξης της Ελλάδας, υπήρξαν πιο σημαντικοί παράγοντες της παλιννόστησης από τα μέτρα που υιοθέτησε το ελληνικό κράτος για τη στήριξή της. [...]

Πηγή: Κασίμης, Χ., Βεντούρα, Λ., και Ζιώμας, Δ. (2012). *Οι κοινωνικές επιπτώσεις της μετανάστευσης και της αστυφιλίας στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη. Σύνοψη-Τελική Έκθεση Ελλάδας*. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Γενική Διεύθυνση Απασχόλησης, Κοινωνικών Υποθέσεων και Ένταξης.

ΟΜΑΔΑ Β

1. *Σε ποιους παράγοντες οφείλεται το γεγονός ότι, σύμφωνα με τη συγγραφέα, «οι μετανάστριες παρέχουν ευέλικτες και χαμηλού κόστους υπηρεσίες»;*
2. *Συζητήστε τις συνθήκες της εργασίας των μεταναστών, και ιδίως των μεταναστριών, όπως περιγράφονται στο παρακάτω κείμενο (συσχετίστε με τον όρο «δευτερεύουσα αγορά εργασίας», βλ. Συμπληρωματική Δραστηριότητα, Κείμενο ΙΙ).*

ΙΙ. Μετανάστευση και έμφυλες διαφοροποιήσεις

Από το 1960 και ύστερα οι γυναίκες αποτελούσαν το 47% των μεταναστών παγκοσμίως, ενώ το 2000 το 49%. Το ποσοστό συμμετοχής των γυναικών στη μετανάστευση παρουσιάζει συνεπώς μια σχετική σταθερότητα κατά τις τελευταίες δεκαετίες, ο ρόλος τους όμως στις μετακινήσεις και ο οικονομικός και κοινωνικός αντίκτυπος της κινητικότητάς τους έχουν μεταβληθεί: περισσότερες γυναίκες μεταναστεύουν ανεξάρτητα, ως επικεφαλής των οικογενειών τους, ενεργοποιώντας συχνά, στη συνέχεια, αυτές πλέον την οικογενειακή επανένωση.

Martin Kippenberger, Ohne Titel (Jacqueline: The Paintings Pablo Picasso Couldn't Paint Anymore), 1996

Οι κοινωνικές και οικονομικές δομές εξουσίας, ο καταμερισμός εργασίας κατά φύλο και οι πολιτισμικοί ορισμοί των ρόλων των δύο φύλων οδηγούν στη διαφοροποίηση κάποιων χαρακτηριστικών της μετανάστευσης κατά φύλο. Έτσι, οι μετανάστριες υπερεκπροσωπούνται στις εξαιρετικά ευάλωτες εργασιακές και κοινωνικές θέσεις, ενώ το ποσοστό των εξειδικευμένων γυναικών που μετακινείται είναι αντιθέτως πολύ χαμηλό.

Η αύξηση της μετανάστευσης γυναικών από τη δεκαετία του 1960 και ύστερα αντανακλά τη διάρθρωση της κατανομής εργασίας κατά φύλο με τις χωρικά άνισες διαδικασίες οικονομικής ανάπτυξης, την ανάπτυξη της εξαγωγικά προσανατολισμένης βιομηχανίας σε ορισμένες περιοχές του Τρίτου Κόσμου, την επέκταση του

ανεπίσημου τομέα της οικονομίας διεθνώς, καθώς και τα μεγαλύτερα επίπεδα φτώχειας μεταξύ των γυναικών λόγω και της αυξανόμενης ανεργίας των ανδρών στις αναπτυσσόμενες χώρες. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι οι περισσότερες μετανάστριες μετακινούνται προσωρινά και συγκεντρώνονται στη Μέση Ανατολή, την Ανατολική και Νοτιοανατολική Ασία.

Η αύξηση του αριθμού των γυναικών που μετακινούνται προς τη Δύση σχετίζεται και με την εντεινόμενη ζήτηση υπηρεσιών που παραδοσιακά ταυτίζονται με τους γυναικείους ρόλους και την εργασία των γυναικών, η οποία προκαλείται, μεταξύ άλλων, από την αποδιάρθρωση του κράτους πρόνοιας*ΓΛ. Η αυξανόμενη πρόσβαση των γυναικών ανεπτυγμένων χωρών σε καλύτερα αμειβόμενες θέσεις εργασίας, χωρίς την ανατροπή του παραδοσιακού καταμερισμού της οικιακής και οικογενειακής εργασίας κατά φύλο, δημιούργησε διογκούμενες ανάγκες στα κακοπληρωμένα και στερημένα κύρους επαγγέλματα που σχετίζονται με τη φροντίδα του σπιτιού, των παιδιών και των ανήμπορων, στα οποία εργάζονται πολλές μετανάστριες. Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι στη Γαλλία πάνω από 50% των μεταναστριών εργάζονται ως οικιακές βοηθοί, ενώ το 50% των οικιακών βοηθών στην Ιταλία είναι μετανάστριες που προέρχονται από χώρες εκτός Ε.Ε. Έτσι, οι μετανάστριες παρέχουν ευέλικτες και χαμηλού κόστους υπηρεσίες όχι μόνο στο κεφάλαιο*ΓΛ αλλά και σε νοικοκυριά μεσαίου εισοδήματος των ανεπτυγμένων χωρών.

Πηγή: Βεντούρα, Λ. (2009). Εθνικό Κράτος και Σύγχρονες Μεταναστεύσεις: Πολιτικές, Τάσεις, Προσεγγίσεις. *Σύγχρονα Θέματα* 107, σσ. 23-36.

Μαρία Παπαδημητρίου, Hotel Balkan, 2010

4η Δραστηριότητα «Εγώ, ο μετανάστης, η μετανάστρια, ο πρόσφυγας»

Να αναλάβετε τον ρόλο «δημοσιογράφων» και να μελετήσετε τα κείμενα που ακολουθούν. Πρόκειται για αποσπάσματα από συνεντεύξεις που «σας παραχώρησαν» μετανάστες και μετανάστριες και πρόσφυγες, με θέματα:

Α. *«Το Σήμερα της Μετανάστευσης και της Προσφυγιάς» και*
Β. *«Το Άλλοτε της Μετανάστευσης και της Προσφυγιάς».*

Χωριστείτε σε ομάδες έτσι ώστε οι μισές να επεξεργαστείτε το πρώτο θέμα και οι υπόλοιπες το δεύτερο. Μοιραστείτε τις εντυπώσεις σας σε συζητήσεις ανά ομάδα και κατόπιν στην ολομέλεια της τάξης, με άξονα τα ερωτήματα που τίθενται πριν από τα αποσπάσματα.

Προαιρετικά, συντάξτε ανά ομάδα τις «εκθέσεις» σας ή τα «άρθρα» που θα δημοσιεύατε στην εφημερίδα σας.

ΟΜΑΔΑ Α

1. *Εντοπίστε στις παρακάτω αφηγήσεις τούς παράγοντες που «εξωθούν» ή «ελκύουν» τους ανθρώπους να μεταναστεύουν από και προς έναν τόπο. Συμβουλευτείτε το Γλωσσάρι για τον όρο «Παράγοντες απώθησης και έλξης»*[*ΓΛ] *(“push and pull factors”) και συντάξτε έναν κατάλογο.*
2. *Σκεφτείτε συγγενείς ή φίλους και φίλες που μπορεί να έχουν μεταναστεύσει σε άλλη χώρα και τους λόγους για τους οποίους το έκαναν. Τι θα έκανε εσάς να φύγετε από τον τόπο σας για να ζήσετε σε μια άλλη χώρα;.*

Πηγή: Συνήγορος του Πολίτη (2016). Ανακτήθηκε 18-04-2018 από https://www.synigoros.gr/resources/ee2016-04-prosfigiko.pdf

Ι. Σύγχρονες προσωπικές μαρτυρίες ξένων μεταναστών και μεταναστριών και προσφύγων στην Ελλάδα

[**Sajwaa**] «Έφυγα από το Ιράκ το 2006 με τα τρία μου παιδιά, επειδή η κατάσταση στη χώρα χειροτέρευσε. Υπήρχε εμφύλιος πόλεμος στο Ιράκ και εξαιτίας της καταγωγής της δικής μου και του άντρα μου θα μας κυνηγούσαν και θα δεχόμασταν απειλές από διάφορες πλευρές».

[**Shakeeb**] «Έφυγα από την Ινδία αναζητώντας περισσότερες εργασιακές εμπειρίες. Ήθελα να γνωρίσω διαφορετικές κουζίνες και πάντα άκουγα ότι στην Ευρώπη υπάρχει περισσότερη δουλειά, καλύτερο εργασιακό περιβάλλον, μεγαλύτερη εργασιακή ασφάλεια και ότι οι άνθρωποι αποδέχονται ευκολότερα άτομα από άλλα μέρη του κόσμου».

[**Alain**] «Έφυγα από το Κογκό εξαιτίας πολιτικών προβλημάτων. Στη χώρα μας ειδικά τα πράγματα δεν πάνε καλά. Οι άνθρωποι λιμοκτονούν καθημερινά, οι νέοι δεν πηγαίνουν στο σχολείο, ελευθερία δεν υπάρχει, δεν μπορείς να εκφραστείς και σκέφτηκα ότι αν επέστρεφα σ' αυτή τη χώρα θα πέθαινα ή ίσως να με κυνηγούσαν».

[**Ines**] «Με λένε Ines, είμαι από την Πορτογαλία και ήρθα στο Ηνωμένο Βασίλειο για να δουλέψω. Τότε τα πράγματα δεν ήταν τόσο άσχημα όσο τώρα, αλλά και πάλι δεν είχα βρει καμία δουλειά για δυο χρόνια. Για κάμποσο καιρό έκανα προσωρινές δουλειές, που άρχισαν να γίνονται όλο και λιγότερες, ώσπου τελικά δεν απέμεινε καμία».

Χάρης Κοντοσφύρης, Μανώλης Ρωμαντζής,
Εικαστική συνεργατική εγκατάσταση,
Νέο ερείπιο - Δρώντας στον χαμένο χρόνο, 2014

[**Priyanga**] «Ήρθα εδώ απλώς για μια καλύτερη ζωή. Οι γονείς μου κι εγώ φύγαμε από τη Σρι Λάνκα όταν ήμουν 12 ετών. Έπρεπε να εγκαταλείψουμε τη χώρα γιατί είχε ξεσπάσει εμφύλιος πόλεμος και οι ζωές των γονιών μου κινδύνευαν. Ήρθαμε στο Ηνωμένο Βασίλειο το 2000, μα απορρίφθηκαν αρκετές αιτήσεις που κάναμε για άσυλο και έπρεπε να κάνουμε συνεχώς νέες αιτήσεις, για άλλα μέρη».

Πηγή: Γιατί μεταναστεύουν οι άνθρωποι;
Ανακτήθηκε 12-04-2018 από
http://www.redcross.org.uk/~/media/BritishRedCross/Documents/What%20we%20do/Teaching%20resources/Teaching%20packages/Positive%20images/Greek/PDF/Theme%201.pdf

ΟΜΑΔΑ Β

1. *Με βάση το πρώτο απόσπασμα που ακολουθεί, μπορείτε να σκεφτείτε τι είδους προβλήματα αντιμετώπιζαν οι πρόσφυγες με την άφιξή τους μετά από την καταστροφή της Σμύρνης; Μπορείτε να καταγράψετε, ιεραρχώντας τες, τις πρώτες ανάγκες που θα έπρεπε να ικανοποιήσουν, αλλά και τις πιο μόνιμες;*
2. *Με βάση το δεύτερο απόσπασμα που ακολουθεί, μπορείτε να σκεφτείτε αν τα ίδια ή άλλα σχετικά ζητήματα αφορούσαν τους Έλληνες ανθρακωρύχους μετανάστες του Βελγίου στα μέσα του 20ού αιώνα;*

ΙΙ. Προσωπικές μαρτυρίες ελλήνων μεταναστών και μεταναστριών και προσφύγων του παρελθόντος

...Εθνικές μνήμες από τη Μικρά Ασία

«Τότε ήμουν ένα μικρό κοριτσάκι αλλά τόσα που άκουσα από τη μητέρα μου και είδαν και τα μάτια μου... ήταν τραγικά. Επέφτανε κοπέλες στη θάλασσα για να μη δοθούν στους Τούρκους. Η μητέρα μου, για να μπορέσει να μας φέρει όλους – και τον πατέρα μου τον πήρανε αιχμάλωτο, και δεν ξέρουμε αν ζει ή πέθανε – εφύγαμε και πήγαμε στο νεκροταφείο της Σμύρνης, για να μπορέσουμε εκεί να γλιτώσουμε από τους Τούρκους. Μες στους λάκκους – ήτανε ανοιχτοί οι λάκκοι – και μέσα εκεί είμεθα εμείς. Αυτό κράτησε πάρα πολύ. Κοπέλες πέφτανε στη θάλασσα γιατί δε θέλανε να τις καταστρέψουν οι Τούρκοι. Ε... τα καράβια μας ερχόντουσαν – τα ξένα βέβαια, ήταν τα γαλλικά, ήταν τα αγγλικά – και παίρνανε όσο κόσμο μπορούσανε. Με μεγάλη ταλαιπωρία, μπορέσαμε και ήρθαμε στον Πειραιά. Το δράμα μας ήτανε μεγάλο εκεί· διότι έπρεπε τα τρένα να σταματήσουν τη νύχτα για να μπορέσουμε εμείς να κοιμηθούμε· και το πρωί πάλι να φύγουνε και να μας βγάλουν έξω από τα βαγόνια, τουαλέτες δεν υπήρχανε, τίποτα, με μια κουρελού κάτω και μία πάνω. Η

μητέρα μου με τόσα παιδιά δεν μπορούσε η καημένη να αντεπεξέλθει, και αναγκάστηκε να μας δέσει με ένα σκοινί, τα πέντε παιδιά, για να μπορεί να μας σώσει. Το δράμα μας ήτανε πάλι από τον ελληνισμό, διότι δε μας ήθελαν οι Αθηναίοι εδώ. Μας κάνανε πόλεμο πάρα πολύ. Αναγκάστηκε η μητέρα μου και πήγε στους πρόσφυγες τους άλλους, οι οποίοι είχαν σωματείο, να μας βρούνε κατοικία. Μας φέρανε στον Βύρωνα. Πρώτα μας πήγανε στο Ναύπλιο. Μετά μας πήγανε στη Χίο. Και από τη Χίο βρεθήκαμε στον Πειραιά. Από τον Πειραιά μάς δώσανε ένα δωματιάκι στον Βύρωνα και καθόμαστε η γιαγιά μου, ο παππούς μου, η μητέρα μου, η θεία μου και τα πέντε παιδιά σ' ένα δωμάτιο. [...]»

Πηγή: Αρχείο της ΕΡΤ. *Μνήμες από τη Μικρά Ασία: 65 χρόνια από την καταστροφή - Αφηγήσεις Μικρασιατών*. Ανακτήθηκε 24-04-2018 από http://archive.ert.gr/97322/

Daniel Richter, Tarifa, 2001

«Φουρνιές» Ελλήνων εργατών μεταναστών

Σύμφωνα με στοιχεία του Κεντρικού Γραφείου Στατιστικής της Ολλανδίας, το 1963 ήταν εγκαταστημένοι στην Ολλανδία 1.556 Έλληνες, από τους οποίους οι 525 προέρχονταν από το Βέλγιο.

Ανακτήθηκε 12-04-2018 από http://www.newsville.be/mplatsiotis-elliniki-koinotita-vryxellon/

«Εργαζόμουν σε ανθρακωρυχείο κοντά στην πόλη Charleroi, με συνεχή κίνδυνο της ζωής μου εξαιτίας των κατολισθήσεων μέσα στις στοές. Κάποιος γνωστός που γλίτωσε από κάποιο ατύχημα έφυγε από τα ανθρακωρυχεία και μετά από λίγο καιρό μού έστειλε ένα γράμμα από την Ολλανδία όπου βρισκόταν. Μου έγραφε ότι βρήκε δουλειά σε μια μεταλλοβιομηχανία στην πόλη Ουτρέχτη με καλύτερες συνθήκες εργασίας και καλό μισθό. Με πληροφορούσε ότι ζητούσαν εργάτες. Του απάντησα ότι ήθελα να φύγω από το ορυχείο, αλλά έπρεπε πρώτα να είμαι σίγουρος ότι θα με προσλάβουν στο εργοστάσιο. Μετά από τρεις βδομάδες ήρθε και με βρήκε στο Βέλγιο ένας εκπρόσωπος του εργοστασίου. Του είπα ότι πολλοί ανθρακωρύχοι ήθελαν να φύγουν. Μεσολάβησα και μάζεψα 23 άτομα. Μέσα σε τρεις μέρες φύγαμε όλοι με τρένο για την Ουτρέχτη. Εκεί ήταν όλα διαφορετικά. Οι συμπατριώτες με καλοτύχιζαν: "Μας έσωσες, απ' τη νύχτα ήρθαμε στο φως", μου έλεγαν» (Θανάσης Κουνατίδης).

Πηγή: Εργαστήριο Διαπολιτισμικών και Μεταναστευτικών Μελετών (Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ). (2004). *Από τη ζωή των Ελλήνων στο Βέλγιο και την Ολλανδία*. Ρέθυμνο: Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Συμπληρωματική Δραστηριότητα

Αντίπαλες ρητορικές για τη μετανάστευση: στερεότυπα, προκαταλήψεις, ξενοφοβία, ρατσισμός

Μελετήστε σε ομάδες τα ακόλουθα δύο κείμενα, που αποτυπώνουν θετικές ή αρνητικές ρητορικές για το ζήτημα των μεταναστευτικών ή προσφυγικών ροών, και συντάξτε έναν κατάλογο με αρνητικά στερεότυπα, τα οποία ενστερνίζονται κάποιες κοινωνικές ομάδες. Συζητήστε πώς δημιουργούνται οι αρνητικές οπτικές (στερεότυπα, προκαταλήψεις) για τους μετανάστες και τις μετανάστριες και τους πρόσφυγες και ποιες σκοπιμότητες υπηρετούν.

Οργανώστε την εργασία σας στις ομάδες και κατόπιν στην ολομέλεια ως εξής:

ΣΤΙΣ ΟΜΑΔΕΣ

Βήμα 1ο *Καταθέστε τις απόψεις σας στο πλαίσιο της ομάδας σας, επιχειρώντας να δώσετε μια πρώτη εκδοχή απαντήσεων στα παραπάνω ερωτήματα.*

Βήμα 2ο *Κατά τη διάρκεια της προσπάθειάς σας, ζητήστε ελεύθερα διευκρινίσεις ή απλώς υποστήριξη από τον ή την εκπαιδευτικό, και συμβουλευτείτε το γλωσσάρι για τους όρους που θα χρησιμοποιήσετε (συμπληρωματικά, για τους όρους ρατσισμός, προκατάληψη και στερεότυπο, δείτε το σχετικό πληροφοριακό κείμενο της θεματικής ενότητας «Δημοκρατία»).*

Βήμα 3ο *Διατυπώστε τα συμπεράσματα ή τις προτάσεις σας σε α΄ πληθυντικό πρόσωπο, για να αποτυπώσετε τις απόψεις σας σχετικά με τα επιμέρους αντικείμενα του προβληματισμού σας.*

Βήμα 4ο *(προαιρετικό) Ξεκινήστε έναν δεύτερο κύκλο διαδοχικών τοποθετήσεων, στο εσωτερικό των ομάδων σας, πάνω σε επιμέρους θέματα που εσείς θα επιλέξετε (στερεότυπα, προκαταλήψεις, ξενοφοβία, ρατσισμός, σε σχέση με τους μετανάστες). Εμπλουτίστε τα δεδομένα σας αναζητώντας διαδικτυακές πηγές, κυρίως από άρθρα δημοσιευμένα στα ελληνικά και διεθνή ΜΜΕ.*

ΣΤΗΝ ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ

Παρουσιάστε και συζητήστε διαδοχικά στην ολομέλεια τις ιδέες όλων των ομάδων, ασκώντας κριτική (θετική και αρνητική). Οργανώστε τον λόγο σας ζητώντας διευκρινίσεις από την ομάδα που κάθε φορά παρουσιάζει τις θέσεις της, καλώντας τα μέλη της να παράσχουν εξηγήσεις και αιτιολογήσεις.

Προαιρετικά, αν υπάρχει διαθέσιμος χρόνος, αφού ολοκληρωθεί ο πρώτος κύκλος ερωταποκρίσεων, ξεκινήστε έναν επάλληλο κύκλο συζήτησης.

Ι. Παρά τη διασπορά ψευδών ειδήσεων και τη νομιμοποίηση τάσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας από τα περισσότερα ΜΜΕ, η πλειονότητα των πολιτών στις περισσότερες χώρες του κόσμου επιμένει να θεωρεί αναγκαία την παροχή βοήθειας στους πρόσφυγες. Σύμφωνα με την παγκόσμια έρευνα της Διεθνούς Αμνηστίας «Refugees Welcome Survey 2016», η οποία αποτυπώνει τις απόψεις πολιτών από 27 χώρες, το 73% των συνεντευξιαζομένων απαντά θετικά στην ερώτηση σχετικά με το αν οι χώρες πρέπει να δέχονται τους πρόσφυγες που προσπαθούν να γλιτώσουν από τον πόλεμο ή από τους διωγμούς. Στην ίδια ερώτηση οι Έλληνες και οι Ελληνίδες απαντούν θετικά σε ποσοστό 83%.

Διασκευασμένο κείμενο από: Amnesty International. (2016). *Refugees Welcome Survey 2016. Views of Citizens across 27 Countries*. Ανακτήθηκε 10-04-2018 από https://www.amnesty.org/en/latest/news/2016/05/refugees-welcome-index-shows-government-refugee-policies-out-of-touch/

ΙΙ. Ο ΟΔΥΣΣΕΑΣ ΔΕΝ ΗΤΑΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΗΣ. Η μετανάστευση, δηλαδή η φυγή – μόνιμη ή προσωρινή – και η διέλευση πολιτισμικών, κοινωνικών, πολιτικών συνόρων δεν είναι απλώς ζήτημα δίψας για ταξίδι, τιμής, εκδίκησης ή ψυχικής αναζήτησης. Είναι όλα αυτά, όμως ήταν πολύ περισσότερο, τον 20ό αιώνα, οικονομική, πολιτική και κοινωνική πράξη. Από τη φύση της η μετανάστευση είναι σύνθετο φαινόμενο και, προκειμένου να αναλυθούν τα αίτια και τα αποτελέσματά του, απαιτείται πολλαπλότητα οπτικών. […]

Καταρχάς, ο ίδιος ο μετανάστης προβαίνει κατεξοχήν σε συγκρίσεις, ενώ και οι περισσότερες αναλύσεις σχετικά με τη μετανάστευση συνεπάγονται έμμεσες ή ρητές συγκρίσεις. Όταν η χώρα υποδοχής διερωτάται για το αν ο μετανάστης έχει αφομοιωθεί αρκετά, προβαίνει σε μια έμμεση ή υπόρρητη σύγκριση μεταξύ του παρελθόντος και του παρόντος του μετανάστη, μεταξύ της χώρας αποστολής και της χώρας υποδοχής. […] Ταυτόχρονα […] το ενδιαφέρον για τη μετανάστευση ως οικονομικό πόρο είναι αρκετά ισχυρό, ώστε να αντιμετωπίσει την οπτική του φόβου με την οποία η πολιτική […] έχει στιγματίσει τους νεοεισελθόντες;

Την ίδια στιγμή […] μπορούμε να αναρωτηθούμε πώς η μετανάστευση επέδρασε στις σχέσεις των φύλων και στις αναπαραστάσεις της αρρενωπότητας και της θηλυκότητας, αφού άνδρες και γυναίκες κινήθηκαν με παρόμοιους αλλά κάποιες φορές και με παράλληλους τρόπους, οι μεν στις χαλυβουργίες, οι δε στις οικιακές υπηρεσίες, και οι δύο στα κάτεργα και στα εστιατόρια του Πρώτου Κόσμου […] σε μια δευτερεύουσα αγορά εργασίας (secondary labor market), όπου οι θέσεις εργασίας απευθύνονται σε ανειδίκευτους εργάτες, που είναι οι πιο κακοπληρωμένοι. Αυτό το κενό στην αγορά το καταλαμβάνει μέχρι σήμερα η «μεταναστευτική εργασία», εκεί όπου οι συνθήκες εργασίας είναι ιδιαίτερα δύσκολες, ενώ και η επισφάλεια κυριαρχεί. […]

Οι μετανάστες έχουν υπάρξει κατά καιρούς ευπρόσδεκτοι και άλλες φορές έχουν αντιμετωπιστεί ως απειλή. […] Όλες αυτές οι προοπτικές δείχνουν αφενός πόσο σύνθετο είναι το φαινόμενο της μετανάστευσης αυτό καθαυτό, αλλά και τα πολλαπλά σχήματα λόγου που έχουν διατυπωθεί γύρω από αυτήν. […] Κύματα (waves), ροές (flows), χείμαρροι (streams), ανθρωποθάλασσα (human tide), ρεύματα μετανάστευσης (currents of migration), με τις δίνες (eddies) και τα ρηχά τους (shallows), τα ξεχειλίσματα (spilling over), όταν πρόκειται για χώρες με υπερπληθυσμό, […] αποδίδουν με ρευστή ή υγρή γλώσσα τις μεταναστευτικές κινήσεις. Η βιαιότητα των κυμάτων είναι ανάλογη με τη συγκυρία κάθε εποχής.

Πηγή: Green, L. N. (2004). *Οι δρόμοι της μετανάστευσης: σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις* (μετάφραση: Δημήτρης Παρσάνογλου). Αθήνα: Σαββάλας.

Mona Hatoum, Hot Spot III, 2009

Θεματική Ενότητα 8

ΦΤΩΧΕΙΑ ΚΑΙ ΑΝΕΡΓΙΑ

Εικόνα: Νίκος Μάρκου, Πέραμα, 1982

Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα

Μετά την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας θα είστε σε θέση:

- *να αξιολογείτε τις διαστάσεις της σχετικής και απόλυτης φτώχειας σε τοπικό, εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο καθώς και τις πρωτοβουλίες για την αντιμετώπιση του φαινομένου*
- *να εντοπίζετε παράγοντες που οδηγούν στην όξυνση φαινομένων φτώχειας προσδιορίζοντας «ευάλωτες» ομάδες του πληθυσμού*
- *να εντοπίζετε και να συγκρίνετε τις διαστάσεις της ανεργίας διαχρονικά*
- *να περιγράφετε βασικά χαρακτηριστικά και αίτια των διαφορετικών τύπων ανεργίας*
- *να ευαισθητοποιηθείτε ως προς το δικαίωμα στην εργασία, τα εργασιακά δικαιώματα και τις συνέπειες της ανεργίας*

Edward Hopper, Sunday, 1926

- *να τεκμηριώνετε τη σημασία των πολιτικών ενίσχυσης της απασχόλησης και να προτείνετε πρωτοβουλίες για την καταπολέμηση της ανεργίας σε συλλογικό και ατομικό επίπεδο.*

Cy Twombly, Untitled, 1961

Εισαγωγικό Σημείωμα

Η φτώχεια και η ανεργία, ως δύο συσχετιζόμενες έννοιες που εξετάζονται σε αυτήν την ενότητα, αποτελούν μείζονα κοινωνικά και οικονομικά φαινόμενα που άμεσα ή έμμεσα αγγίζουν το σύνολο του πληθυσμού των σύγχρονων κοινωνιών. Τα αίτια, οι διαστάσεις και οι επιπτώσεις τους ποικίλλουν από κοινωνία σε κοινωνία και από εποχή σε εποχή. Βασικά σημεία του προβληματισμού που εισάγεται σε αυτήν την ενότητα είναι η πολύπλευρη θεώρησή τους και η αντιμετώπισή τους στο πλαίσιο της συλλογικής δράσης και της κοινωνικής αλληλεγγύης.

Φτώχεια και ανεργία αποτελούν ζητήματα που επηρεάζουν την κοινωνία συνολικά, καθώς συνδέονται με άλλα κοινωνικά φαινόμενα, όπως η εκπαίδευση, η εγκληματικότητα, η ενασχόληση με τα κοινά, η σωματική και ψυχική υγεία του πληθυσμού.

Οι σύγχρονες εξελίξεις, όπως οι μεταβολές στην τεχνολογία και η όξυνση του διεθνούς ανταγωνισμού, σε συνδυασμό με την ευκολία μετακίνησης των επιχειρήσεων, απειλούν τις θέσεις απασχόλησης, ενώ ταυτόχρονα δημιουργούν νέες.

Από την άλλη πλευρά, η προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας μέσω της εξάλειψης των φαινομένων ακραίας φτώχειας ή της εκμετάλλευσης στο πλαίσιο της εργασίας, το δικαίωμα στην εργασία, στην υγεία, στην εκπαίδευση, αποτελούν κεκτημένα των σύγχρονων κοινωνιών, τα οποία συχνά καταπατώνται. Το κοινωνικό κράτος*ΓΛ με τις πολιτικές του καλείται να παρέμβει, προκειμένου να διασφαλίσει τα δικαιώματα αυτά αλλά και την κοινωνική συνοχή, την ειρήνη και την αλληλεγγύη. Ταυτόχρονα, και φορείς της κοινωνίας των πολιτών επιδιώκουν να συμβάλουν στην αντιμετώπιση αυτών των ζητημάτων με τη δημιουργία ευκαιριών πρόσβασης και αυτοργάνωσης, ενισχύοντας την κοινωνική αλληλεγγύη.

Vincent van Gogh, Potato eaters, 1885

Βούλα Παπαϊωάννου, Παραπήγματα. Καισαριανή, 1945-46

Φτώχεια
Αρχική προσέγγιση του φαινομένου

Πληροφοριακό Κείμενο

Η φτώχεια στις πολλαπλές διαστάσεις της περιλαμβάνει την έλλειψη εισοδήματος και επαρκών υλικών πόρων ώστε να ζήσει κανείς με αξιοπρέπεια· την ανεπαρκή πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες, όπως η υγειονομική περίθαλψη, η στέγαση και η εκπαίδευση· τον αποκλεισμό από την αγορά εργασίας. Τα στοιχεία αυτά είναι οι βασικές αιτίες της φτώχειας και εξηγούν πώς τα άτομα και οι οικογένειες αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο του κοινωνικού αποκλεισμού. Η επίλυση αυτών των προβλημάτων απαιτεί προσεγγίσεις που σχετίζονται με όλους τους τομείς πολιτικής.

Απόλυτη φτώχεια: Κατάσταση στην οποία τα άτομα που την υφίστανται αδυνατούν να έχουν πρόσβαση σε αγαθά στοιχειώδη για την επιβίωσή τους, π.χ. τροφή, νερό, στέγαση, ιατρική περίθαλψη και φαρμακευτική αγωγή. Αφορά τόσο πληθυσμούς που ζουν σε χώρες υπό ανάπτυξη όσο και άτομα που ζουν σε αναπτυγμένες χώρες. Η απόλυτη φτώχεια εντείνεται με την όξυνση των κοινωνικών και οικονομικών ανισοτήτων και λόγω της έλλειψης μηχανισμών κοινωνικής πολιτικής που θα μπορούσαν να διαμορφώσουν «δίχτυ ασφάλειας» έναντι του φαινομένου.

Σχετική φτώχεια: Κατάσταση στην οποία τα άτομα, ενώ διαθέτουν εισόδημα που τους επιτρέπει να καλύψουν τις ανάγκες επιβίωσης, αδυνατούν να ανταποκριθούν στο καταναλωτικό πρότυπο της κοινωνίας όπου ζουν.

Γιάννης Μιγάδης, Πίσω όψη πολυκατοικιών

1η Δραστηριότητα Εισαγωγή στο φαινόμενο της φτώχειας

Ο Μαχάτμα Γκάντι[21] υποστήριξε ότι η χειρότερη μορφή βίας είναι η φτώχεια. Πώς ερμηνεύετε αυτήν την άποψη, η οποία έγινε σύνθημα πολλών διαδηλώσεων των τελευταίων ετών;

Με αφορμή τα κείμενα που ακολουθούν αλλά και τις καθημερινές σας εμπειρίες, σχολιάστε με ποιους τρόπους το φαινόμενο της φτώχειας ενεργοποιεί πολιτικές και δράσεις που στοχεύουν στον περιορισμό του.

Στο Άρθρο 25 του Συντάγματος (Αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου, προστασία θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου), προβλέπεται ότι:

«1. Τα δικαιώματα του ανθρώπου ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου και η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου τελούν υπό την εγγύηση του Κράτους. Όλα τα κρατικά όργανα υποχρεούνται να διασφαλίζουν την ανεμπόδιστη και αποτελεσματική άσκησή τους. Τα δικαιώματα αυτά ισχύουν και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών στις οποίες προσιδιάζουν. [...]

4. Το Κράτος δικαιούται να αξιώνει από όλους τους πολίτες την εκπλήρωση του χρέους της κοινωνικής και εθνικής αλληλεγγύης».

Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει προσδιορίσει ως αποφασιστικούς παράγοντες για την καταπολέμηση της φτώχειας την ανάκαμψη της οικονομίας και την προσφορά περισσότερων και καλύτερων θέσεων εργασίας. Η καταπολέμηση της φτώχειας και του αποκλεισμού πρέπει να βασίζεται στην ανάπτυξη και την απασχόληση, καθώς και στην κοινωνική προστασία. Οι παρεμβάσεις κοινωνικής προστασίας πρέπει να συνδυάζονται με ένα ευρύ σύνολο κοινωνικών πολιτικών που να περιλαμβάνει επιμέρους πολιτικές για την εκπαίδευση, την κοινωνική φροντίδα, τη στέγαση, την υγεία, τον συνδυασμό της επαγγελματικής με την οικογενειακή ζωή, καθώς και την οικογένεια.

Για την επίτευξη των παραπάνω στόχων, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει δημιουργήσει μια «ευρωπαϊκή πλατφόρμα για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού», η οποία αποτελεί ένα δίκτυο 150 τοπικών και περιφερειακών αρχών από όλα τα κράτη μέλη της Ε.Ε. Η πλατφόρμα αυτή έχει σκοπό την ανάληψη κοινών πρωτοβουλιών μεταξύ των κρατών μελών, των οργάνων της Ε.Ε. και των κύριων ενδιαφερόμενων φορέων, προκειμένου να καταπολεμήσουν τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Όλες οι παραπάνω πολιτικές συνδέονται με τους κοινωνικούς στόχους της αναπτυξιακής στρατηγικής της Ε.Ε. «Ευρώπη 2020»**ΓΛ**, οι οποίοι εστιάζουν στην απασχόληση και στην εκπαίδευση.

Διασκευασμένο κείμενο από: Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2011). *Ευρωπαϊκή πλατφόρμα για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού: ένα ευρωπαϊκό πλαίσιο για κοινωνική και εδαφική συνοχή*. Ανακτήθηκε 12-04-2018 από https://publications.europa.eu/el/publication-detail/-/publication/64919609-e0ad-4e76-9970-00f4490f92ef/language-el

21 Μαχάτμα Γκάντι (1869-1948): Ινδός πολιτικός, στοχαστής και ακτιβιστής.

Φτώχεια και «ευάλωτες» ομάδες του πληθυσμού

Πληροφοριακά Κείμενα

Όπως αναφέρει το Δελτίο Τύπου της ΕΛΣΤΑΤ με τίτλο «Κίνδυνος Φτώχειας. Έρευνα Εισοδήματος και συνθηκών διαβίωσης των νοικοκυριών, 2016», στο πλαίσιο της αναπτυξιακής στρατηγικής «Ευρώπη 2020» έχει τεθεί ως στόχος καταπολέμησης της φτώχειας «να μειωθούν κατά 20 εκατομμύρια τα άτομα που βρίσκονται ή που κινδυνεύουν να βρεθούν σε κίνδυνο φτώχειας ή σε κοινωνικό αποκλεισμό» ως το 2020. Σύμφωνα με την ίδια πηγή, το 2016 στην Ελλάδα ο πληθυσμός που βρέθηκε σε κίνδυνο φτώχειας ή σε κοινωνικό αποκλεισμό ανήλθε σε 35,6% (3.789.300 άτομα). Στην ίδια έκθεση αναφέρεται ότι ο κίνδυνος φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού είναι υψηλότερος για τα άτομα 18-64 ετών (39,7%), ενώ σε αυτό το ηλικιακό φάσμα τα αντίστοιχα ποσοστά μεταξύ Ελλήνων και αλλοδαπών που διαμένουν στην Ελλάδα ήταν 38% και 59,7% αντίστοιχα.

Olivier Culmann,
The Alumparambil family television set at home in Kerala-India, 2005

Στις περισσότερες χώρες, το χάσμα μεταξύ των πλούσιων και των φτωχών έχει φτάσει στο υψηλότερο επίπεδο των 30 τελευταίων ετών. Σήμερα στις χώρες του ΟΟΣΑ*ΓΛ, το πλουσιότερο 10% του πληθυσμού έχει εισόδημα 9,6 φορές υψηλότερο από αυτό του φτωχότερου 10%. Στη δεκαετία του '80, η αναλογία αυτή ήταν 7 προς 1 και ανήλθε στο 8 προς 1 τη δεκαετία του '90 και στο 9 προς 1 στη δεκαετία του 2000. [...] Κατά την κρίση, η εισοδηματική ανισότητα συνέχισε να αυξάνεται κυρίως λόγω συρρίκνωσης της απασχόλησης. [...]

Πηγή: ΟΟΣΑ. (2015). *Όλοι μαζί: Γιατί η μείωση της ανισότητας ωφελεί όλους μας* (Περίληψη στα ελληνικά από: OECD. (2015). *In It Together: Why Less Inequality Benefits All*). Ανακτήθηκε 30-4-2018 από https://read.oecd-ilibrary.org/employment/in-it-together-why-less-inequality-benefits-all/summary/greek_ab1885c3-el#page1, http://dx.doi.org/10.1787/9789264235120-en

2η Δραστηριότητα Φτώχεια και ανισότητες

Μελετήστε το γράφημα και το διάγραμμα που ακολουθούν. Πώς ερμηνεύετε τα δεδομένα που παρατηρείτε; Υπάρχει κάποιο στοιχείο ή κάποια τάση που σας κάνει εντύπωση (π.χ. σε σχέση με την παιδική φτώχεια);

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ. Ανακτήθηκε 05-04-2018 από http://www.statistics.gr/documents/20181/0be9db06-57ca-4735-94a7-5ace22670a9c

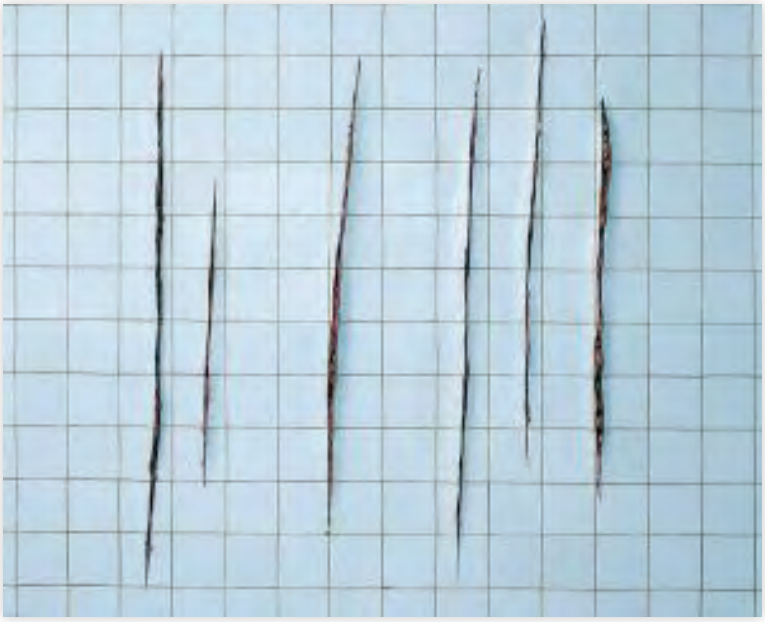

Adriana Varejão, Wall with Incisions a la Fontana, 2000

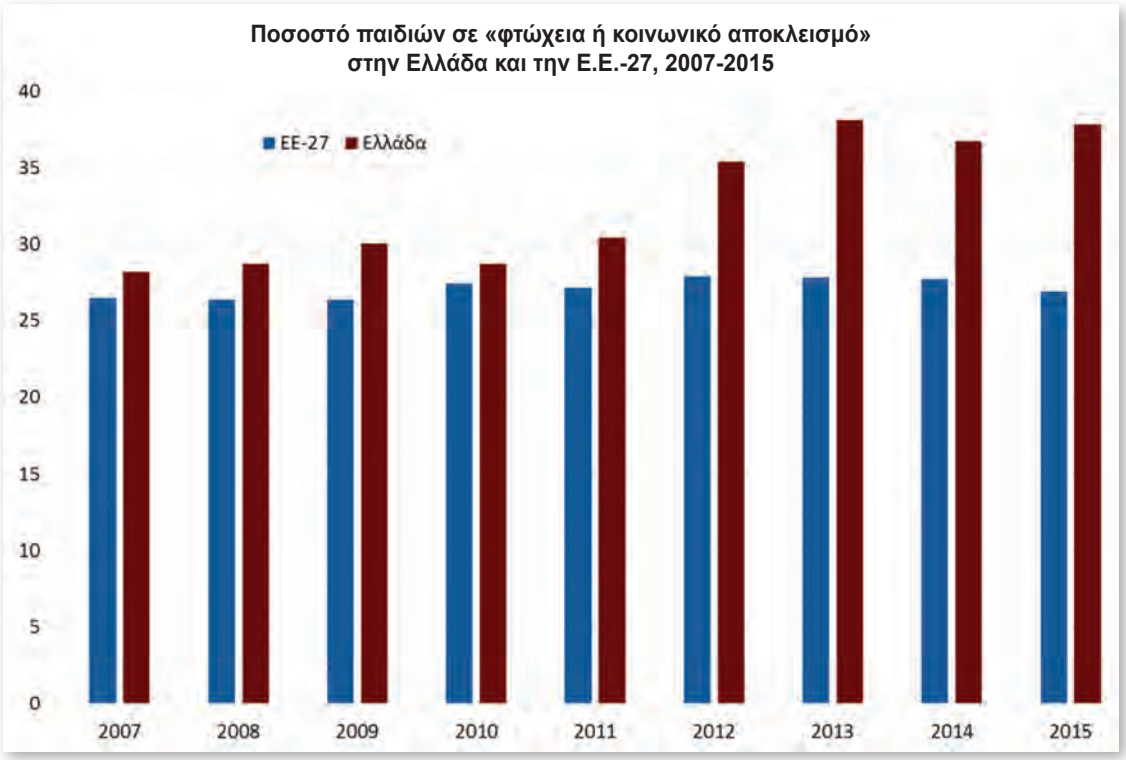

Πηγή: Ελληνική Εθνική Επιτροπή UNICEF. (2017). *Η Κατάσταση των Παιδιών στην Ελλάδα 2017. Τα παιδιά της κρίσης* (Περίληψη Έκθεσης, βάσει επεξεργασίας στοιχείων της Eurostat. Συγγραφείς: Χρ. Παπαθεοδώρου, Στ. Παπαναστασίου). Ανακτήθηκε 29-04-2018 από https://www.unicef.gr/uploads/filemanager/PDF/2017/children-in-greece-2017-sum.pdf

Michelangelo Pistoletto, Muro di stracci, 1968

Φτώχεια και κατανάλωση

3η Δραστηριότητα Σχέση φτώχειας και κατανάλωσης

Μελετήστε το κείμενο που ακολουθεί και συζητήστε για τη σχέση φτώχειας και κατανάλωσης.

Η ζωή ενός καταναλωτή, η καταναλωτική ζωή, δεν έχει να κάνει με την απόκτηση και την κατοχή. Δεν έχει να κάνει καν με την αποκομιδή αυτών που αποκτήθηκαν προχθές και επιδείχθηκαν με καμάρι την επομένη. Πρώτα και κύρια, έχει να κάνει με το να είναι κανείς σε κίνηση.

Αν είχε δίκιο ο Μαξ Βέμπερ και η δεοντολογική αρχή της παραγωγικής ζωής ήταν η καθυστέρηση της ικανοποίησης, τότε το δεοντολογικό πλαίσιο της καταναλωτικής ζωής πρέπει να είναι η αποφυγή τού να μένει κανείς ικανοποιημένος. Για ένα είδος κοινωνίας που διακηρύσσει ότι το μόνο κίνητρο και ο πρώτος στόχος της είναι η ικανοποίηση του καταναλωτή, ένας ικανοποιημένος καταναλωτής δεν είναι ούτε κίνητρο ούτε στόχος, αλλά η τρομακτικότερη απειλή. Όπως το θέτει ο Ντον Σλέιτερ, η καταναλωτική κουλτούρα «συνδέει την ικανοποίηση με την οικονομική τελμάτωση: δεν πρέπει να υπάρχει τέλος στις ανάγκες. Απαιτεί από τις ανάγκες μας να είναι ακόρεστες κι ωστόσο να αναζητούν πάντα εμπορεύματα προς ικανοποίησή τους».

Δεν είναι η δημιουργία νέων αναγκών η μείζων μέριμνα (και, όπως θα έλεγε ο Τάλκοτ Πάρσονς, το «λειτουργικό προαπαιτούμενο») της κοινωνίας των καταναλωτών. Είναι η υποβάθμιση και ο ξεπεσμός των χθεσινών αναγκών, η γελοιοποίηση και ο ευτελισμός των «πασέ» πλέον αντικειμένων τους.

Ας θυμηθούμε ότι, σύμφωνα με την ετυμηγορία της κουλτούρας του καταναλωτισμού, τα άτομα εκείνα που συμβιβάζονται με ένα πεπερασμένο σύνολο αναγκών, που πορεύονται αποκλειστικά με όσα πιστεύουν ότι χρειάζονται και δεν αναζητούν ποτέ νέες ανάγκες που ίσως εξάψουν μια ευχάριστη λαχτάρα για ικανοποίηση, είναι ελαττωματικοί καταναλωτές.

Διασκευασμένο κείμενο από: Μπάουμαν, Ζ. (2007).
Ζωή για κατανάλωση (μετάφραση: Γιώργος Καράμπελας). Αθήνα: Πολύτροπον.

Ανεργία
Αρχική προσέγγιση του φαινομένου

Πληροφοριακό Κείμενο

Η έννοια της ανεργίας

Όλα τα άτομα που είναι ικανά προς εργασία και θέλουν να εργαστούν αποτελούν τον οικονομικά ενεργό πληθυσμό μιας οικονομίας, ο οποίος αποτελεί το εργατικό δυναμικό μιας οικονομίας. Ο απλούστερος και συνηθέστερος ορισμός της ανεργίας αναφέρεται στο σύνολο των ατόμων που αναζητούν αμειβόμενη εργασία, αλλά δε βρίσκουν. Μπορούμε να υπολογίσουμε τον αριθμό των ανέργων ως τη διαφορά μεταξύ εργατικού δυναμικού και απασχολουμένων: Άνεργοι = Εργατικό δυναμικό - Απασχολούμενοι.

Το ποσοστό ανεργίας εξαρτάται από τον αριθμό των ανέργων αλλά και από το μέγεθος του εργατικού δυναμικού και ορίζεται από τη σχέση:

Ποσοστό ανεργίας = Άνεργοι x 100 / Εργατικό Δυναμικό

Σημαντική επισήμανση: Ο υπολογισμός του ποσοστού ανεργίας επηρεάζεται σημαντικά από τις παραμέτρους που συνθέτουν τον ορισμό του ανέργου που κάθε φορά χρησιμοποιείται.

Τύποι και αίτια της ανεργίας

Με βάση τα αίτια δημιουργίας της ανεργίας, διακρίνουμε πέντε βασικά είδη ανεργίας: εποχιακή*ΓΛ, ανεργία τριβής*ΓΛ, διαρθρωτική*ΓΛ, ανεργία ανεπαρκούς ζήτησης*ΓΛ και τεχνολογική ανεργία*ΓΛ.

Αίτια της ανεργίας μπορεί να είναι η μειωμένη οικονομική δραστηριότητα που οδηγεί σε περιορισμένη ανάγκη απασχόλησης εργατικού δυναμικού, η υποκατάσταση θέσεων εργασίας από νέες τεχνολογικές μεθόδους και εργαλεία, η έλλειψη επαγγελματικού προσανατολισμού ή και η απουσία οργανωμένης τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης, με αποτέλεσμα την αδυναμία των ανθρώπων να ανταποκριθούν στις σύγχρονες επαγγελματικές και οικονομικές εξελίξεις.

Χάρης Κοντοσφύρης - Χρήστος Τσώτσος, Νέο Ερείπιο - Δρώντας στον Χαμένο Χώρο, 2014 (Ο ποιητής Νίκος Καρούζος)

4η Δραστηριότητα Ορισμός και διαστάσεις του φαινομένου της ανεργίας

Παρατηρήστε τα δύο γραφήματα που ακολουθούν. Από το δεύτερο γράφημα εντοπίστε τα ποσοστά ανεργίας και απασχόλησης της περιοχής όπου κατοικείτε και συγκρίνετέ τα με άλλες περιοχές της Ελλάδας. Μπορείτε να σκεφτείτε πιθανούς λόγους, για τους οποίους παρατηρούνται διαφορές από περιοχή σε περιοχή;

Πληθυσμός της Ελλάδας, άνεργοι, απασχολούμενοι και οικονομικά μη ενεργοί (2016)

Έρευνα Εργατικού Δυναμικού

Είναι έρευνα συνεχής και παράγει τριμηνιαία αποτελέσματα. Βασικός σκοπός της είναι η κατανομή του πληθυσμού εργάσιμης ηλικίας (15 ετών και άνω) σε τρεις πλήρως διακριτές ομάδες: απασχολούμενοι, άνεργοι (που αποτελούν το εργατικό δυναμικό) και οικονομικά μη ενεργοί.

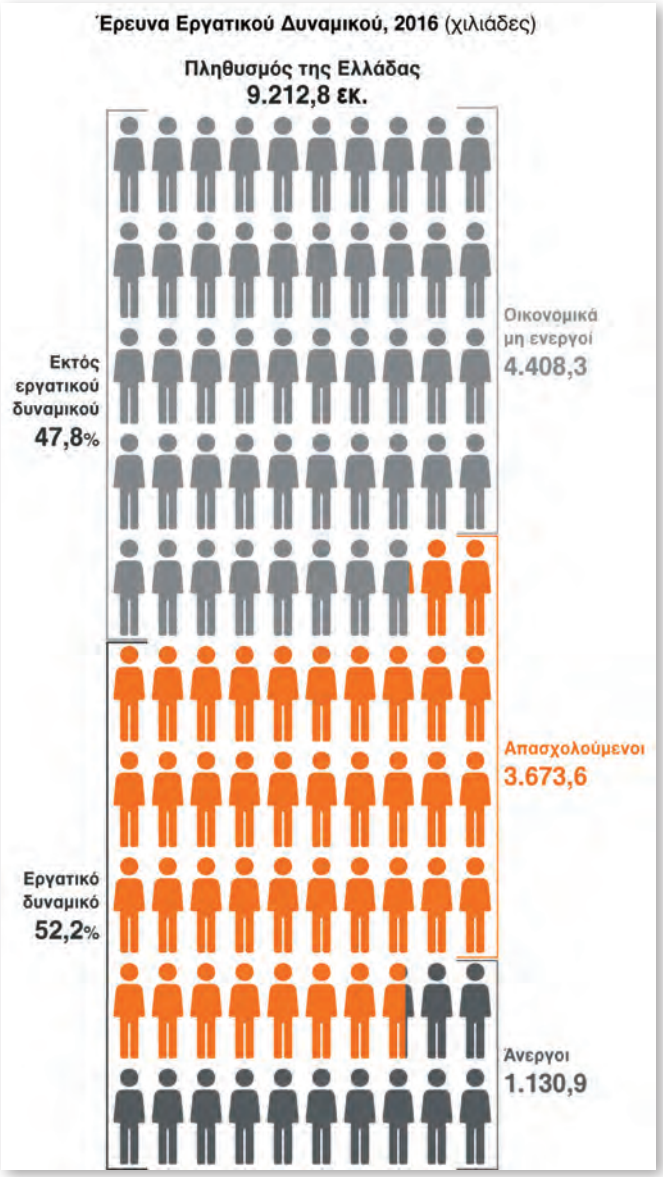

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ. Ανακτήθηκε 12-04-2018 από http://www.statistics.gr/documents/20181/5346500/elstat_labour_force_2017.pdf/6e33d521-58b7-4288-acdb-266afd04af50

Ποσοστό απασχόλησης και ανεργίας κατά περιφέρεια (2016)

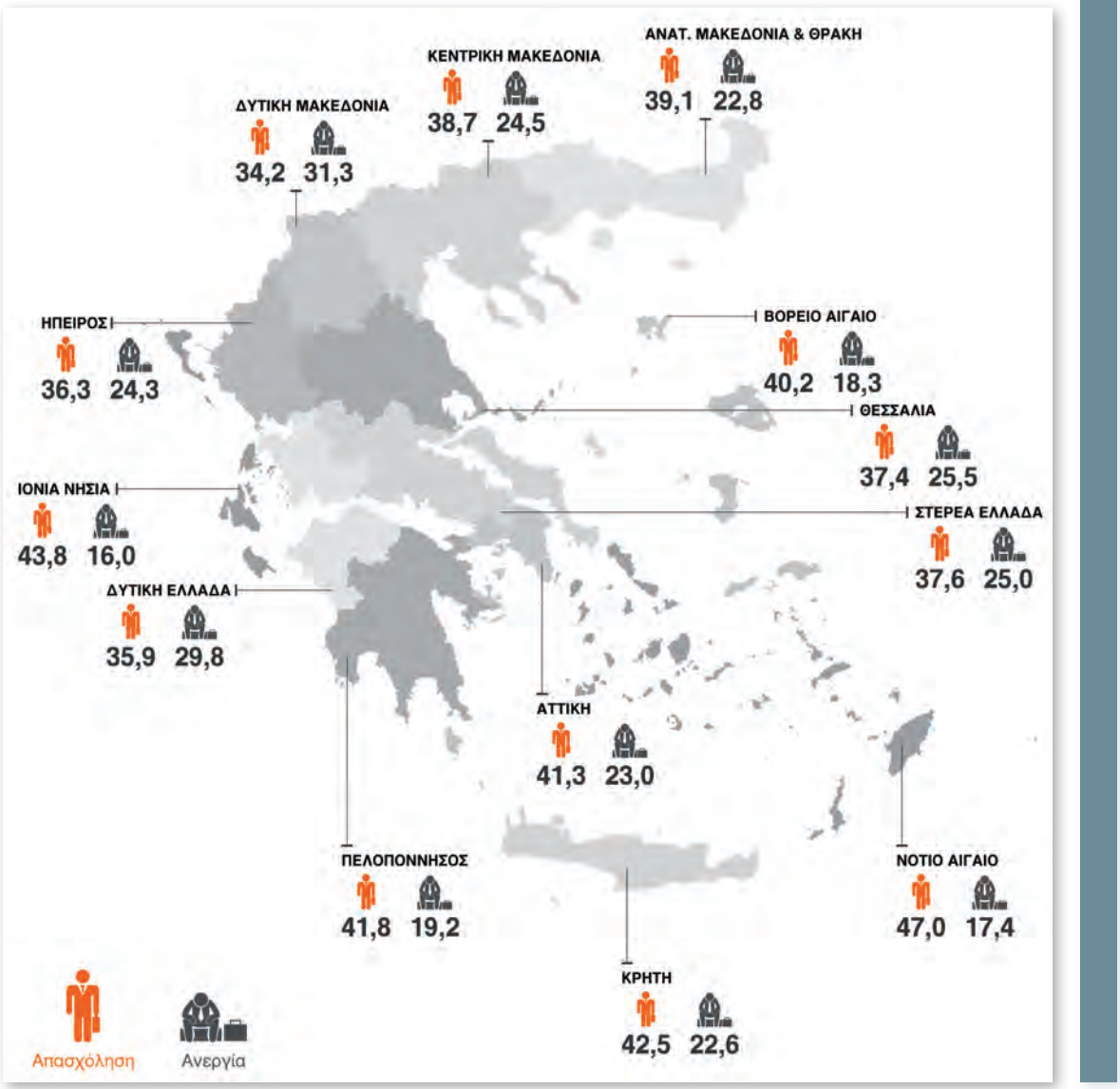

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ. Ανακτήθηκε 12-04-2018 από http://www.statistics.gr/documents/20181/5346500/elstat_labour_force_2017.pdf/6e33d521-58b7-4288-acdb-266afd04af50

Πληροφοριακό Κείμενο

Ως καθολικό κοινωνικό φαινόμενο, δηλαδή ως φαινόμενο που συνθέτει στο εσωτερικό του όλες τις βασικές κοινωνικές διαστάσεις (οικονομία, πολιτική, πολιτισμό, θεσμούς, ομάδες και άτομα) η ανεργία έχει πολύ σημαντικές επιπτώσεις σε όλες αυτές τις κοινωνικές διαστάσεις.

Πιο συγκεκριμένα, οι βασικές οικονομικές συνέπειες είναι:

α) η απώλεια παραγωγικών δυνάμεων, δηλαδή της εργασίας των ανέργων, η οποία θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί στην παραγωγική διαδικασία,
β) η απώλεια εισοδήματος για τον άνεργο και την άνεργη και την οικογένειά του/της και κατ' επέκταση για την αγορά, αλλά και για την κρατική φορολογία και
γ) η επιβάρυνση του κρατικού προϋπολογισμού με δαπάνες για την υποστήριξη των ανέργων και για την αντιμετώπιση της ανεργίας.

Ωστόσο, οι συνέπειες της ανεργίας δεν εξαντλούνται στο επίπεδο της οικονομίας, αλλά επηρεάζουν ολόκληρη την κοινωνία, καθώς διαταράσσουν τη σχέση των ατόμων και των ομάδων με την οικονομική δραστηριότητα και τους θεσμούς, ενώ δημιουργούν σοβαρά προβλήματα στην ίδια την καθημερινή ζωή των ανέργων και των οικογενειών τους. Η απώλεια της εργασίας και του εισοδήματος που συνδέεται με αυτή έχει δυσμενείς κοινωνικές και ατομικές συνέπειες, αφού βιώνεται τραυματικά από τον ίδιο το ίδιο το άνεργο άτομο και την οικογένειά του.

Καθώς η πλήρης εξάλειψη της ανεργίας είναι ίσως αδύνατη, τα κράτη και οι δημόσιες αρχές συνήθως επικεντρώνονται στην προσπάθεια συγκράτησης και ελέγχου του φαινομένου μέσα από ενεργητικές και παθητικές πολιτικές.

Οι ενεργητικές πολιτικές καταπολέμησης της ανεργίας περιλαμβάνουν:

α) μέτρα αύξησης της συνολικής ζήτησης,
β) μέτρα μεταρρύθμισης της αγοράς εργασίας και
γ) μέτρα επαγγελματικής κατάρτισης και επανεκπαίδευσης του εργατικού δυναμικού.

Στόχοι αυτών των μέτρων είναι: α) η αύξηση της απασχόλησης και των εισοδημάτων μέσω των δημόσιων δαπανών για δημόσια έργα και επενδύσεις, β) η μείωση του κόστους των ιδιωτικών επενδύσεων (συνήθως μέσα από τη μείωση του εργατικού κόστους), ώστε να ενισχυθεί η απασχόληση και γ) η κατάρτιση των ανέργων, προκειμένου να απασχοληθούν στις υπάρχουσες κενές θέσεις εργασίας.

Οι παθητικές πολιτικές καταπολέμησης της ανεργίας επικεντρώνονται στην εισοδηματική στήριξη των ανέργων, μέσω ενισχύσεων, επιδομάτων κ.λπ.

Διακυμάνσεις της ανεργίας

5η Δραστηριότητα — Τάσεις εξέλιξης της ανεργίας

Μελετήστε τους πίνακες και το γράφημα που ακολουθούν. Πώς ερμηνεύετε τα δεδομένα της ανεργίας που παρατηρείτε; Υπάρχει κάποιο στοιχείο ή κάποια τάση που σας κάνει εντύπωση;

Απασχολούμενοι άνεργοι, οικονομικά μη ενεργοί και ποσοστό (%) ανεργίας, Δεκέμβριος 2012-2017

	Δεκέμβριος					
	2012	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
Απασχολούμενοι	3.580.833	3.485.578	3.544.045	3.653.773	3.652.712	3.760.399
Άνεργοι	1.279.400	1.316.319	1.230.504	1.156.534	1.116.551	989.199
Οικονομικά μη ενεργοί	3.349.203	3.361.198	3.336.006	3.256.297	3.260.148	3.247.446
Ποσοστό ανεργίας	**26,3**	**27,4**	**25,8**	**24,0**	**23,4**	**20,8**

Εξέλιξη του ποσοστού ανεργίας κατά μήνα, Δεκέμβριος 2004-2017

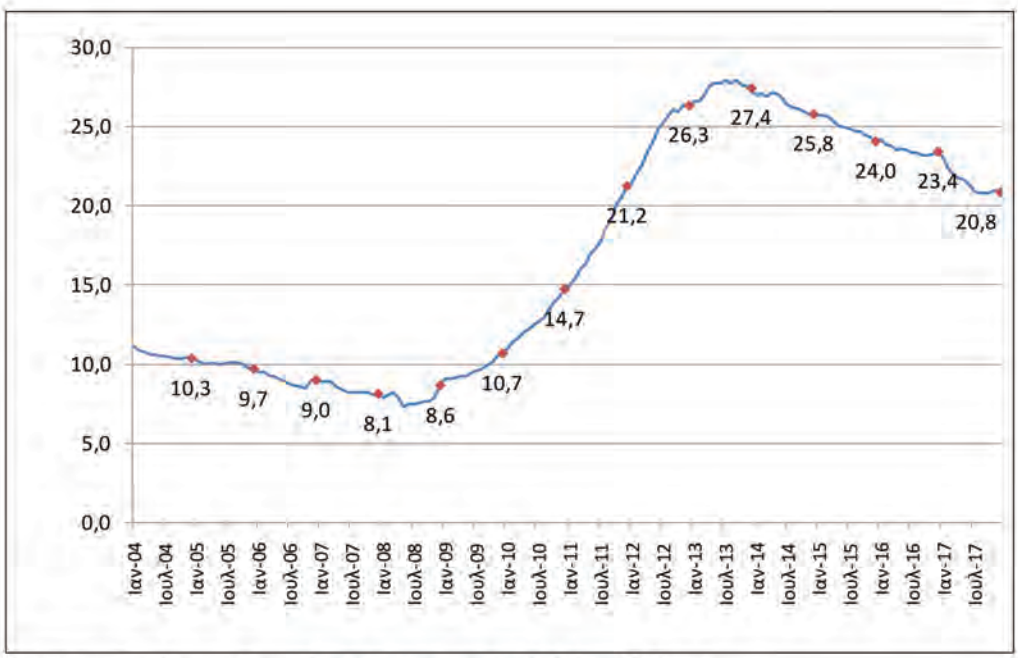

Οι τιμές που σημειώνονται στη καμπύλη αναφέρονται στον μήνα Δεκέμβριο κάθε έτους

Ποσοστό (%) ανεργίας κατά φύλο, Δεκέμβριος 2012-2017

Φύλο	Δεκέμβριος					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Άνδρες	23,6	24,4	22,8	20,7	19,8	16,9
Γυναίκες	29,9	31,2	29,5	28,1	27,9	25,8
Σύνολο	**26,3**	**27,4**	**25,8**	**24,0**	**23,4**	**20,8**

Ποσοστό (%) ανεργίας κατά ομάδες ηλικιών, Δεκέμβριος 2012-2017

Ομάδες ηλικιών	Δεκέμβριος					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
15-24	58,8	57,2	51,2	50,1	46,7	45,0
25-34	33,8	36,2	33,8	30,5	29,6	25,9
35-44	23,0	24,1	22,9	20,6	20,2	18,7
45-54	19,6	20,6	20,7	19,7	18,7	16,2
55-64	15,9	17,5	16,5	19,2	19,9	16,9
65-74	7,3	10,4	11,6	11,6	14,3	10,8
Σύνολο	**26,3**	**27,4**	**25,8**	**24,0**	**23,4**	**20,8**

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ. (2017). *Έρευνα Εργατικού Δυναμικού: Δεκεμβρίου 2017*. Ανακτήθηκε 10-04-2018 από http://www.statistics.gr

Γιάννης Κουνέλης, Έκθεση στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, 2012

Το δικαίωμα στην εργασία

6η Δραστηριότητα — Το δικαίωμα στην εργασία: θεσμική θωράκιση και πραγματικές συνθήκες

Με αφορμή παραδείγματα από το κοντινό ή το ευρύτερο περιβάλλον σας, προβληματιστείτε και συζητήστε κατά πόσο τα προβλεπόμενα από το Σύνταγμα δικαιώματα που σχετίζονται με την εργασία και τη συμμετοχή στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας γίνονται σεβαστά ή, σε ορισμένες περιπτώσεις, καταπατώνται.

Στο Άρθρο 22 (Προστασία της εργασίας) του Συντάγματος προβλέπεται ότι:

«1. Η εργασία αποτελεί δικαίωμα και προστατεύεται από το Κράτος, που μεριμνά για τη δημιουργία συνθηκών απασχόλησης όλων των πολιτών και για την ηθική και υλική εξύψωση του εργαζόμενου αγροτικού και αστικού πληθυσμού.

Όλοι οι εργαζόμενοι, ανεξάρτητα από φύλο ή άλλη διάκριση, έχουν δικαίωμα ίσης αμοιβής για παρεχόμενη εργασία ίσης αξίας.

2. Με νόμο καθορίζονται οι γενικοί όροι εργασίας, που συμπληρώνονται από τις συλλογικές συμβάσεις εργασίας συναπτόμενες με ελεύθερες διαπραγματεύσεις και, αν αυτές αποτύχουν, με τους κανόνες που θέτει η διαιτησία.

3. Νόμος ορίζει τα σχετικά με τη σύναψη συλλογικών συμβάσεων εργασίας από τους δημόσιους υπαλλήλους και τους υπαλλήλους οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης ή άλλων νομικών προσώπων δημόσιου δικαίου.

4. Οποιαδήποτε μορφή αναγκαστικής εργασίας απαγορεύεται. [...]

5. Το Κράτος μεριμνά για την κοινωνική ασφάλιση των εργαζομένων, όπως νόμος ορίζει».

Στο 'Αρθρο 5 (Ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, προσωπική ελευθερία) του Συντάγματος προβλέπεται ότι: «Καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας, εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη».

Συμπληρωματικές Δραστηριότητες

Α Η ψυχοκοινωνική οπτική της ανεργίας

Αφού μελετήσετε τα ακόλουθα κείμενα, να συζητήσετε τις ψυχολογικές και κοινωνικές διαστάσεις της ανεργίας.

Πράγματι, από το 2008 έως σήμερα, ανακαλύπτουμε ότι η οδύνη του κόσμου της εργασίας δεν είναι βίωμα αποκλειστικά των ανέργων. Η οδύνη της εργασίας-ανεργίας διαπερνά πλέον το σύνολο του πληθυσμού, είναι ο κοινός τόπος ανέργων και εργαζομένων. Οι λίγοι προνομιούχοι που κατέχουν μια, επισφαλή συνήθως, θέση στην αγορά εργασίας, εργάζονται μέσα σε κλίμα φόβου, παρατεταμένου στρες και άγριου ανταγωνισμού που αφαιρεί από την εργασία κάθε ανθρώπινη διάσταση. [...]

Μια άλλη παράμετρος είναι η σχέση ανάμεσα στην ανεργία και την ψυχική ασθένεια. Η απώλεια της εργασίας συνδέεται με καταθλιπτική και αγχώδη συμπτωματολογία, κατάχρηση αλκοόλ, τάσεις αυτοκτονίας και αντικοινωνική συμπεριφορά. Ευρήματα μελετών δείχνουν επίσης σαφή συσχέτιση ανάμεσα στην εργασιακή επισφάλεια και την εκδήλωση κατάθλιψης, υπογραμμίζοντας πως η αβεβαιότητα και ο φόβος της απόλυσης μπορεί να αποτελέσουν σημαντικότατη αιτία για την εκδήλωσης κατάθλιψης. Επομένως, η επίδραση της οικονομικής κρίσης στην ψυχική υγεία είναι ένα πολύπλοκο φαινόμενο που απαιτεί ενδελεχή διερεύνηση των μηχανισμών που την απαρτίζουν.

Πηγή: Κορωναίου, Α., και Σακελλαρίου Α. (2017). Στην απέναντι μεριά του τείχους: Το πέρασμα από την εργασία στην ανεργία. Στο: Χ. Καρακιουλάφη, και Μ. Σπυριδάκης (Επιμ.), *Κοινωνία, ανεργία και κοινωνική αναπαραγωγή*. Αθήνα: Gutenberg.

Εδουάρδος Σακαγιάν, Απελπισμένος άνθρωπος 1, 2008

Β Φτώχεια και ηλικιωμένοι

Με αφορμή το άρθρο που ακολουθεί, συζητήστε στην τάξη για στοχευμένες δράσεις καταπολέμησης του φαινομένου της φτώχειας σε συγκεκριμένες «ευάλωτες» ομάδες του πληθυσμού.

Οι ηλικιωμένοι στο μέλλον θα αντιμετωπίσουν ακόμη μεγαλύτερες ανισότητες και κίνδυνο φτώχειας, προειδοποιεί ο ΟΟΣΑ*ΓΛ (άρθρο δημοσιευμένο στο ΑΠΕ-ΜΠΕ, 18/10/2017).

Οι νέες γενιές θα έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να αντιμετωπίσουν εντεινόμενες ανισότητες σε πιο προχωρημένη ηλικία, σε σύγκριση με τους σημερινούς συνταξιούχους, προειδοποιεί μια έκθεση του ΟΟΣΑ που δόθηκε σήμερα στη δημοσιότητα.

Στην έκθεση, που τιτλοφορείται «Πρόληψη της ανάπτυξης ανισοτήτων με την αύξηση της ηλικίας», ο ΟΟΣΑ υπογραμμίζει ότι οι αυριανοί ηλικιωμένοι θα ζουν περισσότερα χρόνια, αλλά ταυτόχρονα μπορεί να βιώνουν περιόδους ανεργίας και χαμηλούς μισθούς, «αν και ορισμένοι θα έχουν σταθερή και καλά αμειβόμενη καριέρα».

Εκείνοι που γεννήθηκαν από τη δεκαετία του 1960 και μετά «θα βιώνουν τη γήρανση με τρόπο ριζικά διαφορετικό» από τις προηγούμενες γενιές εξαιτίας «της επιμήκυνσης της διάρκειας της ζωής, της μίκρυνσης του πυρήνα της οικογένειας, του χάσματος των ανισοτήτων καθ' όλη τη διάρκεια της ενεργού ζωής τους και των μεταρρυθμίσεων που έχουν μειώσει τις συντάξεις». «Ορισμένες ομάδες αντιμετωπίζουν αυξημένο κίνδυνο φτώχειας στα γεράματά τους», υπογραμμίζει η έκθεση. Το 1980, στη ζώνη των χωρών του ΟΟΣΑ σε κάθε 100 οικονομικά ενεργά άτομα αντιστοιχούσαν 20 ηλικιωμένοι άνω των 65 ετών, κατά μέσο όρο. Ο αριθμός αυτός έφτασε τους 28 το 2015 και μέχρι το 2050 αναμένεται σχεδόν να διπλασιαστεί, φτάνοντας τους 53.

Οι ανισότητες στους τομείς της εκπαίδευσης, της υγείας, της απασχόλησης και του εισοδήματος αρχίζουν να συσσωρεύονται πολύ νωρίς και έχουν συνέπειες στο προσδόκιμο ζωής και στο επίπεδο του εισοδήματος. Κατόπιν, προστίθενται οι ανισότητες που σχετίζονται με το φύλο: στις χώρες του ΟΟΣΑ οι γυναίκες άνω των 65 ετών λαμβάνουν σύνταξη που είναι, σε ετήσια βάση, κατά 27% μικρότερη σε σύγκριση με εκείνη των ανδρών. Κατά συνέπεια, ο κίνδυνος φτώχειας στην τρίτη ηλικία είναι πιο αυξημένος για τις γυναίκες.

Ο ΟΟΣΑ προτείνει να αντιμετωπιστούν οι ανισότητες πριν αρχίσουν να συσσωρεύονται: να αποκτήσουν καλύτερη πρόσβαση στην ποιοτική εκπαίδευση τα παιδιά, να βοηθηθούν οι νέοι και οι νέες να μπουν στην αγορά εργασίας, να αυξηθούν οι δαπάνες υγείας για την πρόληψη.

Πηγή: ΑΠΕ-ΜΠΕ (2017). Ανακτήθηκε 29-04-2018 από http://www.amna.gr/health/article/197481/Oi-ilikiomenoi-sto-mellon-tha-antimetopisoun-akomi-megaluteres-anisotites-kai-kinduno-ftocheias--proeidopoiei-o-OOSA

Γ Μια διευρυμένη θεώρηση των διαστάσεων της ανεργίας

Στο ακόλουθο Γράφημα της Eurostat παρουσιάζονται στοιχεία για τη διαχρονική εξέλιξη της ανεργίας στην Ε.Ε., την Ευρωζώνη, τις Η.Π.Α. και την Ιαπωνία. Τι παρατηρείτε;

Εξέλιξη ποσοστών ανεργίας (εποχιακά προσαρμοσμένης) στα 28 κράτη της Ε.Ε., τα 19 κράτη της Ευρωζώνης, τις Η.Π.Α. και την Ιαπωνία (2000-2018)

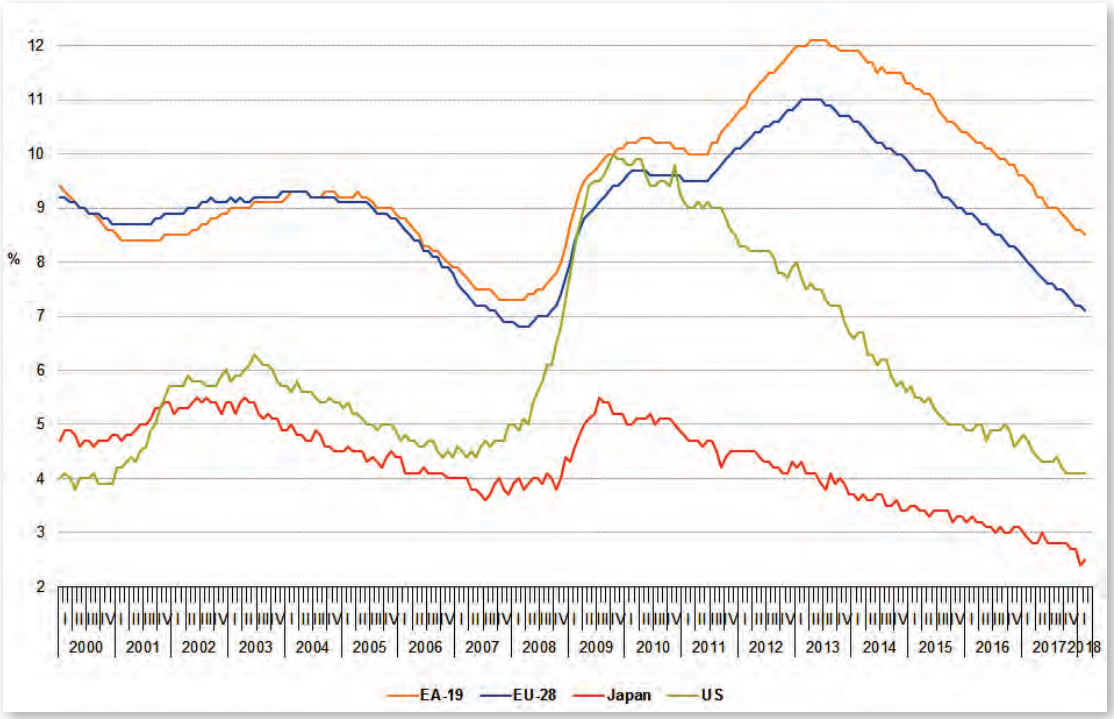

Πηγή: Eurostat (2018). Ανακτήθηκε 05-04-2018 από http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Unemployment_rates_EU-28_EA-19_US_and_Japan_seasonally_adjusted_January_2000_February_2018.png

Θεματική Ενότητα 9

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ

Εικόνα: Banksy, Peace and Love

Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα

Μετά την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας θα είστε σε θέση:

- *να αναφέρετε παραδείγματα σημαντικών κοινωνικών κινημάτων σε τοπικό, εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο*
- *να περιγράφετε τα κοινωνικά κινήματα ως μια ξεχωριστή μορφή κοινωνικής έκφρασης, αμφισβήτησης και διεκδίκησης που αποβλέπει στην αλλαγή (ή στην αντίσταση στην αλλαγή) και στον κοινωνικό μετασχηματισμό*
- *να εντοπίζετε σύγχρονα κοινωνικά κινήματα και τα μέσα δράσης τους, προσδιορίζοντας ομοιότητες και διαφορές τους σε σχέση με το παρελθόν*
- *να προβληματίζεστε για τον ρόλο των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας (ΜΜΕ) και των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνιών (ΤΠΕ) στη δράση των κοινωνικών κινημάτων σήμερα.*

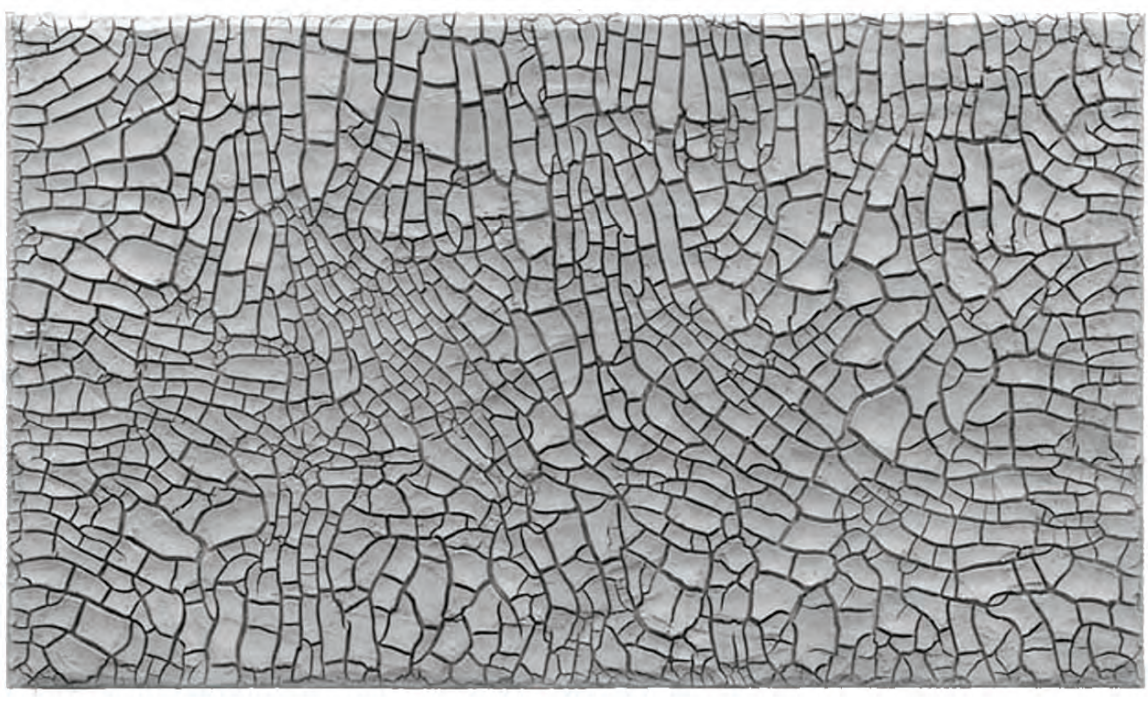

Alberto Burri, Cretto Grande Bianco, 1982

William Kendridge, Σχέδιο για τη σειρά Other Faces, 2011

Εισαγωγικό Σημείωμα

Τα κοινωνικά κινήματα αποτελούν τρόπο ανάδειξης και πολλές φορές επίλυσης κοινωνικών προβλημάτων. Ανάλογα με τους στόχους που επιδιώκουν, τα κινήματα χαρακτηρίζονται πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά, οικολογικά, θρησκευτικά, μαθητικά, εκπαιδευτικά κ.λπ. Τα κινήματα χρησιμοποιούν πολλές και διαφορετικές μεθόδους εναντίωσης ή πάλης, ανάλογα με τις κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές συνθήκες της εποχής, το περιεχόμενο των αιτημάτων, τη διάθεση της αντίπαλης πλευράς να ικανοποιήσει τα αιτήματά τους ή να τα διαπραγματευτεί. Επίσης, το περιεχόμενο των αιτημάτων και οι μορφές της διεκδίκησής τους εξαρτώνται και από την πολιτική ωριμότητα και την ιδεολογία ενός κινήματος.

Πολλοί κοινωνικοί επιστήμονες ταξινομούν τα κοινωνικά κινήματα σε «παλαιά» και «νεότερα» χρησιμοποιώντας διάφορα κριτήρια, όπως το περιεχόμενο των αιτημάτων τους ή τις μορφές πάλης που χρησιμοποιούν. Στα «παλαιά» κινήματα εντάσσουν το εργατικό κίνημα, το οποίο έχει μια σταθερή παρουσία στις αναπτυγμένες καπιταλιστικές*ΓΛ κοινωνίες από τον 18ο αιώνα μέχρι σήμερα. Το εργατικό κίνημα, αν και ξεκίνησε ως μια πάλη των φτωχότερων στρωμάτων της κοινωνίας για βελτίωση των συνθηκών της ζωής τους, εξελίχθηκε σε ένα συνειδητό κίνημα σύγκρουσης δύο αντιμαχόμενων κοινωνικών τάξεων της βιομηχανικής καπιταλιστικής κοινωνίας, των καπιταλιστών και των εργατών. Οι εργάτες συνειδητοποίησαν σταδιακά ότι, χωρίς τις δικές τους μαζικές διεκδικήσεις, η ποιότητα της ζωής τους δεν επρόκειτο να βελτιωθεί, όσο και αν αναπτύσσονταν οι βιομηχανίες στις οποίες εργάζονταν.

Τα «νέα» κοινωνικά κινήματα αναπτύσσονται γύρω από μείζονα προβλήματα που απασχολούν τους πολίτες τού σήμερα και ανάλογα με τη διεκδίκηση μπορεί να έχουν τοπική, εθνική ή και παγκόσμια διάσταση. Παραδείγματα κινημάτων των τελευταίων δεκαετιών, τα οποία εξελίσσονται ή και μεταλλάσσονται, σύμφωνα με τις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες της εποχής, είναι το φεμινιστικό κίνημα, τα κινήματα κατά των διακρίσεων, τα κινήματα προστασίας ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, τα κινήματα για την προστασία του περιβάλλοντος, τα κινήματα για την ειρήνη κ.ά. Τα «νέα» κινήματα δε στερούνται ιδεολογίας ή οργάνωσης. Ασκούν κριτική σε όψεις της ύστερης βιομηχανικής κοινωνίας. Χρησιμοποιούν, όπως και το εργατικό κίνημα τον 19ο και τον 20ό αιώνα, τεχνολογικές καινοτομίες της εποχής, προκειμένου να οργανωθούν και να προβάλουν τις απόψεις τους. Η εφημερίδα, η αφίσα, το ραδιοφωνικό σποτ ήταν για τον 19ο αιώνα και τις αρχές του 20ού αιώνα ό,τι είναι σήμερα το διαδίκτυο και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Τα χαρακτηριστικά των νέων κινημάτων οφείλονται σε αλλαγές στο κοινωνικό πλαίσιο και όχι στην τεχνολογία.

Η ενότητα αυτή επιδιώκει να αναδείξει παραδείγματα συλλογικής οργάνωσης, αγώνων και διεκδίκησης, με τα οποία μια σειρά ατομικών αιτημάτων έγιναν συλλογικά ή και μαζικά. Τα παραδείγματα που παρουσιάζονται δεν είναι τα μόνα ή τα πιο σημαντικά. Μπορούμε να τα χρησιμοποιήσουμε ως αφετηρία μύησης στην ιστορία των κοινωνικών διεκδικήσεων.

Το κίνημα για το δικαίωμα ψήφου των γυναικών (φωτογραφίες)

Κοινωνικά κινήματα: ορισμός και μορφές κινητοποίησης Παλαιότερα και σύγχρονα παραδείγματα

Δραστηριότητα Μελέτη και παρουσίαση κοινωνικών κινημάτων

Χωριστείτε σε ομάδες τριών ή τεσσάρων μαθητών και μαθητριών και επιλέξτε ένα από τα θέματα που ακολουθούν για μελέτη και επεξεργασία.

Μετά από την ολοκλήρωση των σχετικών δραστηριοτήτων, παρουσιάστε στην ολομέλεια ανά ομάδα το αποτέλεσμα της εργασίας που έχετε αναλάβει.

ΟΜΑΔΑ Α

Μελετήστε το κείμενο του Έρικ Χομπσμπάουμ[22] και στη συνέχεια απαντήστε στα ερωτήματα που ακολουθούν.

- *Ποιο είναι το νέο στοιχείο στο εργατικό κίνημα των αρχών του 19ου αιώνα;*
- *Πώς εκφράζεται η ανάγκη για συνεχή κινητοποίηση της εργατικής τάξης των αρχών του 19ου αιώνα;*
- *Ποια σημασία έχει το εργατικό κίνημα για τη ζωή των εργαζομένων και πώς επιτυγχάνεται η συνοχή του την περίοδο αυτή;*
- *Σε τι συνίσταται το κοινωνικό κίνημα του 19ου αιώνα;*

Το νέο στοιχείο στο εργατικό κίνημα των αρχών του 19ου αιώνα ήταν η ταξική συνείδηση και η ταξική φιλοδοξία. Δεν ήταν πια αντιμέτωποι ο «φτωχός» και ο «πλούσιος». Αντιμέτωπες ήταν δύο συγκεκριμένες τάξεις, η εργατική (οι εργάτες ή το προλεταριάτο) και η τάξη των εργοδοτών ή των καπιταλιστών. Το εργατικό κίνημα έδινε μια απάντηση στην κραυγή διαμαρτυρίας του φτωχού. Δεν πρέπει να το συγχέουμε με την απλή συλλογική αντίσταση κατά της αφόρητης κακοπάθειας, αντίσταση που εμφανίζεται σε όλη τη διάρκεια της Ιστορίας, ούτε ακόμη με τις απεργίες ή τις άλλες μορφές αγωνιστικότητας που από τότε έφτασαν να χαρακτηρίζουν την εργατική τάξη. Έχουν κι αυτές μια ιστορία που ανάγεται σε εποχές πριν από τη Βιομηχανική Επανάσταση.

Η Γαλλική Επανάσταση έδωσε αυτοπεποίθηση στη νέα αυτή τάξη (την εργατική), η Βιομηχανική Επανάσταση της επέβαλε την ανάγκη για συνεχή κινητοποίηση. Δεν μπορούσε κανείς να εξασφαλίσει αξιοπρεπές εισόδημα απλώς και μόνο με την περιστασιακή διαμαρτυρία, που συνέτεινε στην αποκατάσταση της σταθερής αλλά προσωρινά διασαλευμένης ισορροπίας της κοινωνίας. Απαιτούνταν η αιώνια επαγρύπνηση, η οργάνωση και η δραστηριότητα του «κινήματος», το συνδικάτο, η αλληλοβοηθητική ή συνεταιριστική εταιρεία, το ίδρυμα της

22 Έρικ Χομπσμπάουμ (1917-2012): Ιστορικός και συγγραφέας.

εργατικής τάξης, η εφημερίδα ή η κινητοποίηση. Αλλά η ίδια η πρωτοτυπία και η ταχύτητα της κοινωνικής αλλαγής που τους συνεπήρε ενθάρρυνε τους εργάτες να οραματίζονται μια εντελώς αλλαγμένη κοινωνία, βασισμένη στις δικές τους εμπειρίες και ιδέες και όχι των καταπιεστών τους. Η κοινωνία αυτή θα ήταν συνεταιριστική και όχι ανταγωνιστική, κολεκτιβιστική και όχι ατομοκρατική.

Το εργατικό κίνημα ήταν οργάνωση αυτοάμυνας, διαμαρτυρίας, επανάστασης. Αλλά για τους φτωχούς εργαζομένους ήταν κάτι περισσότερο από όργανο πάλης: ήταν επίσης και τρόπος ζωής. Ο τρόπος ζωής που σφυρηλατούσαν για τον εαυτό τους (ζωή συλλογική, μαχητική, ιδεαλιστική και απομονωμένη) προϋπέθετε το κίνημα, γιατί ο αγώνας ήταν η πεμπτουσία της ζωής τους. Αυτό που έδινε συνοχή δεν ήταν παρά μια φούχτα παραδοσιακά και ριζοσπαστικά συνθήματα, μερικοί ισχυροί αγορητές και δημοσιογράφοι που έγιναν η φωνή των φτωχών και λίγες εφημερίδες, όπως η Northern Star.

Διασκευασμένο κείμενο από: Hobsbawm, J. E. (1997). *Η Εποχή των Επαναστάσεων, 1789-1848* (μετάφραση: Μαριέτα Οικονομοπούλου) (Γ' έκδοση). Αθήνα: ΜΙΕΤ.

Boris Taslitzky, The Strikes of June, 1936

ΟΜΑΔΑ Β

Ακολούθως περιγράφονται τα γεγονότα με αφορμή την κινητοποίηση των καπνεργατών στη Θεσσαλονίκη τον Μάη του 1936. Αφού διαβάσετε το κείμενο που ακολουθεί, να απαντήσετε στα παρακάτω ερωτήματα:

- *Ποιο είναι το κοινωνικό, ιστορικό και οικονομικό πλαίσιο του εργατικού κινήματος των καπνεργατών;*
- *Ποια είναι τα αιτήματα των καπνεργατών και πώς συνδέονται με αντίστοιχα αιτήματα της εποχής μας;*
- *Πώς θα σχολιάζατε την αντίδραση των αρχών της εποχής απέναντι στους διαδηλωτές; Μπορείτε να κάνετε παραλληλισμούς με αντίστοιχες αντιδράσεις στις μέρες μας;*

Τα γεγονότα του Μάη του 1936 στη Θεσσαλονίκη είχαν τις διαστάσεις μιας εξέγερσης, αποτελούν δε μια από τις κορυφαίες στιγμές του εργατικού μας κινήματος. Η κρίση του 1929-1932 είχε προκαλέσει την κατάρρευση της ελληνικής οικονομίας και στην τριετία αυτή ο αριθμός των ανέργων τριπλασιάστηκε φθάνοντας τους 237.000, δηλαδή περίπου στο 50% της εργατικής τάξης, που τότε αριθμούσε τους 560.000. Η ραγδαία υποτίμηση του νομίσματος έκανε ακόμη μικρότερη την πραγματική αξία των ήδη χαμηλών ημερομισθίων.

Η Θεσσαλονίκη στις αρχές του αιώνα ήταν ένα μεγάλο εμπορικό κέντρο με αρκετές βιομηχανικές μονάδες και βιοτεχνικά εργαστήρια, τα οποία απασχολούσαν αρκετούς εργάτες. Τα πρώτα εργατικά σωματεία της πόλης γεννήθηκαν στα 1900 και στα 1909 ιδρύθηκε η Federation (Φεντερασιόν), η πρώτη σοσιαλιστική οργάνωση της οθωμανικής αυτοκρατορίας, η οποία μετά την απελευθέρωση της πόλης έπαιξε σημαντικότατο ρόλο στη δημιουργία του ελληνικού σοσιαλιστικού κινήματος. Οι καπνεργάτες αποτελούσαν στον πόλεμο τη ραχοκοκκαλιά του εργατικού κινήματος και το μαχητικότερο τμήμα του. Σύμφωνα με στατιστική του 1928 υπήρχαν 148.000 καπνεργάτες, δηλαδή το 11,3% της εργατικής τάξης. Η δουλειά τους ήταν εποχιακή και εξαιρετικά ανθυγιεινή. Το κυριότερο πρόβλημα που αντιμετώπιζαν ήταν η ανεργία, καθώς οι καπνέμποροι ήθελαν να εξάγουν τα καπνά ανεπεξέργαστα στο εξωτερικό και επικαλούμενοι την κρίση είχαν μειώσει το ημερομίσθιο. Τα μεροκάματα είχαν πέσει από τις 135-150 δραχμές στις 75 δραχμές και μάλιστα πολλοί δούλευαν δωρεάν για να μη χάσουν τα ένσημα. Από τις αρχές του 1936, μετά τις εκλογές όπου ισοψήφισαν Λαϊκοί και Βενιζελικοί, ξέσπασε ένα σωρευτικό κύμα απεργιών σε όλη τη χώρα. Στα τέλη του Απριλίου στη Θεσσαλονίκη έγινε το πρώτο Πανκαπνεργατικό Συνέδριο, στο οποίο ενώθηκαν οι δύο ομοσπονδίες που υπήρχαν ως τότε και αποφάσισαν πανελλαδική απεργία. Τα αιτήματα ήταν η αύξηση των ημερομισθίων, η εφαρμογή του νόμου, ώστε να απασχολούνται 50% άντρες και 50% γυναίκες, η βελτίωση των παροχών του Ταμείου Ασφαλίσεως και ο έλεγχος των εργατών στο Ταμείο.

Στη Θεσσαλονίκη η πρώτη βδομάδα πέρασε μέσα σε ατμόσφαιρα έντασης, καθώς μέρα με τη μέρα συνεχώς και καινούργιοι κλάδοι συμμετείχαν στην απεργία είτε με δικά τους αιτήματα είτε για συμπαράσταση και ενώ οι αρχές δήλωναν ότι θα επιβάλουν την τάξη με κάθε θυσία. Επιθέσεις από τη χωροφυλακή γίνονταν καθημερινά στις συγκεντρώσεις των απεργών. Στις 7 Μαΐου του 1936 πέρασε από την πόλη ο Ιωάννης Μεταξάς, ο οποίος συμμετείχε σε σύσκεψη στο Διοικητήριο. Τα αποτελέσματα έγιναν αισθητά αμέσως την επόμενη μέρα στις 8 Μαΐου, όταν επί ώρες η πόλη έγινε πεδίο μάχης με 70 τραυματίες.

Στις 9 Μαΐου τα γεγονότα κορυφώθηκαν, η Θεσσαλονίκη από το πρωί είχε την όψη πολιορκημένης πόλης, η χωροφυλακή και ο στρατός περιπολούσαν στους δρόμους, στις πλατείες και στα κεντρικά σημεία είχαν στηθεί πολυβόλα, είχαν σταματήσει τα πάντα, καθώς είχαν

κλείσει τα μαγαζιά, είχαν κατέβει σε απεργία όλοι οι κλάδοι των εργαζομένων, είχαν σταματήσει οι συγκοινωνίες, ακόμη και οι φούρνοι είχαν διακόψει τη λειτουργία τους. Στο μεταξύ, το Γ' Σώμα Στρατού εξέδωσε διαταγή, με την οποία καλούσε σε επιστράτευση τους εργάτες με απειλή στρατοδικείου.

Στις 10:30 σημειώθηκαν τα πρώτα επεισόδια στην Εγνατία, όπου είχε συγκεντρωθεί το μεγαλύτερο μέρος των απεργών. Ο πρώτος νεκρός είναι ο οδηγός Τάσος Τούσης. Με τον νεκρό στα χέρια πάνω σε μια πόρτα σχηματίζεται διαδήλωση, η οποία καθώς πορεύεται στους δρόμους της πόλης διαρκώς μεγαλώνει από νέες ομάδες διαδηλωτών που καταφθάνουν από όλες τις συνοικίες της, η χωροφυλακή χτυπάει και ο αριθμός των νεκρών αυξάνεται.

Ο θρήνος της μητέρας του Τούση πάνω στο πτώμα του γιου της, που καταγράφηκε φωτογραφικά, ενέπνευσε τον Γιάννη Ρίτσο στον «Επιτάφιο». Η κηδεία των θυμάτων είναι πραγματικός λαϊκός ξεσηκωμός. Στο νεκροταφείο συγκεντρώνονται περίπου 300.000 άνθρωποι. Μετά την κηδεία έγινε ένα από τα μαζικότερα συλλαλητήρια του μεσοπολέμου στην πλατεία Ελευθερίας. Ένας από τους ομιλητές της συγκέντρωσης απευθυνόμενος στους διαδηλωτές είπε: «Κοιτάξτε αδέλφια, χύθηκε αίμα αδελφικό, μας σκοτώνουν γιατί ζητάμε το ψωμί μας».

Στις 11 Μαΐου κηρύσσονται απεργίες διαμαρτυρίας σε πολλές πόλεις της χώρας και στις 13 Μαΐου πανελλαδική απεργία, ωστόσο την επόμενη μέρα ξέσπασαν συλλήψεις, αρκετοί φυλακίστηκαν και εκτοπίστηκαν. Λίγους μήνες μετά, ο Μεταξάς επιβάλλει δικτατορία (4 Αυγούστου του 1936). Πρόφαση ήταν η γενική απεργία της 5ης Αυγούστου.

Το ερώτημα που απασχόλησε τους ιστορικούς ήταν το εξής: «Θα μπορούσε η μεγάλη απεργία και η εξέγερση της Θεσσαλονίκης, καθώς και η κινητοποίηση των εργατικών και λαϊκών στρωμάτων σε όλες τις πόλεις, να οδηγήσει σε ένα κίνημα που θα προκαλούσε την παραίτηση του Ι. Μεταξά και τη ματαίωση των σχεδίων του για την επιβολή της δικτατορίας λίγους μήνες αργότερα;».

Διασκευασμένο κείμενο από: Αρχείο της ΕΡΤ. *Μηχανή του Χρόνου: Τάσος Τούσης*. Ανακτήθηκε 24-04-2018 από http://www.mixanitouxronou.gr/tag/tasos-tousis/

Η πορεία στην Ουάσιγκτον για Δουλειές και Ελευθερία, 1963 (φωτογραφία)

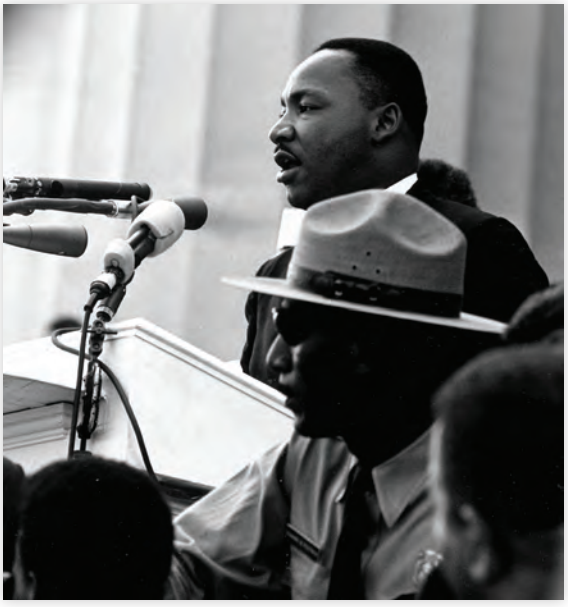

Ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ εκφωνεί τον περίφημο λόγο του «Έχω ένα Όνειρο» στην ίδια πορεία (φωτογραφία)

ΟΜΑΔΑ Γ

Τα παρακάτω συνθήματα είναι ορισμένα από όσα χρησιμοποιήθηκαν από τους εξεγερμένους φοιτητές και εργάτες του Γαλλικού Μάη του '68. Μελετήστε τα και στη συνέχεια προσπαθήστε να εξηγήσετε τι αποκαλύπτουν για τον σκοπό της εξέγερσης και ποια άποψη εκφράζουν για την κοινωνία. Μπορείτε να αναζητήσετε συμπληρωματικές πληροφορίες και υλικό για τα γεγονότα του Μάη του '68. Σήμερα, 50 χρόνια μετά, θεωρείτε ότι ορισμένα από τα συνθήματα εκείνα παραμένουν επίκαιρα;

Συνθήματα:

Πηγή: Χαραλαμποπούλου, Λ., και Κουνάδης, Ζ. (2007). *Οι δρόμοι του Μάη - Γαλλία '68*. Αθήνα: Ευώνυμος.

ΟΜΑΔΑ Δ

Να μελετήσετε τα κείμενα που ακολουθούν και τα οποία αναφέρονται στο φεμινιστικό κίνημα. Να συγκρίνετε και να συνδυάσετε τις πληροφορίες που σας δίνονται προκειμένου να καταλήξετε σε συμπεράσματα σχετικά με το γυναικείο κίνημα.

Ο φεμινισμός στην Ελλάδα πήρε συγκεκριμένη μορφή από το 1860. Τα κινήματα κατά της καταπίεσης της γυναίκας σε όλο τον κόσμο είχαν τον αντίκτυπό τους και στη χώρα μας. Την εποχή εκείνη κάνουν την εμφάνισή τους οι πρώτες Ελληνίδες αγωνίστριες: η Καλλιόπη Κεχαγιά, η Καλλιρόη Παρρέν, η Σαπφώ Λεοντιάς, η Σωτηρία Αλιμπέρτη κ.ά. Οι τέσσερις αυτές γυναίκες έπαιξαν στην εποχή τους σημαντικό ρόλο, βοηθώντας τις προσπάθειες του μόλις συγκροτούμενου ελληνικού κράτους.

Η Κ. Παρρέν ήταν στην πρωτοπορία του φεμινιστικού κινήματος στην Ελλάδα στο τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα. Ανέπτυξε δράση και για τη βελτίωση της θέσης της γυναίκας. Έκανε να ακουστούν, για πρώτη φορά, θέματα για την ισοτιμία των γυναικών. Η ίδια η Κ. Παρρέν γράφει φλογερά άρθρα για να δοθεί ψήφος στις γυναίκες. Υποστηρίζει την εκτός σπιτιού εργασία της γυναίκας και καταπολεμά τον αναλφαβητισμό με πειστικότητα και πάθος. Θέτει, επίσης, για πρώτη φορά, το ζήτημα να έχει η γυναίκα το δικαίωμα να φοιτά στο Πανεπιστήμιο και στο Πολυτεχνείο. Το 1888 είναι η χρονιά που ακούγεται για πρώτη φορά στην Ελλάδα το σύνθημα «Ψήφος στις γυναίκες».

Το 1887 η Κ. Παρρέν εκδίδει και κυκλοφορεί την εφημερίδα με τίτλο «Η Εφημερίς των Κυριών»[23], όπου έγραφαν αποκλειστικά γυναίκες και είχε πλατιά κοινωνική απήχηση στο γυναικείο κοινό για 30 ολόκληρα χρόνια. Όταν κυκλοφόρησε η εφημερίδα της Κ. Παρρέν, οι συντηρητικές αθηναϊκές εφημερίδες την υποδέχτηκαν με ειρωνικά σχόλια και επιθετικότητα.

Διασκευασμένο κείμενο από: Δαράκη, Π. (1995).
Το όραμα της ισοτιμίας της γυναίκας. Αθήνα: Καστανιώτης.

Με την κατάρρευση της στρατιωτικής δικτατορίας το 1974, στο περιβάλλον της Μεταπολίτευσης, νέα συλλογικά υποκείμενα εμφανίζονται στον δημόσιο χώρο της πολιτικής και διεκδικούν με δυναμισμό την πολιτική τους ορατότητα. Ανάμεσά τους και νέες γυναίκες που για πρώτη φορά στην Ελλάδα, στο κλίμα ανάλογων κινημάτων που ανθούσαν ήδη σε χώρες του Δυτικού κόσμου, δείχνουν αποφασισμένες να διερευνήσουν το συνολικό τοπίο των σχέσεων εξουσίας ανάμεσα στα φύλα και να αγωνιστούν για τη γυναικεία απελευθέρωση. [...] Με κορμό την καταγγελία της ανδροκρατίας ως συστήματος που διαπερνά το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων, οι φεμινίστριες της εποχής θα επιχειρήσουν να καταδείξουν τον πολιτικό χαρακτήρα των έμφυλων ιεραρχιών τόσο στη λεγόμενη ιδιωτική όσο και στη δημόσια σφαίρα. Το σύνθημα «Το προσωπικό είναι και πολιτικό» συνοψίζει παραδειγματικά τη σημασία που αποδίδεται στην αποκάλυψη του κοινωνικού και του πολιτικού χαρακτήρα των σχέσεων ανάμεσα στα φύλα.

Οι φεμινιστικές δράσεις της περιόδου περιλαμβάνουν μια ευρεία ποικιλία δραστηριοτήτων εκδοτικού χαρακτήρα, καθώς και διαδηλώσεις, δημόσιες συγκεντρώσεις, εκθέσεις, συζητήσεις, συναντήσεις για τον συντονισμό της φεμινιστικής δράσης, προβολές, μουσικές εκδηλώσεις, εκδρομές. Μέσα από τις δράσεις αυτές οι φεμινίστριες θα διεκδικήσουν – και θα κερδίσουν – διακριτή παρουσία. [...]

23 Τεύχη της εφημερίδας «Η Εφημερίς των Κυριών» είναι διαθέσιμα μέσω της Ψηφιοθήκης του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (http://digital.lib.auth.gr/record/31902/files/arc-2005-8631.pdf, http://digital.lib.auth.gr/record/31904/files/arc-2005-8632.pdf).

Βιβλία και έντυπα, συνήθως βραχύβια, διαμορφώνουν και διαδίδουν τις ιδέες του φεμινισμού της Μεταπολίτευσης: την καταγγελία του σεξισμού και της ανδροκρατίας, του μισογυνισμού των ΜΜΕ, τη σημασία του αγώνα για την αλλαγή της γυναικείας συνείδησης, την αυτονομία του γυναικείου κινήματος, τη διαταξικότητά του.

[...] Οι ιδέες, ωστόσο δοκιμάζονται και στον δρόμο. Και κοινοποιούνται με αφίσες, προκηρύξεις, συλλογή υπογραφών. Οι φεμινίστριες οργανώνουν διαδηλώσεις για να παρέμβουν μαχητικά σε όλα τα ζητήματα που περιλαμβάνει η ατζέντα τους: τα καλλιστεία, το Οικογενειακό Δίκαιο*ΓΛ, τη βία και τους βιασμούς, το δικαίωμα των γυναικών να κυκλοφορούν χωρίς φόβο κ.ο.κ. [...]

Πηγή: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων. Έκθεση *«Ο φεμινισμός στα χρόνια της Μεταπολίτευσης, 1974-1990: ιδέες, συλλογικότητες, διεκδικήσεις»*. Ανακτήθηκε 30-04-2018 από http://foundation.parliament.gr/central.aspx?sId=111I462I1214I646I458537

Glenn Ligon, Condition Report, 2000

[...] Στο τέλος της δεκαετίας του 1980, η φεμινιστική αμφισβήτηση έχει καταγράψει σημαντικές επιτυχίες. Στο θεσμικό επίπεδο, οι νόμοι της ισότητας έχουν διαποτίσει τον νομικό πολιτισμό της χώρας, αν και πολλές ανισότητες επιβιώνουν στους ισχύοντες νόμους. Στο επίπεδο των αντιλήψεων, οι διακρίσεις κατά των γυναικών, στον βαθμό που συνειδητοποιούνται, αποκτούν κοινωνικό χαρακτήρα. Ο φεμινισμός της Μεταπολίτευσης κατάφερε να τις αναδείξει και να τις συνδέσει με τις σχέσεις κυριαρχίας ανάμεσα στα φύλα. Για μεγάλο όμως μέρος των πολιτών, οι διακρίσεις κατά των γυναικών παραμένουν ακόμη αφανείς και θεωρούνται απόλυτα φυσικές.

Πηγή: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων. *Έκθεση «Ο φεμινισμός στα χρόνια της Μεταπολίτευσης, 1974-1990: ιδέες, συλλογικότητες, διεκδικήσεις»*. Ανακτήθηκε 30-04-2018 από http://foundation.parliament.gr/central.aspx?sId=111I462I1215I646I458548

Η συμμετοχή περισσότερων γυναικών στο εργατικό δυναμικό μειώνει την ανισότητα
Οι διαφορές μεταξύ γυναικών και ανδρών όσον αφορά τη συμμετοχή, τους μισθούς και την επαγγελματική σταδιοδρομία έχουν μειωθεί σημαντικά και αυτό επιβράδυνε την αυξανόμενη ανισότητα. Όμως, οι γυναίκες εξακολουθούν να έχουν σχεδόν 16% λιγότερες πιθανότητες να προσληφθούν σε θέση αμειβόμενης απασχόλησης και οι αποδοχές τους είναι σχεδόν 15% χαμηλότερες από αυτές των ανδρών.

Πηγή: ΟΟΣΑ. (2015). *Όλοι μαζί: Γιατί η μείωση της ανισότητας ωφελεί όλους μας* (Περίληψη στα ελληνικά από: OECD. (2015). *In It Together: Why Less Inequality Benefits All*). Ανακτήθηκε 30-04-2018 από: https://read.oecd-ilibrary.org/employment/in-it-together-why-less-inequality-benefits-all/summary/greek_ab1885c3-el#page1

Alighierro Boetti, Tapestry of the Thousand Longest Rivers of the World, 1967-82

ΟΜΑΔΑ Ε

Αφού διαβάσετε το κείμενο που ακολουθεί, προβληματιστείτε, εστιάστε στα ερωτήματα που θέτει και καταγράψτε τις απόψεις σας που θα διατυπωθούν κατά τη διάρκεια της συζήτησής σας.

Ο Χάουαρντ Ράινγκολντ, αναλυτής της τεχνολογίας, υποστηρίζει ότι το «ευφυές πλήθος», διασυνδεδεμένο με την ανταλλαγή κειμένων, καταλαμβάνει ήδη τον χώρο των συμβατικών κοινωνικών κινημάτων του 20ού αιώνα. Παραθέτει τα εξής παραδείγματα:

- Στις 30 Νοεμβρίου 1999, αυτόνομες αλλά διαδικτυωμένες ομάδες διαδηλωτών που διαμαρτύρονταν στη συνέλευση του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ) χρησιμοποίησαν «κατακλυσμιαίες» τακτικές, κινητά τηλέφωνα, ιστότοπους, φορητούς υπολογιστές και υπολογιστές χειρός για να κερδίσουν τη «Μάχη του Σιάτλ»*ΓΛ.
- Τον Σεπτέμβριο του 2000 χιλιάδες πολίτες στη Βρετανία, εξοργισμένοι από μια ξαφνική αύξηση στις τιμές της βενζίνης, χρησιμοποίησαν κινητά τηλέφωνα, αποστολή σύντομων μηνυμάτων (SMS), ηλεκτρονικό ταχυδρομείο από φορητούς υπολογιστές και ραδιοασυρμάτους των ταξί, για να συντονίσουν τις διάσπαρτες ομάδες που μπλόκαραν τη μεταφορά καυσίμων προς επιλεγμένους σταθμούς εξυπηρέτησης σε μια αυθόρμητη πολιτική διαμαρτυρία.

Αναμφίβολα, οι ακτιβιστές των κοινωνικών κινημάτων των αρχών του 21ου αιώνα έχουν ενσωματώσει τις νέες τεχνολογίες στις διαδικασίες της οργάνωσης και στις ίδιες παραστάσεις διατύπωσης διεκδικήσεων. Εδώ όμως ανακύπτουν σοβαρά ερωτήματα: μετασχηματίζονται τα κοινωνικά κινήματα από τις νέες τεχνολογίες και με ποιους τρόπους; Πώς τελεσφορούν; Πώς επηρεάζουν από κοινού οι νέες τακτικές και οι νέες μορφές οργάνωσης τα κοινωνικά κινήματα του 21ου αιώνα;

[...] Εντούτοις, χρειάζεται προσοχή στα εξής σημεία:

- Θα πρέπει να αναγνωριστεί ότι τα περισσότερα νέα χαρακτηριστικά των κοινωνικών κινημάτων προκύπτουν από μεταβολές στο κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο και όχι από αυτές καθαυτές τις τεχνολογικές καινοτομίες.
- Θα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι, όπως συνέβαινε και τον 19ο και τον 20ό αιώνα, οι τεχνολογικές καινοτομίες του 21ου αιώνα λειτουργούν με διττό τρόπο: από τη μια πλευρά, με τη μείωση του κόστους του συντονισμού μεταξύ των ακτιβιστών που είναι ήδη αλληλοσυνδεδεμένοι και, από την άλλη, με τον πλέον οριστικό αποκλεισμό εκείνων που δε διαθέτουν πρόσβαση στα νέα μέσα επικοινωνίας, και επομένως με την αύξηση της επικοινωνιακής ανισότητας.
- Τέλος, δε θα πρέπει να μας διαφεύγει ότι το μεγαλύτερο μέρος της δραστηριότητας των κοινωνικών κινημάτων συνεχίζει να βασίζεται στις εθνικές, περιφερειακές και τοπικές μορφές οργάνωσης, που επικρατούσαν ήδη στα τέλη του 20ού αιώνα.

Διασκευασμένο κείμενο από: Tilly, C. (2010). *Κοινωνικά κινήματα 1768-2004* (μετάφραση: Θανάσης Τσακίρης) (Β' έκδοση). Αθήνα: Σαββάλας.

Συμπληρωματική Δραστηριότητα

Ο Νέλσον Μαντέλα και ο αγώνας κατά του Απαρτχάιντ

Αναζητήστε και συγκεντρώστε πληροφορίες για τον Νέλσον Μαντέλα[24] *και τον καθοριστικό ρόλο που έπαιξε στον αγώνα εναντίον του Απαρτχάιντ*[*ΓΛ].

Στη συνέχεια, κάνοντας την υπόθεση ότι ζείτε την ίδια χρονική περίοδο με τον Μαντέλα, προετοιμάστε έναν σύντομο λόγο που θα εκφωνούσατε σε μια συγκέντρωση κατά του Απαρτχάιντ.

Νίκος Μάρκου, Nature Monuments, 2012

24 Νέλσον Μαντέλα (1918-2013): Αγωνιστής, πολιτικός και πρώτος έγχρωμος Πρόεδρος της Νότιας Αφρικής. Το 1993 του απονεμήθηκε το Νόμπελ Ειρήνης.

Θεματική Ενότητα 10

ΜΕΣΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΔΙΚΤΥΩΣΗΣ

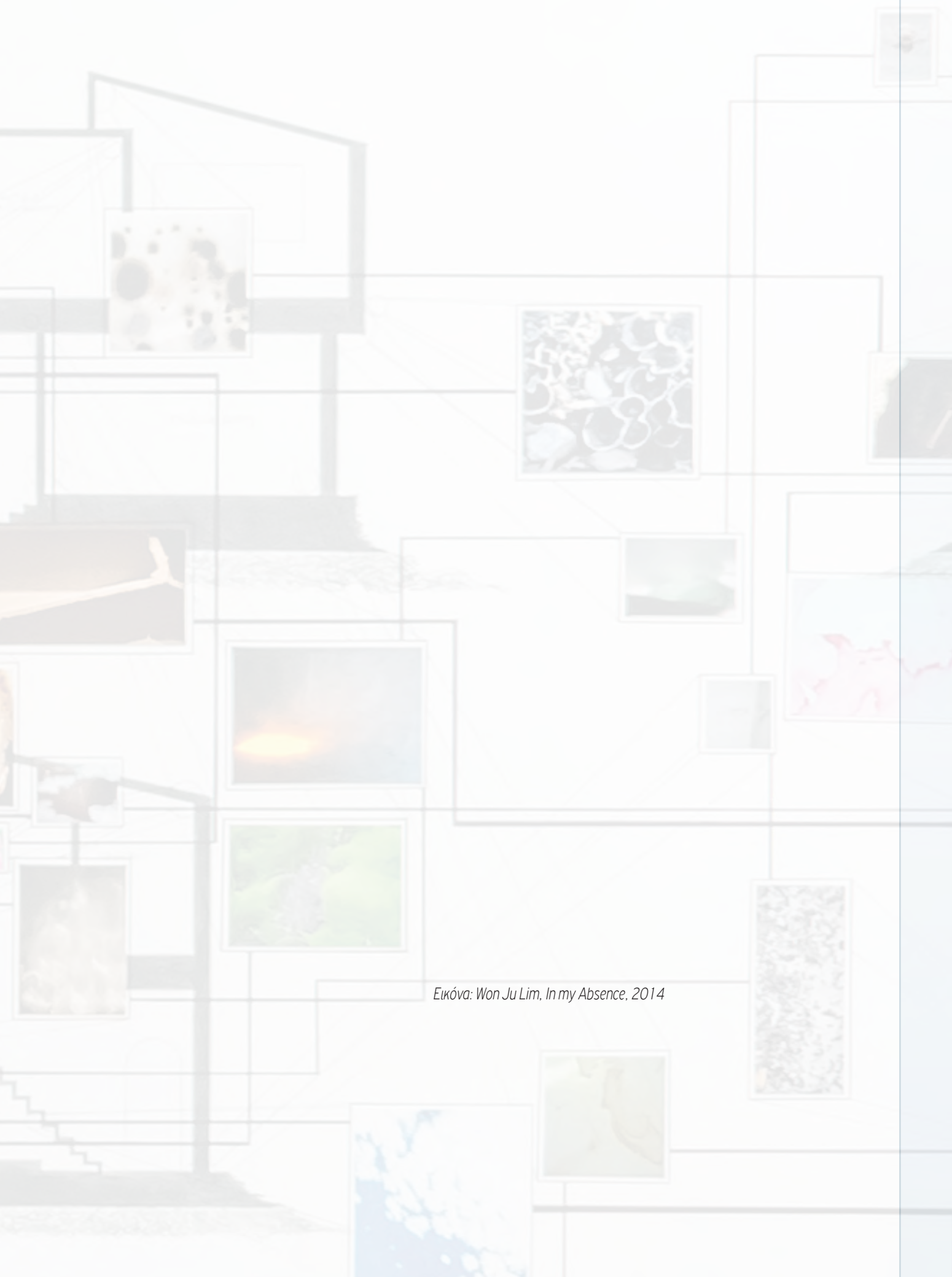

Εικόνα: Won Ju Lim, In my Absence, 2014

Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα

Μετά την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας θα είστε σε θέση:

- *να αξιολογείτε κριτικά και να τηρείτε τις προϋποθέσεις συνετής χρήσης των μέσων κοινωνικής δικτύωσης (ΜΚΔ)*
- *να προσδιορίζετε πιθανές επιπτώσεις της χρήσης των ΜΚΔ και του διαδικτύου στις ανθρώπινες και κοινωνικές σχέσεις*
- *να περιγράφετε τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι χρησιμοποιούν τα ΜΚΔ για να διατυπώσουν τη γνώμη τους*
- *να αξιολογείτε τη συμβολή των ΜΚΔ στην ατομική και συλλογική έκφραση, στην ανάδειξη νέων κοινωνικών κινημάτων και στην εξέλιξη της «κοινωνίας των πολιτών»*
- *να εντοπίζετε καλές πρακτικές ηλεκτρονικής διακυβέρνησης για την παροχή ψηφιακών διευκολύνσεων στους δημότες.*

Nam June Paik, Internet Dream, 1994

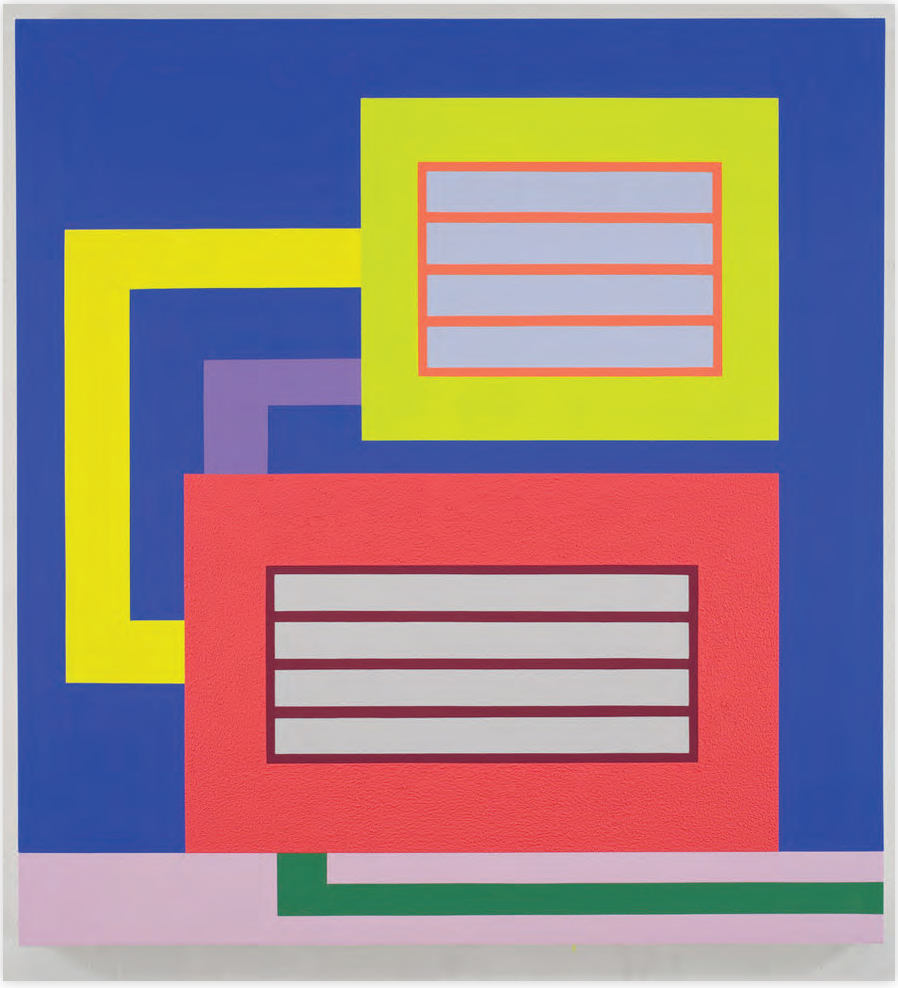

Peter Halley, Lost Signal, 2006

Εισαγωγικό Σημείωμα

Ο κύριος σκοπός αυτής της ενότητας είναι να συμβάλει στον προβληματισμό σχετικά με ένα φαινόμενο που οι νέοι και οι νέες γνωρίζουν καλά: τη χρήση του διαδικτύου και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης (ΜΚΔ). Το διαδίκτυο και τα ΜΚΔ έχουν φέρει «επανάσταση» στον τρόπο με τον οποίο επικοινωνούμε, συνεργαζόμαστε και κάνουμε συναλλαγές, εξαλείφοντας εμπόδια απόστασης, πληροφόρησης και κόστους. Παράλληλα, οι δυνατότητες αυτές δημιούργησαν νέα δεδομένα για τον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνεται και δημοσιοποιείται η γνώμη των πολιτών για μια σειρά από σημαντικά ζητήματα, αλλά και για τον τρόπο με τον οποίο η δημόσια διοίκηση μπορεί να γίνει πιο «διαυγής».

Οι δυνατότητες και ιδίως η αμεσότητα του διαδικτύου και των ΜΚΔ, πέρα από τα αδιαμφισβήτητα οφέλη που δημιούργησαν, επηρεάζουν ή και «απειλούν» με πολλούς τρόπους την καθημερινότητά μας, τις ανθρώπινες σχέσεις, την πολιτική, κοινωνική και οικονομική ζωή. Στην ενότητα αυτή θα έχουμε τη δυνατότητα να προβληματιστούμε για φαινόμενα όπως η υπερβολική χρήση του διαδικτύου, η αξιοπιστία και η εγκυρότητα των πληροφοριών που διακινούνται, ο σεβασμός στα προσωπικά δεδομένα των χρηστών, ο σεβασμός στα πνευματικά δικαιώματα, ο διαδικτυακός εκφοβισμός, ο επιφανειακός χαρακτήρας των «επαφών», η ψηφιακή δεοντολογία και η έκφραση απόψεων, η ηλεκτρονική διακυβέρνηση, η ηλεκτρονική συμμετοχή, τα ηλεκτρονικά ψηφίσματα των πολιτών, οι μηχανισμοί διαφάνειας της δημόσιας διοίκησης.

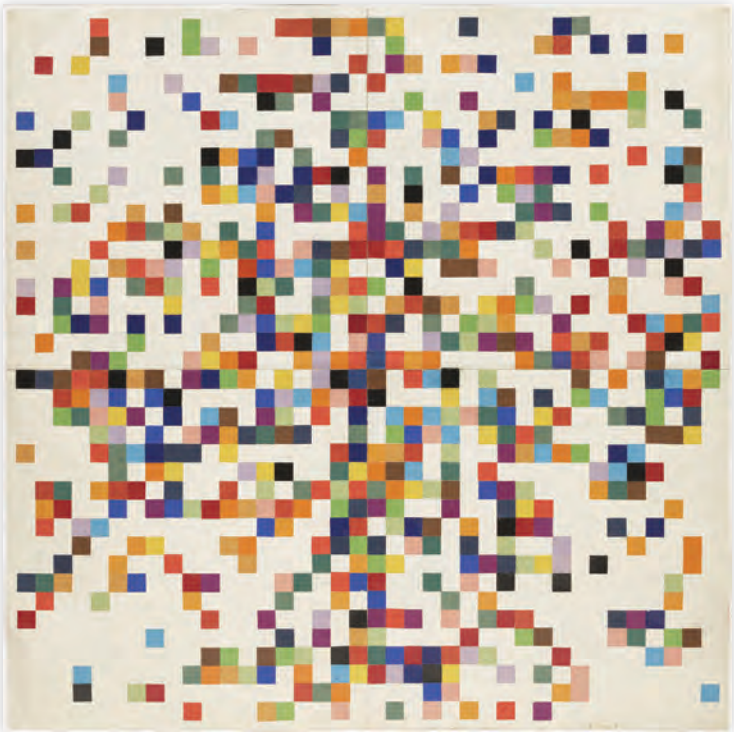

Ellsworth Kelly, Spectrum, Colors arranged by chance II, 1951

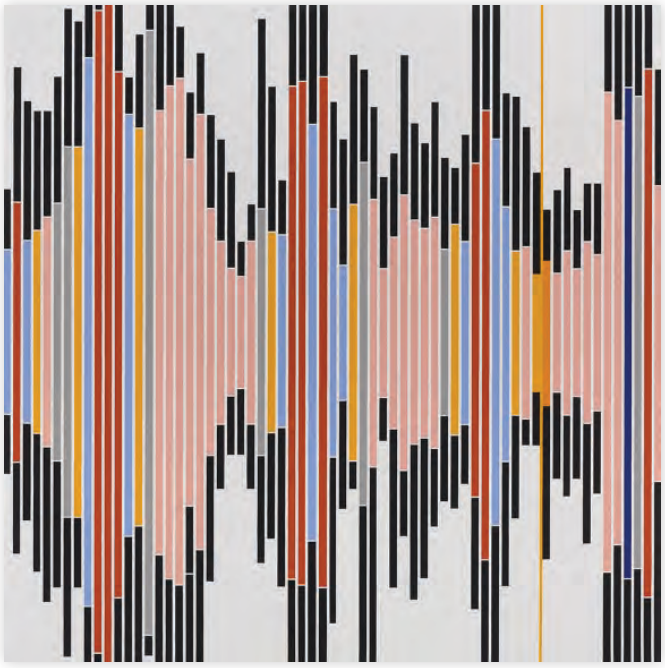

Sarah Morris, So in a sense it's abstract as no painting will ever be [Sound Graph 3], 2017

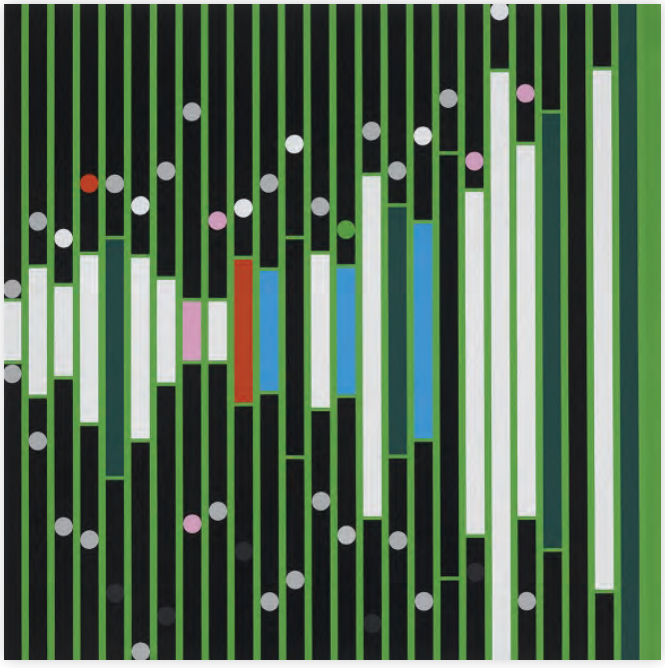

Sarah Morris, Porous Like a Sponge [Sound Graph 6], 2017

Η χρήση του Διαδικτύου και των Τεχνολογιών της Πληροφορίας και των Επικοινωνιών (ΤΠΕ) στη σημερινή εποχή. Προσωπικά δεδομένα

1η Δραστηριότητα Διαστάσεις χρήσης του διαδικτύου

Μελετήστε τα ακόλουθα δύο διαγράμματα από το δελτίο τύπου της ΕΛΣΤΑΤ για την «Έρευνα Χρήσης Τεχνολογιών Πληροφόρησης και Επικοινωνίας από νοικοκυριά και άτομα έτους 2017». Στη συνέχεια, σχολιάστε τη χρήση Η/Υ και πρόσβασης στο διαδίκτυο κατά τα τελευταία 15 έτη στην Ελλάδα.

Υπάρχει κάποιο στοιχείο ή κάποια τάση που σας κάνει εντύπωση; Πώς ερμηνεύετε τα δεδομένα που παρατηρείτε και πώς πιστεύετε ότι εξελίσσονται τα αντίστοιχα δεδομένα σε άλλες χώρες της Ευρώπης ή του υπόλοιπου κόσμου; Μπορείτε να αναζητήσετε συγκριτικά δεδομένα μέσω άλλων επίσημων στατιστικών πηγών (π.χ. Eurostat).

Χρήση Η/Υ και πρόσβαση στο Διαδίκτυο, Α΄ τρίμηνο ετών 2002-2017.
Ποσοστιαία συμμετοχή πληθυσμού ηλικίας 16-74 ετών

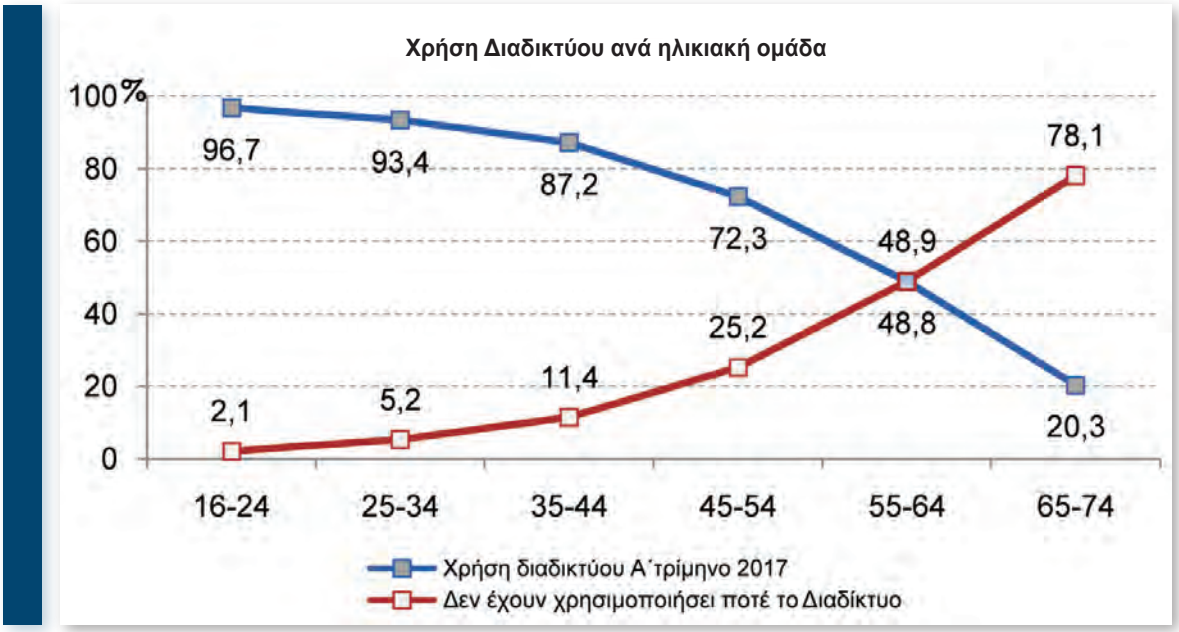

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ. (2017). *Δελτίο Τύπου για την Έρευνα Χρήσης Τεχνολογιών Πληροφόρησης και Επικοινωνίας από νοικοκυριά και άτομα έτους 2017*. Ανακτήθηκε 04-04-2018 από http://www.statistics.gr/

Πληροφοριακό Κείμενο

Σύνταγμα της Ελλάδας

Άρθρο 5Α. Δικαίωμα στην πληροφόρηση

1. Καθένας έχει δικαίωμα στην πληροφόρηση, όπως νόμος ορίζει. Περιορισμοί στο δικαίωμα αυτό είναι δυνατόν να επιβληθούν με νόμο μόνο εφόσον είναι απολύτως αναγκαίοι και δικαιολογούνται για λόγους εθνικής ασφάλειας, καταπολέμησης του εγκλήματος ή προστασίας δικαιωμάτων και συμφερόντων τρίτων.

2. Καθένας έχει δικαίωμα συμμετοχής στην Κοινωνία της Πληροφορίας. Η διευκόλυνση της πρόσβασης στις πληροφορίες που διακινούνται ηλεκτρονικά, καθώς και της παραγωγής, ανταλλαγής και διάδοσής τους αποτελεί υποχρέωση του Κράτους, τηρουμένων πάντοτε των εγγυήσεων των άρθρων 9 (οικιακό άσυλο, το απαραβίαστο της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του ατόμου), 9Α (προστασία των προσωπικών δεδομένων) και 19 (το απόρρητο των επιστολών και της ελεύθερης ανταπόκρισης ή επικοινωνίας).

2η Δραστηριότητα Προστασία προσωπικών δεδομένων

Μελετήστε τα κείμενα που ακολουθούν και συζητήστε πόσο πιθανό θεωρείτε οι χρήστες των ΜΚΔ να αλλάξουν την πρακτική τους στο διαδίκτυο, μετά από την αποκάλυψη της παραβίασης της χρήσης των προσωπικών δεδομένων εκατομμυρίων χρηστών από εταιρίες μέσω του Facebook. Αρκεί η προστασία της ιδιωτικότητάς μας να είναι μέριμνα του κράτους και του νομοθετικού πλαισίου; Εσείς τι θα κάνετε για να προστατευτείτε;

Τον Απρίλιο του 2018 (ανα)δημοσιεύθηκε από το Αθηναϊκό-Μακεδονικό Πρακτορείο Ειδήσεων άρθρο με τίτλο «Τα προσωπικά στοιχεία 87 εκατ. χρηστών του Facebook κατέληξαν στην Cambridge Analytica»:

Το Facebook ανακοίνωσε ότι η εταιρεία πολιτικών συμβούλων Cambridge Analytica ενδέχεται να είχε αποκτήσει πρόσβαση στα προσωπικά δεδομένα 87 εκατομμυρίων χρηστών και όχι μόνο 50 εκατομμυρίων, όπως ήταν η προηγούμενη εκτίμηση. «Συνολικά, πιστεύουμε ότι οι προσωπικές πληροφορίες έως και 87 εκατομμυρίων χρηστών – οι περισσότεροι εκ των οποίων βρίσκονται στις Η.Π.Α. – αποκτήθηκαν αθέμιτα από την Cambridge Analytica», ανέφερε η εταιρεία του Μαρκ Ζάκερμπεργκ. Την πληροφορία αυτή έδωσε στη δημοσιότητα ο επικεφαλής του τεχνολογικού τομέα του Facebook Μάικ Σρέπφερ, σε μια ανάρτησή του που αφορούσε τις ενέργειες στις οποίες προβαίνει η εταιρεία προκειμένου να περιορίσει την πρόσβαση τρίτων στα προσωπικά δεδομένων των χρηστών του Facebook. Τον περασμένο μήνα, το Facebook παραδέχτηκε ότι τα προσωπικά στοιχεία «εκατομμυρίων» χρηστών κατέληξαν στα χέρια της Cambridge Analytica, μιας εταιρείας που – μεταξύ άλλων – είχε εργαστεί και στην προεκλογική εκστρατεία του Ντόναλντ Τραμπ για τις εκλογές του 2016.

Πηγή: ΑΠΕ-ΜΠΕ (2018). Ανακτήθηκε 05-04-2018 από http://www.amna.gr/home/article/245756/Ta-prosopika-stoicheia-87-ekat-christon-tou-Facebook-katelixan-stin-Cambridge-Analytica

Bruce Nauman, Untitled, 1969

Πληροφοριακά Κείμενα

Σύνταγμα της Ελλάδας

Άρθρο 9Α. Προστασία προσωπικών δεδομένων

«Καθένας έχει δικαίωμα προστασίας από τη συλλογή, επεξεργασία και χρήση, ιδίως με ηλεκτρονικά μέσα, των προσωπικών του δεδομένων, όπως νόμος ορίζει. Η προστασία των προσωπικών δεδομένων διασφαλίζεται από ανεξάρτητη αρχή, που συγκροτείται και λειτουργεί, όπως νόμος ορίζει».

Η συνταγματικά κατοχυρωμένη Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα συμβουλεύει: «Μην παίρνεις τίποτα ως δεδομένο... σκέψου πιο προσωπικά...».

Πηγή: Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα. (2018). *Προσωπικά δεδομένα και διαδίκτυο. Μην παίρνεις τίποτα ως δεδομένο... σκέψου πιο προσωπικά*. Ανακτήθηκε 05-04-2018 από http://www.dpa.gr/pls/portal/docs/PAGE/APDPX/YOUTH/YOUTH_INTRO/YOUTH_BOOKLET.PDF

Frank Stella, Das Erdbeben in Chili, 1999

Συμμετοχή, νέες μορφές συλλογικότητας και ηλεκτρονική δημοκρατία

3η Δραστηριότητα

Έκφραση γνώμης μέσω των ΜΚΔ και ηλεκτρονική συμμετοχή στα κοινά

Συζητήστε στην τάξη τρόπους με τους οποίους το διαδίκτυο και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης δίνουν την ευκαιρία διατύπωσης της γνώμης μας για διάφορες πτυχές του συλλογικού βίου (ζητήματα πολιτικής, ψηφίσματα για θέματα περιβάλλοντος, θέματα ανθρώπινων δικαιωμάτων, θέματα προστασίας των ζώων, θέματα κατανάλωσης προϊόντων και υπηρεσιών).

Έχετε επηρεαστεί από όσα δημοσιεύονται σε τέτοιου είδους πλατφόρμες και, αν ναι, με ποιους τρόπους; Με αφορμή και το πληροφοριακό κείμενο που ακολουθεί, μπορείτε να εντοπίσετε πρακτικές για την έκφραση γνώμης μέσω των ΜΚΔ ή για τη διασπορά ψευδών ειδήσεων;

Andreas Gursky, Paris-Montparnasse, 1993

Πληροφοριακό Κείμενο

Οι ψευδείς ειδήσεις είναι 70% πιθανότερο να εξαπλωθούν μέσω του Twitter από ό,τι οι αληθινές ειδήσεις, σύμφωνα με μία νέα αμερικανική επιστημονική έρευνα, τη μεγαλύτερη του είδους της μέχρι σήμερα, που επιβεβαιώνει τη δύναμη των μέσων κοινωνικής δικτύωσης να παραπληροφορούν. Επιπλέον, οι ψευδείς ειδήσεις βρίσκουν εύκολα μεγαλύτερο ακροατήριο. Ενώ η αλήθεια σπάνια διαχέεται σε περισσότερους από 1.000 χρήστες, το κορυφαίο 1% των ψευδών ειδήσεων συνήθως εξαπλώνεται σε 1.000 έως 100.000 ανθρώπους. Μία αληθινή είδηση χρειάζεται περίπου εξαπλάσιο χρόνο για να φθάσει σε 1.500 ανθρώπους, σε σχέση με τον χρόνο που μία ψευδής είδηση φθάνει στον ίδιο αριθμό ανθρώπων.

Οι ερευνητές του Πανεπιστημίου MIT που έκαναν τη σχετική δημοσίευση στο περιοδικό «Science» συνέκριναν τη διάχυση της αληθούς και της ψευδούς πληροφόρησης μέσω διασποράς (retweeting) των μηνυμάτων στο Twitter μεταξύ 2006-2017. Διαπιστώθηκε ότι οι ψευδείς ειδήσεις και γενικότερα οι ψευδείς πληροφορίες όχι μόνο εμφανίζουν συνεχή αύξηση στο Twitter, αλλά, επίσης, διασπείρονται πολύ πιο μακριά, πιο γρήγορα, πιο βαθιά και πιο πλατιά από ό,τι η αλήθεια και αυτό αφορά όλες τις κατηγορίες πληροφόρησης. Μία βασική ψυχολογική αιτία γι' αυτό είναι ότι οι ψευδείς ειδήσεις έχουν μία πρωτοτυπία και οι άνθρωποι αρέσκονται να μοιράζονται με άλλους ασυνήθιστα πράγματα, χωρίς να πολυνοιάζονται πόσο αληθινά είναι. Οι ψευδείς ειδήσεις, σύμφωνα με τους ερευνητές, θεωρείται ότι είναι πιο πρωτότυπες, πράγμα που τις ευνοεί. Επίσης, έχουν μεγαλύτερη συναισθηματική φόρτιση, ενισχύοντας τα αισθήματα φόβου, αηδίας, έκπληξης κ.ά., ενώ οι αληθινές ειδήσεις είναι συνήθως πιο αναμενόμενες και «βαρετές». Κατά τους ερευνητές, στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης οι χρήστες έλκουν καλύτερα την προσοχή των άλλων όταν είναι οι πρώτοι που προβάλλουν «πρωτότυπες» ειδήσεις. Οι ψευδείς ειδήσεις με τη μεγαλύτερη και ταχύτερη εξάπλωση είναι αυτές με πολιτικό περιεχόμενο, με ρυθμό τριπλάσιο σε σχέση με τα άλλα είδη ψευδών ειδήσεων που αφορούν π.χ. την οικονομία, την τρομοκρατία, την επιστήμη-τεχνολογία, τον καλλιτεχνικό κόσμο ή τις φυσικές καταστροφές. [...]

Πηγή: ΑΠΕ-ΜΠΕ (2018). Ανακτήθηκε 04-04-2018 από http://www.amna.gr/home/article/237509/Oi-pseudeis-eidiseis-taxideuoun-polu-pio-grigora-kai-se-perissoterous-anthropous-apo-o-ti-oi-alithines

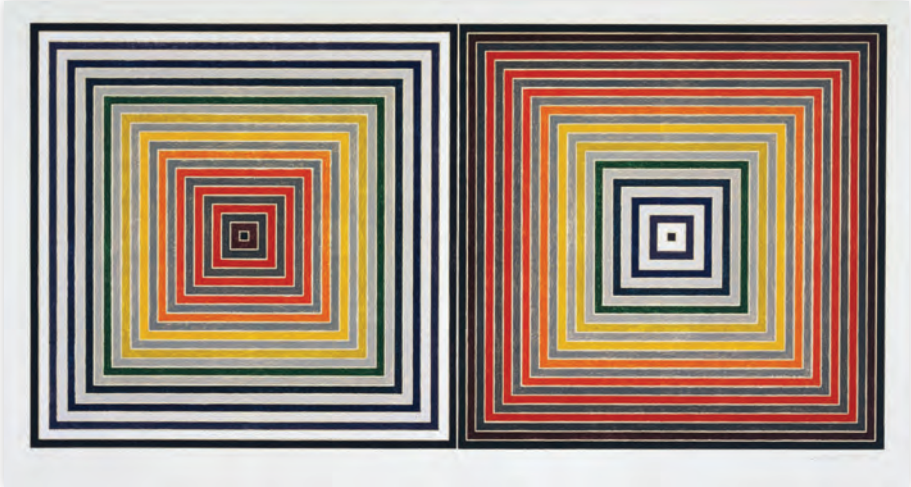

Frank Stella, Double Gray Scramble, 1973

4η Δραστηριότητα Καλές πρακτικές ηλεκτρονικής διακυβέρνησης

Χωριστείτε σε ομάδες, προκειμένου να αναζητήσετε καλές πρακτικές ηλεκτρονικής διακυβέρνησης από Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ) ή άλλους δημόσιους οργανισμούς (π.χ. ηλεκτρονικές συναλλαγές μεταξύ πολιτών και κράτους). Στη συνέχεια, μπορείτε να τις παρουσιάσετε και να τις συγκρίνετε στην ολομέλεια της τάξης.

Beatriz Milhazes, Spring Love, 2010

Συμπληρωματική Δραστηριότητα

Το Διαδίκτυο που θέλουμε

Η έκδοση με τίτλο «Το Διαδίκτυο που θέλουμε (European School Net), Νέοι και Διαδίκτυο – Δραστηριότητες από νέους για νέους» μπορεί να χαρακτηριστεί ως ένα πολύτιμο εγχειρίδιο-οδηγός για ζητήματα που αφορούν τη χρήση του διαδικτύου από νέους ανθρώπους.

Αφού εξετάσετε τον πίνακα περιεχομένων της (ηλεκτρονικά ή από τις εικόνες που ακολουθούν) ή φυλλομετρήσετε την έκδοση ηλεκτρονικά, προσπαθήστε να προσδιορίσετε τα κύρια ζητήματα που ανακύπτουν ως προς τη χρήση του διαδικτύου.

Πίνακας Περιεχομένων

Πρόλογος	**3**
Τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις μου στο Διαδίκτυο	
1.1. Μάθε τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις σου	6
1.2. Όροι και προϋποθέσεις, η απόλυτη πρόκληση	8
1.3. Όταν τα δικαιώματά σου δεν γίνονται σεβαστά...	10
"Η πληροφορία δεν είναι γνώση", Άλμπερτ Αϊνστάιν	
2.1. Ώρα για κριτική σκέψη	12
2.2. Τα εργαλεία του αξιόπιστου διαδικτυακού δημοσιογράφου	15
2.3. Σκέψου πριν δημοσιεύσεις	17
Συμμετέχοντας στο Διαδίκτυο	
3.1. Δρώντας, αντιδρώντας, αλληλεπιδρώντας ...	19
3.2. Να είσαι ο εαυτός σου στο Διαδίκτυο	23
3.3. Συμμετέχοντας με πρόληψη... και υπευθυνότητα!	26
Διαμόρφωσε την ταυτότητά σου	
4.1. Παρουσίασε τον εαυτό σου στον κόσμο	29
4.2. Σχετικά με εμένα, ο εαυτός μου και εγώ	31
4.3. Η αλήθεια και μόνο η αλήθεια;	33
Ιδιωτική Ζωή, το πολυτιμότερο αγαθό μου	
5.1. Αποκρύπτοντας την ταυτότητά μου στον ψηφιακό κόσμο	35
5.2. Το δικαίωμα στη λήθη - διαγράφοντας ένα ψηφιακό αποτύπωμα	37
5.3. Παρουσίασε τον εαυτό σου αλλά όχι πάρα πολύ!	40
5.4. Η ιδιωτική μου ζωή και η δική σου	42
Ο καλλιτέχνης μέσα σου	
6.1. Τι είναι τα πνευματικά δικαιώματα;	43
6.2. Μήπως είσαι πειρατής;	45
Τι έχεις μάθει - Είσαι διαδικτυακά σοφός ή διαδικτυακά ευάλωτος;	**47**
Το Insafe στη χώρα σου	**50**

Πηγή: Ευρωπαϊκό Σχολικό Δίκτυο. (2014). *Το Διαδίκτυο που θέλουμε. Νέοι και Διαδίκτυο - Δραστηριότητες από νέους για νέους.* Ανακτήθηκε 04-04-2018 από http://www.webwewant.eu/documents/10180/18685/Handbook_WWW_Grec.pdf/c3d4e28b-75b4-432c-8760-af52d2260574

Θεματική Ενότητα 11

ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

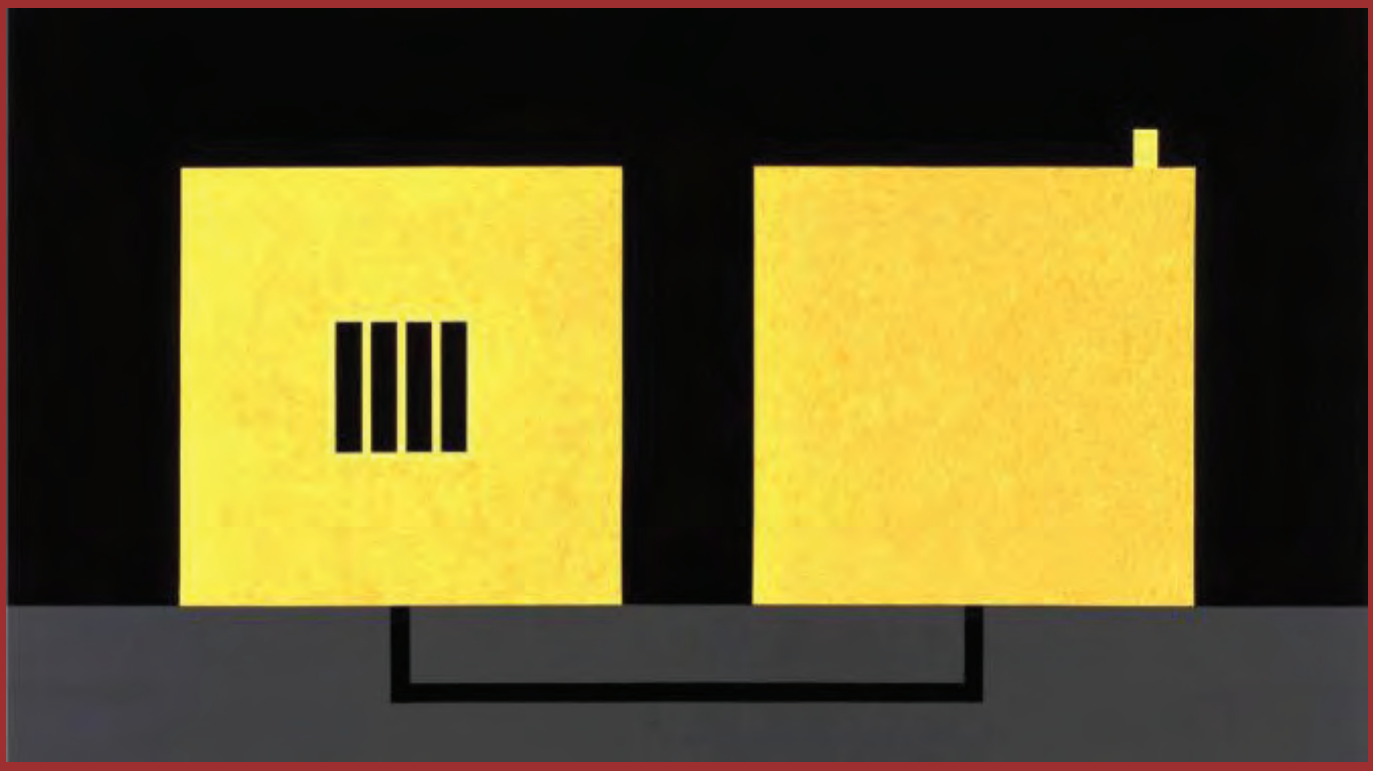

Εικόνα: Peter Halley, Prison & Cell with Smokestack & Conduit, 1985

Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα

Μετά την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας θα είστε σε θέση:

- *να εξηγείτε τι είναι δίκαιο, τι είναι το «δίκαιο» και πώς το «δίκαιο» διακρίνεται από την έννοια της ηθικής*
- *να διερευνάτε τη σχέση ανάμεσα στην υπακοή στους νόμους και στην έννοια του «καλού πολίτη»*
- *να εντάσσετε την παραγωγή του «δικαίου» στο πλαίσιο των κοινωνικών δεδομένων, καταστάσεων και νοοτροπιών*
- *να περιγράφετε τη διαδικασία παραγωγής νόμων*
- *να προσεγγίζετε τις έννοιες της κοινωνικής απόκλισης, της παραβατικότητας και της εγκληματικότητας*
- *να διακρίνετε τα είδη του εγκλήματος*
- *να περιγράφετε το σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης*
- *να προβληματίζεστε για την έννοια της ποινής και τον τρόπο απονομής της δικαιοσύνης.*

Hannah Darboven, Untitled, 1972

Joseph Kosuth, One and Three Chairs, 1965

Εισαγωγικό Σημείωμα

Στην ενότητα αυτή οι μαθητές και οι μαθήτριες θα προσεγγίσουν θέματα που συνδέονται με το «δίκαιο»*ΓΛ, την έννοια και τη διαδικασία παραγωγής του, τη σχέση του«δικαίου» με την ηθική, την κοινωνική απόκλιση και το έγκλημα, καθώς και την απονομή της δικαιοσύνης, την αντεγκληματική πολιτική και την αντιμετώπιση του εγκλήματος.

Κεντρικός στόχος είναι να γίνουν κατανοητά τα ακόλουθα:

- Η κοινωνική συμβίωση οδηγεί αναπόφευκτα στη δημιουργία αντιθέσεων και στη σύγκρουση συμφερόντων. Προκειμένου να διασφαλιστεί η αρμονική συνύπαρξη των ανθρώπων, είναι απαραίτητη η διαμόρφωση κανόνων ρύθμισης της συμπεριφοράς τους. Συγκεκριμένα, πρόκειται τόσο για κοινωνικούς κανόνες οι οποίοι αναφέρονται στις κοινωνικές προσδοκίες σχετικά με την «αρμόζουσα» συμπεριφορά, όσο και για νομικούς κανόνες (ή κανόνες δικαίου) που ρυθμίζουν υποχρεωτικά την εξωτερική συμπεριφορά των μελών μιας ορισμένης κοινωνίας.
- Οι κανόνες δικαίου αποτελούν «πραγματικότητα» της ίδιας της ζωής, καθώς επηρεάζουν και επηρεάζονται από τις κοινωνικές συνθήκες. Προσδιορίζονται δηλαδή από την εκάστοτε κοινωνική πραγματικότητα, από τις μεταβολές στις κοινωνικές, οικονομικές ή πολιτικές συνθήκες, οι οποίες δημιουργούν συνεχώς νέα ζητήματα που έχουν ανάγκη ρύθμισης από τον νομοθέτη.
- Οι νομικοί κανόνες θεσπίζονται από τους θεσμούς της οργανωμένης πολιτείας και επιβάλλονται από την κρατική εξουσία. Αποσκοπούν στην άμβλυνση των κοινωνικών συγκρούσεων, στην επιβολή και διατήρηση της τάξης, στη διασφάλιση της ειρηνικής συμβίωσης και της κοινωνικής συνοχής, και πρέπει να βασίζονται στον σεβασμό των ανθρώπινων δικαιωμάτων.
- Το έγκλημα αποτελεί ένα πολυπαραγοντικό φαινόμενο, το οποίο προσδιορίζεται ιστορικά και κοινωνικά. Συγχρόνως, η κοινωνική αντίληψη για το έγκλημα επιδρά και στον τρόπο αντιμετώπισής του.
- Οι όροι «αποκλίνουσα συμπεριφορά», «εγκληματικότητα» και «παραβατικότητα» χρησιμοποιούνται συχνά ως συνώνυμοι. Η αποκλίνουσα συμπεριφορά είναι ένας περιεκτικός και γενικός όρος που περιλαμβάνει την «εγκληματικότητα» και την «παραβατικότητα». Ειδικότερα, ο όρος παραβατικότητα χρησιμοποιείται κυρίως για πράξεις που δεν αξιολογούνται ως ιδιαίτερα σοβαρές για την κοινωνία (π.χ. μικροκλοπές, γκράφιτι σε δημόσια και ιδιωτικά κτήρια χωρίς άδεια), με ιδιαίτερη την περίπτωση της παραβατικότητας ανηλίκων που απαιτεί αυξημένη προσοχή και στήριξη για τους ανήλικους παραβάτες.
- Η αντεγκληματική πολιτική αναπτύσσεται σε τρία επίπεδα, την πρόληψη και την καταστολή του εγκλήματος, καθώς και την επανένταξη του εγκληματία στην κοινωνία. Συγχρόνως συνδέεται με τις εκάστοτε ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες, καθώς και με ζητήματα προστασίας των ανθρώπινων δικαιωμάτων.

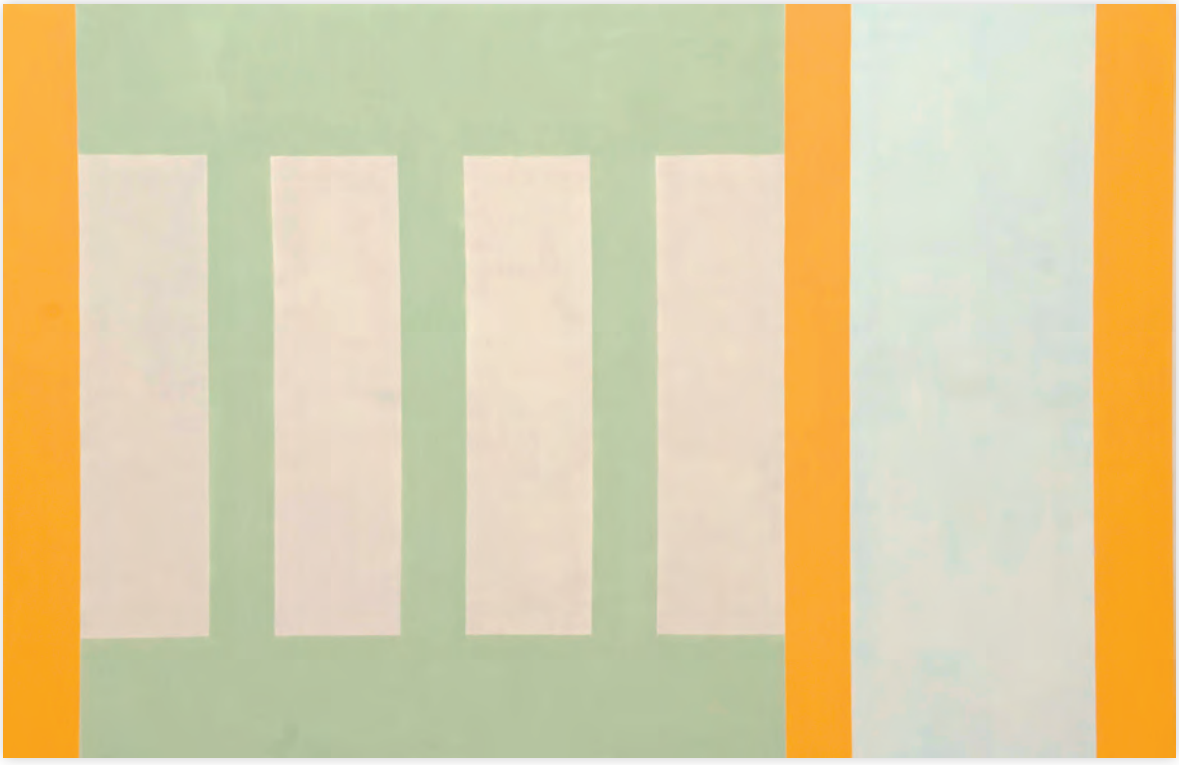

Κλεοπάτρα Μουρσελά, Αστικό Τοπίο, 2008 (ιδιωτική συλλογή)

Δίκαιο, Νόμος, Ηθική

Πληροφοριακό Κείμενο

Δίκαιο είναι το σύνολο των κανόνων με τους οποίους ρυθμίζεται υποχρεωτικά και καταναγκαστικά η εξωτερική συμπεριφορά των ανθρώπων και την τήρησή τους επιβάλλει και εξασφαλίζει με κυρώσεις η κρατική εξουσία. Οι κανόνες αυτοί προβλέπουν τι πρέπει να πράξουν τα μέλη μιας κοινωνίας και τι να παραλείψουν. Επιπλέον, το «δίκαιο» ρυθμίζει την οργάνωση και τη λειτουργία του κράτους, καθώς και τη σχέση του κράτους με τα μέλη της κοινωνίας.

Το δίκαιο εμφανίζεται ως ένα σύστημα γενικών και αφηρημένων κανόνων που ρυθμίζουν με τρόπο απρόσωπο αλλά και ουδέτερο τις κοινωνικές σχέσεις. Το «δίκαιο», δηλαδή, αποπροσωποποιεί τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις, όχι αυτά που έχει ο εκάστοτε συγκεκριμένος άνθρωπος, αλλά αυτά που έχει το σύνολο των μελών του κοινωνικού συνόλου. Οι σχέσεις των μελών του κοινωνικού συνόλου είναι σχέσεις αμοιβαίων δικαιωμάτων αλλά και υποχρεώσεων. Η λειτουργία τους είναι αμφίδρομη: τα δικαιώματα αντιστοιχούν σε υποχρεώσεις και οι υποχρεώσεις σε δικαιώματα

Διασκευασμένο κείμενο από: Μάνεσης, Α. (1980).
Συνταγματικό Δίκαιο (τόμος Ι). Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.

Ηθική είναι το σύνολο των μη αναγκαστικών κανόνων οι οποίοι απευθύνονται στον εσωτερικό κόσμο του ανθρώπου και επιβάλλουν σε αυτόν ορισμένη συμπεριφορά έναντι των συνανθρώπων του. Η τήρηση των κανόνων ηθικής δεν επιβάλλεται βιαίως, όπως γίνεται με τους κανόνες της πολιτείας. Οι κυρώσεις διαφέρουν τόσο ως προς τη βαρύτητα όσο και ως προς εκείνον που τις επιβάλλει. Στην περίπτωση των εθιμικών κανόνων οι κυρώσεις τίθενται από το κοινωνικό περιβάλλον ή την οικεία κοινωνική ομάδα, ενώ, στην περίπτωση της παράβασης των νόμων, από την πολιτεία.

Πηγή: Γεωργιάδης Α. (2018). *Τι είναι δίκαιο;*
Η νομική επιστήμη για όλους. Αθήνα: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Marcel Duchamp, Disks Bearing Spirals, 1923

1η Δραστηριότητα «Καλός» κανόνας - «Κακός» κανόνας

Διαβάστε τους υποθετικούς νομικούς κανόνες που ακολουθούν. Επιχειρήστε να τους διακρίνετε σε «καλούς» και «κακούς» και επιχειρηματολογήστε για να υποστηρίξετε τις διαφορετικές απόψεις σας.

ΝΟΜΙΚΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ:

- ✓ Όλοι οι πολίτες πρέπει να έχουν το ίδιο θρήσκευμα.
- ✓ Οι πολίτες μπορούν να αποφασίζουν σε ποια πλευρά του δρόμου θα οδηγούν.
- ✓ Οι γυναίκες πρέπει να αμείβονται όσο και οι άντρες.
- ✓ Οι δεκαπεντάχρονες και οι δεκαπεντάχρονοι δεν έχουν δικαίωμα ψήφου στις εκλογές.

Στη συνέχεια, με αφορμή τις επιλογές σας για τους υποθετικούς νομικούς κανόνες, συμβουλευτείτε τον ορισμό του «δικαίου» στο παραπάνω πληροφοριακό κείμενο και εντοπίστε βασικά χαρακτηριστικά των κανόνων δικαίου.

Man Ray, Indestructible Object (or Object to be destroyed), 1923

2η Δραστηριότητα Το δίλημμα του Χάινζ. Το νόμιμο είναι και ηθικό;

Αφού διαβάσετε το παρακάτω κείμενο, επιλέξτε μία από τις δύο προτάσεις συμπληρώνοντας τη φράση:

α) *Ο Χάινζ έπρεπε να κλέψει το φάρμακο γιατί* .....

.....

β) *Ο Χάινζ δεν έπρεπε να κλέψει το φάρμακο γιατί* .....

.....

Ο Χάινζ ζει σε μια μακρινή χώρα με τη σύζυγό του, η οποία είναι άρρωστη. Ο φαμακοποιός στην πόλη έχει ένα φάρμακο που μπορεί να τη γιατρέψει. Χωρίς το φάρμακο θα πεθάνει. Ο Χάινζ δεν έχει λεφτά για να το αγοράσει και ο φαρμακοποιός αρνείται να του το δώσει. Πρέπει ο Χάινζ να κλέψει το φάρμακο;

Διασκευασμένο κείμενο από: Διδυμιώτης, Ο., Μαρκοπούλου, Ε., Παρασκευά-Βελουδογιάννη, Δ., Τσεβρένη, Μ., και Ομάδα Εργασίας «Δημοκρατική Παιδεία». (2017). Επιπλέον Υλικό: Όψεις της ανυπακοής. Στο: *Δημοκρατική Παιδεία*. Αθήνα: ΕΚΠΑ.

Με αφορμή την περίπτωση του Χάινζ και αφού συμβουλευτείτε τον ορισμό της Ηθικής στο παραπάνω πληροφοριακό κείμενο, να σχολιάσετε τη σχέση ανάμεσα σε μια νόμιμη και σε μια ηθική πράξη.

Mona Hatoum, Impenetrable, 2009

3η Δραστηριότητα

«Υπακοή στους Νόμους» - Το ιστορικό παράδειγμα της δίκης της Νυρεμβέργης

Διαβάστε το ιστορικό παράδειγμα που ακολουθεί για τη δίκη της Νυρεμβέργης. Πολλοί από τους καταδικασθέντες σε εκείνη τη δίκη ισχυρίστηκαν: «Είχαμε εντολές να υπακούμε στο κράτος...». Να σχολιάσετε τον ισχυρισμό τους σε σχέση με την υποχρέωση της υπακοής στον νόμο.

Η υπακοή στους νόμους δεν αποτελεί απαραίτητα ένδειξη «καλού πολίτη». Πολλές απεχθείς πράξεις έχουν διαπραχθεί από άτομα που υπάκουαν στον νόμο, λέγοντας ότι απλώς «έκαναν το καθήκον τους».

Ένα ιστορικό παράδειγμα: Η δίκη της Νυρεμβέργης, Ιανουάριος-Οκτώβριος 1946. Στη Νυρεμβέργη καταδικάστηκαν σε θάνατο ή φυλάκιση υψηλόβαθμα στελέχη των Ναζί για: α) εγκλήματα κατά της ειρήνης, β) σχεδίαση, έναρξη και διεξαγωγή επιθετικών πολέμων, γ) εγκλήματα πολέμου και δ) εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας.

Ανακτήθηκε 14-04-2018 από http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL106/282/2014,6857/

4η Δραστηριότητα — Το Οικογενειακό Δίκαιο, άλλοτε και σήμερα

Αλλαγές στο Οικογενειακό Δίκαιο

Αφού διαβάσετε τα παρακάτω δημοσιεύματα, συζητήστε τους λόγους για τους οποίους άλλαξε το Οικογενειακό Δίκαιο το 1983.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΟΣΕΧΗ ΚΥΡΙΑΚΗΝ 20 ΙΟΥΛΙΟΥ

ΤΟ «ΕΜΠΡΟΣ»

ΚΑΤΩ Η ΠΡΟΙΚΑ

'Αρχίζει έντονον έκστρατείαν κατά τοῦ βαρβάρου, τοῦ ἀναχρονιστικοῦ καὶ ἀντικοινωνικοῦ θεσμοῦ τῆς προικός.

ΛΑΡΙΣΑ.— Φιλονικήσας μὲ τὴν σύζυγόν του, διότι δὲν τοῦ ἔδιδε τὴν ὑποσχεθεῖσαν πρὸ τριετίας προῖκα, ηὐτοκτόνησεν, ἀπαγχονισθείς, ἐντὸς τοῦ δωματίου τῆς οἰκίας του, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ 'Ιωαννίνων τῆς πόλεώς μας, ὁ σωφὲρ 'Ανδρ. Γκανάτσιος, ἡλικίας 38 ἐτῶν.

(Αἱ ὑπαιτιαὶ ἐσημερίδες)

ΕΠΟΧΗ Τετάρτη, 17 Φεβρουαρίου 1982

«Ισοκυρία» με τον θρησκευτικό και... όσοι υπογήφιοι προσέλθετε

Ο πολιτικός γάμος και πώς θα... γίνεται

Πριν από το 1983	Μετά το 1983 (Ν. 1329/83)
• **Προσωπικές σχέσεις των συζύγων** *Ο ανήρ είναι η κεφαλή της οικογένειας και αποφασίζει περί παντός ό,τι αφορά τον συζυγικό βίο.*	• **Προσωπικές σχέσεις των συζύγων** *Οι σύζυγοι αποφασίζουν από κοινού περί παντός ό,τι αφορά τον συζυγικό βίο.*
• **Περιουσιακές σχέσεις των συζύγων** *Προικώο σύστημα.*	• **Περιουσιακές σχέσεις των συζύγων** *Κατάργηση προικώου συστήματος. Αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα.*
• **Σχέσεις γονέων και παιδιών** *Πατρική εξουσία.*	• **Περιουσιακές σχέσεις των συζύγων** *Γονική μέριμνα. Ενηλικίωση του παιδιού με τη συμπλήρωση του 18ου έτους της ηλικίας του.*

Σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης

Αφού διαβάσετε το παρακάτω κείμενο, να συζητήσετε τις αλλαγές που έχουν επέλθει στην ελληνική κοινωνία και οδήγησαν τον νομοθέτη στη θεσμοθέτηση του συμφώνου συμβίωσης. Στη συνέχεια προβληματιστείτε για τον τρόπο με τον οποίο τα κοινωνικά δεδομένα, οι καταστάσεις και οι νοοτροπίες επηρεάζουν την παραγωγή του «δικαίου».

Το σύμφωνο συμβίωσης αποτελεί μια μορφή ελεύθερης ένωσης, η οποία ρυθμίζεται ειδικώς από τον νόμο. Συγκεκριμένα, το σύμφωνο συμβίωσης είναι η συμφωνία για μόνιμη εκτός γάμου συμβίωση δύο ενήλικων προσώπων, η οποία καταρτίζεται με συμβολαιογραφικό έγγραφο και κατατίθεται στον ληξίαρχο. Το σύμφωνο συμβίωσης ρυθμίστηκε νομοθετικά στη χώρα μας για πρώτη φορά το 2008 και πρόσφατα διευρύνθηκε προς δύο βασικές κατευθύνσεις:

α) σύμφωνο συμβίωσης μπορούν πλέον να συνάπτουν και ομόφυλα ζευγάρια και
β) οι έννομες συνέπειες του συμφώνου ενισχύθηκαν σε τέτοιον βαθμό, ώστε πλέον ελάχιστα διαφέρουν από εκείνες του γάμου.

Πηγή: Γεωργιάδης, Α. (2018). *Τι είναι δίκαιο; Η νομική επιστήμη για όλους*. Αθήνα: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

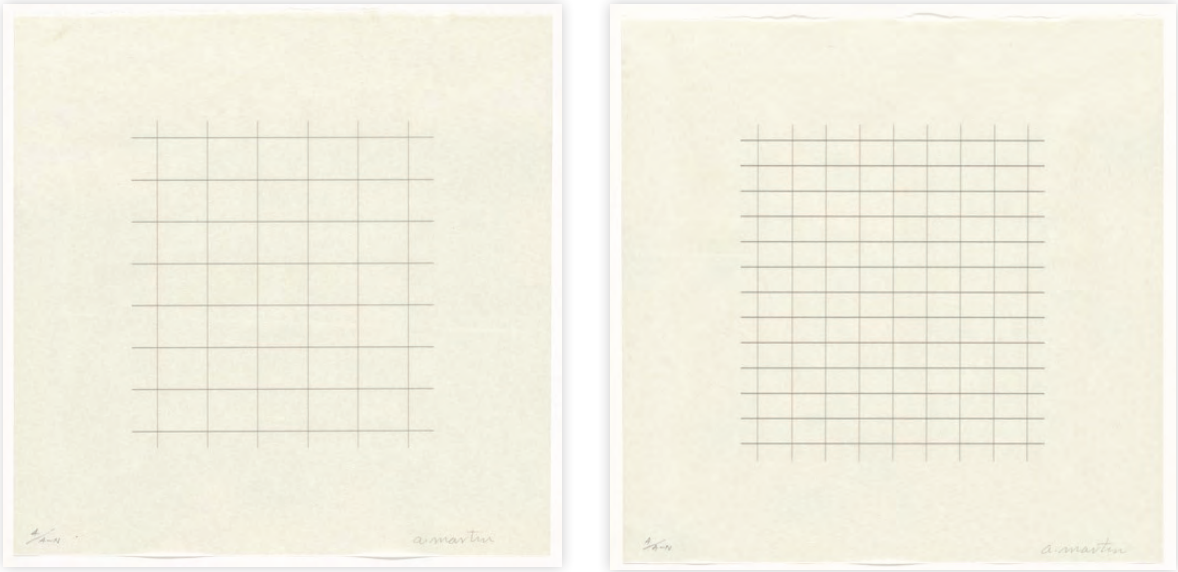

Agnes Martin, Untitled, from On a Clear Day, 1973

Πληροφοριακό Κείμενο

Η νομοθετική διαδικασία περιλαμβάνει τρία βασικά στάδια: τη νομοθετική πρωτοβουλία, την επεξεργασία, συζήτηση και ψήφιση των νομοσχεδίων ή προτάσεων νόμων και την έκδοση και δημοσίευση των νόμων στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Γεωργιάδης, Α. (2018). *Τι είναι δίκαιο; Η νομική επιστήμη για όλους*. Αθήνα: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Για την επόμενη δραστηριότητα παρατηρήστε τον παρακάτω πίνακα ο οποίος απεικονίζει τη διαδικασία παραγωγής ενός νόμου.

Νομοθετική πρωτοβουλία

Νομοσχέδιο:	Πρόταση νόμου:
τη νομοθετική πρωτοβουλία ασκεί η Κυβέρνηση	τη νομοθετική πρωτοβουλία ασκεί η Βουλή

↓

Συζήτηση και ψήφιση

Συζήτηση, επεξεργασία και έκθεση της αρμόδιας κοινοβουλευτικής επιτροπής	Συζήτηση στη Βουλή. Ψήφιση σε τρεις φάσεις: α) καταρχήν, β) κατ' άρθρο, γ) στο σύνολο

↓

Έκδοση και δημοσίευση από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας

5η Δραστηριότητα «4 ημέρες σχολείο» - Ας φτιάξουμε έναν υποθετικό νόμο

Αυτήν την εβδομάδα έχει αρχίσει στη Βουλή η διαδικασία ψήφισης του νομοσχεδίου (ν/σ) «4 ημέρες σχολείο». Χωριστείτε σε δύο ομάδες-κόμματα. Η ομάδα Α (το κυβερνών κόμμα) είναι υπέρ του νομοσχεδίου και η ομάδα Β (το κόμμα της αξιωματικής αντιπολίτευσης) είναι κατά του νομοσχεδίου.

1. *Καταγράψτε τις σκέψεις σας γύρω από την εφαρμογή του μέτρου που αφορά τη φοίτηση στο σχολείο 4 ημέρες την εβδομάδα.*
2. *Κάθε ομάδα χωρίζεται σε δύο υποομάδες. Κάθε υποομάδα θα πρέπει να καταγράψει δύο τουλάχιστον επιχειρήματα υπέρ του ν/σ «4 μέρες σχολείο», αν ανήκει στην ομάδα Α, και δύο τουλάχιστον κατά, αν ανήκει στην ομάδα Β.*
3. *Σε επόμενη φάση οι ομάδες-κόμματα συνεδριάζουν σε ολομέλεια.*
4. *Ορίζεται ένας μαθητής ή μία μαθήτρια Πρόεδρος της Βουλής, ο οποίος ή η οποία θα αναλάβει τον συντονισμό της συζήτησης.*
5. *Ορίζεται ένας μαθητής ή μία μαθήτρια από την ομάδα Α Υπουργός Παιδείας. Ο/Η Υπουργός λαμβάνει τον λόγο και μιλά υπέρ της αναγκαιότητας ψήφισης του νόμου.*
6. *Τα μέλη της Ομάδας Β ορίζουν αρχηγό αξιωματικής αντιπολίτευσης. Ο/Η αρχηγός της αξιωματικής αντιπολίτευσης λαμβάνει τον λόγο και μιλά κατά του περιεχομένου και της αναγκαιότητας του νόμου.*
7. *Η ολομέλεια ψηφίζει 3 φορές (καταρχήν, κατ' άρθρο και στο σύνολο).*
8. *Κατά τη διάρκεια της διαδικασίας (επεξεργασία, συζήτηση) μπορούν να γίνουν προσθήκες ή αφαιρέσεις από το κείμενο (τροποποιήσεις).*
9. *Το ν/σ πηγαίνει στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας για υπογραφή.*

Προαιρετικά, καταγράψτε τη διαδικασία ψήφισης ενός νόμου. Αναζητήστε στο Σύνταγμα το Κεφάλαιο 5, που αναφέρεται στη «Νομοθετική λειτουργία της Βουλής» (άρθρα 73-77), και προσθέστε πληροφορίες (http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/8c3e9046-78fb-48f4-bd82-bbba28ca1ef5/SYNTAGMA.pdf).

Κοινωνική Απόκλιση, Παραβατικότητα και Έγκλημα

Πληροφοριακό Κείμενο

«**Έγκλημα** είναι πράξη άδικη και καταλογιστή στον δράστη της, η οποία τιμωρείται από τον νόμο» (νομικός ορισμός - Άρθρο 14 του Ποινικού Κώδικα).

Τα είδη του εγκλήματος
Διάκριση εγκλημάτων με κριτήριο τη βαρύτητα της ποινής

ΕΓΚΛΗΜΑ	ΠΟΙΝΗ	ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ
Κακούργημα	Κάθειρξη, ισόβια ή πρόσκαιρη (5 - 20 έτη)	Ανθρωποκτονία από πρόθεση, ληστεία
Πλημμέλημα	Φυλάκιση (10 ημέρες - 5 έτη) ή χρηματική ποινή ή περιορισμός σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων	Ανθρωποκτονία από αμέλεια, κλοπή, δυσφήμιση, φθορά ξένης ιδιοκτησίας
Πταίσμα	Κράτηση (1 ημέρα - 1 μήνας) ή πρόστιμο	Διατάραξη κοινής ησυχίας, παράβαση του Κώδικα Οδικής Κυκλοφορίας

Κοινωνική απόκλιση

Κοινωνική απόκλιση ή κοινωνική παρέκκλιση είναι η συμπεριφορά που παραβιάζει τους κοινωνικούς κανόνες ή τις προσδοκίες μιας κοινωνικής ομάδας ή μιας ολόκληρης κοινωνίας. Πρόκειται για συμπεριφορά που απομακρύνεται από τα κοινωνικώς παραδεκτά πρότυπα συμπεριφοράς και που κρίνεται από έναν μεγάλο αριθμό ανθρώπων ότι ξεπερνά τα όρια της ανεκτικότητας. […]

Η αποκλίνουσα συμπεριφορά είναι κοινωνικά προσδιορισμένη συμπεριφορά. Με άλλα λόγια, ο χαρακτηρισμός μιας συμπεριφοράς ή μιας ενέργειας ως αποκλίνουσας ποικίλλει σημαντικά, ανάλογα με την ιστορική εποχή, τον τόπο και την κοινωνική ομάδα. Ιδιαίτερα πρέπει να τονιστεί η σχετικότητα της απόκλισης μέσα στον χρόνο, καθώς αυτό που θεωρείται απόκλιση σε δεδομένη ιστορική στιγμή μπορεί να είναι γενικώς παραδεκτή συμπεριφορά σε μιαν άλλη. Έτσι, παρατηρείται ένας αναπροσδιορισμός της αποκλίνουσας συμπεριφοράς.

Κείμενο διασκευασμένο από: Τσαούση, Ασπ. (2016). *Πανεπιστημιακές σημειώσεις του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών στην κοινωνιολογία του δικαίου*. Θεσσαλονίκη: Τμήμα Νομικής, ΑΠΘ.

Παραβατικότητα

Ο όρος αυτός καλύπτει ένα ευρύ φάσμα παραβάσεων των νομικών και κοινωνικών κανόνων, οι οποίες συχνά διαπράττονται από νεαρά άτομα (νεανική παραβατικότητα). Οι μορφές της μπορεί να είναι από ανώδυνες ή μικρής σημασίας έως πολύ σοβαρές. Πολύ συχνά η παραβατικότητα αφορά πράξεις που δεν αξιολογούνται ως ιδιαίτερα σοβαρές για την κοινωνία (π.χ. μικροκλοπές, γκράφιτι σε δημόσια και ιδιωτικά κτήρια χωρίς άδεια).

Κείμενο διασκευασμένο από: Abercombie, N., Hill, S., και Turner, S. B. (1987). *Λεξικό Κοινωνιολογίας*. Αθήνα: Πατάκης.

6η Δραστηριότητα «Ο Μενέλαος»: η παραβατικότητα άλλοτε και σήμερα

Μελετήστε την ιστορία του Μενέλαου και τα δύο κείμενα που ακολουθούν. Στη συνέχεια, χωριστείτε σε ομάδες και εργαστείτε σύμφωνα με τις οδηγίες που δίνονται ακολούθως. Συζητήστε στην τάξη τα τελικά προϊόντα της εργασίας σας, εστιάζοντας στο άλλοτε και στο σήμερα της παραβατικότητας.

1. *Λαμβάνοντας υπόψη τα κοινωνικά δεδομένα της εποχής στην οποία αναφέρεται η ιστορία του Μενέλαου, καταγράψτε τα σχόλιά σας για την έκθεση που συντάσσει ο επιμελητής ανηλίκων. Εστιάστε: **α)** στον τρόπο με τον οποίο περιγράφει τις πράξεις και τη συμπεριφορά του Μενέλαου, **β)** στα αίτια αυτής της παραβατικής συμπεριφοράς, κατά την άποψη του επιμελητή ανηλίκων, και **γ)** στον τρόπο «σωφρονισμού» του Μενέλαου που προτείνει.*
2. *Σκεφτείτε και καταγράψτε ένα υποθετικό σενάριο για την πορεία της ζωής του Μενέλαου μετά από τον εγκλεισμό του σε αναμορφωτήριο[25] λόγω της παραβατικής συμπεριφοράς του.*
3. *Είστε σήμερα επιμελητής ή επιμελήτρια ανηλίκων και έχετε αναλάβει την υπόθεση του Μενέλαου. Πώς θα αξιολογούσατε τις πράξεις και τη συμπεριφορά του Μενέλαου στη σύγχρονη εποχή; Αξιοποιώντας κυρίως τα δύο κείμενα που ακολουθούν για τον ρόλο του επιμελητή ανηλίκων σήμερα, συντάξτε τη δική σας έκθεση κοινωνικής έρευνας για την υπόθεση.*

Ο Μενέλαος Π., 13 χρονών το 1952, έμενε με τη μητέρα του και τα δύο του αδέλφια στο Αιγάλεω, σε ισόγειο δωμάτιο, μικρό αλλά καθαρό. Οι γονείς του ήταν χωρισμένοι, όμως συνέχιζαν να έχουν σχέσεις. Ο Μενέλαος δούλευε σε ένα επιπλοποιείο μέχρι που ο εργοδότης του τον απέλυσε γιατί έκλεψε έναν φακό. Η υπόθεση έφτασε στο δικαστήριο ανηλίκων και ανατέθηκε στον επιμελητή ανηλίκων να συντάξει «έκθεση κοινωνικής ερεύνης». Όπως είπαν οι γονείς του, ο Μενέλαος είχε αρχίσει πρόσφατα να φεύγει από το σπίτι, αρχικά για μια μέρα, μετά για περισσότερες: «Έφυγα κρυφά και χωρίς την άδειαν της μητέρας μου, επειδή όμως με είχε δείρει και μου είχε πει πως αν ξαναφύγω δεν θα με ξαναβάλη σπίτι φοβόμουν να γυρίσω. Εν τω μεταξύ όμως είχα πάει σ' έναν γνωστό του πατέρα μου ο οποίος έχει ζαχαροπλαστείον και όλην την ημέρα δούλευα και έτρωγα και το βράδυ πήγαινα και κοιμόμουν σε μια μάντρα». Δούλεψε και σε οικοδομή. Ο Μενέλαος είχε μεγάλη αδυναμία στον κινηματογράφο και για να εξασφαλίσει το εισιτήριο έπαιρνε κρυφά χρήματα από το σπίτι.

Ο επιμελητής τον χαρακτηρίζει ολιγόλογο, «μάλλον μυστικοπαθή», άτακτο «εις υπέρμετρον βαθμόν» και «ψεύτη εις αφάνταστον σημείον». Θεωρεί ότι είναι «φύσις η οποία αποστρέφεται το οικογενειακό περιβάλλον και επιθυμεί να ζη ελεύθερα, ανεξάρτητα, χωρίς προστάτες και συμβούλους. [...] Ομοιάζει σαν το ατίθασο άλογο το οποίον δε δέχεται τον αναβάτη του, [...] ρέπει δε προς το κακόν χωρίς να είναι τοιούτο, και κατόπιν το μετανοεί». Για τη συμπεριφορά του ο επιμελητής αποδίδει ευθύνες στους γονείς του, γιατί δεν μπόρεσαν να του επιβάλουν τάξη και πειθαρχία και να τον επαναφέρουν «εις τον σωστόν δρόμον».

25 Ειδικό ίδρυμα όπου ζούσαν υπό επιτήρηση και εκπαιδεύονταν «παραστρατημένα» παιδιά (Λεξικό Τριανταφυλλίδη).

Προτείνει στον δικαστή ανηλίκων να εισαχθεί ο Μενέλαος στο αναμορφωτήριο, γιατί «αυτό τούτο το συμφέρον του ανηλίκου το επιβάλλει, διότι ούτω και μόνον θα κατορθώσει να αποβάλη τας άρτι αποκτηθείσας κακάς έξεις πριν η νεαρά και τρυφερά αυτή ύπαρξις δηλητηριασθή με τας αναθυμιάσεις των κακών πράξεών του». Και για να τον πείσει προσθέτει: «Θα ήτο κρίμα συνεπώς να προσθέσωμεν εις την κοινωνίαν μας έναν ακόμη κακούργον, έναν εγκληματίαν, ενώ δυνάμεθα σήμερον να προλάβωμεν το κακόν εν τη γενέσει του, και αντ' αυτού να δωρίσωμεν, διότι δώρον θα είναι, έναν χρηστόν και άριστον πολίτη». Η εισαγωγή του εγκρίνεται στις 13 Μαρτίου του 1952. Δε γνωρίζουμε ούτε πόσο έμεινε ούτε τι απέγινε αφού βγήκε.

Πηγή: Αβδελά, Ε. (2013). *«Νέοι εν κινδύνω»: επιτήρηση, αναμόρφωση και δικαιοσύνη ανηλίκων μετά τον πόλεμο*. Αθήνα: Πόλις.

Ο ρόλος του επιμελητή ανηλίκων

Ο επιμελητής ανηλίκων ασχολείται με τους ανηλίκους που έχουν τελέσει πράξεις που διώκονται ποινικά. Καθήκον του είναι να κινητοποιήσει κατάλληλα τόσο αυτούς όσο και το οικογενειακό τους περιβάλλον, ώστε να μην επαναλάβουν την ίδια ή άλλη παραβατική πράξη. Σε επίπεδο πρόληψης, ο επιμελητής ανηλίκων παρεμβαίνει σε περιπτώσεις ανηλίκων που βρίσκονται σε κίνδυνο εμπλοκής σε παραβατικές πράξεις. Ο ρόλος του είναι υποστηρικτικός προς τους ανηλίκους και τις οικογένειές τους, μέσω της συμβουλευτικής και με τη συνδρομή εξειδικευμένων φορέων και υπηρεσιών, όποτε αυτό κρίνεται αναγκαίο. Στόχος του είναι η εκτίμηση των αναγκών του ανηλίκου και ο σχεδιασμός μιας εξατομικευμένης παρέμβασης, ώστε, μέσα σε ένα κλίμα συνεργασίας και επικοινωνίας, ο ανήλικος να ενδυναμωθεί, να κινητοποιηθεί και να επαναπροσδιορίσει τους στόχους της ζωής του.

Στο πλαίσιο των καθηκόντων τους οι επιμελητές ανηλίκων διενεργούν κοινωνικές έρευνες, συντάσσουν εκθέσεις και προτείνουν την κατάλληλη αναμορφωτική μεταχείριση των ανηλίκων. Η κοινωνική έρευνα αποτελεί εργαλείο και μέσο τόσο συλλογής στοιχείων, που αφορούν τον ανήλικο και το οικογενειακό-κοινωνικό του πλαίσιο, όσο και παρέμβασης στον ίδιο τον ανήλικο και στο ευρύτερο περιβάλλον του. Οι επιμελητές ανηλίκων συντάσσουν εμπιστευτική έκθεση κοινωνικής έρευνας προς το Δικαστήριο Ανηλίκων. Η παραπάνω έκθεση καταλήγει σε γνωμοδότηση προς το Δικαστήριο σχετικά με τα κατάλληλα για την περίπτωση αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα και την εν γένει μεταχείριση.

Πηγή: Ανακτήθηκε 22-04-2018 από http://www.epimelitesanilikon.gr/poioi-eimaste.html

Αναμορφωτικά μέτρα που ορίζει το Δικαστήριο Ανηλίκων (**ενδεικτικά**)
(**Άρθρο 122 του Ποινικού Κώδικα**)

Αναμορφωτικά μέτρα είναι: η επίπληξη του ανηλίκου, η συνδιαλλαγή μεταξύ ανήλικου δράστη και θύματος για έκφραση συγγνώμης, η παροχή κοινωφελούς εργασίας από τον ανήλικο, η παρακολούθηση από τον ανήλικο κοινωνικών και ψυχολογικών προγραμμάτων σε κρατικούς, δημοτικούς, κοινοτικούς ή ιδιωτικούς φορείς, η φοίτηση του ανηλίκου σε σχολές επαγγελματικής ή άλλης εκπαίδευσης ή κατάρτισης. [...]

Πληροφοριακό Κείμενο

Σύστημα Απονομής της Ποινικής Δικαιοσύνης

Νόμος, *έγκλημα*, *αστυνομία*, *δικαστήρια* και *φυλακές* είναι σχηματικά οι πέντε κρίκοι του Συστήματος Απονομής της Ποινικής Δικαιοσύνης.

Επιγραμματικά, η διαδικασία απονομής της ποινικής δικαιοσύνης έχει ως εξής:

- Αστυνομία
- Εισαγγελέας (δίνει παραγγελία είτε για ανάκριση είτε για προανάκριση είτε για απευθείας κλήση στο ακροατήριο)
- Ανάκριση (συγκέντρωση αποδεικτικού υλικού)
- Προσωρινή κράτηση ή περιοριστικοί όροι
- Απαγγελία κατηγορίας
- Εκδίκαση υπόθεσης
- Επιβολή ποινής
- Έκτιση ποινής.

Διασκευασμένο κείμενο από: Παπαδαμάκης, Χ. Α. (2017). *Ποινική Δικονομία* (7η έκδοση). Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.

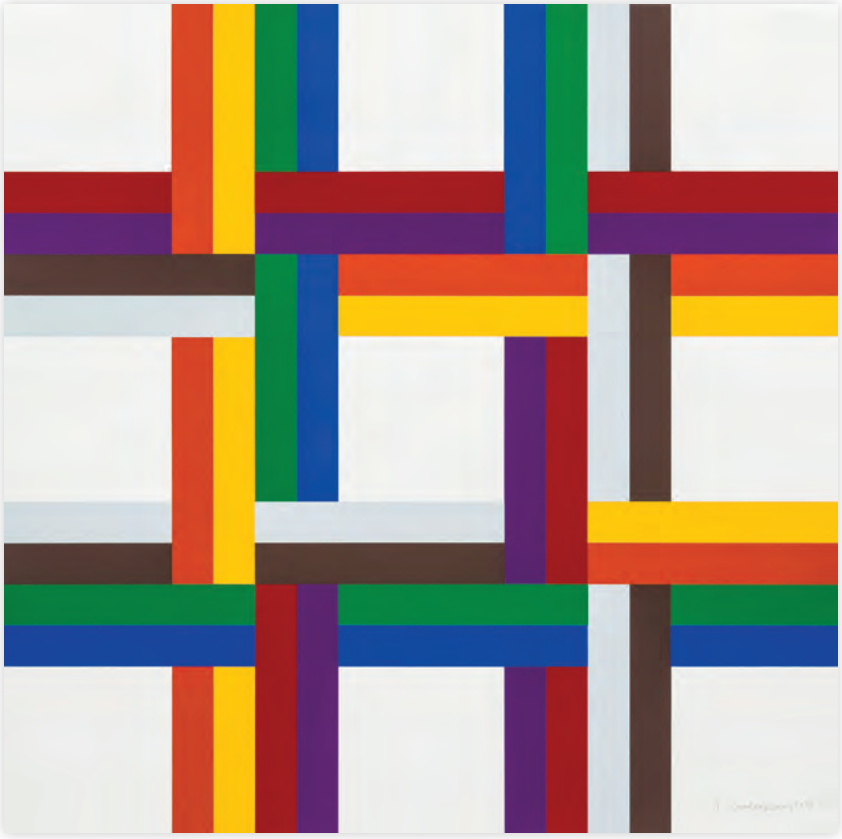

Verena Loewensberg, Untitled, 1973

Συμπληρωματικές Δραστηριότητες

Α «Αθωότητα μέχρι την απόδειξη της ενοχής» και «καμία ποινή χωρίς νόμο»

Διαβάστε προσεκτικά τις παρακάτω θεμελιώδεις αρχές του ποινικού δικαίου και συζητήστε ποια ατομικά δικαιώματα διασφαλίζουν και με ποιον τρόπο (για την έννοια και τις διακρίσεις των δικαιωμάτων, μπορείτε να ανατρέξετε στη θεματική ενότητα «Πολίτης και Δικαιώματα»).

1η Θεμελιώδης Αρχή: «Το τεκμήριο της αθωότητας»

Κάθε πρόσωπο που εμπλέκεται σε μια ποινική διαδικασία θεωρείται αθώο μέχρι την πλήρη απόδειξη της ενοχής του. Το τεκμήριο της αθωότητας αποτελεί συνέπεια τόσο της αρχής της αξίας του ανθρώπου όσο και της αρχής της ισότητας.

Διασκευασμένο κείμενο από: Δέδες, Χ. (1989).
Ποινική Δικονομία (9η έκδοση). Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.

2η Θεμελιώδης Αρχή: «Καμία ποινή χωρίς νόμο»
Ποινικός Κώδικας (**άρθρο 1**)

«Ποινή δεν επιβάλλεται παρά μόνο για τις πράξεις εκείνες για τις οποίες ο νόμος την είχε ρητά ορίσει πριν από την τέλεσή τους».

Σύνταγμα (**άρθρο 7, παρ. 1**)

«Έγκλημα δεν υπάρχει ούτε ποινή επιβάλλεται χωρίς νόμο που να ισχύει πριν από την τέλεση της πράξης και να ορίζει τα στοιχεία της».

Το Σύνταγμα περιβάλλει με πρόσθετες εγγυήσεις την προσωπική ελευθερία του ατόμου στο άρθρο 7 παρ. 1, σε αντιστοιχία με το άρθρο 1 του Ποινικού Κώδικα. Με τον τρόπο αυτόν ανυψώνεται σε συνταγματική διάταξη η θεμελιώδης αρχή του ποινικού δικαίου «nullum crimen, nulla poena sine lege» (κανένα έγκλημα, καμία ποινή χωρίς νόμο).

Διασκευασμένο κείμενο από: Μάνεσης, Α. (1982).
Συνταγματικά Δικαιώματα. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.

Juan Miro,
Hope of a condemned man I, 1974

Juan Miro,
Hope of a condemned man II, 1974

Juan Miro,
Hope of a condemned man III, 1974

Β Η ποινή της φυλάκισης και οι εναλλακτικές ποινές

Αφού διαβάσετε το παρακάτω κείμενο, συζητήστε αν πέρα από τις ποινές στέρησης της ελευθερίας, όπως είναι η φυλάκιση, θα μπορούσαν και εναλλακτικές ποινές (π.χ. η χρηματική ποινή, η παροχή κοινωφελούς εργασίας, η ελεγχόμενη διαβίωση, η ημιελεύθερη διαβίωση, τα ημερήσια πρόστιμα) να συμβάλουν στη μείωση της εγκληματικότητας.

Με το νομοσχέδιο λαμβάνεται μια σειρά μέτρων, με στόχο να ενισχυθεί και να απλουστευθεί η εφαρμογή της νομοθεσίας περί εναλλακτικών μέτρων και ποινών, ώστε η φυλάκιση να παραμείνει ως ποινή μόνο για τα σοβαρά αδικήματα. Είναι, άλλωστε, κοινός τόπος ότι οι μικρές ποινές στέρησης της ελευθερίας δε βοηθούν στη βελτίωση της συμπεριφοράς του δράστη, αλλά έχουν το ακριβώς αντίθετο αποτέλεσμα, λόγω του συγχρωτισμού του στις φυλακές με σκληρούς εγκληματίες. Επιπλέον, είναι κοινωνικά άδικο να παραμένουν άτομα στη φυλακή απλώς και μόνο επειδή δεν έχουν χρήματα να εξαγοράσουν την ποινή τους, αλλά, αντίθετα, καταδικασθέντες με καλή οικονομική κατάσταση και με τις ίδιες ποινές να βρίσκονται εκτός φυλακής, γιατί μπόρεσαν να τις εξαγοράσουν.

Διασκευασμένο κείμενο από: Αιτιολογική Έκθεση στο σχέδιο νόμου (Ν. 3904/2010) «Εξορθολογισμός και βελτίωση στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης». Ανακτήθηκε 28-04-2018 από http://www.ministryofjustice.gr/site/LinkClick.aspx?fileticket=F_jk6HaVRFg%3d&tabid=377

Orson Welles, The Trial, 1962

Γ Η έννοια, οι συνέπειες και η καταπολέμηση της διαφθοράς

Αφού διαβάσετε κείμενα που ακολουθούν:

α. *Να συζητήστε για τις επιπτώσεις της διαφθοράς στο κράτος και τους πολίτες.*

β. *Να προτείνετε τρόπους και μέτρα με τα οποία θεωρείτε ότι μπορεί να αντιμετωπιστεί το φαινόμενο της διαφθοράς.*

Το οικονομικό έγκλημα

I. Όσο οι άνθρωποι γίνονται πιο πολιτισμένοι, τα εγκλήματα βίας δίνουν τη θέση τους σε πιο «εκλεπτυσμένα» εγκλήματα, γνωστά ως οικονομικά. Παραδείγματα οικονομικών εγκλημάτων που στρέφονται κατά της δημόσιας οικονομίας ενός κράτους είναι η παραοικονομία, η φοροδιαφυγή, το λαθρεμπόριο, η διαφθορά. Ο όρος «οικονομικό έγκλημα» είναι μέρος της ευρύτερης έννοιας του «εγκλήματος του λευκού κολάρου», όπως ονομάστηκε από τον Αμερικανό εγκληματολόγο Έντουϊν Σάδερλαντ, και αναφέρεται στα εγκλήματα που διαπράττονται από παραβάτες, κυρίως υψηλής κοινωνικοοικονομικής θέσης, στο πλαίσιο των επαγγελματικών τους δραστηριοτήτων.

Κείμενο διασκευασμένο από: Κουράκης, Ν. (2007).
Τα οικονομικά εγκλήματα (τόμος Ι). Αθήνα: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Διαφθορά

II. Στα οικονομικά εγκλήματα συμπεριλαμβάνεται και η διαφθορά. Η διαφθορά σημαίνει την εκμετάλλευση μιας θέσης εξουσίας από αυτόν που την κατέχει για δικό του οικονομικό όφελος. Διαφθορά είναι η κατάχρηση της εξουσίας από κομματικούς και κυβερνητικούς παράγοντες, από υπαλλήλους, από δημόσια πρόσωπα, από όσους διαδραματίζουν έναν ρόλο είτε στην πολιτική είτε στην οικονομία, την επιστήμη, τις τέχνες, τον αθλητισμό, είτε σε οποιοδήποτε άλλο πεδίο, όπως και στον ιδιωτικό τομέα.

Για τη Δημοκρατία, την κοινωνία και την οικονομία η διαπλοκή πολιτικών, των ΜΜΕ και οργανωμένων οικονομικών συμφερόντων αποτελεί ζήτημα μείζονος σημασίας. Ο όρος διαπλοκή είναι συναφής με τον όρο διαφθορά. Κυρίαρχο στοιχείο της διαπλοκής είναι η κατάχρηση της εξουσίας. Αν δεν υπήρχε η διαπλοκή, τότε θα μπορούσαν να εντοπιστούν και να παταχθούν αποτελεσματικά τα φαινόμενα της διαφθοράς.

Επιπτώσεις από τη Διαφθορά

Τα τελευταία χρόνια η διαφθορά έχει προκαλέσει έντονες αναταράξεις σε διεθνές και σε εθνικό επίπεδο, διότι οι επιπτώσεις και το κόστος από τη διαφθορά είναι πολλαπλό και ανυπολόγιστο. Η διαφθορά καταστρέφει ηθικές αξίες και αρχές, υπονομεύει τη δημοκρατία, διαβρώνει τους θεσμούς, πλήττει την εθνική οικονομία. Ενδεικτικά, οι επιπτώσεις της διαφθοράς αναφέρονται:

α. **Στην οικονομία:** Η διαφθορά έχει επιπτώσεις στην οικονομία, διότι ευνοεί τα μονοπώλια, πλήττει τον υγιή ανταγωνισμό, υποθάλπει τη φοροδιαφυγή, αποθαρρύνει τους επενδυτές και επιβαρύνει τους φορολογούμενους. Επίσης, επενεργεί σε βάρος των φτωχών πολιτών και πλήττει τους πιο ευάλωτους, ενώ υπονομεύει την ισότητα ευκαιριών για τους πολίτες.

β. **Στο περιβάλλον:** Καταπατήσεις δημόσιων κτημάτων από ιδιώτες, εμπρησμοί δασικών εκτάσεων για οικοπεδοποιήσεις, παραβιάσεις της πολεοδομικής νομοθεσίας, μόλυνση από βιομηχανίες ακόμα και με τοξικά απόβλητα συνθέτουν το ζοφερό σκηνικό του βιασμού και της καταστροφής του φυσικού περιβάλλοντος.

γ. **Στους θεσμούς:** Οι μηχανισμοί διαφθοράς και διαπλοκής καταλύουν κάθε έννοια ισοτιμίας, ισοπολιτείας, αξιοκρατίας και κοινωνικής δικαιοσύνης. Έτσι χάνεται η εμπιστοσύνη στους δημοκρατικούς θεσμούς. Η διαπλοκή πλήττει κατά κύριο λόγο την πολιτική και τους πολιτικούς, την αξιοπιστία και την υπευθυνότητά τους.

Η διαφθορά δεν είναι ζήτημα μιας μόνο χώρας, αλλά διεθνές φαινόμενο, που επηρεάζει όλες τις κοινωνίες και τις οικονομίες. Για την πρόληψη και την καταστολή της διαφθοράς χρειάζεται διεθνής συνεργασία. Απαιτείται, εκτός από τον δημόσιο τομέα, στήριξη και από τον ιδιωτικό, αλλά και η συμμετοχή ατόμων, ομάδων της κοινωνίας των πολιτών και μη κυβερνητικών οργανώσεων. Η διαφθορά και η διαπλοκή δεν έχουν χώρο δράσης, όταν γίνεται σεβαστός ο νόμος και εφαρμόζεται από όλους και για όλα. Πρέπει να γίνει κατανοητό ότι το δίκαιο αποτελεί το βασικό όργανο της Πολιτείας σε ένα δημοκρατικό καθεστώς. Ο πολιτικός, ο δημόσιος λειτουργός, ο δημόσιος υπάλληλος πρέπει με τη συμπεριφορά τους έμπρακτα να επιβεβαιώνουν ότι ενεργούν μέσα στο πλαίσιο της ηθικής και της εντιμότητας.

Κείμενο διασκευασμένο από: Γενική Γραμματεία Διαφάνειας και Ανθρώπινων Δικαιωμάτων. (2013). *«Διαφάνεια» - Εθνικό σχέδιο κατά της διαφθοράς*. Ανακτήθηκε 29-04-2018 από http://www.ministryofjustice.gr/site/LinkClick.aspx?fileticket=20z-Lk2__sw%3D

Προαιρετικά, για να ενημερωθείτε για το Εθνικό Στρατηγικό Σχέδιο κατά της διαφθοράς της Γενικής Γραμματείας για την Καταπολέμηση της Διαφθοράς (ΓΕ.Γ.ΚΑ.Δ.), η οποία ανήκει στο Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, μπορείτε να ανατρέξετε στον ιστότοπο:
http://www.gsac.gov.gr/index.php/el/ethniko-sxedio

Γλωσσάρι

Αιτών (Αιτούσα) διεθνή προστασία (άσυλο) Ο αλλοδαπός και η αλλοδαπή ή ανιθαγενής (δηλαδή χωρίς ιθαγένεια, για διάφορους λόγους που οδηγούν π.χ. στην απώλειά της), ο οποίος ή η οποία δηλώνει προφορικά ή γραπτά σε οποιαδήποτε ελληνική αρχή ότι ζητά άσυλο ή ζητά να μην απελαθεί, γιατί φοβάται δίωξη λόγω φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, συμμετοχής σε ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα ή πολιτικών πεποιθήσεων, ή γιατί κινδυνεύει να υποστεί σοβαρή βλάβη στη χώρα καταγωγής ή προηγούμενης διαμονής του/της, ιδίως γιατί κινδυνεύει με θανατική ποινή ή εκτέλεση, με βασανιστήρια ή απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση ή κινδυνεύει η ζωή ή η ακεραιότητά του/της λόγω διεθνούς ή εμφύλιας σύρραξης.

Πηγή: Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής-Υπηρεσία Ασύλου. *Είμαι κάτω από 18 και αναζητώ άσυλο στην Ελλάδα: Εγχειρίδιο με πληροφορίες σε 18 γλώσσες*. Ανακτήθηκε 10-04-2018 από http://asylo.gov.gr/?page_id=6210. Σχετικά με τις «απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων διεθνή προστασία», βλ. τον ιστότοπο της Βουλής των Ελλήνων το σχέδιο νόμου (της 19ης Απριλίου 2018) σχετικά με την «Προσαρμογή της Ελληνικής Νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26ης Ιουνίου 2013, https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/c8827c35-4399-4fbb-8ea6-aebdc768f4f7/10681819.pdf

Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (ΑΕΠ) Το εισόδημα που αποκτούν όλοι όσοι ζουν μέσα στη χώρα (επικράτεια), καθώς και το μέρος του εισοδήματος που οι πολίτες της αποκτούν στο εξωτερικό και αποστέλλουν στη χώρα. Στο ΑΕΠ δεν περιλαμβάνεται το τμήμα του εισοδήματος που δημιουργείται μέσα στη χώρα από τους αλλοδαπούς και αποστέλλεται στο εξωτερικό.

Ανεργία Ανεπαρκούς Ζήτησης (ή κυκλική ή κεϋνσιανή ανεργία) Πρόκειται για αδυναμία της συνολικής ζήτησης της οικονομίας να απορροφήσει τη συνολική προσφορά εργατικού δυναμικού. Έχει κυκλικό χαρακτήρα, δηλαδή επαναλαμβάνεται, και η διάρκειά της εξαρτάται από τη διάρκεια του οικονομικού κύκλου, ο οποίος παραπέμπει στις μεταβολές που παρουσιάζει η οικονομική δραστηριότητα (η παραγωγή, το εισόδημα και η απασχόληση).

Ανεργία τριβής Οφείλεται στην αδυναμία της αγοράς εργασίας να απορροφήσει άμεσα ανέργους, παρότι υπάρχουν κενές θέσεις εργασίας, για τις οποίες οι άνεργοι έχουν τα απαραίτητα προσόντα και επαγγελματική εξειδίκευση. Προκαλείται κατά το χρονικό διάστημα αναζήτησης εργασίας, το οποίο μεσολαβεί όταν οι εργαζόμενοι αλλάζουν δουλειά. Είναι βραχυχρόνια ανεργία, προϋποθέτει την ύπαρξη κενών θέσεων εργασίας και οφείλεται στην ατελή πληροφόρηση των ατόμων, που εμποδίζει την αυτόματη κινητικότητα της εργασίας.

Απαρτχάιντ (apartheid: χωριστή, απομονωμένη διαβίωση) Η πιο άγρια μορφή φυλετικής διάκρισης. Στην ουσία σημαίνει στέρηση ή ουσιαστικό περιορισμό των πολιτικών, κοινωνικοοικονομικών και άλλων δικαιωμάτων μιας ομάδας πληθυσμού που φτάνει ως την απομόνωσή της σε ορισμένη περιοχή. Πολιτική απαρτχάιντ εφάρμοσε η κυβέρνηση της Νοτιοαφρικανικής Δημοκρατίας ενάντια στον αυτόχθονα πληθυσμό, μετά από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και έως τη διεξαγωγή δημοκρατικών εκλογών το 1994, από τις οποίες νικητής αναδείχτηκε ο Νέλσον Μαντέλα. Το σύγχρονο διεθνές δίκαιο θεωρεί το απαρτχάιντ έγκλημα σε βάρος της ανθρωπότητας. Το 1973 ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) ψήφισε Διεθνή Σύμβαση για την κατάργηση του απαρτχάιντ και την τιμωρία όσων το εφάρμοζαν.

Πηγή: Κασιούρας, Γ. Δ. (Επιμ.). (1984). *Σύντομο Κοινωνικοπολιτικό Λεξικό* (6η έκδοση). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.

Αστική τάξη (bourgeoisie, μπουρζουαζία) Αποτελεί όρο της κοινωνικής και οικονομικής θεωρίας, ο οποίος εμφανίζεται στη γαλλική γλώσσα από τον 13ο αιώνα. Αρχικά, αναφερόταν στους κατοίκους των πόλεων οι οποίοι ζούσαν είτε από κάποιο βιοτεχνικό επάγγελμα είτε από το εμπόριο. Με τη μεγάλη ανάπτυξη που γνώρισαν το εμπόριο και η βιοτεχνία από τον 11ο αιώνα και ύστερα στις πόλεις της Δυτικής Ευρώπης, η αστική τάξη αύξησε την οικονομική δύναμή της και,

σταδιακά, ερχόμενη σε ρήξη με τους φεουδάρχες (μεγαλογαιοκτήμονες), διεκδίκησε πολιτικά δικαιώματα και συμμετοχή στην εξουσία. Σύμφωνα με τη μαρξιστική θεωρία, μέσα στο πλαίσιο της καπιταλιστικής οργάνωσης της οικονομίας, η αστική τάξη θεωρείται ότι είναι μία τάξη που εκμεταλλεύεται την εργασία της εργατικής τάξης (προλεταριάτο), προκειμένου να αυξάνει την οικονομική δύναμή της.

Γκέτο Τμήμα πόλης, όπου μία μειονοτική κοινωνική ομάδα κατοικεί περιθωριοποιημένη, μακριά από τις υπόλοιπες κοινωνικές ομάδες, για λόγους προκατάληψης ή αποκλεισμού της.

Δημογραφία (δημογραφικός, -ή, -ό) Επιστημονικός κλάδος που έχει ως αντικείμενο τη συστηματική μελέτη του πληθυσμού, δηλαδή τη διάρθρωση (π.χ. κατά ηλικία, κατά φύλο κ.λπ.) και τη δυναμική του (γεννήσεις, γάμοι, θάνατοι, μεταναστευτικά ρεύματα κ.λπ.).

Δίκαιο (διακρίσεις) Στο Δημόσιο Δίκαιο υπάγονται οι κανόνες δικαίου που ρυθμίζουν σχέσεις, στις οποίες εμπλέκεται φορέας κρατικής εξουσίας, π.χ. οι σχέσεις μεταξύ Εφορίας - φορολογουμένου. Ένας κλάδος του Δημόσιου Δικαίου είναι το Ποινικό Δίκαιο, το οποίο περιλαμβάνει τους κανόνες δικαίου που ορίζουν ποιες πράξεις είναι αξιόποινες (εγκλήματα), καθώς και τις ποινές που επισύρει η τέλεσή τους. Στο Ιδιωτικό Δίκαιο υπάγονται οι κανόνες δικαίου που ρυθμίζουν θέματα π.χ. οικογενειακών σχέσεων (Οικογενειακό Δίκαιο) ή θέματα κληρονομιάς (Κληρονομικό Δίκαιο) κ.λπ.

Πηγή: Ανακτήθηκε 24-04-2018 από http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B103/94/759,2782/)

Διαρθρωτική ανεργία (ή δομική ανεργία) Οφείλεται στην αναντιστοιχία μεταξύ προσφοράς και ζήτησης εργασίας λόγω διαρθρωτικών αλλαγών στο παραγωγικό σύστημα. Το φαινόμενο της διαρθρωτικής ανεργίας παρουσιάζεται, όταν σε μια οικονομία υπάρχουν άνεργοι και κενές θέσεις εργασίας, αλλά οι άνεργοι δεν μπορούν να απασχοληθούν στις υπάρχουσες κενές θέσεις, επειδή υπάρχει αναντιστοιχία ανάμεσα στα προσόντα και την ειδίκευση των ανέργων και στα προσόντα που απαιτούνται για την κάλυψη των κενών θέσεων. Η διαρθρωτική ανεργία μπορεί να οφείλεται σε τεχνολογικές μεταβολές ή σε αλλαγές στη ζήτηση και ο περιορισμός της απαιτεί επανεκπαίδευση των ανέργων.

Διαφυλικός, -ή, -ό (διαφυλικότητα) Νεολογισμός (καινούργια λέξη) που αναφέρεται στις σχέσεις μεταξύ των φύλων.

Εθνική Ταυτότητα Τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά της εθνικής ταυτότητας είναι: μια ιστορική εδαφική επικράτεια – η πατρίδα, κοινοί μύθοι και ιστορικές μνήμες, μια κοινή, μαζική δημόσια κουλτούρα (το σύνολο των αντιλήψεων μέσω των οποίων οι άνθρωποι διαμορφώνουν τη στάση τους στην κοινωνική ζωή), κοινά νομικά δικαιώματα και υποχρεώσεις για όλα τα μέλη, κοινή οικονομία και ελευθερία μετακίνησης εντός της επικράτειας.

Πηγή: Smith, D. A. (2000). *Εθνική ταυτότητα* (μετάφραση: Εύα Πέππα). Αθήνα: Οδυσσέας.

Εθνικισμός (εθνικιστικός, -ή, -ό) Ο όρος εμφανίζει μια αμφισημία, καθώς αναφέρεται τόσο σε κινήματα που στοχεύουν στη διαμόρφωση εθνικών κρατών, στα οποία εκδηλώνονται διαφωτιστικές αξίες, όπως της ελευθερίας και του σεβασμού της ετερότητας, όσο και σε ιδεολογίες που στοχεύουν στη διαμόρφωση ενός ομοιογενούς χώρου (ή μιας κοινής προσπάθειας) με αποκλεισμό της ετερότητας, καταπίεση ή εκδίωξη ή εξόντωση μειονοτήτων ή ξένων, διάσπαση και αποχώρηση, εκκαθάριση κ.λπ., οπότε μπορεί να συνδέεται με αρνητικές αξίες ανελευθερίας, φόβου και με άρση των δημοκρατικών θεσμών. Η δεύτερη αυτή σημασία του όρου γίνεται πλέον επίκαιρη στις μέρες μας έπειτα από σύγχρονες, οδυνηρές εμπειρίες σχετικά με το τι σημαίνει επιδίωξη ομοιογένειας με περιφρόνηση της δημοκρατίας και των δικαιωμάτων.

Πηγή: Ψυχοπαίδης, Κ. (1994). Εθνικισμός, εθνισμός και δημοκρατία. Στο: Επιστημονικό Συμπόσιο, *Έθνος-Κράτος-Εθνικισμός*. Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας.

Έθνος Το έθνος μπορεί να οριστεί ως κατονομασμένος ανθρώπινος πληθυσμός που μοιράζεται μια ιστορική εδαφική επικράτεια, κοινούς μύθους και ιστορικές μνήμες, μια μαζική, δημόσια κουλτούρα, κοινή οικονομία και κοινά για όλα τα μέλη νομικά δικαιώματα και υποχρεώσεις. [...] Το έθνος δηλώνει έναν πολιτισμικό και πολιτικό δεσμό, ο οποίος ενώνει σε μια μοναδική πολιτική κοινότητα όλους όσοι μοιράζονται μια πατρίδα.

Πηγή: Smith, D. A. (2000). *Εθνική ταυτότητα* (μετάφραση: Εύα Πέππα). Αθήνα: Οδυσσέας.

Έμφυλη ταυτότητα Αντίληψη που έχουν οι άνθρωποι για το φύλο τους και τα χαρακτηριστικά του. Όλες οι κοινωνίες έχουν κατηγορίες φύλων, οι οποίες αποτελούν τη βάση για τη διαμόρφωση τόσο της κοινωνικής ταυτότητας των μελών τους όσο και των κοινωνικών σχέσεων.

Εξισωτισμός Αντίληψη που δίνει έμφαση στην ισότητα ανεξαρτήτως φύλου, φυλής, θρησκείας, πολιτικών πεποιθήσεων ή οικονομικής κατάστασης. Η αντίληψη αυτή έχει αποτελέσει το βασικό στοιχείο σύγχρονων φιλοσοφικών και πολιτικών θεωριών.

Εποχιακή ανεργία Αναφέρεται στην εποχιακή αυξομείωση της απασχόλησης που προκαλείται από συστηματικές μεταβολές στην παραγωγική δραστηριότητα των επιχειρήσεων κατά τη διάρκεια του έτους. Πολλές επιχειρήσεις, όπως για παράδειγμα, οι αγροτικές και οι τουριστικές, παρουσιάζουν μείωση της παραγωγικής τους δραστηριότητας σε συγκεκριμένες περιόδους του έτους και αύξηση σε άλλες. Οι μεταβολές της παραγωγής συνοδεύονται από αντίστοιχες μεταβολές της απασχόλησης εργατικού δυναμικού και, συνεπώς, από μεταβολές της ανεργίας. Χαρακτηριστικό της εποχιακής ανεργίας είναι ότι επαναλαμβάνεται κάθε χρόνο και είναι προσωρινή και μικρής σχετικά διάρκειας.

Ευρώπη 2020 Αποτελεί τη στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ανάπτυξη και την απασχόληση για την τρέχουσα δεκαετία. Δίνει έμφαση στην έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη ως μέσο αντιμετώπισης των διαρθρωτικών αδυναμιών της ευρωπαϊκής οικονομίας, βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας και της παραγωγικότητάς της και ενίσχυσης μιας διατηρήσιμης κοινωνικής οικονομίας της αγοράς. Χρησιμεύει ως πλαίσιο αναφοράς για δραστηριότητες που αναλαμβάνονται σε ευρωπαϊκό, εθνικό και περιφερειακό επίπεδο. Οι χώρες της Ε.Ε. έχουν θέσει εθνικούς στόχους για να συμβάλουν στην επίτευξη των γενικότερων στόχων της Ε.Ε. και υποβάλλουν εκθέσεις σχετικά με την πρόοδο ως προς την επίτευξη αυτών των στόχων, στο πλαίσιο των ετήσιων εθνικών προγραμμάτων μεταρρυθμίσεων.

Ιθαγένεια Ο δημόσιου δικαίου δεσμός ενός ατόμου προς την πολιτεία στον λαό της οποίας αυτός ανήκει, κι επομένως προσδίδεται στο άτομο από το κράτος. [...] Η ελληνική πολιτεία χειρίζεται το ζήτημα του ειδικού τρόπου κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας.

Πηγή: Παπασιώπη-Πασιά, Ζ. (2011). *Δίκαιο Ιθαγένειας*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.

Καπιταλισμός (ύστερος) (καπιταλιστικός, -ή, -ό) Ο όρος αναφέρεται στον καπιταλισμό της περιόδου που ακολουθεί τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Ο Ερνέστ Μαντέλ στο βιβλίο του «Ο ύστερος καπιταλισμός» (1971) υποστηρίζει ότι μπορούμε να διακρίνουμε τρεις περιόδους στην ιστορία του καπιταλισμού: α) η πρώτη περίοδος, μεταξύ 1700 και 1850, συνδέεται με τη βιομηχανική ανάπτυξη και περιορίζεται στις αγορές των δυτικών χωρών, β) η δεύτερη περίοδος, μεταξύ του 1850 και του 1945, συνδέεται με την ιμπεριαλιστική επέκταση των δυτικών χωρών και την εκμετάλλευση των εδαφών και των πληθυσμών των αποικιοκρατούμενων περιοχών, γ) η τρίτη περίοδος, από το 1945 μέχρι σήμερα, συνδέεται με την ανάπτυξη πολυεθνικών εταιριών και τη δημιουργία μιας παγκοσμιοποιημένης αγοράς, μέσα στην οποία παρατηρείται ελεύθερη ροή κεφαλαίων, προϊόντων και εργασίας.

Κεφάλαιο ("capital") Ο όρος γενικά αναφέρεται στον πλούτο, ανεξαρτήτως αν την κυριότητα αυτού του πλούτου την έχει μία επιχείρηση, ένα νοικοκυριό ή το κράτος. Σύμφωνα με τη μαρξική θεωρία, το κεφάλαιο είναι συνδεδεμένο με την οικονομική διαδικασία, μέσα από την οποία οι επιχειρηματίες, οι οποίοι συχνά δηλώνονται οι ίδιοι με τον όρο κεφάλαιο, επιδιώκουν συνεχώς την αύξηση και τη συσσώρευσή του (καπιταλισμός).

Κοινωνικό κράτος (ή κράτος πρόνοιας) Ο όρος χρησιμοποιείται όταν το κράτος χρηματοδοτεί την ύπαρξη και τη λειτουργία μιας σειράς υπηρεσιών (υγειονομική περίθαλψη, εκπαίδευση), οι οποίες παρέχονται δωρεάν στους πολίτες, ή χρηματοδοτεί τους αδύναμους οικονομικά πολίτες διαμέσου επιδομάτων. Τα χρήματα προέρχονται κυρίως από την αυξημένη φορολογία των υψηλών εισοδημάτων. Οι κριτικές που έχει δεχτεί το κοινωνικό κράτος ποικίλλουν. Οι θετικές προσεγγίσεις θεωρούν ότι αποτελεί μία αναγκαία κρατική παρέμβαση για την άμβλυνση του χάσματος μεταξύ πλούσιων και φτωχών και την αποφυγή κοινωνικών συγκρούσεων. Γι' αυτή τη μορφή διακυβέρνησης χρησιμοποιείται και ο όρος κράτος πρόνοιας (welfare state).

Κράτος Το κράτος αναφέρεται αποκλειστικά στους δημόσιους θεσμούς, οι οποίοι είναι διαφορετικοί και ανεξάρτητοι από τους κοινωνικούς θεσμούς και διαθέτουν το μονοπώλιο του καταναγκασμού και του αποκλεισμού μέσα σε μια δεδομένη επικράτεια. [...] Δε σημαίνει πως αρνούμαστε την ύπαρξη κάποιας αλληλοεπικάλυψης μεταξύ των δύο εννοιών (έθνους και

κράτους), δεδομένης της κοινής τους αναφοράς σε μια ιστορική εδαφική επικράτεια και της προσφυγής στη λαϊκή κυριαρχία (τουλάχιστον όσον αφορά τα δημοκρατικά κράτη). Όμως, παρά το γεγονός ότι τα νεωτερικά κράτη αναγκάζονται να εμφανίζονται ως κράτη ενός συγκεκριμένου έθνους, προκειμένου να αποκτήσουν εθνική και λαϊκή νομιμοποίηση, το περιεχόμενο και το επίκεντρο του κράτους είναι πολύ διαφορετικό. Το κράτος, κατά τον Μαξ Βέμπερ, είναι η κοινότητα εκείνη των ανθρώπων που διεκδικεί αποτελεσματικά το μονοπώλιο στη χρήση της φυσικής βίας μέσα σε ένα ορισμένο έδαφος.

Πηγές: Smith, D. A. (2000). *Εθνική ταυτότητα* (μετάφραση: Εύα Πέππα). Αθήνα: Οδυσσέας και Weber, M. (1954). *Η πολιτική ως επάγγελμα* (μετάφραση: Μιχάλη Κυπραίου). Αθήνα: Παπαζήσης.

Laissez-Faire Μεταφράζεται «αφήστε να κάνουμε» και αποτελεί μέρος μιας ευρύτερης γαλλικής φράσης. Σύμφωνα με τον ιστορικό θρύλο, η φράση αυτή διατυπώθηκε σε μια συνάντηση που έγινε τον 17ο αιώνα ανάμεσα σε έναν Γάλλο Υπουργό Οικονομικών και μια ομάδα Γάλλων επιχειρηματιών. Όταν ο Υπουργός ρώτησε πώς το Γαλλικό κράτος θα μπορούσε να βοηθήσει τους εμπόρους, ένας από αυτούς απάντησε *«Laissez-nous faire»* («Αφήστε μας να κάνουμε [ό,τι θέλουμε]»). Η φράση θεωρείται ότι αποτελεί το βασικό σύνθημα της θεωρίας του οικονομικού φιλελευθερισμού, η οποία υποστηρίζει τον περιορισμό της κρατικής παρέμβασης (φόρων, δασμών, επιδοτήσεων) στις συναλλαγές μεταξύ των ιδιωτών.

Μάχη του Σιάτλ Μία από τις πρώτες εντυπωσιακότερες διαδηλώσεις που έγινε από το κίνημα κατά της παγκοσμιοποίησης το 1999 ενάντια στη σύνοδο του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (Π.Ο.Ε.).

Μετανάστευση Το πέρασμα του συνόρου μιας πολιτικής ή διοικητικής ενότητας για ένα συγκεκριμένο διάστημα χρόνου. Η εσωτερική μετανάστευση αναφέρεται στη μετακίνηση από μια περιοχή σε μία άλλη στο εσωτερικό μιας χώρας. Η διεθνής μετανάστευση είναι μια επανεγκατάσταση σε μια περιοχή ανθρώπων και λαμβάνει χώρα μεταξύ εθνών-κρατών.

Πηγή: Προσαρμογή από το Γλωσσάρι της UNESCO Ανακτήθηκε 24-04-2018 από http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/international-migration/glossary/.

Μετανάστης και μετανάστρια Σε διεθνές επίπεδο, δεν υπάρχει ένας οικουμενικά αποδεκτός προσδιορισμός της έννοιας του «μετανάστη». Ο όρος συνήθως γίνεται κατανοητός, προκειμένου να καλύψει τις περιπτώσεις όπου η απόφαση για μετανάστευση λαμβάνεται ελεύθερα από το άτομο, δίχως τη μεσολάβηση εξωγενών παραγόντων. Συνεπώς, αυτός ο όρος αναφέρεται στα άτομα και τα μέλη της οικογένειας, τα οποία μετακινούνται σε μια άλλη χώρα ή περιοχή, για να αναζητήσουν καλύτερες υλικές και κοινωνικές συνθήκες για τους ίδιους και για τα μέλη των οικογενειών τους.

Πηγή: Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης. (2009). *Διεθνής μεταναστευτική νομοθεσία Νο 20. Γλωσσάριο για τη μετανάστευση*. Ανακτήθηκε 18-04-2018 από http://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_20.pdf.

ΟΟΣΑ Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ, βλ. τον ιστότοπο www.oecd.org). Ιδρύθηκε το 1961 και τα κεντρικά γραφεία του βρίσκονται στο Παρίσι. Έχει ως μέλη 35 χώρες, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα.

Ουσιοκρατία (ουσιοκρατικός, -ή, -ό) Αντίληψη σύμφωνα με την οποία τόσο η ανθρώπινη φύση όσο και η φύση της κάθε οντότητας είναι αιώνια και αμετάβλητη.

Παράγοντες «απώθησης» και «έλξης» (“push and pull factors”) Θημισμένο ζεύγος των μεταναστευτικών σπουδών, το “push” και το “pull” [...] χρησιμοποιήθηκαν αρχικά από τους οικονομολόγους, για να αναλυθούν τα οικονομικά αίτια και αποτελέσματα του μεταναστευτικού φαινομένου, [...] το κόστος και τα οφέλη της μετανάστευσης, [...] και να προσδιορίσουν τη σχετική σημασία των «παραγόντων μετανάστευσης από» (ή απώθησης) σε σχέση με τους «παράγοντες μετανάστευσης προς» (ή έλξης) στις μεταναστευτικές κινήσεις.

Πηγή: Green, L. N. (2004). *Οι δρόμοι της μετανάστευσης: σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις* (μετάφραση: Δημήτρης Παρσάνογλου). Αθήνα: Σαββάλας.

«Παράτυπος» μετανάστης Όποιος δεν έχει νόμιμη άδεια εισόδου ή παραμονής σε κάποια χώρα και δεν πληροί τις προϋποθέσεις για να ενταχθεί σε καθεστώς διεθνούς προστασίας. [...] Η Διεθνής Αμνηστία δεν χρησιμοποιεί τον όρο «λαθρομετανάστης» ή «παράνομος μετανάστης», καθώς θεωρούμε πως ο όρος «λαθραίος» ή «παράνομος», όχι απλώς δεν είναι δόκιμος για έναν

άνθρωπο αλλά είναι και μειωτικός για την προσωπικότητά του/της. Επιπλέον, ο συγκεκριμένος όρος υποδηλώνει ή συνδέει τους μετανάστες και τις μετανάστριες με την έννοια της εγκληματικότητας, πολύ συχνά κακοπροαίρετα.

Πηγή: Διεθνής Αμνηστία. (2016). *Βασικές ερωτήσεις και απαντήσεις για τα δικαιώματα προσφύγων και μεταναστών*. Ανακτήθηκε 18-04-2018 από https://www.amnesty.gr/blog/20206/vasikes-erotiseis-kai-apantiseis-gia-ta-dikaiomata-prosfygon-metanaston.

Πρόσφυγας Αυτός ή αυτή που εγκαταλείπει τη χώρα καταγωγής του/της ή τον τόπο της τελευταίας ή συνήθους διαμονής του/της εξαιτίας δικαιολογημένου φόβου δίωξης εξαιτίας της φυλής, της θρησκείας, της εθνικότητας, της συμμετοχής του/της σε ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα ή των πολιτικών του/της πεποιθήσεων και, για τον λόγο αυτόν, δεν μπορεί ή δεν επιθυμεί να επιστρέψει στη χώρα του/της.

Πηγή: Προσαρμογή ορισμού από τη Σύμβαση της Γενεύης του 1951 για το Καθεστώς των Προσφύγων. Ανακτήθηκε 18-04-2018 από https://www.unric.org/html/greek/pdf/refugeeconvention-GRE.pdf (βλ. επίσης Ύπατη Αρμοστεία του Ο.Η.Ε. για τους πρόσφυγες http://www.unhcr.org/3b66c2aa10.

Τεχνολογική ανεργία Οφείλεται στην υποκατάσταση της ανθρώπινης εργασίας από μηχανές ή από σύγχρονα τεχνολογικά εργαλεία.

Υπεργολαβία Η ανάθεση έργου ή τμήματός του από τον εργολάβο που το ανέλαβε σε άλλον εργολάβο. Στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης της οικονομίας, εμφανίζεται όλο και πιο έντονα το φαινόμενο μικρές παραγωγικές μονάδες σε χώρες με χαμηλό κόστος παραγωγής, όπως η Ινδία, η Κίνα ή χώρες της νοτιοανατολικής Ασίας, να παράγουν ειδικευμένα προϊόντα για μεγάλες πολυεθνικές επιχειρήσεις.

Ιστογραφία-Πηγές

ΕΞΩΦΥΛΛΟ

Απόστολος Γεωργίου, Χωρίς τίτλο, 2003
https://deste.gr/deste-prize/deste-prize-2003/

ΕΝΟΤΗΤΑ 1 **ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ**

1. Πάνος Κοκκινιάς, Μετρό, 1999
http://www.panos-kokkinias.com/images/here-we-are/15_metro.html

2. Kazimir Malevich, Suprematism with Blue Triangle and Black Square, 1915
(Jeannot Simmen, Kohlja Kohlhoff, Malevich- Life and Work, Könemann, 1999)

3. Η Κόρη του Ευθυδίκου, 480 π.Χ., Μουσείο της Ακρόπολης
Ο Ξανθός Έφηβος, 480 π.Χ., Μουσείο της Ακρόπολης

4. Κωνσταντίνος Ξενάκης, Διαδρομές, 2001
http://dp.iset.gr/artist/view.html?id=580&tab=artworks&start=24&limit=8

5. α. Ο Σόκρατες
http://www.fifamuseum.com/stories/blog/the-story-of-socrates-headband-told-by-the-doctor-himself-2612102/

β. Ο Σόκρατες και ποδοσφαιριστές των Κορίνθιανς
Διδυμιώτης, Ο. και Μαρκοπούλου, Ε. και Παρασκευά-Βελουδογιάννη, Δ. και Τσεβρένη, Μ. και Ομάδα Εργασίας «Δημοκρατική Παιδεία». (2017). Επιπλέον Υλικό: Όψεις της ανυπακοής. Στο: Δημοκρατική Παιδεία. Αθήνα, ΕΚΠΑ.

6. Νίκος Κεσσανλής, Ουρά, 2003 (Έργο στη στάση του μετρό Ομόνοια)
http://www.artycle.gr/kallitexnes/161-nikos-kessanlis.html

7. Γιώργος Λάππας, Πατέρας και Γιος, 1995
http://dp.iset.gr/artist/view.html?id=11&tab=artworks&start=8&limit=8

8. Francis Bacon, Three studies for a portrait of John Edwards, 1980
http://www.francis-bacon.com/artworks/paintings/three-studies-portrait-john-edwards

9. Από την παράσταση χορού *Sacre* της ομάδας Sasha Waltz and Guests, 2013
https://www.sashawaltz.de/produktionen/

10. Brian Alfred, Personal+Stability+Zones, 2017
http://paintchanger.com/painting/ek82ghk4p302zu4xrkmnqt5l2xxfci

11. Diego Rivera, Sugar Cane, 1931
https://www.moma.org/interactives/exhibitions/2011/rivera/content/mural/sugar-cane/detail.php

12. Juan Miro

α. Blue II, 1961
https://www.wikiart.org/en/joan-miro/all-works#!#filterName:all-paintings-chronologically,resultType:masonry

β. Blue III, 1961
https://www.wikiart.org/en/joan-miro/all-works#!#filterName:all-paintings-chronologically,resultType:masonry

13. Αλέκος Παπαδάτος, Αβραάμ Κάουα, Annie di Donna, Δημοκρατία, Ίκαρος, 2015

ΕΝΟΤΗΤΑ 2 **ΠΟΛΙΤΗΣ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ**

1. Louise Bourgeois

α. plate 2 of 8 from the Puritan (1990)
https://www.moma.org/collection/works/69975?artist_id=710&locale=en&page=5&sov_referrer=artist

β. plate 2 of 8 from the Puritan (1990)
https://www.moma.org/collection/works/69991?artist_id=710&locale=en&page=5&sov_referrer=artist

γ. plate 3 of 8 from the Puritan (1990)
https://www.moma.org/collection/works/70154?artist_id=710&locale=en&page=5&sov_referrer=artist

δ. plate 8 of 9 from the illustrated book He Disappeared into Complete Silence (1946-47)
https://www.moma.org/collection/works/69139?artist_id=710&locale=en&page=2&sov_referrer=artist

ε. plate 8 of 9 from the illustrated book He Disappeared into Complete Silence (1946-47)
https://www.moma.org/collection/works/69266?artist_id=710&locale=en&page=2&sov_referrer=artist

στ. plate 8 of 9 from the illustrated book He Disappeared into Complete Silence (1946-47)
https://www.moma.org/collection/works/69111?artist_id=710&locale=en&page=2&sov_referrer=artist

2. Ζάφος Ξαγοράρης, Λοξή Τάξη, 2015 (προσχέδιο για την επιτόπια εγκατάσταση)
https://www.benaki.gr/index.php?option=com_events&view=event&id=4155&lang

3. Chris Ofili, No Woman No Cry, 1998
http://www.tate.org.uk/art/artists/chris-ofili-2543

4. Lucian Freud

α. The Painter's Mother IV, 1973
http://www.tate.org.uk/art/artworks/freud-the-painters-mother-iv-t12619

β. The Painter's Mother, 1982
http://www.tate.org.uk/art/artworks/freud-the-painters-mother-p07783

5. Bruce Nauman, Human/Need/Desire, 1983
https://www.moma.org/collection/works/81175?artist_id=4243&locale=ja&page=1&sov_referrer=artist

6. William Kentridge, Σχέδιο για τη σειρά Other Faces, 2011
http://de.phaidon.com/agenda/art/picture-galleries/2011/june/06/the-other-faces-of-william-kentridge/

7. Kara Walker, Alabama Loyalists Greeting the Federal Gun-Boats,
από το portfolio Harper's Pictorial History of the Civil War (Annotated), 2005
https://americanart.si.edu/exhibitions/walker

ΕΝΟΤΗΤΑ 3 **ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ**

1. Leonardo Da Vinci, Mechanical Wing Device, περ. 1485 (ΙΤΑΛΙΑ)
https://www.leonardodavinci.net/design-for-a-flying-machine.jsp

2. László Moholy-Nagy, Construction 1280, 1927 (ΟΥΓΓΑΡΙΑ)
https://www.guggenheim.org/artwork/2981

3. Σπύρος Παπαλουκάς, Καφενείο Μυτιλήνης, 1929
https://paletaart3.wordpress.com/2013/12/14

4. Maria Helena Vieira da Silva, Composition, 1936 (ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ)
https://www.guggenheim.org/artwork/4153

5. Anselm Kiefer, High Priestess/Zweistromland, 1985-89 (ΓΕΡΜΑΝΙΑ)
http://afmuseet.no/en/samlingen/utvalgte-kunstnere/k/anselm-kiefer/the-high-priestesszweistromland

6. Sean Scully, Doric Aeternum, 2018 (ΙΡΛΑΝΔΙΑ)
http://seanscullystudio.com/new-arts-holder/paintings/doric-aeternum/

7. Sandu Darie, Untitled, 1955 (ΡΟΥΜΑΝΙΑ)
https://www.wikiart.org/en/sandu-darie

8. Rembrandt, The anatomy lesson of dr. Nicholaes Tulp, 1632 (ΟΛΛΑΝΔΙΑ)
https://www.mauritshuis.nl/en/explore/the-collection/artworks/the-anatomy-lesson-of-dr-nicolaes-tulp-146/

9. Zmago Jeraj, Untitled, 1971 (ΣΛΟΒΕΝΙΑ)
http://zbirke.mg-lj.si/artwork/?id=1039

10. Carl Larsson, Cozy Corner, 1894 (ΣΟΥΗΔΙΑ)
https://de.wikipedia.org/wiki/Datei:Carl_Larsson-Lath%C3%B6rnet.jpg

11. Yves Klein, Anthropométrie sans titre, 1961 (ΓΑΛΛΙΑ)
https://www.sfmoma.org/artwork/2003.24

12. František Kupka, Orange Circle, 1945-46 (ΤΣΕΧΙΑ)
https://www.guggenheim.org/artwork/14601

13. Oskar Kokoschka, Sous bois en Ecosse, 1944 (ΑΥΣΤΡΙΑ)
http://www.schreuder-kraan-gallery.com/product/oskar-kokoschka/

14. Paul Delvaux, Loneliness, 1956 (ΒΕΛΓΙΟ)
https://www.wikiart.org/en/paul-delvaux/all-works#!#filterName:all-paintings-chronologically,resultType:masonry

15. Asger Jorn, Green Ballet, 1960 (ΔΑΝΙΑ)
https://www.guggenheim.org/artwork/1723

ΕΝΟΤΗΤΑ 4 **ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ**

1. Λάζαρος Ζήκος, Κατασκευή (ιδιωτική συλλογή)

2. Thomas Struth, Via san Giovanni a mare, Naples, 1988
Ίδρυμα Νικολάου Π. Γουλανδρή, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, 2009

3. Μαργαρίτα Yoko Νικητάκη, Soil (αστικό τοπίο της Αθήνας), 2018
https://www.photofestival.gr/portfolio/margarita-yoko-nikitaki-gr

4. Εδουάρδος Σακαγιάν, Θεατές, 2008
α. https://www.felioscollection.gr/artwork/theates-5#.WyOBIriMFkg
β. https://www.felioscollection.gr/artwork/theates-3#.WyOA9LiMFkh

5. Daniel Buren, Murs de Peintures, 1966-77
http://www.mam.paris.fr/en/oeuvre/murs-de-peintures

6. Gerhard Richter, 1 024 Farben, 1973
http://mediation.centrepompidou.fr/education/ressources/ENS-Richter-EN/

7. Olafur Eliason, Weather Project, 2003-2004
http://olafureliasson.net/archive/exhibition/EXH101069/the-weather-project

8. Susan Meiselas, End Hate, 2018
http://pro.magnumphotos.com/C.aspx?VP3=SearchResult&ALID=2K1HRGK8BTC9

9. α. Η Άννα Φρανκ/Το Ημερολόγιό της
https://gl.wikipedia.org/wiki/Diario_de_Ana_Frank
β. Το εξώφυλλο του τετραδίου στο οποίο η Ροζίνα Ασσέρ Πάρδο έγραφε το ημερολόγιό της (Εβραϊκό Μουσείο της Ελλάδας)/Σελίδα από το ημερολόγιο (Εβραϊκό Μουσείο της Ελλάδας)

10. Jackson Pollock, Convergence, 1952
https://www.wikiart.org/en/jackson-pollock/convergence-1952

11. Η Ροζίνα Ασσέρ Πάρδο
(Εβραϊκό Μουσείο της Ελλάδας)

12. Kara Walker, An Unpeopled Land in Uncharted Waters, 2010
https://www.moma.org/collection/works/142211?artist_id=7679&locale=ja&page=1&sov_referrer=artist

13. Η Ρόζα Παρκς
https://en.wikipedia.org/wiki/Rosa_Parks

14. Νίκος Αλεξίου, Fear, 2000
https://floroieikastikoi.blogspot.com/2011/02/blog-post_5926.html

ΕΝΟΤΗΤΑ 5 **ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ**

1. Gerhard Richter, Betty, 1988
https://www.gerhard-richter.com/en/art/paintings/photo-paintings/children-52/betty-7668

2. Mickalene Thomas, Portrait of Aaliyah, 2018
https://www.mickalenethomas.com/works/paintings/WrlnICoAAH0Oh-s1

3. Faith Ringgold, Tar Beach (Μέρος Ι από τη σειρά Woman on a Bridge), 1988
https://www.guggenheim.org/artwork/3719

4. William Kendridge, This is How the Tree Breaks, 1999
http://www.tate.org.uk/art/artworks/kentridge-this-is-how-the-tree-breaks-p78568

5. Antoni Tàpies, Anular, 1981
https://www.moma.org/collection/works/12462?artist_id=5809&locale=ja&page=1&sov_referrer=artist

6. Thomas Struth, Kunsthistorisches Museum 3, Vienna, 1989
http://www.thomasstruth32.com/ipad/photographs/museum_photographs_1/index.html

7. Alberto Giacometti, Walking Quickly Under the Rain, 1948-49
https://www.moma.org/collection/works/81710?artist_id=2141&locale=ja&page=1&sov_referrer=artist

8. Adriana Varejão, Polvo Portraits I (China Series), 2014
http://www.adrianavarejao.net/en/imagens/categoria/10/paintings-series

9. Bill Viola, Dreamers, (σκηνή από το ομώνυμο βίντεο), 2013
http://npg.si.edu/exhibition/bill-viola-moving-portrait

10. Olafur Eliasson, Jokla series, 2004
http://olafureliasson.net/archive/artwork/WEK100832/jokla-series#slideshow

11. Jean Dubuffet, Convergences, 1976
https://www.moma.org/collection/works/80106?classifications=9&date_begin=1930&date_end=2018&locale=ja&page=10&q=&with_images=1

15. Kerry James Marshall, Untitled, 2002
https://www.moma.org/collection/works/173182?artist_id=8285&locale=ja&page=1&sov_referrer=artist

ΕΝΟΤΗΤΑ 6 **ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ**

1. Moebius, Edena
   (Moebius, The Art of Edena, Dark Horse Comics, 2018)
2. Bodys Isek Kingelez
   α. Kinshasa la Belle, 1991
   http://www.caacart.com/html/bodys-isek-kingelez.htm
   β. Mundial Isek Sport, 1989
   http://www.caacart.com/html/bodys-isek-kingelez.htm
3. Gerard Trignac, Les villes invisibles, 1993
   α. Octavia
   http://www.trignac-gerard.com/spip.php?page=document&id_document=157&id_article=6
   β. Zenobia
   http://www.trignac-gerard.com/spip.php?page=document&id_document=151&id_article=6
4. Andreas Gursky
   α. 99 cent, 1999
   http://www.andreasgursky.com/en/works/1999/99-cent
   β. Chicago Mercantile Exchange, 1997
   http://www.andreasgursky.com/en/works/1997/chicago-mercantile-exchange
5. Enki Bilal, Le sommeil du monster, 1998
   (Enki Bilal, Ο Ύπνος του Τέρατος, Μαμούθ, 2002)
6. François Schuiten & Benoît Peeters, Ο πυρετός της Ουρμπικάνδης, Ars Longa, 1986
7. Απόστολος Γεωργίου, Χωρίς τίτλο, 2003
   (Απόστολος Γεωργίου, Κατάλογος, κείμενα: Ζαχαρόπουλος Ντένης, Παπαγεωργίου Κωνσταντίνος, 2003)
8. Hayao Miyazaki, Laputa: Castle in the sky, 1986
   https://vignette.wikia.nocookie.net/studio-ghibli/images/9/9e/Laputa.jpg/revision/latest?cb=20130127173007
9. Giovanni Battista Piranesi, Via Appia and Via Ardeatina, 1756
   http://www.nccsc.net/essays/paradoxes-piranesi

ΕΝΟΤΗΤΑ 7 **ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ**

1. Μαρία Παπαδημητρίου, Nothing is Happening, 2008
   http://www.dpr-barcelona.com/index.php?/ongoing/maria-papadimitriou/
2. Βλάσης Κανιάρης, Το κουτσό (Περιβάλλον), 1974
   http://www.emst.gr/web3/wp-content/uploads/2017/01/texnhs_lykeio_tel.pdf

3. Chris Ofili, Untitled, 1998
http://www.tate.org.uk/art/artworks/ofili-untitled-t07503

4. Το πιο κρύο καλοκαίρι, Δήμητρα Αδαμοπούλου, 2016
(Το πιο κρύο καλοκαίρι, Τρεις πραγματικές ιστορίες προσφύγων (εικονογραφημένες),
Σενάριο-Εικονογράφηση: Δήμητρα Αδαμοπούλου-Θανάσης Πέτρου-Γιώργος Τραγάκης, 2016,
Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ)

5. Jaison deCaires Taylor, The Raft of Lampedusa, Lanzarote, Spain
https://www.underwatersculpture.com/works/recent/

6. Ai Weiwei, The Law of the Journey, 2017
https://www.biennaleofsydney.art/artists/ai-weiwei/

7. El Anatsui, Dusasa II, 2007
https://www.metmuseum.org/art/collection/search/495553?rpp=20&pg=1&pos=2&who=Anatsui%2c+El%24El+Anatsui&ft=*&rndkey=20180618&offset=0

El Anatsui, Between Earth and Heaven, 2006
https://www.metmuseum.org/art/collection/search/319872?who=Anatsui%2c+El%24El+Anatsui&ft=*&rndkey=20180618&offset=0&rpp=20&pg=1&pos=1

8. William Kendridge, Tango for Page Turning, 2012 (φιλμ ως μέρος της όπερας Refuse the Hour)
α. https://artmuseum.mtholyoke.edu/exhibition/william-kentridge
β. https://artmuseum.mtholyoke.edu/tango?bc=node/1693

9. Joseph Koudelka, Czechoslovakia-Prague, 1960
http://pro.magnumphotos.com/C.aspx?VP3=CMS3&VF=MAGO31_10_VForm&ERID=24KL535C7T

10. Martin Kippenberger, Ohne Titel (Jacqueline: The Paintings Pablo Picasso Couldn't Paint Anymore), 1996 (Art Now, 81 Artists at the rise of the new Millenium, Edited by Uta Grosenick & Burkhard Riemschneider, Taschen, 2005)

11. Μαρία Παπαδημητρίου, Hotel Balkan, 2010
http://www.dpr-barcelona.com/index.php?/ongoing/maria-papadimitriou/

12. Χάρης Κοντοσφύρης, Μανώλης Ρωμαντζής, Εικαστική συνεργατική εγκατάσταση,
Νέο ερείπιο- Δρώντας στον χαμένο χρόνο, 2014 (με άδεια από τον δημιουργό)

13. Daniel Richter, Tarifa, 2001
https://www.belvedere.at/jart/prj3/belvedere/main.jart?rel=21erhaus_en&content-id=1439886417182&reserve-mode=reserve&ausstellung_id=1468272272305

14. Mona Hatoum, Hot Spot III, 2009
http://www.tate.org.uk/art/artists/mona-hatoum-2365/who-is-mona-hatoum

ΕΝΟΤΗΤΑ 8 **ΦΤΩΧΕΙΑ ΚΑΙ ΑΝΕΡΓΙΑ**

1. Νίκος Μάρκου, Πέραμα, 1982
   http://nikosmarkou.com/perama/
2. Edward Hopper, Sunday, 1926
   https://www.edwardhopper.net/sunday.jsp
3. Cy Twombly, Untitled, 1961
   https://www.guggenheim.org/artwork/14075
4. Vincent van Gogh, Potato eaters, 1885
   https://www.vangoghmuseum.nl/en/collection/s0005V1962
5. Βούλα Παπαϊωάννου, Παραπήγματα.Καισαριανή, 1945-46
   https://www.benaki.gr/index.php?option=com_collectionitems&view=collectionitem&id=136939&Itemid=&lang=el
6. Γιάννης Μιγάδης, Πίσω όψη πολυκατοικιών
   https://paletaart.wordpress.com/2013/10/08/
7. Olivier Culmann, The Alumparambil family television set at home in Kerala-India, 2005
   http://tendancefloue.net/olivierculmann/en/serie/watching-tv/
8. Adriana Varejão, Wall with Incisions a la Fontana, 2000
   http://www.adrianavarejao.net/en/imagens/categoria/10/paintings-series
9. Michelangelo Pistoletto, Muro di stracci, 1968
   http://www.lentos.at/html/de/568_575.aspx
10. Χάρης Κοντοσφύρης-Χρήστος Τσώτσος, Εικαστική συνεργατική εγκατάσταση, Νέο ερείπιο- Δρώντας στον χαμένο χρόνο, 2014 (με άδεια από τον δημιουργό)
11. Γιάννης Κουνέλης, Έκθεση στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, 2012
    https://cycladic.gr/page/giannis-kounellis
12. Εδουάρδος Σακαγιάν, Απελπισμένος άνθρωπος 1, 2008
    https://www.felioscollection.gr/artwork/desparate-man-i#.Wv6LGbhs6Vo

ΕΝΟΤΗΤΑ 9 **ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ**

1. Banksy, Peace and Love
   http://www.banksy.co.uk/out.asp
2. Alberto Burri, Cretto Grande Bianco, 1982
   https://www.wikiart.org/en/alberto-burri/cretto-grande-bianco-1982
3. William Kendridge, Σχέδιο για τη σειρά Other Faces, 2011
   https://thebroad.org/art/william-kentridge/drawing-other-faces

4. Το κίνημα για το δικαίωμα ψήφου των γυναικών (φωτογραφίες)
https://en.wikipedia.org/wiki/Women%27s_suffrage#/media/File:Suffragettes_demonstrating_outside_the_Police_Court.jpg
https://www.britannica.com/topic/woman-suffrage

5. Boris Taslitzky, The Strikes of June, 1936
http://www.tate.org.uk/art/artworks/taslitzky-the-strikes-of-june-1936-t07404

6. Η πορεία στην Ουάσιγκτον για Δουλειές και Ελευθερία, 1963 (Φωτογραφία)
Ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ εκφωνεί τον περίφημο λόγο του «Έχω ένα Όνειρο» στην ίδια πορεία (Φωτογραφία)
https://en.wikipedia.org/wiki/File:March_on_Washington_edit.jpg
https://en.wikipedia.org/wiki/File:Martin_Luther_King_-_March_on_Washington.jpg

7. Glenn Ligon, Condition Report, 2000
http://www.tate.org.uk/art/artworks/ligon-condition-report-l02822

8. Alighierro Boetti, Tapestry of the Thousand Longest Rivers of the World, 1967-82
https://www.moma.org/calendar/exhibitions/1221

9. Νίκος Μάρκου, Nature Monuments, 2012
http://nikosmarkou.com/nature-monuments/

ΕΝΟΤΗΤΑ 10 **ΜΕΣΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΔΙΚΤΥΩΣΗΣ**

1. Won Ju Lim, In my Absence, 2014
https://www.wonjulim.com/raycraft-is-dead-1/

2. Nam June Paik, Internet Dream, 1994
http://www06.zkm.de/zkmarchive/www02_digitalartconservation/digitalartconservation/index.php/en/exhibitions/zkm-exhibition/nnnnnnam-june-paik.html

3. Peter Halley, Lost Signal, 2006
https://www.peterhalley.com/200s/

4. Ellsworth Kelly, Spectrum, Colors arranged by chance II, 1951
https://www.moma.org/collection/works/37202

5. Sarah Morris
α. So in a sense it's abstract as no painting will ever be. [Sound Graph 3], 2017
http://www.berggruen.com/exhibitions/sarah-morris?view=slider#3
β. Porous Like a Sponge [Sound Graph 6], 2017
http://www.berggruen.com/exhibitions/sarah-morris?view=slider#6

6. Bruce Nauman, Untitled, 1969
https://www.moma.org/collection/works/69040?artist_id=4243&locale=en&page=1&sov_referrer=artist

7. Frank Stella, Das Erdbeben in Chili, 1999
https://whitney.org/WatchAndListen/1265

8. Andreas Gursky, Paris-Montparnasse, 1993
https://randomprecision.org/articles/paris-montparnasse

9. Frank Stella, Double Gray Scramble, 1973
https://www.moma.org/collection/works/62336?artist_id=5640&locale=en&page=2&sov_referrer=artist

10. Beatriz Milhazes, Spring Love, 2010
https://www.wikiart.org/en/beatriz-milhazes/all-works#!#filterName:all-paintings-chronologically, resultType:masonry

ΕΝΟΤΗΤΑ 11 **ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ**

1. Peter Halley, Prison & Cell with Smokestack & Conduit, 1985
https://www.wikiart.org/en/peter-halley

2. Hannah Darboven, Untitled, 1972
https://www.moma.org/collection/works/109561?artist_id=1388&locale=en&page=1&sov_referrer=artist

3. Joseph Kosuth, One and Three Chairs, 1965
https://www.moma.org/collection/works/81435

4. Κλεοπάτρα Μουρσελά, Αστικό Τοπίο, 2008 (ιδιωτική συλλογή)

5. Marcel Duchamp, Disks Bearing Spirals, 1923
https://www.wikiart.org/en/marcel-duchamp/all-works#!#filterName:all-paintings-chronologically, resultType:masonry

6. Man Ray, Indestructible Object (or Object to be destroyed), 1923
https://www.wikiart.org/en/man-ray/all-works#!#filterName:all-paintings-chronologically,resultType:masonry

7. Mona Hatoum, Impenetrable, 2009
https://www.guggenheim.org/artwork/30304

8. Agnes Martin

   α. Untitled, from On a Clear Day, 1973
   https://www.moma.org/collection/works/63696?artist_id=3787&locale=en&page=1&sov_referrer=artist

   β. Untitled, from On a Clear Day, 1973
   https://www.moma.org/collection/works/63697?artist_id=3787&locale=en&page=1&sov_referrer=artist

9. Verena Loewensberg, Untitled, 1973
https://www.wikiart.org/en/verena-loewensberg/untitled-1973

10. Juan Miro

Hope of a condemned man I, 1974
https://www.wikiart.org/en/joan-miro/all-works#!#filterName:
all-paintings-chronologically,resultType:masonry

Hope of a condemned man II, 1974
https://www.wikiart.org/en/joan-miro

Hope of a condemned man III, 1974
https://www.wikiart.org/en/joan-miro

11. Orson Welles, The Trial, 1962

α. https://as.nyu.edu/content/dam/nyu-as/faculty/documents/themedium.pdf

β. https://eng3122.wordpress.com/group-5-main/1960-to-1965/thetrial/

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.

Κωδικός Βιβλίου: 0-22-0249
ISBN 978-960-06-5892-7

ΙΤΥΕ "ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ"
ινστιτούτο τεχνολογίας υπολογιστών & εκδόσεων

(01) 000000 0 22 0249 5

ΙΕΠ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ